

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

**KUŞAKLARARASI ANNELİK BAĞLAMINDA EHİL ANNELİK:
ORTA ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÇOCUĞU OLAN ANNELERİN
ANNELİK SÜREÇLERİ VE DENEYİMLERİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA**

GÜLŞEN ÖZGEN
(Doktora Tezi)

İstanbul, 2021

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

**KUŞAKLARARASI ANNELİK BAĞLAMINDA EHİL ANNELİK:
ORTA ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÇOCUĞU OLAN ANNELERİN
ANNELİK SÜREÇLERİ VE DENEYİMLERİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA**

GÜLŞEN ÖZGEN
(Doktora Tezi)

Danışman
Prof. Dr. Halil EKŞİ

İstanbul, 2021

Tüm kullanım hakları

M.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü'ne aittir. © 2020

ETİK BEYANI

Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım çalışmamda;

- Sunduğum bilgileri, dokümanları ve verileri akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Çalışmamda yararlandığım eserlerin tamamına atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Elde ettiğim verilerde ve sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı bildirir, aksi bir durumda aleyhimde doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Gülşen ÖZGEN

ÖZGEÇMİŞ

**Doğum Yeri
ve Tarihi:** 19.07.1989 / Kocaeli

Lisans: Marmara Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (2007-2011)

Yüksek Lisans: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Psikolojisi Yüksek Lisans
Programı (2011-2014)

Doktora: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Doktora Programı (2015-2021)

İş Deneyimi: Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen
Tuzla Muzafferda Güzide Pulur İmam Hatip Ortaokulu (2012-2013)
Üsküdar Nezahat Ahmet Keleşoğlu İlkokulu (2013-2018)
Ümraniye Hasan Tahsin İlkokulu (2018-...)

Adres: Hasan Tahsin İlkokulu, Ümraniye

ÖN SÖZ

Psikolojik danışman ve rehber öğretmen olarak çalıştığım ilkokulda birinci sınıflardan sorumluydum. Anneler okulun kapısında çocuklardan daha fazla heyecanlı, panik ve stresliydi. Sürekli benden randevu talep ediyorlar, danışmak, anlamak ve rahatlamak istiyorlardı. O dönem annelerle çocuğun okula uyumundan öte anne-çocuk ilişkisi, bağlanma problemleri, davranış problemleri gibi yalnızca çocuğun problemiymiş görünen problemlerin aslında annelerin çocuğa bakış açıları, kendilerini algılama biçimleri, anneliklerini anlamlandırmaları, stres durumları ve destek ihtiyaçları gibi annelerin içinde bulundukları sosyolojik, psikolojik ve kültürel durumlarla ilgili olduğunu gözlemlemiştim. Özellikle çocuğun okula başlaması gibi sembolik bir dönemde (anneden ayrılık, çocuğun anneden farklı bir ortama girmesi, anneye yüklenen yeni sorumluluklar, annenin -belki ilk kez- çocuğunu yaşatlarının arasında değerlendirmesi ya da çocuğun ve kendisinin başkaları tarafından değerlendirilmesi gibi) hem annelerin hem çocukların davranışları farklılaşmıştı. Annelerle çalıştığım bu yoğun dönemde ister istemez kendi annemi ya da üst kuşaktaki diğer anneleri düşünüyordum. Üst kuşakta çocuğu okula başlayan annelerde böyle stresler gözlemlememişim. Günümüz annelerindeki bu farklılığın sebebini merak ediyordum. İşte o dönemde günümüz anneliğini çalışmak istedim. Hem kişisel hem bilimsel olarak ele aldığım bu problemi çözmeye çalıştım. Aynı zamanda ilk kez anne oldum. Anneliğe dair araştırmalar, kitaplar, anlatılar ve kişisel deneyimlerim birbirine girmişti. Kimi zaman birbirini besleyen kimi zaman birbirini engelleyen iki farklı süreç -teori ve pratik- sonucunda bu tez ortaya çıktı.

Tezin araştırılması ve yazımı sürecinde teşekkür edeceğim çok insan oldu. Öncelikle teşekkürlerimi anneliğe yaptıkları katkılardan ötürü araştırmama katılan annelere sunmak istiyorum.

Lisans eğitimime başladığım günden bu yana kendime örnek aldığım, tez öğrencisi olarak başladığımda aşırı mutlu olduğum ve onun öğrencisi olmaya layık olmak için ter döktüğüm, çocukluğumdan beri olmak istediğim akademisyen olma hayalime beni yaklaştıran, akademik benlik algım üzerindeki en büyük etmen, değerli tez danışmanım *Prof. Dr. Halil Ekşi*'ye teşekkürlerimi sunmak isterim.

Tezin aşama aşama şekillenmesinde değerli fikirleri ve destekleri ile katkı sağlayan *Doç. Dr. Durmuş Ümmet* ve *Doç. Dr. Özcan Karaaslan* hocalarıma ve araştırma sürecimin sonlarında metodolojik desteklerini esirgemeyen, geç bulduğum ve kaybetmek

istemeyeceğim *Dr. Osman Hatun* hocama teşekkür ediyorum. Yoğun programı arasında bana zaman ayırıp değerli geri bildirimlerde bulunan *Dr. Tuğba Türk Kurtça*'ya da teşekkür ederim.

Tezin arka planında ufak dokunuşları ile harikalar yaratan sevgili arkadaşlarım *Aysun'u*, *Aziz'i* ve *Pınar Ablayı*; sıkıştığım noktalarda imdada yetişen, yardımsever arkadaşım ve meslektaşım *Dr. Nasrullah Okan*'ı bu süreçte yaptıkları yardımlardan dolayı unutmak istemem, var olsunlar.

Doktora eğitimimin bana kattığı en önemli şeylerden biri güzel dostluklar kazandırmış olmasıdır. Ders döneminden itibaren akademik bilgi paylaşımının ve desteğinin ötesinde daha derin bir dostluk hissettiğim sevgili *Dr. Ayfer Summermatter*'in ve *Fatma Akça Erol*'un yeri benim için çok başkadır, teşekkürler. Doktoradan arkadaşım canım *Pınar Kütük Yılmaz*'la yaptığımız sohbetler aşırı motive edici ve kolaylaştırıcı olmuştur. Özellikle doktorayı bırakmayı düşündüğüm bir dönemde tüm sosyal ağlardan “tez ne alemde?” mesajlarını unutamam. Pıncığı olmısaydı, olmazdı bu tez de... *Zeynep Takmaz Adiloğlu* ile olan dostluğumuza dair kitap yazabilirim sanırım. Ama şimdilik tez özelinde konuşmam gerekirse, Zeynepciğimin nitel araştırmaya yönelik bilgi, beceri ve deneyimi, görüşmelerden tutun da kodlamalara ve bulguların yazımına kadar neredeyse adım adım tüm araştırmada bana güç, kuvvet ve güven sağlamıştır. Sonsuz müteşekkirim... Bir de çok uzaklarda aynı yollardan geçtiğimiz kader arkadaşım *Evrin Anık*'la yaptığımız online görüşmelerimizde, kariyer hayallerimiz ve planlarımızı içeren sohbetlerimiz motive edici olmuştur.

Canım ailem... Nazımı çeken, bana zaman yaratan, enerjimi tezime yoğunlaştırmam için çabalayan, her şeyden öte beni dünyaya getiren ve bugünlere gelmemi sağlayan, ‘tez destek ekibim’ annem *Gülale Topal* ile babam *Hayati Topal* ve başarısı ve gayretinden ilham aldığım benim en büyük yardımcım ablam Hülya, teşekkürlerin en büyüğünü hak ediyor. Ailemin diğer üyeleri *Aynur ablam*, *Mevlüt abim*, *Rukiye yengem*, *Vedat abim* ve yeğenlerim *Ömer*, *Zeynep*, *Ahmet* ve *Zehra*, beni rahatlatan ve geliştiren ekibin diğer üyeleri, çok teşekkürler hepsine. Umarım yeğenlerime iyi bir rol model oluyorumdur, bu benim için çok önemli.

Son teşekkürler minik çekirdek ailem olan *Özgen* ailesine... Tezimi yazmam için fedakarlık yapan, kendime güvenimi kaybettiğim ve vazgeçtiğimde elimden tutup kaldıran, hayallerime ulaşmam için beni cesaretlendiren sevgili eşim, hayat arkadaşım *Ömer'e* en

içten teşekkürlerimi ve minnetlerimi sunmak isterim... Ve beni ‘anne’ yapan küçük kızım *Özge*, sensiz bu tez eksik ve anlamsız olurdu; tıpkı benim gibi...

Gülşen ÖZGEN
20 Mayıs 2021

ÖZET

Hamileliğin fark edilmesi, bebeğin doğumu ve bebeğin hayatının ilk aylarında bir anne de dünyaya gelir. Bu psikolojik doğum, bir annenin anne olarak kendilik duygusu ve ebeveyn kimliğine sahip olmaya başladığı karmaşık bir süreçtir (Partridge, 1988). Anneliğe geçiş, kimlik dönüşümünü ortaya çıkaran gelişimsel bir aşamadır. Çocuğun yaşına bağlı olarak annelik belirli safhalardan geçmektedir. Bu araştırma kapsamında orta çocukluk döneminde (5-12 yaş) çocuğu olan annelerin annelik süreçleri ve deneyimlerinin anneler tarafından nasıl anlamlandırıldığı ve kavramsallaştırıldığı incelenmiştir.

Araştırma amacına yönelik olarak nitel araştırma yöntemlerinden gömülü teori metodu (Strauss ve Corbin, 1998) kullanılmıştır. Buna göre en küçük çocuğu orta çocukluk döneminde olan; gelişimsel, psikolojik ya da fiziksel olarak herhangi bir problemi olmayan çocukların, boşanmış ya da dul olmayan, çekirdek aile şeklinde yaşayan aileye sahip annelerle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Straus ve Corbin'in (1998) önerdiği gömülü teori analiz adımları takip edilmiş; her bir görüşmeden sonra sürekli karşılaştırmalı analiz yöntemi ile görüşmeler çözümlenmiş; açık, eksen ve seçici kodlama süreçlerinin ardından model kuramsal doygunluğa ulaştığında araştırma sonlandırılmıştır. Tüm çözümleme sürecinde MAXQDA Plus 2020 programından faydalanılmıştır.

Veri çözümleme süreci sonucunda orta çocukluk döneminde çocuğu olan annelerin annelik deneyimlerini açıklayan *ehil annelik* kavramı elde edilmiştir. Ehil annelik hem ebeveyn gelişim teorisinin bir dönemi olarak hem de özgün bir annelik stili olarak ele alınmaktadır. Bu kavram altı tema ile açıklanmıştır. İlk tema olan *Ehil Annelik* tema'sı, annelerin kendi annelik algıları ve ideal annelik algılarını göstermektedir. Bu açıdan ehil anneliğe sahip annelerin kendi annelik algıları şefkatli, kontrollü, özgürlükçü ve bilgili anneliktir. İdeal annelik algıları ise, ilgili, kendine odaklı ve dengeli anneliktir. İkinci tema olan *Annelik Öncesi* tema'sı altında, annenin yaşı, annenin çocuğa hazırbulunuşluğu ve köken ailesinin anneliği üzerindeki etkileri irdelenmiştir. Üçüncü tema olan *Anneliği Güçlendirenler* tema'sı, annelik stresi ve baş etme, annenin yüksek bilişsel kapasitesi, çocuklu yaşamdan memnuniyet, annenin içinde bulunduğu şartlar, ailenin anneye verdiği destek, babanın etkisi ve anneliği ehil annelik kavramına götüren kritik zaman gibi annelik üzerinde etkileri olan faktörleri kapsamaktadır. Dördüncü tema *Annelikte Uzmanlık* tema'sı altında, annelerin çocuk yetiştirme hedefleri, kural koyma ve disiplin yöntemleri incelenmektedir. Beşinci tema olan *Çocuk Odaklı İletişim* tema'sı, çocukla güven oluşturma ve kaliteli zaman geçirme bağlamında açıklanmaktadır. Son olarak altıncı tema olan

Anneliğin Dönüştürücü Etkisi tema'sı ise, annelerin anneliklerini anlamlandırma biçimleri ve anne olduktan sonra hayatlarında ne gibi değişimler yaşadıklarını göstermektedir. Annenin çocuğa hazırbulunuşluğu, annenin yaşı ve kuşaklararası annelik aktarımı ehil annelik kavramını çeşitli biçimlerde etkilemektedir. Ehil anneliğe geçiş çocuğun okul yaşına geldiği ve anneden kısmen de olsa bağımsızlaştığı zaman mümkün olmaktadır. Ehil annelikte anne benlik kavramlarını oluşturan öğelerin (şefkatli, özgürlükçü, kontrollü, bilgili ve ilgili, dengeli, kendine odaklı) annelerin çocuk yetiştirme biçimlerinin olumlu olmasına ve çocuğu ile sıcak ilişki geliştirmesine etki etmekte; annenin annelik rol doyumunu artırarak değişim ve dönüşüm yaşamasına yol açmaktadır. Araştırma sonuçları günümüz anneliği, annelikte benlik kavramı, kuşaklar arası annelik aktarımı, anneliğin kültürel temelleri, annelikte rol gelişimi konuları bağlamında ele alınmış; ilgili literatür ışığında tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Annelik, ebeveynlik, orta çocukluk, rol değişimi, ebeveyn benlik kavramı, kuşaklararası annelik aktarımı, gömülü teori.

ABSTRACT

EXPERTISE IN MOTHERHOOD IN THE CONTEXT OF INTERGENERATIONAL TRANSMISSION OF MOTHERHOOD: A STUDY ON THE MOTHERHOOD PROCESSES AND EXPERIENCES OF MOTHERS WITH CHILDREN IN THE MIDDLE CHILDHOOD

A mother is also born when a woman notices her pregnancy, delivers a baby and witnesses the first months of her baby's life. This psychological birth is a complex process in which a mother begins to have a sense of self and parental identity as a mother (Partridge, 1988). The transition to motherhood is a developmental stage in which the maternal identity shows its transformation. Depending on the age of the child, the motherhood goes through certain stages. This research focuses on the interpretation and conceptualization by mothers of the motherhood processes and experiences of mothers with children in middle childhood period (5-12 years old).

In line with the purpose of the research the grounded theory technique (Strauss & Corbin, 1998), one of the qualitative research methods, is used. In-depth interviews are conducted with mothers, who are not divorced or widowed, who live in nuclear families, who are the mothers of children without any developmental, psychological or physical problems, and whose youngest child is in middle childhood period. The analysis steps of the grounded theory, suggested by Strauss ve Corbin (1998) were followed. Each interview was analyzed by constant comparative analysis method, and subsequent to the open, axial and selective coding processes, the research is terminated when the model reaches theoretical saturation. The analysis of the data is made following the steps suggested by Strauss and Corbin (1998) and the MAXQDA Plus 2020 program is used in the entire analysis process.

As a result of the data analysis process, the concept of *expertise in motherhood*, which explains the maternal experiences of mothers with children in middle childhood, was obtained. Expertise in motherhood is considered both as a period of parental development theory and as a unique style of motherhood. The concept is explained in six themes. Under *the Expertise in Motherhood* theme, the mothers' perceptions of their own motherhood and the ideal one are discussed. In this respect, the mothers with settled motherhood consider their motherhood as compassionate, controlled, liberal and knowledgeable motherhood whereas their ideal motherhood perceptions are caring, self-focused and balanced. In the second theme, *the Pre-motherhood*, the mother's age before motherhood, the mother's

readiness for the child and the effects of the family of origin on her motherhood are examined. In the third theme, *the Motherhood Enhancers*, includes the factors that affect motherhood, such as the maternal stress and coping, the high cognitive capacity of the mother, the life satisfaction with children, the mother's conditions, the family's support to the mother, the father's influence, and the critical time that turns the motherhood into a settled one. Under *the Specialization in Motherhood*, the fourth theme, the mothers' child-rearing goals, the rule-making and disciplinary methods are examined. As the fifth theme, *the Child Centered Communication* is explained in the context of building trust and spending quality time with the child. The last theme, *the Transformative Effect of Motherhood*, shows the ways in which mothers make sense of their motherhood and how they experience the changes in their lives after they become mothers.

Mother's readiness for the child, mother's age and intergenerational transfer of motherhood affect the concept of motherhood in various ways. Being expertise in motherhood is possible when the child reaches school age and becomes partially independent from the mother. The elements that constitute the maternal self-concepts in expertise in motherhood (affectionate, libertarian, controlled, knowledgeable and concerned, balanced, self-focused) affect mothers' positive child-rearing styles and help them to develop a warm relationship with their child; they lead to higher satisfaction in the maternal role of the mother and pave the way for change and transformation. The results of the research are discussed in the light of the relevant literature within the context of today's motherhood, the concept of self in motherhood, the intergenerational transmission of motherhood, the cultural foundations of motherhood and the role development in motherhood.

Keywords: Motherhood, parenthood, family, middle childhood, role grounded theory.

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYANI	i
ÖZGEÇMİŞ	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
BÖLÜM I: GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Amaç	4
1.3. Araştırmanın Önemi.....	5
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	6
1.5. Tanımlar	6
BÖLÜM II: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	8
2.1. Annelik Kavramı.....	8
2.1.1. Kimlik ve Benlik	13
2.1.2. Orta Çocukluk Döneminde Annelik.....	16
2.2. Annelik Üzerinde Etkili Olan Faktörler	19
2.2.1. Kuşaklararası Annelik	23
2.2.2. Annelik Stresi	25
2.2.3. Annelerin Algıladığı Sosyal Destek	27
2.2.4. Çok Çocuklu Annelik.....	30
2.3. Annelikte Rol Gelişimi: Teoriler Açısından Bir İnceleme	32
2.4. Sosyalizasyon.....	41
2.4.1. Ebeveyn Etnoteorileri.....	42
2.4.2. Ebeveyn Hedefleri.....	43
2.4.3. Ebeveynlik Stilleri.....	45
2.4.4. Ebeveyn Davranışları	48
BÖLÜM III: YÖNTEM.....	54
3.1. Araştırma Modeli	54
3.2. Katılımcılar	55
3.3. Veri Toplama Araçları	57

3.5. Verilerin Çözümlemesi	59
3.5.1. Açık Kodlama	60
3.5.2. Eksen Kodlama	61
3.5.3. Seçici Kodlama	62
3.6. Çalışmanın Geçerliği ve Güvenirliği	64
3.7. Refleksivite	67
BÖLÜM IV: BULGULAR.....	70
4.1. Tema 1: Ehil Annelik.....	70
4.1.1. ‘Anneliğim’	73
4.2.3. İdealim.....	83
4.2. Tema-2: Annelik Öncesi	88
4.2.1. Annenin Yaşı.....	88
4.2.2. Hazırbulunuşluk	90
4.2.3. Köken Aile	93
4.3. Tema-3: Anneliği Güçlendirenler	95
4.3.1. Kritik Zaman	95
4.3.2. Annelik Stresi ile Baş Etme	100
4.3.3 Yüksek Bilişsel Kapasite.....	110
4.3.4. Çocuklu Yaşamdan Memnuniyet	114
4.3.5. İçinde Bulunulan İyi Şartlar	116
4.3.8. Baba.....	118
4.3.7. Ailenin Desteği.....	122
4.4. Tema-4: Annelikte Uzmanlık	123
4.4.1. Kontrol-Sınır-Kural	124
4.4.2. Kardeş İlişkileri	133
4.4.3. Adım Adım Hayata	135
4.5. Tema-5: Çocuk Odaklı İletişim	140
4.5.1. Güven	140
4.5.2. Kaliteli Zaman.....	142
4.6. Tema-6: Anneliğin Dönüştürücü Gücü.....	144
4.6.1. Artan Beceriler	145
4.6.2. Fonksiyonel Duygu Deneyimi	148
4.6.3. Sistemli Bir Hayat	151
4.6.4. Anlamlı Bir Hayat	154
BÖLÜM V: SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	163
5.1. Sonuç ve Tartışma.....	163

5.1.1. Ehil Annelik	163
5.1.2. Annelik Öncesi	172
5.1.3. Anneliği Güçlendirenler	177
5.1.4. Annelikte Uzmanlık	185
5.1.5. Çocuk Odaklı İletişim	192
5.1.6. Anneliğin Dönüştürücü Gücü.....	194
5.2. Öneriler	201
KAYNAKÇA.....	204
EKLER.....	233
EK-1: ETİK KURUL İZNİ.....	233
EK-2: GÖRÜŞME SORULARI	234
EK-3: GÖNÜLLÜ ONAM FORMU.....	235
EK-4: AÇIK VE EKSEN KODLAR.....	236

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Ebeveynliğin Belirleyicileri (Belsky, 1984).....	20
Şekil 2:: Ana Babalık Davranışlarını Belirleyen Nedensel Süreçler (Baydar, Akçınar ve İmer, 2017)	22
Şekil 3: Ebeveyn Stres Modeli (Abidin, 1992).....	26
Şekil 4: Ebeveyn Stilinin Bağlamsal Modeli (Darling ve Steinberg, 1993).....	45
Şekil 5: Ebeveyn Stilleri Modeli (Sümer, Sayıl ve Kazak Berument 2009).	46
Şekil 6: Açık Kodlamayı Gösteren MAXQDA Programından Ekran Alıntısı.....	60
Şekil 7: Eksen Kodlamayı Gösteren MAXQDA Programından Ekran Alıntısı.....	61
Şekil 8: Seçici kodlamayı gösteren MAXQDA programından ekran alıntısı	63
Şekil 9: Ehil Annelik Modeli, Tema ve Alt Kategoriler.....	72
Şekil 10: Tema-1 Ehil Annelik.....	73
Şekil 11: Tema-2 Annelik Öncesi	88
Şekil 12: Tema-3 Anneliği Güçlendirenler	96
Şekil 13: Tema-4: Annelikte Uzmanlık.....	123
Şekil 14: Tema-5 Çocuk odaklı iletişim.....	140
Şekil 15: Tema-6 Anneliğin Dönüştürücü Gücü	144

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Çocuğun Yaş ve Gelişim Dönemlerine Göre Annenin Sorumlulukları (Barnard ve Solchany, 2002).	40
Tablo 2: Katılımcılara İlişkin Bilgiler	57
Tablo 3: İnanırcılığı Sağlamaya Yönelik Teknikler (Lincoln ve Guba, 1985):	65
Tablo 4: Aktarılabirliği Sağlamak İçin Kullanılan Teknikler (Lincoln ve Guba, 1985):..	66

BÖLÜM I: GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Kadınlar için yoğun ve yaşam boyu süren bir ilişki olan anneliğin kadınların kimlikleri üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır (Steinberg, 2005). Hamilelikle birlikte ortaya çıkan anne olma süreci bir kadının kimliğini değiştiren ve dönüştüren karmaşık bir süreçtir (Partridge, 1988). Çocuğunun varlığını hayatında kabul eden ve anneliği kimliğinin bir parçası haline getiren kadın, genişlemiş bir bilinç dünyasına kavuşur (Laney, Hall, Anderson ve Willingham, 2015). Çocuk kendisi hakkında bir algı, kişisel bir kimlik veya bir benlik kavramı geliştirdiği gibi, bir anne de ebeveyn olarak benlik duygusu geliştirir. Ebeveynin benlik sisteminin önemli bir bileşeni olan *ebeveyn benlik kavramı*, bir yetişkinin ebeveynlik statüsünü tanıma süreci boyunca gelişir (Partridge, 1988). Kadın çocuğa verme kapasitesi geliştirmek için eski yaşam tarzından ve davranışlarından vazgeçip bir paradigma değişikliği yapması gerektiğinin farkına varır ve eski benliğinden vazgeçerek çocukla olan ilişkisinden tatmin olmayı öğrenir (Lederman, Lederman, Workk ve McCann, 1978'den akt. Barnard ve Solchany, 2002). Anneliğe geçiş bir kadının hayatında geçici ve benzeri olmayan bir dönemdir (Stern ve Stern, 1998). İlk kez anne olma deneyimi yaşayan kadınlar anneliğe geçiş sürecinde yoğun bir kaybolmuşluk, yalnızlık ve yorgunluk hissi; benlik karmaşası, çevrelerinden destek ihtiyacı içinde hissettikleri ve sonunda bir annelik kimliği kazandıkları bilinmektedir (Barclay ve arkadaşları, 1997; Barlow ve Cairns, 1997; Brunton, Wiggins ve Oakley, 2011; Darvill, Skirton ve Farrand, 2010; Gweneth ve Hartrick, 1997; Rogan, Shimed, Barclay, Everitt, ve Wylli, 1997; Sethi, 1995). Örneğin, Rogan, Shimed, Barclay, Everitt, ve Wylli'nin (1997) çalışmalarında kadınların anneliğe geçiş süreçleri *farkına varma, hazır olma, tükenmişlik, yalnızlık, kayıp ve çözme* olmak üzere altı kategoride açıklanmış; tüm bu alt kategoriler *anne olma (becoming mother)* kavramında bütünleşmiş; çatışmalar çözüme ulaştıktan sonra kadınlar güçlü bir anne kimliği geliştirmiştir. Annelik, kadınlarda yeni bir benlik algısı (Darvill, Skirton ve Farrand, 2010; Sethi, 1995), benlik genişlemesi (Barlow ve Cairns, 1997), rolden ziyade benlik duygusuna eklenmesi (Sawyer, 1999); kariyer bağlılıklarını artırması (Laney, Carruthers, Hall ve Anderson, 2014) gibi çok değişkenli etkilere sahiptir. Anne olduktan sonra geliştirilen *ebeveyn benlik kavramı* belirli bir çocuk ile kendisini o çocuğun ebeveyni olarak tanımlayan bir kişi arasındaki ilişkiyi çevreleyen benlik ve nesne temsillerinin bir sentezidir (Partridge, 1988); çocuğun yaşı, annenin bilgi, beceri ve tecrübesi ve çocuktan bağımsızlaşabilmesi ile paralel olarak değişir ve gelişir (Lee, Chung, Park ve Burns, 2016). Çocuğun gelişim dönemine bağlı olarak

annelik rol ve sorumlulukları da farklılaşmaktadır. Ebeveynlikteki bu değişim ve dönüşüm ebeveyn rol gelişim teorileri ile açıklanmaktadır (Benedek, 1959; Friedman, 1957; Galinsky, 1987; Mowder, 2005; Newberger, 1980). Annelik araştırmaları -özellikle rol kazanımı, kimlik, benlik, gelişim dönemi açılarından- genellikle doğum sonrası döneme odaklanmıştır ve bu araştırmaların sonucunda annenin bebeği doğduktan bir süre sonra annelik kimliğini kazanmış olduğu iddia edilmektedir (örneğin Mercer, 2004; Rubin, 1984). Ancak ebeveyn rol gelişim teorileri bakış açısından değerlendirilecek olursa bir bebeği dünyaya getirmek ve ona bakım sağlamak anneliğin yalnızca bir evresidir (Gallinsky, 1987; Mowder, 2005). Ebeveyn rol gelişim teorileri ebeveynlikteki rol gelişimini çeşitli şekillerde açıklamaktadır. Bu teoriler ebeveynliği, sosyal rollerini veya ebeveynlik bakış açılarını sürekli olarak düzenledikleri bir süreç olarak ele almakta ve bir çerçeve sağlamaktadır. Bu konuda çalışan ilk teorisyenlerden Benedek (1959) ebeveynliğin bebeklikten ergenliğe, ergenlikten torun sahibi olana değin değiştiğinden bahseder. Erikson, Psikososyal Gelişim Teorisi'nde ebeveynliğin üretkenlik evresinde yer aldığını; çok az yaşam deneyimi, başkalarını önemsemek, *ihtiyaç duyulma ihtiyacımızı* gerçekleştirmek ve öğretmek için doğuştan gelen arzularımızı uygulamak için çok fazla fırsat sağladığını belirtir (Christiansen ve Palkovitz, 1998). Bir çocuk doktoru olan Friedman'a (1957) göre ise ebeveynin, çocuğu bebeklikten bağımsız bir yetişkin olana değin geçen gelişim aşamalarının her birinde belli bilgi, beceri ve tutum öğrenmesi gerekmektedir. Kapsamlı bir ebeveyn rol gelişim teorisi sunan Mowder ise (2005) ebeveynliği, bireylerin ebeveyn olmanın sosyal rolünü tanıdığı, kabul ettiği ve gerçekleştirdiği bir rol olarak tanımlamıştır. Mowder'a (2005) göre ebeveynler tipik olarak ve tutarlı bir şekilde *bağ kurma, disiplin, eğitim, genel bakım ve koruma, hassaslık ve duyarlılık* olmak üzere altı ana ebeveyn davranışı özelliği sergiler. Örneğin, bağlanma, genel bakım ve koruma, duyarlılık ve hassasiyet, genel olarak, ergenlere kıyasla bebeklere ve küçük çocuklara bakarken daha önemli olarak vurgulanan özelliklerdir. Oysa disiplin ve eğitim, ilkökul, orta ve ergenlik çağındaki çocuklara ebeveynlik yaparken daha önemli olma eğilimindedir (Mowder ve Sanders, 2008). Kapsamlı bir rol gelişim teorisi sunan Galinsky (1987) ebeveyn gelişimini doğum öncesi dönem, bebeklik dönemi, erken çocukluk dönemi, orta çocukluk dönemi, ön ergenlik dönemi ve ergenlik dönemi özelliklerine göre ayırt etmektedir. Her bir gelişim döneminde çocukların farklı ihtiyaçları bulunmakta ve anneler her bir dönemde farklı 'annelik' yapmaktadır. Bebeklik, erken çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik dönemi ile karşılaştırıldığında orta çocukluk dönemindeki annelik; deneyim, anlam ve pratikleri, çocuğun ihtiyaçları açısından değişiklik göstermektedir (Barnard ve Solchany, 2002). Orta çocukluk dönemi ilgili literatürde 7-12 yaş (Kerns ve Brumariu,

2008); yaklaşık 5-12 yaş (Collins, Madsen ve Susman-Stillman, 2002) ve 8-12 yaşlar (Sümer ve Şendağ, 2009) şeklinde belirtilmiştir. Mevcut çalışmada araştırmacılar Collins, Madsen ve Susman-Stillman'ın (2002) önerdiği 5-12 yaş aralığını referans almıştır. Bu dönemdeki annelik, Galinsky'nin (1987) kuramında *Değerlendirme* aşamasıdır. Bu dönem çocukların okula başlamasıyla başlar (anaokulu veya ilkokul) ve ön ergenlik dönemi ile sonlanır. Anne babalar, çocuklarının aile dışındaki dünyaya giderek daha fazla maruz kaldıkları için, çocuklarının deneyimlerini yorumlamaya ve değerlendirmeye başlar (Galinsky, 1987). Disiplin ve sınır koyma, çocuğu izlerken bağımsızlaşması için fırsat yaratma, duygusal gelişimi destekleme, duyguların uygunsuz ifade edilmesine sınır koyma ve diğerlerin değer ve inançlarına yönelik farkındalığı artırma gibi orta çocukluk dönemine özgü görevlerle ilgilenirler (Barnard ve Solchany, 2002). Sosyalleşme olarak adlandırılan bu süreçte, ebeveynler çocuğun içinde yaşadığı kültürel ortama ve aileye uyum sağlaması için belirli hedefler, değerler, tutumlar ve davranışlar sergiler (Grusec, 2002; Sümer, Aktürk ve Helvacı, 2010). Sosyalleşme, çocuk yetiştirme ile ilgili olan ilgi, kabul, kontrol, disiplin (Sümer, Sayıl ve Kazak Bergument, 2009; Sümer ve Güngör, 1999) ve çocukta olumlu sosyal davranışlar ve ahlak gelişimi (Kumru ve Öztürk, 2017) gibi birçok konuyu kapsamaktadır. Ebeveynler bu süreçte çocuklarının sorularını yanıtlar, açıklamalar yapar ve hangi davranışları ve değerleri öğreteceklerini belirlerler (Barnard ve Solchany, 2002). Bu zamana kadar, ebeveynler ebeveynlik rolünde belli birikim ve tecrübeler edinmiştir ve genellikle ebeveyn olarak güçlü ve zayıf yönlerini bilir (Diener, 2020). Annelerin çocuk yetiştirme stillerini belirgin şekilde gösterdikleri bu dönemde, annenin çocuğuna karşı sorumlulukları; çocuğun iyi bir kişilik kazanması, disiplin ve sorumluluk sahibi olması ve duygularını iyi ifade edebilmesi gibi belli hedefleri içermektedir (Barnard ve Solchany, 2002; Dishion ve McMahon, 1998; Galinsky, 1987; Grusec ve Kuczynski, 1980).

Ebeveyn tüm tutum ve davranışları aynı zamanda kültür ve değerler aktarımında temel sosyalleşme araçları olduğundan ebeveynlik davranışları tarihsel, sosyal, kültürel, politik olarak ve en önemlisi de ahlaki bağlamdan bağımsız düşünülemez (Aksoy ve Kahraman, 2009; Aktaş ve Özden, 2020; Grusec, Goodnow ve Kuczynski, 2000; Miller, 2005; Şanlı ve Öztürk, 2015). Ebeveynlerin çocuk yetiştirme davranışlarında temel kültürel farklılıkların yanı sıra görece homojen kültürlerde bile aileler arasında belirgin farklılıklar olduğu bilinmektedir (Dinn ve Sunar, 2017; Kagitçıbaşı, 2007; Nacak, Yağmurlu, Durgel ve Vijver, 2011). Kültürün değişen ve değişmeyen öğeleri, kadınların anneliği hem geleneksel hem de modern biçimde deneyimlemelerine yol açmıştır (Aktaş ve Özden, 2020). Hem tarihsel hem

de kültürel olarak değişen ögeler açısından bakıldığında annelikle ilgili deneyimler ve sorumluluklarla ilgili yeni sorular ve sorunlar doğmaktadır (Miller, 2005). Hızlı sosyal değişim yaşayan ve geleneksel ebeveyn tutumları ile daha modern sayılabilecek tutumları bir arada barındıran Türkiye’de annelerin çocuk yetiştirme tarzları ve davranışlarının zamana (tarihsel bağlama) ya da kuşağa, bölgeye, alt kültüre ve bunun gibi birçok özelliğe göre değişkenlik gösterdiği öne sürülebilir. Özellikle günümüzde teknoloji ve sosyal medyanın yeni yaşam trendlerini ortaya çıkarması (blogger annelikler, instamomlar vb) anneliğin yeniden ele alınması ve kapsamlı çocuk yetiştirme teorisi geliştirme gerekliliğini ortaya koymaktadır. Araştırma kapsamında anneliğin, orta çocukluk döneminde çocuğu olan anneler tarafından nasıl deneyimlendiği, anlamlandırıldığı ve yorumlandığı, hem kültürün içerisinde hem tarihsel olarak hem de annelerin kendi kimlikleri ve psikolojik yapıları içerisinde incelenmiştir. Araştırmadaki amaç, annelerin anlam ve deneyimlerindeki ortak örüntüleri yakalamak, bu ortak örüntüleri bir teori bağlamına yerleştirmek ve annelerin içinde bulunduğu kültürel yapı içerisinde yorumlamaktır.

1.2. Amaç

Bu nitel araştırma kapsamında “*Orta çocukluk döneminde çocuğu olan anneler anneliklerini nasıl deneyimlemekte, nasıl anlamlandırmakta ve nasıl yorumlamaktadır?*” araştırma sorusuna cevap aranmıştır. Bu soruyu cevaplandırmak için aşağıdaki alt araştırma soruları şu şekildedir:

- 1) Katılımcı anneler kendilerinde annelik öncesi ve sonrasını nasıl değerlendirmektedir?
- 2) Olmak istedikleri annelik özellikleri/ ideal annelik algıları nelerdir?
- 3) Katılımcı anneler annelik sürecinde onları zorlayan durumları nasıl tanımlamış ve bu durumlarla nasıl baş etmiştir?
- 4) Orta çocukluk döneminde çocuğu olan annelerin çocuk yetiştirme pratikleri ve bu pratiklere etki eden etmenler nelerdir?
- 5) Orta çocukluk döneminde çocuğu olan anneler çocukları ile ilişkilerini nasıl tanımlamakta ve nasıl yürütmektedir?
- 6) Anneliğin genel olarak bir kadının hayatı üzerindeki etkisi nasıldır?

1.3. Araştırmanın Önemi

Araştırma kapsamında annelik, orta çocukluk döneminde çocuğu olan anneler tarafından nasıl anlamlandırıldığı ve yorumlandığı, hem kültürün içerisinde, hem tarihsel olarak hem de annelerin kendi kimlikleri ve psikolojik yapıları içerisinde incelenmiştir. Annelik konusunun, psikoloji tarihi açısından bakıldığında üzerine en çok çalışılan konulardan biri olduğu söylenebilir. İster sembol ve öyküde idealize edilmiş, bir hak, ayrıcalık veya sorumluluk olarak verilmiş olsun, ister sosyal, kültürel ve psikolojik sonuçları açısından incelenmiş olsun, anneler ve annelik konusu güçlü fikirleri, güçlü duyguları ve yoğun eleştirileri ortaya çıkarır (Barlow ve Chapin, 2010). Annelik, çocuk, aile ve toplum için uzun vadeli etkilere sahiptir. Mevcut araştırma ülkemizdeki anneliğin psikolojik ve kültürel temellerini, literatürde yeterince işlenmemiş ve es geçilmiş olan orta çocukluk dönemi kapsamında incelemektedir. Araştırmanın birkaç farklı açıdan literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir: Araştırma Gömülü Teori araştırması olduğundan, yapılan araştırma sonucunda elde edilecek teorinin orta çocukluk dönemindeki anneliğin nasıl yaşandığı, nasıl anlamlandırıldığı, çocuklar ve anneler üzerinde ne gibi etkileri olduğu açıklanmış olacaktır. Ebeveynlik yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Bu araştırma kapsamında ebeveynlik bir gelişim aşaması olarak incelenmiştir. Annelerin; çocuklarının bebeklik, erken çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik dönemi ile karşılaştırıldığında orta çocukluk dönemindeki deneyim, anlam ve pratiklerinin, çocuğun ihtiyaçları açısından değişiklik gösterdiği bilinmektedir (Barclay ve Solcany, 2002). Araştırma sonucunda elde edilen teorinin orta çocukluk dönemine tekabül eden annelik dönemini açıkladığı düşünülmektedir. Araştırma kapsamında annelerin anneliklerini algılayış biçimleri ve annelikte benlik algısı derinlemesine incelenmiştir. Yerli ve yabancı literatür, annelik olgusunu genellikle çocuk üzerinde olan etkileri bağlamında ele almaktadır. Ancak çocuğun hayatında annenin etkisi ne kadarsa, bir kadının hayatında anne olmak da o kadar önemlidir. Anne çocuğun hayatı için kesinlikle şekillendirici bir etkiye sahiptir; ancak çocuğun da anneyi şekillendirdiği gözden kaçırılmıştır (Athar ve Reel, 2015). Bu açıdan annelik benlik/kendilik algısının literatürdeki nicel araştırma çoğunluğuna ek olarak nitel olarak da incelenmiş olması önemlidir. Mevcut araştırmanın katılımcı annelerinin ihmal ya da istismar edici olmayan, şiddet içermeyen, olumsuz ve sert annelik davranışlarında bulunmayan özelliklere sahip; olumlu ebeveynlik, sıcak ebeveynlik, demokratik ebeveynlik kavramları ile kesişen bir annelik stili ortaya koydukları, deneyim ve tecrübeleri ile birlikte uzmanlaşarak özgün bir annelik stili oluşturdukları söylenebilir. Bu stile *ehil annelik* adı

verilmiştir. Anneliğin özgün bir şekilde kavramsallaştırılması da anne baba araştırmalarına bir katkıda bulunmaktadır. Son olarak, odak noktası olmasa da araştırmanın ve geliştirilen teorinin orta çocukluk döneminin gelişim özelliklerine dair mütevazı bir açıklama getireceği düşünülmektedir. Annelik rolünün karmaşıklığının açığa çıkarılması ve kavramsallaştırılması çocuk ve anne ile çalışan psikolog, psikolojik danışman, rehber öğretmen, sosyal çalışmacı, çocuk gelişim uzmanı gibi profesyonellere bakış açısı kazandırması açısından fayda sağlayabilir. Bir diğer açıdan anneliğin bir gelişim dönemi olarak incelenmesi gelişim psikolojisi alanına katkıda bulunabilir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

1- Araştırma, orta çocukluk döneminde çocuğu olan annelerin annelik deneyimlerine odaklandığından; en küçük çocuğu 5-12 yaş arasında normal gelişim gösteren çocuğu olan, eşi ile birlikte yaşayan ve İstanbul'da ikamet eden 22 anne ile sınırlıdır.

2- Araştırma hamilelik, yenidoğan, erken çocukluk gibi dönemlerde deneyimlenen anneliğe odaklanmamıştır. Dolayısıyla araştırma annelerin deneyimleri, çocuklarının okul öncesi ve ilkökul dönemindeki yaş aralığı ile sınırlandırılmıştır

3- Araştırma derinlemesine mülakat soruları ve araştırmacının mülakat sürecini yönetebilmesi ile sınırlıdır.

1.5. Tanımlar

Ebeveyn benlik kavramı: Abeveynin belirli bir çocuğu yetiştirmenin birçok yönüyle ilgili geçmişten gelen duyguların, tutumların, beklentilerin, deneyimlerin, çatışmaların ve inançların bir bütünü ile mevcut kaynakların toplamından oluşan içsel hikâyesidir (Partridge, 1988).

Ebeveyn rol gelişimi: Bir bebeğin anenin karnına düşmesiyle başlayan ve yaşam boyu devam eden, bebeğin yaş ve gelişimine bağlı olarak birbirinden farklı görev ve sorumluluklar içeren süreçler bütünüdür (Galinsky, 1987; Newberger, 2005).

Orta çocukluk dönemi: Genellikle çocuğun okula başlamasıyla başlayan ve ön ergenliğe kadar devam eden bir gelişim sürecidir (Collins, Madsen ve Susman-Stillman, 2002; Kerns ve Brumariu, 2008; Maccoby, 1984; Sümer ve Şendağ, 2009).

Kuşaklararası annelik aktarımı: Bir önceki neslin gelecek neslin ebeveynlik tutumlarını ve davranışlarını psikolojik olarak etkilediği süreçtir (van Ijzendoorn, 1992).

Annelik stresi: Annenin ebeveyn olma rolüne bağlı olarak yaşıadığı stres türüdür (Mash ve Johnston, 1990).

Sosyalizasyon: Anne babaların çocuklarına kendi değer ve inanç sistemlerinden yola çıkarak içinde yaşıadıkları aile ve kültüre uyum sağlamaları için gereken tutum ve davranışları aktarma sürecidir (Grusec, 2002; Sümer, Aktürk ve Helvacı, 2010).

Ebeveyn etnoteorileri: Ebeveyn etnoteorileri, ebeveynlerin çocuk yetiştirme pratiklerini ele alan kültürel modellerdir, “doğal” ya da “doğru” düşünme ya da hareket etme yöntemi hakkında örtük, kabul edilmiş fikirlerdir ve ebeveynler için güçlü motivasyonel özelliklere sahiptir (Super ve Harkness, 1986).

Ebeveynlik hedefleri: Ebeveynlerin çocuklarıyla etkileşime girdiklerinde elde etmeyi umdukları bilişlerdir (Selçuk ve Yavuz, 2017).

BÖLÜM II: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Annelik Kavramı

Annelik, doğurganlık ve doğum gücünü elinde tutan fedakâr, yardımsever, bilge, mistik bir tanrıça ile kaderin gücünü tutan harika, gizemli, acımasız tanrıça arasındaki ilginç bir ikilemi ifade eder. Jung basitçe annelerin bu ikiliği "sevgi dolu ve korkunç anne" olarak niteler. Anneler, tıpkı hayatı sona erdirmeye veya annelik sevgilerini ve eylemlerini ihmal etme ve terk etme yoluyla kınama gücüne sahip olmaları gibi, annelik sevgileri ve eylemleri yoluyla yaşam verme ve sürdürme gücüne de sahiptir. Birçok kadın için hamilelik ve doğumun sonucu, daha büyük bir olgunluğa ve benlik saygısında bir artışa muazzam bir geçiş olabilir; bununla birlikte, diğerleri için, potansiyel olarak zararlı ve suçluluk yüklü bir erken anne-çocuk ilişkisiyle sonuçlanan daha patolojik çözümler üretebilir (Pines, 1972'den akt. Barnard ve Solchany, 2002). Annenin kendisi için de anneliğe geçiş psikolojik olarak yıkıcı olabilir. İçselleştirilmiş ideallerin, kendilik duygusunun ve başkalarıyla ilişkilerin yeniden işlenmesini talep eder. Anne olmak, kişinin kendi annesiyle bir onarım eylemidir ve kaçınılmaz olarak kendisi ile olan ilişkisinin yeniden işlenmesini gerektirmektedir (Steinberg, 2005). Annelik anneler tarafından "asla bitmeyecek devam eden bir süreç" olarak tanımlanır. Bu sürecin aldığı yön, benliğin daha büyük farkındalığına ve keşfine ve benliğin iç ve dış ifadeleri arasındaki bir ilişkinin geliştirilmesine doğru ilerlemeyi içermektedir (Gweneth ve Hartrick, 1997). Yetişkinler bu süreçte bilinçli ve bilinçdışı olarak dünyayı keşfetmeye devam eder ve bu da onları çocuklarıyla birlikte kendi psikolojik zayıflıklarının bir kısmını yeniden yaşamaya götürür. Örneğin; bir çocuk okula başladığında, bir ebeveynin okulun otoritesine karşı kendi korkusu ve direnci patlayabilir. Çocuklar ergenlik çağına geldiğinde, ebeveyn bir kez daha kendi cinsellikleriyle yüzleşmek zorunda kalır (Demick, 2002).

Tarih boyunca sınıf, kültür ve din bireylerin rolleri ve buna bağlı olarak görev tanımları değişmiştir. Ancak genç kadınların evlenip çocuk doğurduğu yönündeki düşünce neredeyse tüm medeniyetlerin mutabık olduğu bir fikirdir (Cooper ve Phelan, 2017). Günümüze gelindiğinde kadının yalnızca annelik rolüne sahip olduğu fikri tartışmalıdır. Annelik konusu feminizm ve siyasetin çekişmeli konularından biridir (Öztaş, 2015). Feminizm hareketi, anneliğin kutsal olduğu düşüncesine savaş açmıştı (Öztaş, 2015). Örneğin; annelik (*motherhood*) ve annelik yapma (*mothering*) gibi kavramları birbirinden ayıran Rich (1976), anneliği ataerkil düzlemde kurtarmaya çalışmaktaydı. Bir başka feminist araştırmacı Ruddick (1980) ise annesel düşüncüyü (*maternal thinking*) ataerkil düşüncenin bir panzehiri

olarak ele almaktaydı. Badinter (2010) ise toplumsal olarak kadına yüklenen annelik baskısı altında kimlik bunalımı yaşadıklarını söylemekteydi. Annelik tarihine bakıldığında, 1960'lerden sonra ortaya çıkan kadının yalnızca anne olmadığı fikri kadının iş yaşamına dahil olması ile birlikte feminist hareketlerle değişime uğramıştır. Anneliğin tarihsel gelişim sürecinde babalıktan daha fazla değişime ve dönüşüme uğradığı söylenebilir. Kadınların ve anneliğin değişen yüzünün ve annelerin kendilerini bu geniş zaman diliminde buldukları karmaşık sosyal ağların izini sürmek elbette çok zordur. Arkeoloji, antropoloji ve tarih araştırmalarından elde edilen kanıtlar bize bazı ipuçları verebilir; ancak annelerin kendilerinin, ailelerinde ve sosyal ağlarında bulunanların ilk elden açıklamaları olmadan, anneliğin gerçekte neye benzediği tahminlerden öteye geçmez (*The Changing Face of Motherhood*, 2011). Bu sebeple toplum, çağ veya koşullardan bağımsız olarak, zaman boyunca anne ile çocuk arasında içgüdüsel bir bağ olarak ortaya çıkan insanlığın ortak bağının tanımlanması gerekmektedir (Cooper ve Phelan, 2017). Bu da ilk olarak “anne” kavramının tanımlanması önceliğini doğurmaktadır. Medina ve Magnuson'un (2009) aktardığına göre, Arendell'in anneyi çocuk yetiştirmenin ilişkisel ve birçok insanı, kurumu veya materyali içeren karmaşık bir eylemi ayrıntılı olarak koordine eden biri olarak tanımlaması annenin rolünü kadınlarla sınırlamazken; benzer şekilde Forey'in anneliğin insanları beslemek ve ilgilenmekle ilgili sosyal olarak oluşturulmuş bir dizi etkinlik ve ilişki olduğu da anneliğin tanımını ciddi ölçüde daraltmaktadır (Medina ve Magnuson, 2009). Gelecek nesillerin yetişmesinde ve şekillendirilmesinde üzerlerine düşen önemli rollerden dolayı annelere toplum tarafından bazı mesajlar gönderilmektedir. Bu mesajlar da anneliğin toplum tarafından nasıl tanımlandığı hakkında ipucu vermektedir. Heisler ve Ellis'in (2008) araştırmasına göre bu mesajlar dört tanedir: 1) Annelik önceliklidir (“anneler kendini evine ve çocuklarına adamalı”), 2) annelik belirli özellikler ve davranışlar gerektirir (“anneler evde çocukları ile oturmalı”, 3) annelik tek boyutludur (“annelik hayattaki en güzel şeydir”) ve 4) annelik diyalektiktir (“anneliğin hem iyi hem kötü yönleri vardır”). Annelik rolü hakkındaki bu geniş mesaj yelpazesi, rolün karmaşıklığına ve anneliğin tanımlanmasının güçlüğüne işaret etmektedir. Anne, çocuğun gelişimi için uygun bir ortam, kılavuz ve fırsatlar sağlayarak çocuğun fiziksel, sosyal, duygusal ve entelektüel gelişimini düzenlemeye çalışır (Lawton ve Coleman, 1983). Anneler arasında, annelik yapmanın temel amacının çocukları üretken ve toplumun katkıda bulunan üyeleri haline getirmek olduğuna dair evrensel bir anlaşma varmış gibi görünmektedir (Whiting ve Edwards, 1988). Annelerin idealleştirilmiş halleri, yapmaları ya da yapmamaları gereken şeyler farklı kültürlerde ortak örüntü doğurmaktadır. İster psikolog tavsiyesi olsun, isterse dünyanın dört bir yanındaki sıradan

insanlar olsun, "iyi bir anne" çocuklarının refahını ve gelişimini destekler ve neredeyse tüm kültürlerde sabırlı, koruyucu, besleyici ve cömerttir (Barlow ve Chapin, 2010). Annelik elbette herkes için farklıdır ve evrensel bir deneyim olduğu söylenemez. Ancak çoğu anne ve baba için çocukları için benzer sıkıntıları, mutlulukları, umutları ve hayalleri paylaşır (Miller, 2005). "İdeal anne" hakkındaki anne inançlarının araştırıldığı, 15 ülkeden 26 kültürel gruptan ve 751 annenin katıldığı bir çalışmada bağlanma kuramının tanımladığı duyarlı (*sensitive*) anne tanımlarının ülke ve kültürler bazında birbirlerine benzer sonuçlar verdiği bulunmuştur. Araştırma sonucuna göre ideal anneyi tanımlayan ilk on özellik şu şekildedir; dokunarak yakınlık gösterir, çocukla birlikteyken mutlu olduğunu gösterir, çocuğu över, çocuğu ile birlikteyken zevk aldığını gösterir, yeni şeyler denemeyi teşvik eder, çocukla iletişim kurar, çocukla birlikteyken neşelidir, tehlikeli durumları engeller, çocukla konuşur ve çocuk üzgün olduğunda iyi tepki verir (Mesman ve arkadaşları, 2016).

Sembol ve öyküde idealize edilmiş; bir hak, ayrıcalık veya sorumluluk olarak verilmiş ya da sosyal, kültürel ve psikolojik sonuçları açısından incelenmiş olsun, annelik konusu güçlü görüşler ve güçlü duygular ortaya çıkarır (Barlow ve Chapin, 2010). Annelik kimliği kültürelidir. Buna karşın, farklı toplumsal ilişki ağları da anneliğe katkıda bulunmaktadır (Aktaş ve Özden, 2020). Örneğin; annelerin kendi yaşam ortamları üç farklı davranışsal "anne profili" ortaya çıkarmıştır. Whiting ve Edwards, annelerin çeşitli kültürel ortamlardaki davranışlarını (beslenme, eğitim, kontrol ve sosyalleşme) farklı şekillerde gruplandırılmıştır. Bu bağlamda kültürel farklılıklar, üç farklı anne tarzını ortaya çıkarmıştır: tüm Sahra altı tarım toplumlarındaki anneler "eğitim annesi"; Filipinler, Meksika ve kuzey Hindistan'ın diğer tarım topluluklarında bulunan anneler "kontrol eden anne", yalnızca Amerikan Orchard Town topluluğunda bulunan anneler "sosyal anne" profili göstermektedir (Whiting ve Whiting, 1975). Bu arkeolojik çalışma kültürün annelik üzerindeki etkisinin göstergesidir.

Çocuk ve gelişim psikologları, sosyologlar, eğitimciler ve politika yapımcılar ebeveynliği ve aileyi çocuk üzerindeki en önemli iki etken olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle, ebeveynlik geleneksel olarak uzun süredir tartışılan genetik-çevre ikileminde önemli bir çevresel değişkenlik kaynağı olarak görülmüştür. Lawler (2000) araştırmasındaki annelerin ve kızlarının benlikleri üzerindeki doğa ve kültürün etkisini '*ilginç bir karışımı*' şeklinde nitelendirmiştir. Doğa ve çevrenin etki düzeyi her zaman aynı derecede etkili değildir. Yaşamının ilk yıllarında olan bir bebeğin hayatta kalması ebeveynlere bağlıdır. Dış dünyada bir çocuğun hayattaki başarısı için ebeveynleri kadar kritik olan hiçbir şey yoktur.

Ebeveynlik yalnızca insanlar için değil aynı zamanda tüm memeliler ve birçok kuş da dahil olmak üzere birçok hayvan türünün hayatta kalması için de önemlidir (Bjorklund, Yunger ve Pellegrini, 2002). Annelik her ne kadar biyolojik bir edim olsa da, bedensel bir deneyimin kültürel olarak yüklenmiş sorumluluk duyguları ile bir bebeğe bakabilmeyi içermektedir (Miller, 2005). Çünkü annelik genellikle doğal veya içgüdüsel bir süreç olarak düşünülür. Bir bebeğin doğumuyla, annenin bir şekilde bir çocuğu sevgi ve beceriyle yetiştirmek için tam donanımlı olması beklenir. Ancak çocuk istismarı ve ihmali, çocuklarda duygusal rahatsızlıklar ve ergen gebelikleri gibi sorunların büyüklüğü; ebeveynliğin en iyi ihtimalle zor bir süreç, en kötü ihtimalle bir başarısızlık deneyimi, birçok aile için bir stres ve yetersizlik kaynağı olduğunun farkına varılmasına yol açmıştır (Newberger, 1980).

İnsanlar neden ebeveyn olurlar? Çünkü ebeveynlik sayısız fayda sağlamaktadır. Çocuklar, psikolojik uyarımın yanı sıra zevk, eğlence ve heyecan sağlayarak ebeveynlerinin birtakım duygusal ihtiyaçlarını karşılayabilir. Çocuklar ayrıca diğer ebeveynlerle ilişkilerinin temelini oluşturabilir ve böylece sosyal bağlılık duygusuna katkıda bulunabilir. Ebeveynler çocuklarının faaliyetlerine katılarak sosyal sermaye oluşturabilir ve yerel topluma katılımlarını artırabilirler. Dahası, çocuklar bir statü sembolü olarak hizmet edebilir ve ebeveynlerinin sosyal kimliğini geliştirebilir (Pollmann-Schult, 2014).

Stern ve Stern (1998) anneliğe geçişin sadece bir yaşam evresi olmadığını ileri sürmüştür. Anneliğe geçiş bir kadının hayatında geçici ve benzeri olmayan bir dönemdir. Annenin benzersiz ve bağımsız psikik organizasyonunu tanımlamak için 'annelik dizini' terimini öneren Stern ve Stern (1998) annenin daha önce aşına olmadığı görevleri ile ilgili olarak annelik dizinini dört tema etrafında düzenlemiştir: 1) Yaşam geliştirme tema'sı, annenin bebeği hayatta tutma konusundaki endişelerini içerir. 2) Birincil ilişki tema'sı, bir annenin, özellikle bebeğin ilk yılında güven ve şefkatle çocukla ilişki kurma becerisini ifade eder. 3) Destekleyici matris tema'sı, annenin üstteki iki görevi yerine getirebilmesi için fiziksel ama aynı zamanda duygusal destek ihtiyacının karşılanmasına ihtiyaç duyduğunu ifade eder. Eşin desteği artarken, destekleyici matris ağırlıklı olarak kadın ve anne figürlerinden oluşmaktadır. 4) Kimlik yeniden düzenleme tema'sı, bir annenin öz kimliğinin "kızdan anneye, eşten ebeveyne, kariyerden ev hanımlığına, bir nesilden ötekine" şeklinde yeniden düzenlenmesini ifade eder. Anne olmak, hayatı birçok bakımdan değiştirdiği gibi (Miller, 2005) kadınların kimliklerinin çeşitli alanlarını değiştirmelerine de neden olur (Barclay ve arkadaşları, 1997; Barlow ve Cairns, 1997; Brunton, Wiggins ve Oakley, 2011; Darvill, Skirton ve Farrand, 2010; Gweneth ve Hartrick, 1997; Rogan ve arkadaşları, 1997;

Sethi, 1995; Stern ve Stern, 1998). Kadınların özerklikleri, fiziksel görünüşleri, cinsellikleri ve mesleki kimlikleri annelikten yoğun bir biçimde etkilenmektedir. Kendilerini ve diğer insanlarla olan ilişkilerini anlamaları da bu değişimden nasibini almaktadır (Steinberg, 2005).

Kimliğin bu değişim ve dönüşümü sürecinde ebeveynler kendilerini kılavuzsuz bir sorumluluğun içerisinde bulurlar. Toplum, bireylerin meslekleri için genel olarak destek vermiş olsa da (üniversite eğitimi örneğin) çoğu insanın ebeveynlik görevi için çok az hazırlıklı olduğu söylenebilir. Ebeveyn sorumluluklarının başlamasıyla birlikte, bireyler kendi başlarına olduklarını anlarlar (Lawton ve Coleman, 1983). Ancak annelik kimliği kazanmış bir kadın, kişisel, ilişkisel, nesilsel ve mesleki olarak benliğinin genişlediğini fark etmektedir. Annelik, yeni kişisel nitelikler geliştirerek, ilişkisel kapasiteyi ve başkaları için ilgiyi artırarak, genç kuşaklara katkıda bulunarak kalıcı bir etki duygusu yaratarak ve kariyerlerine olan bağlılıklarını artırarak kadınların benliklerini ve kimliklerini çok değişkenli bir şekilde genişletmektedir. Bu şekilde annelik, kadınların kendi içlerinde daha büyük kapasiteler geliştirmelerine yol açmış ve bu kapasiteler, ilişki içinde ve kadınların kariyeri boyunca diğerlerine genişletilmiştir (Laney, Carruthers, Hall ve Anderson, 2014). Aynı şekilde Bailey'e (1999) göre anneliğe geçiş benlikte kırılmalar yaratmakta ve bu kırılmalar öz kimlik, beden algısı, iş hayatı, kimlik pratik edilmesi, benliğin ilişkiselliği ve boş zaman olmak üzere anneler tarafından altı boyutta deneyimlenmektedir. Bu boyutların tamamı bir kadının anne olduktan sonra kazandığı değişimin göstergeleri olarak okunabilir.

Anneliğe geçiş antropolog Dana Raphael (1975) tarafından *matrescence* kavramı ile açıklamaktadır (akt. Athan ve Reel, 2015). *Matrescence* ergenlik gibi, bir geçiş dönemidir ancak orta yaştaki niş içinde iç içe geçmiş, birden fazla gelişim alanında yaşanan bir yönelim bozukluğu ve yeniden kendine yönelim deneyimidir. Fiziksel gelişim (vücuttaki değişiklikler, hormonal dalgalanmalar); psikolojik gelişim (örneğin, kimlik, kişilik, savunma yapısı, benlik saygısı); sosyal gelişim (örneğin, arkadaşlıkların yeniden değerlendirilmesi, sevdiklerinin affedilmesi, sosyal statü kazanmaları veya mesleki statü kaybı) ve manevi gelişim (örneğin, varoluşsal sorgulama, inanca yeniden bağlılık, artan dini / manevi uygulamalar) alanlarında değişimler yaşanır (Athan ve Reel, 2015). Ancak *matrescence* sırasında çevredeki insanlar, annelerin kontrol kaybı hissi yaşarken mutlu olmalarını bekler (Sacks, 2017).

2.1.1. Kimlik ve Benlik

Hayatta yaşanan büyük olaylar (kronik hastalık başlangıcı ya da anne olma gibi) benliğin inşa edilmesi ve sürdürülmesini ile ilgili ipuçları sunar (Miller, 2005). Anne olan kadınlarda anneliğin bilinçli farkındalığın artması (farkındalık, içgörü, vb.), koşulsuz sevginin gerçekleşmesi, iç kaynakların güçlendirilmesi (öz saygı, sabır) ve yeni keşfedilen bilişsel karmaşıklık (ego-dayanıklılık, belirsizliğe tolerans) gibi birçok yeni özellik getirmiş olmasına rağmen, çocuğun bir kadın üzerindeki etkisinden nadir olarak bahsedilmektedir (Athanasopoulos ve Reel, 2015). Anne araştırmalarına genel olarak bakıldığında annelerdeki değişim, dönüşüm ve gelişimin çocuktan bağımsız bir şekilde gerçekleşmiş olduğu hissi uyandırmaktadır. Ancak hamileliğin fark edilmesi, bebeğin doğumu ve bebeğin hayatının ilk ayları dolaylarında bir ebeveyn de doğar. Bu psikolojik doğum, bir ebeveynin ebeveyn olarak kendilik duygusuna, ebeveyn kimliğine sahip olmaya başladığı karmaşık bir süreçtir (Partridge, 1988). Anneliğe geçiş yalnızca fiziksel bir değişim değildir; algılar da değişmektedir (Miller, 2005). Kadınların ilk kez anne olduklarında deneyimledikleri değişimin büyüklüğü birçok farklı araştırma ile açıklanmaya çalışılmıştır (Bailey, 1999; Barclay ve arkadaşları, 1997; Barlow ve Cairns, 1997; Brunton, Wiggins ve Oakley, 2011; Darvill, Skirton ve Farrand, 2010; Miller, 2005; Rogan ve arkadaşları, 1997; Sethi, 1995). Tüm bu araştırmalardaki ortak sonuç yeni anneliğin, derin bir değişim, güçlü bir kayıp hissi, yalnızlık ve yorgunluk ile karakterize olduğu; annelerin bu değişim sürecinde yoğun bir benlik karmaşası yaşadıkları, çokça desteğe ihtiyaç duydukları ve sonunda bir annelik kimliği kazanmalarındır. Örneğin, Rogan ve arkadaşlarının (1997) yürüttüğü nitel araştırmada anneliğe geçiş sürecinde yaşananlar *farkına varma, hazır olma, tükenmişlik, yalnızlık, kayıp ve çözüme ulaşma* olmak üzere altı kategoride ve zamansal bir süreç şeklinde açıklanmış; tüm bu alt kategorilerin *anne olma (becoming mother)* kavramında bütünleştiği; yani çatışmaların çözüme ulaştıktan sonra güçlü bir annelik kimlik bütünleşmesinin olduğu söylenmiştir. Ebeveyn olma sürecinde geliştirilen *ebeveyn benlik kavramı* (Partridge, 1988), belirli bir çocuk ile kendisini o çocuğun ebeveyni olarak tanımlayan bir kişi arasındaki bir ilişkiyi çevreleyen benlik ve nesne temsillerinin bir sentezi olarak tanımlanabilir. Anne olmak benliğin sunumu için yeni yollar ortaya çıkarır (Miller, 2005). Fenomenolojik düzeyde, *ebeveyn benlik kavramı*, ebeveynin belirli bir çocuğu yetiştirmenin birçok yönüyle ilgili geçmişten gelen duyguların, tutumların, beklentilerin, deneyimlerin, çatışmaların ve inançların bir bütünü ile mevcut kaynakların toplamından oluşan içsel hikâyesidir. Ebeveyn, ebeveyn olarak kendini üzgün, gururlu, hayal kırıklığına uğramış, kızgın, rahatlamış,

sinirlenmiş ya da tarafsız hissetmesine neden olmuş olsun ya da olmasın, çocukla sayısız karşılaşma yoluyla ebeveyn olarak kendilik imajlarını biriktirir. Anne-baba olarak çocuk bakımına atfedilen anlam, besleme, koruma, öğretme ve rahatlatma gibi temel ebeveynlik davranışları ile ilgili başarı veya başarısızlık algıları geliştirir. Geçmişten getirdikleri anne babalık modelleri, zihinlerinde canlanan anne babalık imgeleriyle birleşir. Ebeveyn olarak şimdiki ve geçmiş kaynaklardan temel alarak pozitif, nötr ve negatif duygular, imajları ve fikirleri bir araya getirir (Partridge, 1988). Annelik performansının, anne olmadan önceki tanımlanmış benlik kavramı üzerinde temellendiğini de gözden kaçırmamakta fayda vardır (Miller, 2005).

Ebeveyn benlik kavramı birçok farklı ögeden oluşmaktadır: *Duygusal öge*; bir ebeveynin anne veya baba olmakla ve belirli bir çocuğa bakmakla ilgili sahip olduğu duygulardan oluşur. *Bilişsel öge*; ebeveynin rol performansına ilişkin algıları, geçmişten getirdiği çocuk yetiştirmeye dair düşünceler ve mevcut ebeveyn davranışlarına dair açıklamalar, ebeveyn rolüne ait tanımlamalar, ebeveyn-çocuk ilişkisinin kendine has geçmişine ait özel anlamlarla ilgili kişisel ifadelerden oluşmaktadır. *Ahlaki öge*, özellikle ebeveynliğin kabul edilen kültürel standartlar veya alt grup standartlarına bağlı olarak belirli çocuk yetiştirme değerlerine, normlarına ve ideallerine ve ebeveynlik ideali ile karşılaştırdığında kişinin ne kadar iyi veya kötü ebeveyn olduğuna dair değerlendirmelerinden oluşur. *Bağlanma ögesi*, kişinin geçmişinden gelen nesne ilişkileri ve kendilik algılarını içeren ebeveynlik imajları ve bugünden gelen bağlanmanın ve bağlanma figürlerinin anlamından oluşur (Partridge, 1988). Annelik benlik kavramı beş boyutta (annenin bilgi ve becerileri, demokratik annelik, annenin bağımsızlığı, annenin kendini geliştirmesi ve annenin kişilerarası ilişkileri) ele alınmıştır. Anne benlik kavramının üç gelişim evresinde (okul öncesi, ilkokul ve lise) nasıl değiştiğini inceleyen bir araştırmada, okul öncesi dönemde annelik benlik kavramı içerisine tüm boyutlar dahil olurken; ergenlik döneminde annelerin bağımsızlık ve kendini geliştirme boyutlarından vazgeçildiği; ebeveynlik bilgi ve becerileri, demokratik ebeveynlik ve annenin kişilerarası ilişkiler boyutlarının dahil olduğu bulunmuştur. Buradan ebeveyn benlik kavramının, çocuğun yaşı, annenin bilgi, beceri ve tecrübesi ve çocuktan bağımsızlaşabilmesi ile paralel olarak değişime uğrayan bir yapı olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Bu nedenle anne benlik kavramı çocuğun gelişim evreleri ile birlikte değişmektedir (Lee, Chung, Park ve Burns, 2016).

Ebeveyn benlik kavramı ile ilgili bir başka kavram da *ebeveyn benlik saygısıdır*. Ebeveyn benlik saygısı hem çocuk davranışı hem de ebeveyn işleyişi ile ilişkilidir. Ebeveyn

etkililiği ve rol memnuniyeti benlik saygısının öğeleridir (Johnston ve Mash, 1989). Ebeveynlik rolünden memnuniyet veya ebeveyn olmayı ödüllendirici bir aktivite olarak deneyimlemek, bu rolün gerektirdiği entelektüel, duygusal ve fiziksel talepleri ve ciddi zaman ve enerji gereksinimlerini karşılayabilmek için önemli bir noktadır (Márk-Ribiczey, Miklósi ve Szabó, 2016). Etkili ve yetkin ebeveynler, çocukların sosyalleşme sürecine başarılı bir şekilde katılmalarını ve ebeveynlerinin mesajlarını içselleştirmelerini sağlayanlardır. Bu şekilde sosyal olarak kabul edilebilir davranış dışsal sonuçların öngörülmesiyle değil, içsel ya da içsel faktörlerle motive edilir (Teti ve Candelaria, 2002). Ebeveynlikte yetkinliğin kavramsallaştırılması, zorunlu olarak, çocuklarla ilgili sonuçlara bağlıdır. Ebeveynlik yeterliliğinin kavramsallaştırılması, çocukların gelişim yeterliliklerindeki ve ihtiyaçlarındaki yaşa bağlı farklılıklara göre de farklılık gösterecektir (Teti ve Candelaria, 2002). Ebeveynin kendisini algılama biçimi, bir diğer deyişle kendilik algısı, ebeveyn rolünü ve çocuk yetiştirme biçimlerini de etkilemekte, şekillendirmekte ve motive edici olmaktadır (Güler ve Yetim, 2008).

De Montigny ve Lacharite (2005), ebeveyn öz-yeterlik tanımını için kapsamlı bir literatür taraması tamamladı. De Montigny ve Lacharite'in (2005) ebeveyn yeterliliği tanımını, bir ebeveynin bir çocuğa ebeveynlik yapmakla ilgili bir dizi görevi organize etme ve yürütme yeteneklerine dair inançları veya yargıları olarak kullanılmaktadır (De Montigny ve Lacharite, 2005). Örneğin daha yüksek yeterlik inancına sahip anneler, daha uyarlanabilir bilişsel duygu düzenleme stratejileri ve daha az uyum sağlamayan stratejiler kullanma eğilimindedir (Márk-Ribiczey, Miklósi ve Szabó, 2016).

Benedek (1959) psikodinamik bakış açısıyla anneliğe geçişi, annelik benliğin kimliğinin dönüşümü için katalizör görevi gördüğü gelişimsel bir aşama olarak tanımlamıştır. Anne çocuğunu “anne” yapmaya başladığında, bebeğin ihtiyaçlarını çoğu zaman karşıladığını fark eder. Ayrıca, zaman zaman bebeğinin ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamadığını da görür. Bebeğin ihtiyaçlarını karşılamak anne içinde başarı, güç ve yetkinlik duyguları yaratır. Bebeğin algılanan ihtiyaçlarını karşılayamamak, annede başarısızlık, yetersizlik ve duygusal acı hissi yaratır. Benedek (1959, s. 392) buna “*duygusal simbiyoz*” adını vermiştir ve onu “anne ve çocuk arasındaki karşılıklı etkileşim” olarak adlandırmıştır. Başka bir deyişle, bebeğin anne ile olan deneyimi, tıpkı annenin bebekle olan deneyimi annenin psikolojik süreçlerini etkilediği gibi bebeğin psikolojik süreçlerini etkiler. Anne aç bebeğini her beslediğinde, bebek anneyi açlığın acısını alıp doygunluk, sıcaklık, yatıştırıcı, güvenlik ve güvenlikle değiştiren iyi bir anne olarak deneyimler: “Dünyada her şey yolunda.” Bebek

beslenmediğinde dünya kötü, acı verici bir deneyim haline gelir. Anne için aç çocuğunu besleyip tatmin edebildiğinde kendini tatmin olmuş hisseder. Bununla birlikte, bebeğini tatmin edemediğinde, kendi yeteneklerinde daha az memnun ve hayal kırıklığına uğramış hisseder. Benedek (1959) bebek için bu süreci iyi anneye = iyi benliğe çevirmek olarak tanımlamıştır ve iyi gelişen-bebek=iyi-anne-benlik olarak karşılıklı bir süreç haline gelir. Deneyim, memnuniyet veya hayal kırıklığı ne olursa olsun, hem bebeğin hem de annenin kişiliklerine entegre olur. İyi annelik ile her iki üyenin egoları beslenir ve güven yaratır. Ebeveynler ideal ebeveynlik uygulamaları ile gerçek ebeveynlik uygulamaları arasında bir fark algıarlarsa bu muhtemelen psikolojik olarak rahatsız olacaktır. Örneğin, iyi (yani, "ideal") ebeveynlerin dahil olduğu davranışlar hakkında belirli inançlarınız varsa ve siz de bu ideal davranışlarda bulunmuyorsanız, ebeveynin kendine olan saygısını korumak zordur. Bu uyumsuzluk veya kaygı, azaltılamazsa “başarılı” ebeveynlik için potansiyel olarak yıkıcı olabilir (Festinger, 1957). Sonuç olarak, ebeveynler hayal kırıklığına uğrar ve ebeveynlik becerileri konusunda giderek daha fazla moral düşüklüğüne yol açar. Gerçekleştirilmemiş idealizm, ebeveyn-çocuk etkileşimlerinde suçluluk ve engelleyici kaygı kaynağı haline gelir (akt. Lawton ve Coleman, 1983). Özellikle kadınların annelik ideallerini hayata geçirmeye çalışırken anneliğin gerçekleri ile karşı karşıya kaldıklarında, daha fazla kimlik değişimi yaşadıkları bilinmektedir (Laney, Hall, Anderson ve Willingham, 2015).

2.1.2. Orta Çocukluk Döneminde Annelik

Orta çocukluk dönemi ilgili literatürde 7-12 yaş (Kerns ve Brumariu, 2008); yaklaşık 5-12 yaş (Collins, Madsen ve Susman-Stillman, 2002), 6-12 yaş (Maccoby, 1984) ve 8-12 yaşlar (Sümer ve Şendağ, 2009) şeklinde söylenen, genellikle çocuğun okula başlamasıyla başlayan ve ön ergenliğe kadar devam eden bir gelişim sürecidir. Çocuklarda ve ebeveyn-çocuk ilişkilerindeki değişiklikler, orta çocukluğun farklı bir ebeveynlik dönemi olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. 5 yaş ve ergenlik arasında, fiziksel olgunluk, bilişsel yetenekler ve öğrenme, başkalarıyla olan ilişkilerin çeşitliliği ve etkisi ile yeni ortamlara, fırsatlara ve taleplere maruz kalma arasında geçişler meydana gelir. Orta çocukluk yıllarında ebeveynler üzerinde hangi ayırt edici görevler gelişmiştir ve 5-12 yaş arası çocuklarda etkili ebeveynlik özellikleri ortaya çıkmıştır? Bu sorular, orta çocuklukta gelişimsel değişikliklerin gerektirdiği farklı ebeveynlik uygulamalarını ortaya çıkarmıştır. Bu değişiklikler kaçınılmaz olarak ebeveynler ve çocuklar arasındaki etkileşimlerin miktarını, türünü, içeriğini ve önemini değiştirmektedir. Bu bölümde orta çocukluğun ayırt edici zorluklarının ve kazanımlarının ebeveyn-çocuk ilişkileri ve ailelerdeki sosyalleşme

süreçleri üzerindeki etkisi ele alınacaktır (Collins, Madsen ve Susman-Stillma, 2002). Orta çocuklukta aileler için gelişimsel açıdan bir rahatlama oluşurken, çocuklar bu süre zarfında bir dizi kilometre taşına ulaşır. Dahası, orta çocukluk dönemi boyunca aileler, ebeveyn-çocuk ilişkileri tek yönlü olmaktan çok karşılıklıdır; ancak ergenlerin artan özerklik çabalarıyla henüz yüzleşilmemiştir. Orta çocukluk gelişimsel olarak, hem erken çocukluk hem de ergenlik döneminden farklılık göstermektedir. Erken çocukluk döneminde, çocukların sosyal dünyaları büyük ölçüde ve aile üyeleri tarafından şekillendirilir. Küçük çocuklar evin dışında önemli ölçüde zaman geçirseler bile (örneğin, gündüz bakımında), ebeveynler açıkça çocukların hayatındaki birincil sosyal figürlerdir ve genellikle sadece bağlanma figürleri olarak değil, aynı zamanda öğretmenler ve oyun arkadaşları olarak da işlev görürler (Sümer, 2017; Sümer ve Şendağ, 2009). Orta çocukluk döneminde, çocukların sosyal dünyaları genişler: Ebeveynlerden uzakta önemli bir zaman geçirebilirler ve ebeveynler, çocukların deneyimledikleri çevre ve sosyal ilişkiler üzerinde daha az kontrol ve etkiye sahip olabilir. Formal eğitime giriş, çocuklar üzerinde yeni talepler getirir ve ustalık ya da başarısızlık deneyimleri için önemli bir bağlam sağlar. Akranlar daha fazla dikkat çeker ve orta çocuklukta çocuklar oyun arkadaşı olarak ebeveynleri yerine akranlarını açıkça tercih eder (Kerns ve Brumariu, 2008). Çocuklar hem evde hem de okulda daha kendine güvenir ve davranışlarından daha fazla sorumlu olurlar. Üstbiliş, bellek ve bilişsel esneklikte de önemli ilerlemeler vardır; daha fazla öz farkındalık, psikolojik özelliklerin daha fazla dikkate alınması ve başkalarını daha iyi anlama ve duyguları düzenleme konusunda daha büyük bir kapasiteye sahip olurlar (Raikes ve Thompson, 2005; Shonkoff, 1984). Orta çocuklukta bilişsel değişiklikler, çocukların problem çözme ve giderek daha yetkin ve becerikli olmaları için gerekli bilgileri kazanma kapasitelerini büyük ölçüde artırır. Ebeveynler için, çocukların bilişsel yeterliliklerindeki değişiklikler, konuşmaların içeriğinden, çocukların davranışları üzerinde kontrol ve etki stratejilerinden ve yeterlilik ve özdenetimden beklentilere kadar değişiklik yapılmasını gerektirir (Fischer ve Bullock, 1984). Orta çocukluk çağındaki çocuklar, daha fazla sosyal anlayış için yeteneklerindeki küçük çocuklarla keskin bir farklılık oluşturur. Küçük çocuklarla karşılaştırıldığında, orta çocukluk dönemindeki çocuklar diğerlerini daha doğru bir şekilde değerlendirir (Collins, Madsen ve Susman-Stillma, 2002). Orta çocukluk döneminde, çocukların sosyal dünyaları genişler: Ebeveynlerden uzakta önemli bir zaman geçirebilirler ve ebeveynler, çocukların deneyimledikleri çevre ve sosyal ilişkiler üzerinde daha az kontrol ve etkiye sahip olabilir (Kerns ve Brumariu, 2008).

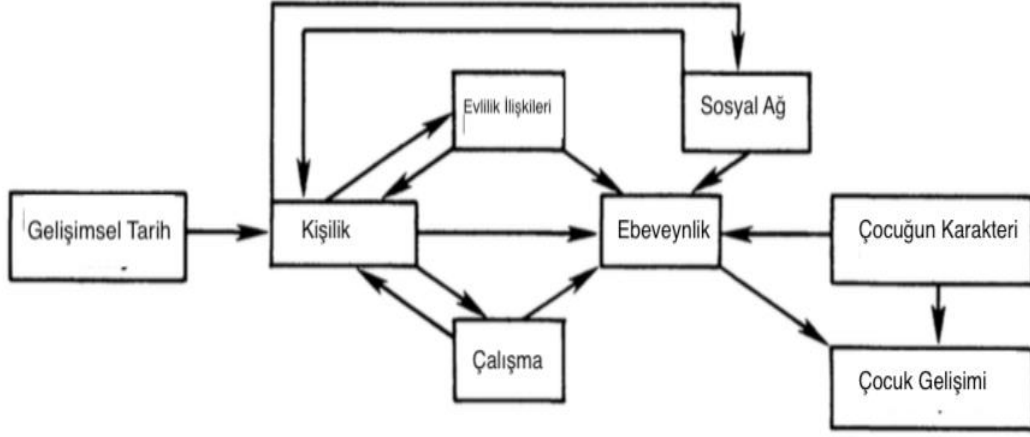
Orta çocukluk, ebeveynlerin tipik çocuk yetiştirme tarzlarında büyük değişiklikler yaratmaz. Diğer dönemlerde olduğu gibi, etkili çocuk yetiştirme, çocukların ihtiyaçlarına ve yaşa uygun davranış beklentilerine dikkat etmeyi ve yanıt verebilmeyi gerektirir. Ebeveyn-çocuk ilişkisi ile ilgili olarak belirli kriterlerden bahsedilmektedir: İlk olarak, ebeveynler onların dışında meydana gelen olaylar (okul, arkadaşlık ilişkileri vs.) hakkında bilgilendirilmeli ve ebeveynlerin ve çocuğun günlük faaliyetlerini birbirine bağlayan gündemleri koordine etmelidir. İkincisi, öğretim ve geri bildirim için doğrudan temasın gerçekleştiği zamanları etkili bir şekilde kullanılmalıdır. Üçüncüsü, çocukların kendi davranışlarını izlemesi, kabul edilebilir iyi ve kötü davranış standartlarını benimsemesi, gereksiz risklerden kaçınması ve ne zaman ebeveyn desteği veya rehberliğe ihtiyaç duyduklarını bilmelerini sağlayacak yeteneklerin geliştirilmesi teşvik edilmelidir (Maccoby, 1984).

Orta çocukluk döneminde anne babaya bağlanma hala devam etmektedir; ancak şekil değiştirmiştir. Kerns ve Brumariu (2008) bağlanmanın dört özelliğinden bahsetmektedir: Birincisi, orta çocukluk çağındaki bir erkek veya kız, figürle temas kurmanın mümkün olduğunu bildiği sürece (örneğin telefon) bağlanma figüründen ayrılıklardan ve artan mesafeden memnundur. İkincisi, ebeveynlerin orta çocuklukta çocuklar için hala temel bağlanma figürleri olmasıdır. Bağlanma figürü ihtiyacını ortaya çıkarması muhtemel durumlar sorulduğunda (örneğin, bir çocuğun korktuğu veya üzgün olduğu zamanlar veya evden ayrılma gibi belirli durumlar), 11 ila 12 yaşındaki çocuklar bile güçlü bir ebeveynlerini akranlara tercih etmektedir. Orta çocuklukta bağlanmanın üçüncü bir özelliği, çocuk ile ebeveyn figürü arasında güvenli ilişkinin daha fazla birlikte düzenlenmesine doğru olan değişimdir. İletişim kurma sorumluluğu artık yalnızca ebeveyne değil, çocuğa da aittir. Çocuk, anne babasının nereye gittiği, nerede oldukları ya da planlarının ne olduğu ile ilgili daha fazla bilgi sahibi olmak ister. Son olarak, orta çocukluk döneminde bağlanma figürleri sıkıntılı zamanlar ve bir çocuğun keşfini destekleyen güvenli üsler olarak güvenli sığınaklar olmaya devam eder. Orta çocukluk döneminde, çocukların dünyaları genişledikçe, bağlanma figürleri de keşif için destek sağlar (örneğin, zorluklarla başa çıkmada güveni arttırmak, çocuğun yeteneklerine olan güveni göstermek). Bu nedenle, güvenli bağlanmanın bir göstergesi, ebeveyn-çocuk çiftlerinin, bakım ihtiyaçlarını keşif ihtiyaçları ile koordine etme ve dengeleme yetenekleridir. Sümer ve Şendağ'ın (2009) orta çocukluk dönemindeki anne babaya bağlanma üzerine yaptıkları araştırmada, bağlanmanın öznel benlik alanları (akademik yeterlik, atletik yeterlik, sosyal onay, fiziksel görünüm ve

davranıştan hoşnut olma) üzerindeki etkisi kaygıyı yordamıştır. Şöyle ki, ebeveyne güvenli bağlanmanın birbirinden bağımsız olarak bütün benlik alanlarında olumlu değerlendirmeye ve düşük kaygıyla ilişkili olduğu bulunmuştur; hatta bağlanma ve kaygı arasında benlik değerlendirmelerinin aracı rolü ortaya çıkmıştır. Bu da orta çocukluk döneminde bağlanmanın hala önemli bir etken olduğunu göstermektedir. Collins, Madsen ve Susman-Stillma (2002) bebeklik döneminde duyarlı, çocuk merkezli bakım sağlayan ebeveynlerin bu bakım kalıplarını daha sonraki yıllarda çocukların ihtiyaç duydukları desteğe ve rehberliğe adapte etme olasılıkları daha yüksek olduğu için bağlanmanın devamlılığı sağlanmış olur.

2.2. Annelik Üzerinde Etkili Olan Faktörler

Annelik rolü üzerindeki etkilere bakıldığında birbirinden çok farklı faktörlerden bahsedilmektedir. Kültürel faktörler, aile yapıları ve gelenekleri, kişisel inançlar, risk faktörlerinin varlığı ya da yokluğu ve çevre bağlamı, çocuğun gelişimi annelik rolüne katkıda bulunur (Barnard ve Solchany, 2002). Ebeveynlik biçimlerinin sosyokültürel bağlam için değerlendirilmesi gerekmektedir (Kağıtçıbaşı, 2007). Ebeveynliğe etki eden faktörlerle ilgili erken dönem çalışmalarından Belsky'nin (1984) modeli ebeveynliği kapsamlı bir şekilde açıklamaktadır. Kısaca değinilecek olursa kötü muamele gören ebeveynlere odaklanan Belsky (1984), ebeveynliğin belirleyicileri için genel bir model sunmuştur. Ebeveynliğin, (a) ebeveynin kişiliği veya psikolojik kaynakları, (b) çocuğun bireysel özellikleri ve (c) evlilik ilişkileri, mesleki içerik dahil olmak üzere bağlamsal stres ve destek kaynakları dahil olmak üzere üç genel etki kaynağı ile oluştuğunu ileri sürmüştür. Bu alanların her birinin çocuk yetiştirme kalitesini ve ebeveynlik yoluyla çocuk gelişimini doğrudan etkilediği söylenmiştir.

Şekil 1: Ebeveynliğin Belirleyicileri (Belsky, 1984)

Ebeveyn özellikleri: Ebeveynler, ebeveyn olarak kararlarını etkileyen ebeveynlik ilişkisine benzersiz özellikler ve nitelikler getirir. Bu özellikler arasında ebeveynin yaşı, cinsiyeti, inançları, kişiliği, gelişimsel geçmişi, ebeveynlik ve çocuk gelişimi hakkında bilgisi ile psikolojik ve fiziksel sağlığı yer alır. Ebeveynlerin gelişim öyküleri veya çocukluk deneyimleri de ebeveynlik stratejilerini etkiler. Annenin kişilik özelliği ile ebeveynlik davranışları birbiri ile ilgilidir (Desjardins, Zelenski ve Coplan, 2008). Örneğin; ebeveynin uyumlu ve dışadönüklük olması daha düşük düzeylerde aşırı tepki verme ve daha yüksek sıcaklık ile ilişkili bulunmuştur (De Haan, Prinzie ve Deković, 2009). Dost, Aytaç ve Uysal'ın (2019) çalışması da anne ve babanın duygusal açıdan yoksun bırakan ebeveynlik stili ve olumsuz kişilik özellikleri yetişkinlikteki düşük benlik saygısına ve düşük yaşam doyumuna etki etmektedir. Bir başka çalışma anne babanın dışadönüklük, yumuşak başlılık ve sorumluluk kişilik özellikleri arttıkça, okul öncesi dönemde olan çocuklarının antisosyal ve içeyönelim gibi problem davranışları ile genel problem davranışlarının azaldığını göstermiştir (Yaşar Ekici ve Göger, 2018). Verimli, düşük kaygılı, esnek problem çözme yeteneğine sahip, özellikle eşleri ile karşılıklı olumlu ilişki sürdürebilen ve aynı zamanda özerklik ve benlik saygısını koruyabilen ebeveynlerin en uygun ebeveynlik rolüne uyum sağlama olasılıkları daha yüksektir. İncelenen çalışmalar bağlamında, bu optimal ebeveynlik ihtiyaca cevap vermeyi, özerkliği teşvik etmeyi ve bilişsel deneyimlere maruz bırakmayı içerir. Ebeveynliğin bu niteliklerindeki farklılıkların, çocukta güvenliği, özerkliği ve görev motivasyonunu artıran aile etkileşimlerinde merkezi öneme sahip olduğu gösterilmiştir. Bu gelişmeler, daha yüksek akademik başarı ve anaokulunda daha az yıkıcı saldırganlık ile ilişkilidir (Belsky ve Barends, 2002). Annenin psikolojik özellikleri de ebeveynlik tutum ve davranışlarını birçok açıdan etkilemektedir. Örneğin; kaygı düzeyinin yüksek olması ile

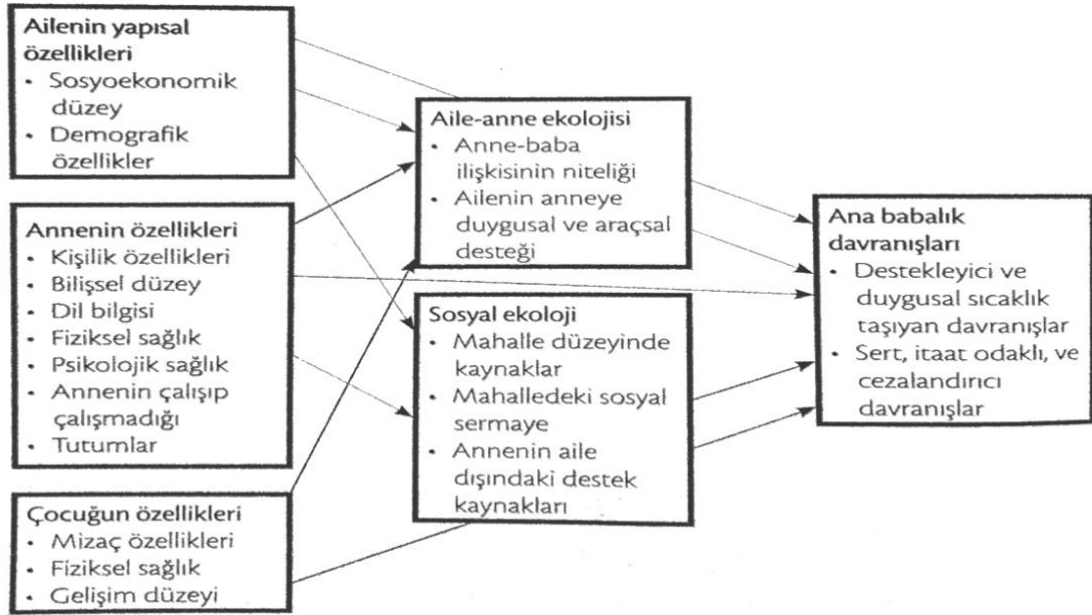
kuralcı/kalıplayıcı, küçümseyici/kusur bulucu, aşırı koruyucu/evhamlı, kötümser/endişeli annelik stilleri arasında ilişkiler bulunmaktadır (Soygüt, Çakır ve Karaosmanoğlu, 2008).

Çocuk özellikleri: Zor mizaçlı bir çocuğun ebeveyni üzerinde önemli bir etkisi olabilir. Araştırmalar bebeklik ve erken çocukluk yıllarında bile ebeveynliğin çift yönlü olduğunu göstermiştir (Clark, Kochanska ve Ready, 2000). Ebeveynler sadece çocuklarını etkilemekle kalmaz, çocuklar da ebeveynlerini etkiler. Cinsiyet, doğum sırası, mizaç gibi çocuk özellikleri ve sağlık durumu, ebeveynlik davranışlarını ve rollerini etkiler. Çocuk mizacı, ebeveynlerin çocuklarıyla nasıl davrandıklarını etkileyen çocuk özelliklerinden biridir (Kahraman ve Yılmaz Irmak, 2019). Örneğin, kolay bir mizaca sahip bir bebek, çocuğu daha kolay rahatlatılabildikleri, gülümsemeyi ve sakinleşmeyi ortaya çıkarabildikleri için ebeveynlerin kendilerini daha etkili hissetmelerini sağlayabilir. Anne babaların çocuğun cinsiyetine göre davranışları farklılaşmaktadır. Örneğin; sebatkar ve ritmiklik mizaç özellikleri anne babanın demokratik tutumunu yordamaktadır (Yoleri, Erdoğan ve Tetik, 2017). Çocuğun mizaç özelliklerinden tepkisellik, ritmiklik ve sebatkarlık mizaç özellikleri arttıkça ebeveynin izin verici yaklaşımı azalmaktadır (Önder, Dağal ve Bayındır, 2018). Mizaç eğilimi anne babaların davranışlarını etkiler; anne babaların davranışları da çocukların problem davranışlarını azaltır (Kahraman ve Yılmaz Irmak, 2019). Cebioğlu ve Aksan (2017) ana babalık ve mizaç etkileşiminin, çocuğun uyum ve davranışlarını etkilemektedir; zor mizaç özellikleri sergileyen bir çocuğa olumsuz ebeveyn davranışları da eklendiğinde çocukta davranış problemlerini artırma olasılığı ortaya çıkmaktadır. Yine aynı çalışmada, anne babanın düşük güç gösterimi ürkek mizaç özelliğine sahip çocuklarda; anne babanın hassasiyeti ise öfke eğilimi olan çocuklarda sağlıklı benlik düzenleme gelişimi yaratmaktadır. Anne babalar kız çocukları ile karşılaştırıldığında erkek çocuklarına daha otoriter davranmaktadır (Alabay, 2017).

Bağlamsal faktörler ve sosyokültürel özellikler: Ebeveyn-çocuk ilişkisi tek başına gerçekleşmez. Ekonomik zorluk, din, politika, mahalleler, okullar ve sosyal destek dahil olmak üzere sosyokültürel özellikler de ebeveynliği etkiler. Sosyoekonomik düzey ana baba davranışlarını etkileyen en önemli faktörlerdendir (Leijten, Raaijmakers, de Castro, ve Matthys, 2013; Stull, 2013; Zhang, 2005). Örneğin; metropol ve Anadolu'da yaşamak, anneliği etkilemektedir. Nacak, Yağmurlu, Durgel ve Vijver (2011) kırsalda yaşayanların kentte yaşayanlara göre daha fazla geleneksel/ahlaki kurallara uyma davranışı beklediklerini; daha fazla sorgusuz itaat beklediklerini ve daha izin verici tutumlar sergilediklerini göstermiştir. Başka bir çalışma, annelerin eğitim düzeyi ile ilgilidir. Buna

göre annenin eğitim düzeyine bağlı olarak, yüksek eğitim düzeyine sahip anneler çocuk yetiştirme hedeflerinden özerklik ve kendini geliştirme hedeflerini vurgularken; düşük eğitim düzeyine sahip anneler itaatkar ve uysal olma, başkalarına saygı duyma gibi toplumsal değerlere daha fazla önem göstermektedir (Yağmurlu, Çıtak, Dost ve Leyendecker, 2009).

Cowan, Powell ve Cowan (1998), ebeveyn-çocuk ilişkisini ve bunların çocukların gelişimi üzerindeki etkilerini 1) Ailede her bireyin biyolojik ve psikolojik özellikleri; 2) Ebeveynlerin köken ailelerinde ve büyükanne ve büyükbaba, ebeveyn ve torun arasındaki mevcut ilişkilerdeki ilişkilerin kalitesi; 3) Ebeveynler arasındaki ilişkinin kalitesi, rollerine, iletişim örüntülerine ve rollerine, çocuklarına özel önem verilerek; 4) Kardeşler arasındaki ilişkinin kalitesi; 5) Çekirdek aile üyeleri ile aile dışındaki kilit kişi veya kurumlar (arkadaşlar, akranlar, iş, çocuk bakımı, okul, etnik grup, hükümet vb.) Arasındaki stres, destek, model, değer ve inanç kaynakları arasındaki ilişkiler; 6) Ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkinin kalitesi gibi değişkenlere bağlıdır. Kısaca, ailedeki bireylerin özellikleri, köken aile ile ilişkiler, anne baba arasındaki ilişki, kardeşlerin ilişkileri, sosyal destek bulunup bulunmadığı ve aile içi ilişkiler ebeveynlik üzerinde etkili olmaktadır (Mowder, 2005).

Şekil 2:: Ana Babalık Davranışlarını Belirleyen Nedensel Süreçler (Baydar, Akçınar ve İmer, 2017)

Erken çocukluk döneminde iki ebeveyn stiline (sert ve sıcak) üzerindeki faktörleri ve ebeveyn davranışlarını açıklayan bir başka model Şekil 2’de verilmiştir. Buna göre, ailenin yapısal özellikleri, anne babanın ve çocuğun özellikleri anne babalık davranışlarını dolaylı

olarak etkilemektedir. Aile içindeki faktörler (aile-anne ekolojisi) ve çocuğun içinde bulunduğu sosyal bağlam anne babalık davranışlarına doğrudan etki etmektedir. Önerilen bu kavramsal model, *Türkiye’de Erken Çocukluk Gelişim Ekolojileri* çalışması kapsamında araştırılmış; ana babalık davranışlarına yol açan süreçsel faktörler kültürel bağlamda açıklanmaya çalışılmıştır. Fark edileceği üzere, bu model Batı kültüründen temel alarak geliştirilmiş olan Belsky’nin (1984) modelinden belirgin farklılıklar göstermektedir. Modelde görüleceği üzere, sosyal bağlamın, sosyal desteğin ve toplumsal faktörlerin ebeveynlik üzerinde, Belsky’nin (1984) geliştirdiği modeldekinden daha fazla etkisi bulunmaktadır. Bu da, ülkemizin Batılı olmayan toplulukçu kültürünün etkilediği ebeveynliğin kendi kültürümüz içerisinde ölçülmesi, incelenmesi ve araştırılması gerekliliği doğurmaktadır. Bu açıdan Baydar, Akçınar ve İmer’in (2017) çalışması ülkemiz literatüründeki ebeveynlik araştırmalarına katkı sağlamaktadır.

Ebeveynliğe etki eden faktörlerden olan kuşaklararası aktarım, stres, sosyal destek ve çok çocukluluk aşağıda ayrıntılı olarak işlenmektedir.

2.2.1. Kuşaklararası Annelik

Her anne kendi yaşamı boyunca yaşadığı deneyimlerin ve duyguların ürünü olan kendi kişisel geçmişinin ve psikolojik eğilimlerinin annelik davranışlarına yol açtığını kabul eder (Barlow ve Chapin, 2010). Ebeveynliğin kuşaklararası aktarımı, ebeveynlerin çocukluk deneyimlerinin çocuk yetiştirme uygulamaları ve tutumları üzerindeki etkisini gösterir. Nesiller arası aktarım, sosyalleştiricinin sosyalleşmesinin bir parçasıdır ve kavram, önceki nesil ebeveynlik davranışının ve tutumlarının kökeniyle ilgilidir (Feldman ve Goldsmith, 1986). Sosyalleşme uygulamaları ve disiplin müdahaleleri için en sık alıntılanan olası kaynak, kişinin kendi ebeveynlik deneyiminin örneğidir. Toplum, çocukların yetiştirilmesi için resmi eğitim sağlamaz ve disiplin durumunda sıklıkla meydana gelen yoğun ve duygusal etkileşim türleri genellikle toplumun gözünden gizlenir. Nasıl disipline edileceğine veya sosyalleştirileceğine ilişkin ana bilgi kaynağı - örneğin ne zaman akıl yürütme, cezalandırma ya da övme- kişinin ebeveynleri tarafından sosyalleşme sürecinde çocukken sahip olduğu özel deneyimleridir (Covell, Grusec ve King, 1995). Sosyalleşme süreçlerinde, küçük çocukların kilit sosyalleştiricileri tipik olarak, sadece olmasa da, anneleridir (Barlow ve Chapin, 2010).

Ebeveynlik üzerindeki kuşaklararası etkiler, genetik faktörleri içerebilir. Genlerin bir nesilden diğerine aktarımı, gelecek neslin sosyal ve fiziksel ortamı ve dolayısıyla ebeveynlik

tarzını deneyimlemeye yönelik eğilimlerini şekillendirebilir. Burada, nesiller arası aktarımı bilinçli ya da bilinçsiz olarak bir önceki neslin gelecek neslin ebeveynlik tutumlarını ve davranışlarını psikolojik olarak etkilediği süreç olarak tanımlayarak, nesiller arası aktarım ile ebeveynliğin genetik olarak belirlenmiş sürekliliği arasında ayırım yapılmalıdır. Bu tanım aynı zamanda bağlamsal sürekliliği ebeveynliğin kuşaklar arası aktarımının dışında bırakır. Büyük ebeveynler ve ebeveynler çocuklarını yaklaşık olarak aynı fiziksel ve sosyal koşullarda yetiştiriyorlarsa, çocuk yetiştirme davranışları ve tutumları daha benzer olabilir, ancak önceki nesil gelecek neslin ebeveynliği üzerinde herhangi bir doğrudan, psikolojik etki yaratmamış olabilir (van Ijzendoorn, 1992). Ebeveynlik ve çocukların yetiştirilmesi alanında genç ailelerin işleyişinde kuşaklar arası desteğin önemi bilinmektedir (Glassman ve Eisikovits, 2006). Ebeveynlikte kuşaklararası süreklilik o kadar güçlüdür ki, olumsuz etkiler düşünüldüğünde bile devam etmiştir. Yapıcı ebeveynliğin aktarımı, kısmen de olsa, çocuklarda olumlu bir uyum sağlayarak sürdürülmüştür (Kerr, Capaldi, Pears ve Owen, 2009). Aynı şekilde Chen ve Kaplan'ın (2001) çalışması yapıcı ebeveynliğin kuşaklar arası sürekliliğinin varlığını doğrulamakta ve kişiler arası ilişkiler, sosyal katılım ve role özgü modellerin varlığı ile birlikte yapıcı ebeveynliğin nesiller boyunca bu tür sürekliliğini koruduğunu göstermiştir.

Crittenden'den (1984) aktaran van Ijzendoorn (1992) kuşaklararası aktarım için üç aktarım model önerir: Birincisi, diğer çocuklarla etkileşime giren bir ebeveynin sosyal öğrenmesine dayalı modellemedir. İkincisi, çocuğun ebeveyn ile etkileşime girme konusundaki geçmiş deneyimlerinden oluşur. Üçüncü model, başka bir çocukla etkileşim sırasında çocuğun ebeveyn koçluğunu ima eder. Son olarak, yetişkin bağlanma ilişkileri teorisinde, ebeveynlerin büyük ebeveyn duyarlılığı, reddedilme veya kararsızlıkla ilgili deneyimlerinin, ebeveynin ihtiyaçlarına yanıt vermeyen büyük ebeveynin iç temsiline yol açtığı varsayılmaktadır ve bu iç temsilin, ebeveynlerin çocuklarına gösterebilecekleri yanıt verme derecesini etkileyeceği varsayılmıştır (van Ijzendoorn, 1992).

Kuşaklararası aktarım farklı birçok konuda araştırılmış; aktarımın varlığı araştırmalarca kanıtlanmıştır. Örneğin üç kuşak annelerde yetiştirilme tarzları ve bağlanmanın araştırıldığı bir çalışmada, annelerin geçmişteki ve şimdiki tehdit ve çaresizlik algılarının, bakım verme ve bağlanma örüntülerinin kuşaklar arası aktarımının olduğunu göstermiştir (Solomon ve George, 2006). Annelik deneyimi, sosyokültürel yaşamın içinden beslenir ve kuşaklar arası aktarımla birlikte yeniden anlamlandırılır (Aktaş ve Özden, 2020). Aktaş ve Özden'in (2020) kuşaklar arası annelik aktarımını iki kuşak üzerinden inceleyen ve sosyolojik perspektiften

ele alan nitel araştırmalarında, her iki kuşakta da anneliğin anlamının toplumsal değer ve normlar çerçevesinde yüceltildiği (anneliğin fedakarlık olması, toplumsal bir statü olması, kuşaktan kuşağa aktarılması ve hayattaki en büyük sınav olması); her iki kuşakta da çocuğa karşı duyulan sevgi, şefkat ve ilginin önemli olması; çocuğun en özel duygu olması; her iki kuşakta da annelerin aldığı en büyük desteğin kendi annelerinden olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Anneliğin aktarılmayan yönlerinin olduğu ve iki kuşağın annelik pratiklerinde (örneğin, üst kuşak annelerin çocukları ile arkadaşça ilişki kurmaları ancak genç kuşak annelerin kuralcı olmaları); çocuk yetiştirme hedeflerinde (örneğin üst kuşak anneler çocuklarının mutlu bir evlilik, çocuk yapmalarını beklerken; genç kuşak annelerin iyi eğitim ve iyi kariyer gibi beklentileri vardır) ve aldıkları sosyal destekte (üst kuşak anneler akraba ya da komşularından destek alırken; genç kuşak anneler kent yaşamında bundan mahrum kalmıştır; ancak genç kuşak anneler de sosyal medya desteği ve bilimsel bilgi arayışındadır) farklılaşmalar olduğu bulunmuştur. Özen (2015) çocuk yetiştirme değerlerinin kuşaklar arası değişim yaşadığını; genç kuşak annelerde geleneksel değerlerin öneminin azalıdığını ve bireysel değerlerin öneminin arttığını göstermiştir. Kuşaklar arası değişmeyen değerler ise, saygılı, dürüst, inançlı, çalışkan, ahlaklı, aileye bağlı, sevgi dolu, başarılı, statülü ve yardımsever olmadır. Bu on değerin kuşaklar arası aktarıldığı söylenebilir.

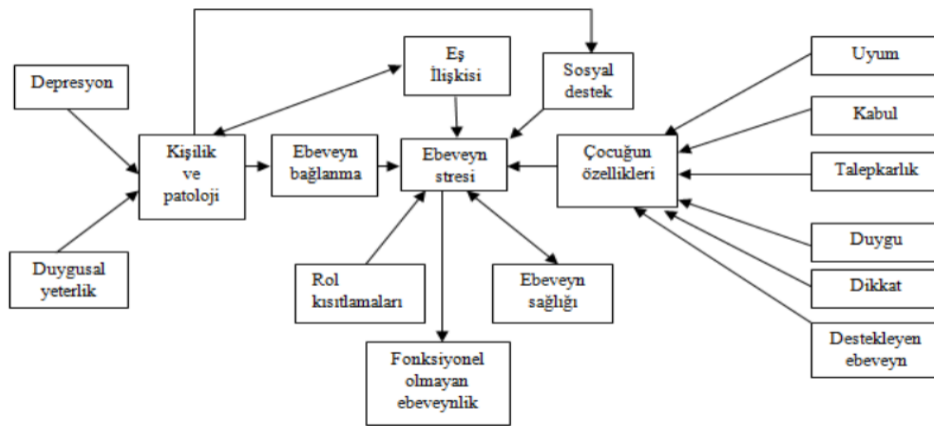
Kuşaklar arası aktarım ebeveynlerle olan erken deneyimlerin daha sonra kişinin kendi ebeveynlik uygulamalarını etkilediği mekanizmaları belirleyen bir yaklaşımdır. Anneliği etkileyen faktörler arasında önemli bir yere sahiptir.

2.2.2. Annelik Stresi

Anne baba çocuk etkileşiminde, anne babanın, rolleri gereği görevlere uyum sağlamaya karşı verdikleri fizyolojik ve psikolojik tepkiler ebeveyn stresi olarak tanımlanabilir (Özmen ve Özmen, 2012). Ebeveyn stresinin kaynakları genellikle, kişilik özellikleri, psikolojik durumlar, çocuğun mizacı, algılanan sosyal destek, geçmiş deneyimler, anne eğitim durumu gibi birçok faktörle ilgili olduğu araştırmalarca gösterilmiştir (Abidin, 1992; Belsky, 1984; Herman, Mowder, Yasik ve Shamah, 2012; McQuillan, Bates, Staples ve Deater-Deckard, 2019; Östberg ve Hagekull, 2000). Annelik stresi, sosyodemografik riskleri ve hanehalkı, aşırı rol yüklemesi, ebeveynlik sorunları, çocuk uygunsuz davranışları, olumsuz yaşam olayları ve sosyal destek eksikliği gibi yaygın ebeveyn stres faktörlerini ile açıklanmaktadır. (McQuillan, Bates, Staples ve Deater-Deckard, 2019). Yüksek iş yükü, düşük sosyal destek, çocuğun endişeli bir şekilde zor algılanması, olumsuz yaşam olayları, çocuk bakım sorunları,

ailede daha fazla çocuk ve yüksek anne yaşıdır daha fazla stresle doğrudan ilişkili değişkenlerdir (Östberg ve Hagekull, 2000).

Ebeveynlik stresini açıklamaya yönelik birçok farklı yaklaşım sunulmuştur. Mash ve Johnston (1990) 'çocuk özellikleri', 'ebeveyn özellikleri' ve 'çevresel özellikler' olarak kavramsallaştırılan üç değişken kategorisini içeren bir model önermiştir. Bu model çocuk özellikleri mizaç, bilişsel veya fiziksel özellikler ve davranış problemlerini içerebilir. Çevresel özellikler, anlık etkileşim bağlamı, günlük zorluklar, önemli ve olumsuz yaşam olayları gibi değişkenleri içerecek şekilde kavramsallaştırılır. Annelik özellikleri, bilişler, duygusal durumlar, kişilik özellikleri, davranışsal repertuarlar ve sağlık durumu gibi annelik özellikleri, sadece ebeveyn-çocuk etkileşimlerinde stresin doğrudan belirleyicileri olarak değil, aynı zamanda çocuk ve çevresel etkilerin aracıları olarak da görülmektedir. Bunlar ebeveyn-çocuk etkileşimli stresi etkilemek için çeşitli şekillerde etkileşebilirler. Benzer şekilde bu değişkenler, ebeveynlik stresinden karşılıklı olarak etkilenebilir. Bu model hiperaktif çocukların ebeveynlerine uygulayan ebeveyn-çocuk etkileşimli stresin, zor çocuk özellikleri ve ebeveyn bilişlerinin bir kombinasyonundan kaynaklanabileceğini öne sürmektedir. Modelin ana özellikleri, engelli çocukların ebeveynlerinde stres çalışmasına yönelik diğer çok boyutlu yaklaşımlarla yakından örtüşmektedir. Ebeveyn bilişsel süreçleri, Mash ve Johnston'ın (1990) modelinde ve diğer ebeveynlik stresi modellerinde önemli bir rol oynamaktadır. Ebeveynlik stresi ebeveyn kontrol odağı, ebeveynlik memnuniyeti ve çocuk davranış zorlukları ile açıklanmaktadır.

Şekil 3: Ebeveyn Stres Modeli (Abidin, 1992)

Bir diğer model Abidin'in (1992) modelidir (bkzn. Şekil-3). Model, ebeveynlik davranışının ve çocuk uyumunun bir dizi sosyolojik, çevresel, davranışsal ve gelişimsel

değişkenden etkilendiğini varsaymaktadır (Abidin, 1992). Kavramsal olarak, ebeveynlik stresi, ebeveynleri ebeveynliklerini desteklemek için mevcut kaynakları kullanmaya teşvik eden ve onları teşvik eden motivasyonel bir değişken olarak görülür (Abidin, 1992). Bir başka deyişle, Abidin'in modelinde stres ebeveynliği büyüten ve geliştiren bir kaynak olarak değerlendirilir. Bir başka açıdan bakılacak olursa daha az ebeveynlik stresi, ebeveynlik davranışlarının önemi ile ilgili daha olumlu ebeveynlik inançlarıyla ilişkilidir ve daha fazla ebeveynlik stresi, evli bir popülasyondaki ebeveynlik davranışlarının önemine ilişkin daha düşük olumlu ebeveynlik inançlarıyla ilişkilidir (Herman, Mowder, Yasik ve Shamah, 2012).

Öte yandan, çocuk yetiştirmek ağır yükler getirmektedir. Fawcett (1988) çocuk yetiştirmenin başlıca üç tür yük getirdiğini önermektedir : (a) zaman maliyeti, (b) psikososyal stres ve (c) ekonomik maliyet. Çocuk yetiştirmenin zaman maliyeti, çocukların ihtiyaç duyduğu büyük miktarda zaman ve ilgiden kaynaklanmaktadır. İkinci tür yük olan psikososyal stres, ebeveynliğin stresi ve gerginliğinden kaynaklanır. Ebeveynlikle ilgili üçüncü tür yük, çocuk sahibi olmanın ekonomik maliyetidir. Çocuk yetiştirmek pahalıdır ve aile finansmanı üzerinde önemli bir stres yaratabilir, bu da yaşam memnuniyetinde bir azalmaya yol açabilir. Çocukların ekonomik maliyetleri, yiyecek, giyecek ve eğitim için ek harcamalar gibi doğrudan maliyetleri ve iş gücünden ayrılan veya çocuklara bakmak için çalışma saatlerini azaltan ebeveynlerin kazanılmamış ücretleri gibi fırsat maliyetlerini içerir. Babalar, ailelerinin mali refahından hâlâ birincil derecede sorumlu olarak kabul edildiğinden, çocuk sahibi olmanın getirdiği ekonomik stres erkekleri daha çok etkileyebilir (Pollmann-Schult, 2014).

2.2.3. Annelerin Algıladığı Sosyal Destek

Evrimsel psikoloji açısından insan anneleri hiç bir zaman bir çocuğu “yalnız” yetiştirmediler. İnsan annelerinin yavrularının bağımlılığının uzun sürmesi nedeniyle, yavrularının bakımları için diğer memelilerin annelerine göre daha fazla zaman harcamalı, kendi büyümeleri ve diğer yavrularının aktiviteleri için daha az zaman bırakmalıdır. Bu, bir annenin başkalarından yardım almasını gerekli kılmıştır. Bu kaynaklar baba ve topluluktaki üyelerin desteğini de içerir. Bir anne ve çocuğu için en olası iki destek kaynağı: baba, büyükanne ve büyükbabadır (Bjorklund, Younger ve Pellegrini, 2002). Özellikle ekolojik perspektifler, sosyal ağın çocuk yetiştirme üzerindeki etkilerini vurgular. Kadınların anne olma yolunda eşleri, aileleri, arkadaşları ve yerel toplulukları ile güçlü destek ağları geliştirme ve sürdürme ihtiyacı içerisinde oldukları bilinmektedir (Brunton, Wiggins ve

Oakley, 2011). Bu durum literatürde algılanan sosyal destek olarak açıklanmaktadır ve annelik üzerinde direkt ve dolaylı olarak etkileri bulunmaktadır. Psikososyal riskin artması ile birlikte sosyal ağların etkisi (özellikle duygusal yönü) fazlalaşmaktadır. Ebeveynin öz yeterliği, çocuk yetiştirme uygulamalarıyla güçlü bir şekilde ilişkilidir ve sosyal desteğin etkilerine aracılık etmiştir (MacPhee, Fritz ve Miller-Heyl, 1996).

Babalık ile ilgili literatür incelendiğinde babaların çocuklarının gelişimi üzerinde direkt ve dolaylı etkilerinin olduğunu gösteren çalışmaların olduğu görülecektir. Lewis ve Lamb (2000), babalık ile ilgili literatürü üç başlıkta değerlendirmiştir: Birincisi, erkekler genellikle çocuklarıyla annelere göre daha az hassas bir şekilde etkileşime girmekte ve bu nedenle birçok çocuk, annelerine babalarından daha yakın bağ kurmaktadır. İkincisi, veriler aynı zamanda babaların belirli ve önemli roller oynayabileceğini, bazı kültürlerde erkeklerin çocuklarına oyun arkadaşı olarak açıkça tanımlanmış rollere sahip olabileceğini göstermektedir. Üçüncüsü, babaya ait oyun stilleri daha sonraki sosyo-duygusal gelişimi öngörürken, babanın katılımı çocuğun yetişkin yaşamına uyum göstermesini anne katılımına kıyasla daha fazla yordayıcıdır. Babanın aile ve çocuk yaşamında etki ve rolü Lamb (2000) tarafından ulaşılabilirlik, meşguliyet ve sorumluluk olmak üzere üç başlıkta ele almıştır. Ulaşılabilirlik çocuğun uyanık olduğunda babanın fiziksel olarak varlığını; meşguliyet, babanın çocukla geçirdiği birebir zamanı ve yaptığı faaliyetleri; sorumluluk çocuğun bakımı ve yaşam düzeni gibi konularda babanın aktif katılımını göstermektedir (Pekel Uludağlı, 2017). Bu tanım, babanın annenin yardımcısı olarak görülmesinden ziyade çocuk bakımına aktif bir katılımı göstermektedir. Babanın sağladığı destek, annenin annelik kalitesini artırmaktadır. Babanın desteği annenin çocuğuna karşı daha sabırlı ve duyarlı olmasına (Allen ve Dally, 2017); daha etkili ebeveynlik yürütmesine (Lamb, 2000); anne-bebek arasındaki ilişkinin daha uyumlu olmasına (Feldman ve arkadaşları) yol açmaktadır. Çalışkan (2020), ebeveyn stresinin düşüklüğünün en büyük yordayıcılardan birinin eşleri olduğu göstermiştir. Eşlerinden destek alan annelerin ebeveynlik stresleri daha düşüktür. Babalığın çocuk gelişimi ve aile için önemi araştırmalarca desteklenmiş olsa da, çocuğun sosyalleşmesinde birinci sorumlu olarak annenin olmadığı anlaşılsa da, hala baba katılımı ve desteği kültürümüze yerleşmemiştir (Pekel Uludağlı, 2017).

Babalar bir anneye ve çocuklarına en önemli destek kaynağı olsalar da, tüm toplumlarda destek aynı zamanda akrabalarından, çoğunlukla büyükanne ve büyükbabalardan gelir. Anneler anneye ve büyükbabalardan, tıpkı annelerin kendileri gibi, bebeğin kendileriyle ilgili olduğundan oldukça emin olabilirken, babaanne ve dede konusunda hiçbir zaman

yüzde yüz emin olamazlar. Böylelikle, evrim teorisi, ortalama olarak anne büyükanne ve büyükbabaların torunlarına baba büyükanne ve büyükbabalarından daha fazla yatırım yapacaklarını öngörmektedir ve araştırma literatürü bu ilişkiyi tutarlı bir şekilde doğrulamaktadır (Smith ve Drew, 2002). Çeşitli ülkelerden yapılan araştırmalar, büyükanne ve büyükbabaların, büyükanne ve büyükbabalarının torunlarından uzakta yaşadıkları mesafeleri kontrol ettikten sonra bile, büyükanne ve büyükbabaların torunlarıyla baba büyükanne ve büyükbabalarına göre daha fazla temas kurduklarını ve onlara karşı daha fazla ilgi gösterdiklerini göstermiştir (Smith ve Drew, 2002). Annelerin kendi annelerinden aldıkları destek ile yapılmış bir araştırma göstermiştir ki genç annelerin birçoğu (hem yalnız anneler hem de eşleri ile yaşayanlar), akrabalık ağları, özellikle anneler ve yetişkin kızları (çocuklarla) arasındaki kadın akrabalıkları pratikte, sosyal ve duygusal olarak çok önemli bir rol oynamaktadır. Kadın akrabalığı, kişinin şefkatli ve yetenekli bir anne olarak öz kimliğiyle yakından ilişkili olduğu bulunmuştur (Mitchell ve Green, 2002). Başka bir çalışmada, genellikle hamilelik sırasında ve doğum sonrası dönemde destek sunma bağlamında kendi annelerinden bahsetmişlerdir. Ailesi başka bir kıtada yaşayan bir kadın bile annesi ve diğer akrabalarından aldığı duygusal desteğin faydalarından bahsetmiştir (Darvill, Skirton ve Farrand, 2010). Kuşaklar arası açıdan anneliğin üst kuşak ve genç kuşakta, yakın akraba çevresinden destek alınarak öğrenildiği; zorlukların anne, kayınvalide, teyze, hala gibi birincil akrabalarından destekle aşıldığı görülmektedir (Aktaş ve Özden, 2020).

Annenin algıladığı sosyal desteğin annelik üzerinde güçlü etkileri bulunmaktadır. Annelerin algıladıkları sosyal destek (aile, özel kişi ve arkadaş desteği) arttıkça annelerin kaygı düzeyleri (Coşkun ve Akkaş, 2009) ve çocuğun problem davranışları (Özbey, 2012) azalmaktadır. Kişinin ihtiyaçlarının eşleri veya partnerleri, aile üyeleri veya arkadaşları gibi başkalarının varlığı ve onlarla etkileşim yoluyla karşılanması olarak tanımlanan sosyal desteğin (Kaplan, Cassel ve Gore, 1977) stresli durumların olumsuz etkilerini azalttığı araştırmalarda gösterilmiştir (Atzaba-Poria ve Alison, 2005; Coşkun ve Akkaş, 2009; Crnig ve Greenberg, 1990; Rodgers, 1998; Sivrikaya ve Tekinarslan, 2013). Algılanan sosyal destek arttıkça çocuklarını daha çok övdükleri ve daha az müdahaleci oldukları (Jennings, Stagg ve Connors, 1991) tespit edilmiştir. Annenin sosyal açıdan desteklenmesi hem annenin psikolojisi için hem aile içi stresin yönetilebilmesi için hem de çocuğun olumlu davranışlar geliştirebilmesi için kilit rol oynamaktadır.

2.2.4. Çok Çocuklu Annelik

İkinci bir çocuk doğduğunda aile dinamikleri değişir ve ebeveynlik sevinci ve sorumlulukları dramatik dönüşümlere uğrar. Artık annenin bir çocuğu yoktur, onun yerine birden fazla çocuğa sahiptir. Bu çocuklar birbirlerinden oldukça farklı olabilir. Bir çocukla birlikte kullanılan ebeveynlik uygulamalarının, ikinci ve sonraki çocuklar için değiştirilmesi gerekebilir. Bu durum literatürde *annenin davranışının farklılaşması* kavramıyla açıklanmaktadır (Dunn, 1983). Çocuklar farklı olabilir ve gelişmeye devam ettikçe ebeveynlerin kendileri de değişebilir (Shanahan, McHale, Crouter ve Osgood, 2007). Bu nedenle, ebeveynlerin son doğan çocuklarına ilk doğanlarından veya tek bir çocuktan farklı davrandıklarını görmek şaşırtıcı değildir (Kahraman ve Yılmaz Irmak, 2019). Kardeş ilişkileriyle ebeveyn-çocuk ilişkilerinin birbiriyle ilişkili olmasını beklememiz için birçok neden vardır. İlk olarak, aile sistemleri teorisine göre, ailedeki herhangi bir alt sistemin işleyişi, diğer alt sistemler içindeki etkileşimlerden etkilenir. İkincisi, ikisi davranışsal bulaşıcı etkilerle bağlantılı olabilir. Örneğin, kardeşler arasındaki çatışmalar kardeşlerin ebeveynlerine karşı öfkeyle tepki vermelerine yol açabilir. Üçüncüsü, ebeveynlerin kardeş ilişkisinin duygusal yönünden etkilenmesi muhtemeldir. Kardeşler sık sık kavga ederse, ebeveynler onlara karşı daha az olumlu hissedebilir ve onlara daha az şefkatle davranabilir. Aksi durum gerçekleştiğinde, çocuklar birbirleriyle iyi geçinirken ebeveynler çocuklarına karşı özellikle yakın ve şefkatli hissedebilirler. Son olarak, ebeveynlerin disiplin stratejileri ve çabaları kardeş etkileşim kalıplarından etkilenebilir. Örneğin, kardeş çatışmaları daha cezalandırıcı bir disipline yol açabilir (Furman ve Lanthier, 2002). Anneler ilk çocuklarına karşı daha az hoşgörülü ve destekleyici, daha kontrolcü, talepkar, müdahaleci ve tutarsız görünmektedir (özellikle de ilk doğan kız çocukken). Çocuklardan beklentilerindeki farklılıklar nedeniyle veya ilk çocuklarını daha erken yaşlarda daha bağımsız olmaya teşvik ettikleri için farklı davranıyor olabilirler. Bu çalışmaların çoğu okul öncesi çocuklarla yapılmıştır ve bu tür farklılıkların daha sonra gelişimde ortaya çıkıp çıkmadığı net değildir (Furman ve Lanthier, 2002). Annelerin çocuklarının kardeşliği ile ilgili semptomatik çocukla mücadele etme, kardeşleri kıyaslama, yoğun duygular deneyimleme ve çocuğu kendine benzetme gibi deneyimler yaşadığı bilinmektedir (Dönmez Anıl, 2017). Anne sıcaklığının kardeşlerin yaş gelişimlerine göre değişiklik gösterdiği, ergenlikte ilk çocuk ve sonrakiler için anne sıcaklığının düştüğü; ilk doğan çocukların her halükarda anneleri ile daha sıcak ilişki içerisinde olduğu bulunmuştur (Shanahan, McHale, Crouter ve Osgood, 2007). İkinci kez çocuk sahibi olan anneler, ilk kez deneyimleyen annelerle karşılaştırıldığında

sorumluluklarını yerine getirmede daha rahat ve daha az çelişkili davranmakta, bu durumda çocuğun gelişim sürecini daha sağlıklı değerlendirebilmektedir (Wong, Hockenberry-Eaton, Wilson, Winkelstein ve Schwartz, 2001). Ebeveynler ve kardeşler arasındaki ilişkilere dair kanıtlar özellikle okul öncesi ve okul yıllarında dikkat çekicidir. Sun, McHale ve Updergraff'ın (2019) aktardığına göre, konuyla ilgili ilk çalışmalardan birinde Bryant ve Crockenberg (1980), kardeşler prososyal davranışların anne duyarlılığıyla pozitif yönde ilişkili olduğunu, antisosyal davranışın ise negatif yönde ilişkili olduğunu bildirmiştir. Ebeveyn sıcaklığı, ebeveyn-çocuk ilişkilerinin duygusal tonunu ve ebeveynlerin çocuklarıyla geçirdikleri zamanı, uygunluklarını ve katılımlarını yansıtır; her ikisi de ebeveynlerin çocuklarına yatırdıkları kaynaklar olarak görülmektedir.

Kardeşler arası ilişkilerde ilk çocuk ve sonraki çocukların küçük kardeşlerin uzlaşma/bağılılık güdülerini ve büyük kardeşlerin özerklik/saygı istekleri gibi kardeş ilişkilerine dair algı ve istekleri birbirlerinden farklıdır (Recchia ve Witwit, 2017). Kardeşler arası ilişkilerle ilgili olarak, kardeş sırasında ilk çocuk olanlar ikinci çocuk olanlarla karşılaştırıldığında kardeş ilişkilerinde daha fazla kıskançlık, rekabet, çatışma ve farklılaşan anne baba tutumu aktarırken; kardeş sırasında ikinci olanlar kardeş ilişkilerini daha olumlu değerlendirmektedir (Rodop ve Şendil, 2017).

Kardeş ilişkisi, gelişim boyunca erken çocukluktaki hiyerarşiden yetişkinlikteki eşitlikçi yapıya dönüşmesi benzersiz bir durumdur (Campione-Barr, 2017). Asyalı ve Avrupalı yetişkinlere kardeş ilişkileri ve doğum sırasının ne anlama geldiği sorulmuş; her iki kültürde de kardeşlik karşılıklı destek, arkadaşlık ve takdir; olumsuz ebeveyn etkileşimlerinin ortak yükünün paylaşılmasından kaynaklanan rahatlık ve birbirlerinden gurur duyma olarak görülmüştür. Ortak çıkan görüşlerden bir diğeri de ilk doğan ile ilgilidir: Rol model olma, kardeş bakımı sağlama, aile sorumluluklarını üstlenme ve küçük kardeşlere güvenmeyi beklememdir (Wu, Kim, Nagata ve Kim, 2018). Kardeşlik yetişkinlikte her zaman olumlu algılanmayabilir. Annesi tarafından reddedilmiş hissedilen genç yetişkinlerde, kardeşler arası çatışmaları ve kıskançlığı artmaktadır. Ayrıca kardeş ilişkilerinde en olumlu ilişki iki kız kardeş arasındadır. Aynı cinsiyette olan kardeşler daha iyi anlaşmaktadır (Kanyas, 2008).

Ülkemizde kardeş ilişkilerinin ebeveynlik üzerine etkisi ya da çok çocuklu ebeveynliğin özelliklerine dair çalışmalar yok denecek kadar azdır. Kardeşlik konusunun hem kardeşlerin hem de anne babaların perspektifinden ele alınmaya ihtiyacı vardır.

2.3. Annelikte Rol Gelişimi: Teoriler Açısından Bir İnceleme

Literatürde ebeveynlik fenomeni hakkında cevaplanmayı bekleyen birçok soru olduğu görülmektedir. Ebeveynlikle ilgili gerçekler nelerdir? Ebeveynlerin gerçekte dahil olduğu davranışlar nelerdir? Çocuk yetiştirme uygulamalarında ebeveynlerin öncelikleri nelerdir? (Lawton ve Coleman, 1983). Psikoloji bilimi, ebeveynler üzerindeki etkiler hakkındaki bu soruları yanıtlamaya ve ebeveynlerin davranışlarının nedenlerini anlamak için araştırma yapmaktadır. Ebeveynler bir çocuğun gelişimi için kritik önem taşıdığından, ebeveynlerin çocuklar üzerindeki etkisine dair çok fazla araştırma yapılmıştır. Annelik, özellikle psikolojinin ilk yıllarından itibaren Freud ile birlikte ilgi konusu olmuş; Klein, Winnicott, Bowlby, Kohut ve Krenberg gibi psikanalistlerin geliştirdikleri kuramlarla devam etmiştir. Buna rağmen ebeveynlerin kendilerinin gelişimi ve çocukların ebeveynler üzerindeki etkisi hakkında daha fazla bilgiye ihtiyaç duyduğumuz bilinmektedir. Çocuğun hayatında ebeveynin etkisi ne kadarsa, bir yetişkinin hayatında ebeveyn olmak da o kadar önemlidir. Ebeveynlik genellikle yetişkinliğin normatif gelişimsel bir görevleri arasında sayılır. (Diener, 2020). Ancak ebeveyn olmak bundan daha fazlasıdır. Ebeveynlik, gelişimin güçlü bir üreticisidir. Bize kim olduğumuzu geliştirme, ifade etme, ne olabileceğimizi öğrenme ve farklı olma fırsatı vermektedir (Gutmann, 1975'ten akt. Demick, 2002). Çocuklar, aileler ve toplum için uzun vadeli etkileri olan ebeveynliğin önemi bilinmesine karşın ebeveynler ve ebeveyn gelişimi üzerine çok az psikolojik teori vardır (Mowder, 2006). Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, ebeveynlik bir gelişim aşaması olarak kavramsallaştırıldığında, ilgi öncelikle bu dönemin başına yani bebeğin doğum zamanına denk gelen sürece odaklanmıştır (Demick, 2002). Alana katkı sağlayan ve ebeveynliğin gelişimini açıklayan birkaç teori tarihsel sıra ile açıklanacaktır. Araştırma kapsamında orta çocukluk dönemine denk gelen ebeveynlik dönemine daha fazla ayrıntı verilecektir.

Bir gelişimsel aşama olarak ebeveynlik, ilk olarak psikanalitik literatürde Benedek (1959) tarafından kavramsallaştırılmıştır. Benedek (1959), ebeveyn gelişiminin aşamalarının genel olarak üç geniş aşamada tanımlamıştır: (1) birinci aşama, gebe kalmadan çocuğun okula başlamasına kadar olan ebeveynlerin çocukları tamamen kendilerinin olarak algıladıkları bir *tam ebeveynlik* dönemidir. (2) İkinci aşama, en küçük çocuğun ergenliğe ulaştığı ve sonrasında ebeveynlerin *boş yuva* olgusuyla uğraşması gereken zamandır; ve (3) üçüncü aşama, ebeveynler büyükanne ve büyükbabalar olduklarında ve torunlarını içgüdüsel olarak şımarttıklarında başlamaktadır.

Erikson'un Psikososyal Gelişim Teorisi: Erikson'un Psikososyal Gelişim Teorisi'nin yedinci aşaması, üretkenlik ve durgunluk, orta yetişkinliğe karşılık gelir. Üretkenlik, kendini başka bir kişiye veya kişilere verme yeteneğini ifade eder (Demick, 2002). Üretkenlik çeşitli şekillerde elde edilebilmesine rağmen (örneğin, öğretme ve yazma yoluyla bilginin aktarımı, bireylere, gruplara, sosyal kurumlara veya toplumsal faaliyetlere empati ve/veya koruma sağlanması gibi) ideal olarak ebeveynlerin çocuklarının yaşamlarına yatırım yaparak, yaşam deneyimlerini paylaşarak ve onlara rehberlik ederek ve öğretmek doyum sağladıkları ebeveynlik bağlamında ifade edilir. Erikson'a göre, ebeveynlik çok az yaşam deneyimi, başkalarını önemsemek, *ihtiyaç duyulma ihtiyacımızı* gerçekleştirmek ve öğretmek için doğuştan gelen arzularımızı uygulamak için çok fazla fırsat sağlar (Christiansen ve Palkovitz, 1998).

Benedek ve. Erikson'un ebeveyn gelişim teorileri çalışmaları teorilerin kavramsallaştırılmasına şu katkıları sağlamıştır:

1- Ebeveynlerin kendini ve çevrelerini yeniden düzenlemelerine yol açan güçlü potansiyele sahip büyük bir yaşam aşaması olması (örneğin; intrapisişik çatışmalar, artan benlik saygısı, aile içi ilişkilere odaklanma)

2- Çocuğun gelişimine paralel olarak başlangıcı, gelişimi ve sonu belli olan gelişim dönemlerinin takibi,

3- Önemli güncel ve gelecekteki gelişimsel sonuçları olan aşamalar bütünü olması

4- Ebeveynlerin eşzamanlı olarak birkaç aşamada bulunabilecekleri genel bir çerçeve sağlaması (örneğin, bazı çocuklarla orta çocuklukta ve diğerleri erken çocuklukta) (Demick, 2002).

Friedman'ın (1957) Öğrenme Odaklı Teorisi: Bir çocuk doktoru olan Friedman, çocuk doktorunun üç temel görevi olduğunu belirtir: Çocukları hasta olduklarında tedavi etmek, çocukları fiziksel ve zihinsel olarak sağlıklı tutmak ve sağlıklı ebeveyn-çocuk ilişkilerini teşvik etmek. Bu açıdan bir doktorun ailenin büyüyen tek üyesinin çocuklar olmadığı; anne babaların da ebeveyn olarak belirli gelişim aşamalarından geçtiklerinin altını çizmektedir (Friedman, 1957). Doktor ya da çocuk ve aile ile çalışan herhangi bir uzman, gelişim dönemleri ve bu dönemlerde karşılaşacağı krizleri bilmek durumundadır. Friedman'a (1957) göre ebeveynin gelişim aşamalarının her birinde ebeveynin öğrenmesi gereken belli bilgi, beceri ve tutum bulunmaktadır. Aşamalar şöyle sıralanmaktadır: Aşama 1: Anne babaların bebeğin ihtiyaçlarını yorumlaması ve yaşam mücadelesini öğrenmesi. Aşama 2: Anne

babanın büyüme ve gelişmeyi kabul etmeyi öğrenmesi (ebeveyn, yürümeye başlayan çocuğun kontrolünün bir miktar kaybını kabul etmeyi öğrenir). Aşama 3: Çocuğun bağımsız olarak gelişmesini sağlamak için ebeveyn öğrenmeyi öğrenmesi. Aşama 4: Ailelerin çabasından vazgeçmeden reddedilmeyi kabul etmeyi öğrenmesi (ailenin mücadelesi, zora sokmamak ve gerektiğinde orada olmak). Aşama 5: Bir gencin tamamen yeni bir yaşam kurmayı öğrenmesi (ebeveyn, gencin kendi kimliğini geliştirmek için mücadele ederken bağımsız olarak yaşaması gerektiğini öğrenir). Bu araştırmanın kapsamı orta çocukluk olduğu için yalnızca Aşama 3'teki gelişim basamağına odaklanılacaktır. Okul çağındaki bir çocuğun ebeveynleri, çocukları tarafından kendileri için tamamen unutulmuş gibi görünen şeyleri kabul etmeyi öğrenmelidir. Okula başlarken, erkek veya kız, ebeveynlerinden ve standartlarından baş döndürücü bir biçimde bağımsızlaşmaya başlar. Orta çocukluk, dış gruba uyma ve ebeveynlerinden uzaklaşma çabalarından, çocuğun katı vicdanından, saldırgan ve cinsel dürtülerini kontrol etme ve ahlak gelişimi gibi konularla ilgilidir. Piaget, çocukların sosyal yaşamının içsel bir disipline yol açmasının altını çizmektedir. Erikson, ise bu aşamayı "üretkenlik veya işin tamamlanması" aşaması olarak adlandırmıştır. Bu aşamada çocuk bir şeyler üreterek tanınmayı öğrenir. Ebeveynler, çocuğun bağımsızlık isteklerine çeşitli şekillerde tepki gösterir. Çocuklarını terk edecek kadar incinmiş, hayal kırıklığına uğramış veya kızgın hissedebilirler. Kendinden emin görünmesine rağmen, orta çocuklukta erkek ya da kızlar ebeveyn desteğine ihtiyaç duyar; ancak destek, göze batmadan, zorlanmadan verilmeli ve çocuğun duygularına ve gururuna saygı eşlik etmelidir. Friedman (1957) çocuğu ile ilgili problem yaşayan annelerin, daha önceki aşamalarda ustalaşmış olduğu için ebeveyn gelişiminin dördüncü aşamasını çok az yardım olarak çözdüğünü kaydetmiştir.

Galinsky'nin (1987) Ebeveynliğin Altı Aşaması: Araştırmacı Ellen Galinsky öne sürdüğü bu teoride, anne babaların, çocuklarının gelişimine paralel olarak ebeveynlik süresince gelişip büyüdüklerini varsaymaktadır. Galinsky kitabı *Six Stages of Parenthood*'da her ebeveynliğin farklı koşulları nedeniyle benzersiz olsa da, hepsini birleştiren benzer özellikleri olduğunu vurgulamaktadır. Teori, ebeveynlerin ihtiyaçlarına odaklanan bir bakış açısı ile oluşturulmuştur. Teori altı aşamalıdır: 1) *İmaj Yaratma*: Doğumdan önce ebeveyn rolüne dair zihninde bir imaj oluşturur. 2) *Besleme*: Bebeğin doğumundan yaklaşık iki yaşına kadar olan sürede, ebeveyn ile bebeğin birbirlerini tanıma ve bağlanma süreçlerinin olduğu dönemdir. 3) *Yetki*: Bu evre çocuğun iki ila beş yaş arasındaki süreçtir; ebeveyn burada nasıl kural koyacağı ve uygulayacağı, nasıl bir otorite olacağı ile ilgili soruları cevaplamaya

çalışır. 4) *Değerlendirme*: Çocuğun okula başladığı evredir (aşağıda ayrıntılandırılacaktır).

5) *Bağımsızlık*: Ergenlik dönemine tekabül eder. Ebeveyn burada ergenlikteki değişime ayak uydurmaya çalışacak, ergen çocukları ile iletişimde kalmaya ve onları kontrol etmeye çalışacaktır. 6) *Ayrılık*: Bu aşamada ebeveynlerin görevi, kontrollerini daha da gevşetmektir. Karmaşık bir dizi görevi içerir: İlgilenmek, ulaşılabilir olmak, kontrol etmeden yardım etmek, yetişkin çocuğun ayrı kimliğini kabul etmek. Ebeveynler bu ayrı kimliği kabul ederek, ayrılığı kabul etmenin yeni bir bağın başlangıcı anlamına geldiğini öğrenirler (Newman, 1998). Galinsky'nin (1987) ebeveyn gelişim teorisindeki yorumlama aşaması araştırmamız kapsamında ayrıntılı olarak incelenecektir. *Değerlendirme aşaması*, çocuklar okula başladıktan (anaokulu veya ilkokul) sonra ergenlik döneminin başlangıcına kadar olan süreci kapsar. Anne babalar, çocuklarının aile dışındaki dünyaya giderek daha fazla maruz kaldıklarından, çocuklarının deneyimlerini yorumlamaya ve değerlendirmeye başlar. Çocuklarının sorularını yanıtlar, açıklamalar yapar ve hangi davranışları ve değerleri öğreteceklerini belirler. Okula gitme, arkadaşlık yapma ve ders dışı etkinlikler açısından çocuklarına hangi deneyimleri edineceklerine karar verirler. Bu zamana kadar, ebeveynler ebeveynlik rolünde belli birikim ve tecrübeler edinmiştir ve genellikle ebeveyn olarak güçlü ve zayıf yönlerini yansıtır. Çocuklarıyla ne kadar ilgili olacaklarını, ne zaman devreye gireceklerini ve çocukları bağımsız olarak seçimler yapmaya ne zaman teşvik edeceklerini müzakere eder (Diener, 2020). Geçmiş değerlendirecek, gelecek değişikliklere kendilerini hazırlarlar. Öz değerlendirmeler yoluyla, ebeveynler kendileri ve çocukları hakkında daha gerçekçi hale gelebilir. Bu aşamadaki görev yorumlamaktır. Ebeveynler çocuklarını etkileyen sadece kendilerinin olmadığını kabul etseler de, kendilerini çocuklarına nasıl yorumladıkları ve çocuklarının benlik kavramlarını nasıl yorumladıkları ve geliştirdikleri ile ilgilenirler. Ebeveynler için bu sürecin bir parçası da çocuklarını değerlendirmektir. Bu değerlendirmeler, oluşturdukları imajlar, kardeşleri, sınıf arkadaşları veya mahalle çocukları ile karşılaştırmalarına dayanmaktadır. Bu değerlendirmeler, çocuğun benlik kavramı ve başkalarının (örneğin öğretmenler, çocuk bakımı görevlileri) çocuk hakkında yaptığı yargılarla bağdaştırılmalıdır. Bu aşamada, çocuk aynı zamanda bir ebeveynin nasıl olması gerektiğine dair imajlar yaratmaya başlar ve bazı imajları kendi ebeveyn (ler) inin sahip olduğu imajlarla çatıştır. Kendi ve çocuk kimliğinin artan ayrılığını, bağlılığı korurken tanımlamak, *Değerlendirme* aşamasında bir görev olmaya devam eder. Çocuk büyüdükçe, ebeveyn "çocuğum ben değil"i daha çok anlar (Newman, 1998).

Değerlendirme aşamasındaki görevler, ebeveynlerin çocuklarına dair belirli kararlar vermelerini gerektirir. Bu aşamada verilecek ebeveyn kararlarına genel bir bakış:

- Ne tür bir hayat istediklerine ve bunu nasıl sağlayacaklarına karar vermek: Verme ve alma soruları genellikle maddi şeylere odaklanır. Ebeveynler, çocukların yeni kıyafet, oyuncak, spor malzemeleri vb. taleplerine ne zaman "evet" ve ne zaman "hayır" diyeceklerine karar vermelidir.
- Çocuklarına gerçekleri, becerileri ve deneyimleri nasıl yorumlayacaklarına karar vermek (örneğin kötü rüyalar, sokakta bir banka soygunu, çocuğun adil olmadığını düşündüğü bir öğretmen, evcil hayvanlarına karşı nazik olmayan bir komşu, çocuğun sorularına yanıt olarak “ensest” veya “tecavüz” gibi kelimeler). Bu sorular karşısında ebeveyn anlatma ya da açıklama yapmadan ziyade ‘dinleme’ konumunda olmalı.
- Çocuklarının nasıl davranmasını istediklerine karar vermek (davranışlar, ev işleri, vb.).
- Evde ve evden uzakta çocukların hayatlarına nasıl dahil olacağına karar vermek: Bu karar sadece çocukla ilgili değil, ebeveynlerin birey olarak kendileri, çalışmaları ve birbirleri için ne kadar zamana ihtiyaç duydukları ile ilgilidir.
- Ne zaman ve ne kadar müdahale edeceğine ve ço karar vermek.
- Çocuğun ne zaman bırakılacağına ve çocukları kendi başlarına bir şeyler yapmaya teşvik etmeye karar vermek.
- Diğer önemli kişilerle, çocuklarla ve yetişkinlerle kendi çocuklarının hayatlarına nasıl dahil olacağına karar vermek (öğretmenler, danışmanlar, çocuk bakımı görevlileri, sosyal hizmet uzmanları, çocuğun arkadaşlarının ebeveynleri, vb.)
- Ebeveyn ve çocuk arasındaki değişen ilişkinin nasıl tanımlanacağına karar vermek. Örneğin, ebeveyn ile çocuk arasındaki fiziksel ilişki değişiyor. Çocuk büyümeye ve gelişmeye devam ederken ebeveynler ve çocuklar ne kadar sarılır, tutulur, kucaklanır ve öpülür?

Ebeveynler tüm bu kararlarla uğraşırken, Galinsky bu aşamada ebeveynlerin otorite ilişkisini yeniden tanımlama görevine kendilerini dahil etmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Çocukları yeni muhakeme becerilerinde ustalaştıkça, çocukların adalet kavramlarına yanıt vermeleri gerekir. Birden fazla çocuğu olan ailelerde, ebeveynler çocukları arasındaki anlaşmazlıkları çözme görevine sahiptir. Bu sorunlarla uğraşırken,

birçok anne-baba kontrolden çıkma hissi yaşar. Ailevi tartışmaları, yarışmaları, suçlamaları ve küçümsemeleri nasıl ele alacaklarını anlamayı sürdürmeleri gerekmektedir. Bu aşama boyunca, ebeveynler çocukların hem kolay hem de kolay olmayan sorularına ve endişelerine yanıt verirler. Bu, ebeveynlerin ne düşündüklerini, neye inandıklarını ve değer verdiklerini gözden geçirmelerine neden olur. Kendi inançlarını bir araya getirmelerine ve böylece onları çocuklarına yansıtmalarını sağlar. Bu, bu aşamadaki tüm ebeveynler için zorlu ve zorlu bir süreçtir (Newman, 1998).

Newberger'in (1980) Ebeveyn Farkındalığı Teorisi: Bu teoriye göre, ebeveynin çocuğa dair algısı ve ebeveyn rolü ebeveynliğin bilişsel yönünü temsil eder. Bilişsel yön, bir bireyin yaşadıklarından nasıl anlam çıkardığını ve ona tepkilerini nasıl organize ettiğini tanımlayan sabit düşünce kalıplarını ifade eder. Newberger (1980), ebeveyn farkındalığını ebeveynlerin çocukların tepkilerini ve davranışlarını yorumlamada ve ebeveyn eylemlerini yönlendirecek stratejiler oluştururken kullandıkları bilişsel yapı olarak tanımlar. Bu teoriye göre ebeveyn gelişimi dört evreden oluşur (Newberger ve Cook, 1983): 1) *Egoist evre:* Ebeveyn kendine odaklanır ve çocukları yalnızca ebeveyn üzerindeki etkileri, ebeveynin çıkarları ve ihtiyaçları açısından görürler. Bir çocuk ebeveynin kendi deneyimi ve bir çocuğun ebeveynin bir yansıması olarak görülür. Yalnızca ebeveynin ihtiyaçları ve deneyimleri dikkate alınır. 2) *Geleneksel evre:* Geleneksel düzeyde, ebeveyn perspektifleri benmerkezcilikten kültür tarafından beklenene doğru kayar. Ebeveynler, çocuk yetiştirme inançlarını ve seçimlerini geleneklerden ve otoritelerden, çocukların gelişimi için yaşa bağlı normları anlayışlarından ve çocuk yetiştirme için sosyal olarak belirlenmiş normlardan yararlanarak gerekçelendirir. 3) *Bireysel evre:* Bireysel düzeyde, ebeveynler çocuklarını normlardan farklı olabilecek benzersiz bir birey olarak görürler. Bireysel seviyedeki ebeveynler, ebeveynlik hakkındaki akıl yürütmelerini genişletir ve bunu, bu belirli çocuğun ihtiyaçlarını belirleme ve bunlara yanıt verme etrafında organize eder. 4) *Analitik evre:* Analitik düzeyde ebeveynler, ebeveynliklerini, kendilerini ve çocuklarını, aileyi, topluluğu ve küresel ilişkileri etkileyen karşılıklı etkileşim içinde olan sistemlerin içinde gömülü olarak görürler. Ebeveynlik sürecinde kendilerinin ve çocuklarının büyüüklerini ve olgunlaştıklarını fark ederler. Newberger'in ebeveyn kavramlarının sürekliliğinin her seviyesi, önceki seviyeyi atmaktan ziyade ondan inşa ettiğine inanılan, niteliksel olarak farklı, daha kapsamlı ve farklılaştırılmış bir gerçeklik anlayışıdır. Her seviye, kişilerin psikolojik karmaşıklığı, ilişkiler arasındaki karşılıklı bağımlılık ve sürekli etkileşim içinde olan ve gelişen kişiler ve roller hakkındaki artan farkındalığı yansıtır (Newberger, 1980;

Newberger ve White, 1989). Newberg'in teorisinde birbirini izleyen her aşamada ebeveynlerin, çocuğun daha derin yönlerinin ve kendileri ile çocukları arasındaki daha karmaşık etkileşimlerin farkında olmaları beklenir. Sorunları sınıflandırmada ve ebeveynlik görevlerinin çözümlerine ulaşmada daha fazla esnekliğin daha fazla farkındalığa eşlik etmesi beklenmektedir (Thomas, 1996).

Mowder'in (2005) Ebeveyn Gelişim Teorisi (EGT): Mowder'ın (2005) Ebeveyn Gelişim Teorisi sosyal öğrenme teorisi ve bilişsel gelişim teorisinden temel alır. Ebeveyn rolü, insanların ebeveyn-çocuk ilişkisindeki önceki deneyimlerine, ebeveyn olmakla ilgili düşüncelerine, duygularına ve çocuk yetiştirme uzmanlığı ve anlayışına dayalı olarak ebeveynliği kavramsallaştırmaları açısından öznel bir yaratımdır. Daha spesifik olarak, Mowder (2005) ebeveynliği, bireylerin ebeveyn olmanın sosyal rolünü tanıdığı, kabul ettiği ve gerçekleştirdiği bir rol olarak tanımlamıştır. Bu teori, ebeveynlerin sosyal rollerini veya ebeveynlik bakış açılarını sürekli olarak düzenledikleri devam eden bir süreç olarak ebeveynliği incelemek için bir çerçeve sağlamaktadır. Değişen ve gelişen bakış açısı veya ebeveynlik şemaları, ebeveynlerin bireysel özelliklerine (örneği eğitim ve sosyo-kültürel geçmiş), ayrıca çocuklarına ve çocuğun kendi ayırt edici özelliklerine (örneğin yaş, cinsiyet, özel ihtiyaçlar) göre farklılık göstermektedir (Mowder ve Sanders, 2008). Ebeveyn-çocuk ikilisindeki her birey, ebeveyn ve çocuğun ilişkili sosyal rolleri bağlamında diğeriyle ilişkilidir. Bu nedenle, her bir kişinin rolünü nasıl algıladığı, yalnızca belirli bireysel katılımcıların özelliklerine değil, aynı zamanda benzersiz ebeveyn-çocuk etkileşimine, daha geniş aile dinamiklerine (örneğin, evlilik ilişkisi, kardeş etkileşimleri) ve daha geniş sosyal-kültürel alana da bağlıdır (örneğin, topluluk, etnik ve kültürel geçmişler) (Mowder, Harvey, Moy ve Pedro, 1995). Ebeveynlerin rollerine ilişkin algıları yalnızca kendi gelişimsel deneyimlerinden, değişikliklerinden ve ihtiyaçlarından değil, aynı zamanda değişen, büyüyen, gelişen çocuklarından da etkilenir. Mowder (2005), çocuğu, yaşına bakılmaksızın ebeveynlik davranışlarının alıcısı olan ebeveyn-çocuk ilişkisi içinde bir birey olarak ifade eder. Ebeveyn Rol Teorisi çocuğu “ebeveyn-çocuk ilişkisi bağlamında ebeveynlerle ilişki kuran bireyler” olarak tanımlar (Mowder, 2006). Diğer bir deyişle, çocuklar sosyal bağlamda kendi ebeveyn-çocuk ilişkilerinden ve ebeveynlikten öğrenirler. Ebeveyn-çocuk ilişkisindeki çocuk, ebeveynin çocuğu olan başka bir sosyal rolü yansıtır (Mowder, 2006). Ebeveynler tipik olarak ve tutarlı bir şekilde altı ana ebeveyn rolü özelliği sergiler: *Bağ kurma*, bir çocuğa şefkat, sevgi ve şefkat göstermek, çocukları sevildiklerini hissettirmek olarak tanımlanır. *Disiplin*, kuralları sağlamayı ve tartışmayı ve çocukların duyarlı

olduklarından emin olmayı gerektirir. *Eğitim*, çocukları eğitmeyi, yönlendirmeyi ve öğretmeyi kapsar. *Genel bakım ve koruma*, çocukların giyim, yiyecek ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak ve çocukları zarar görmekten uzak tutmaktır. *Hassaslık*, etkileşimde bulunmayı, dinlemeyi ve çocuklara yanıt vermeyi içerir. *Duyarlılık*, çocukların ihtiyaçlarının anlaşılması ve ebeveyn tepkilerinin algılanan ihtiyaçlara uygun hale getirilmesi olan uyum sağlamayı temsil eder. Örneğin, bağlanma, genel bakım ve koruma, duyarlılık ve hassasiyet, genel olarak, ergenlere kıyasla bebeklere ve küçük çocuklara bakarken daha önemli olarak vurgulanan özelliklerdir. Oysa disiplin ve eğitim, ilkökul, orta ve ergenlik çağındaki çocuklara ebeveynlik yaparken daha önemli olma eğilimindedir. Bu altı temel özelliğin yanı sıra, Mowder ve Sanders (2008) yine yaş, eğitim, ebeveyn-çocuk ilişkisi deneyimleri, sosyal ve kültürel arka plan gibi bireysel faktörlerin ebeveyn rolünü etkilediğini ve bireysel olarak farklılaşabileceğinin altını çizer.

Yukarıda sayılan ebeveyn rol gelişim teorileri, ebeveyn rol gelişiminin hayat boyu süren bir süreç olarak ele almıştır. Ancak bu teorilerin birçoğu hipotetiktir ve teorilerin bazı kısımları araştırmalarca desteklenmişse de, büyük çoğunluğu varsayım olarak görülmektedir. Yaşam boyu süren ebeveynlik sürecini makro düzeyde incelemek yerine mikro düzeyde inceleyen araştırmalar da bulunmaktadır. Bu araştırmalar hamilelik sürecinde ve doğum sonrası dönemde annelik rol kazanımının nasıl gerçekleştiğine odaklanmıştır. Örneğin; Rubin (1984) çocuk doğurma sürecinde birçok kadının 1960'larda ve 1970'lerde yaptığı nitel çalışmalarını rapor etmiştir. Rubin, anne davranışında önceden programlanmış hiçbir şeyin olmadığını iddia etmektedir. Ona göre annelik kadınların içinde içgüdüsel olarak bulunmamakta; annenin geçmişi ile gelişmekte olan çocukla etkileşimin ürünüdür. Rubin (1984) anneliğe geçişi annelik için kapasitenin geliştirilmesi olarak tanımlamıştır. Modelinde dört ana görev vardır: (1) hamilelik, doğum ve doğum yoluyla kendisi ve çocuğu için güvenli geçiş arayışı; (2) çocuğunu, taşıdığı çocuğun ailesindeki önemli kişilerce kabul etmesini sağlamak; (3) bilinmeyen çocuğuna “bağlanma” ve “gerçek” bir çocuğa sahip olma fikri; ve (4) kendini vermeyi öğrenmek. Bu görevler hamilelik boyunca ve doğum sonrası dönemin erken evresinde gerçekleşir (Emmanuel, Creedy, John ve Brown, 2011).

Mercer (1984) ise, rol, bağlanma, yetkinlik ve zevk ve tatmini içeren annelik rol kazanımını operasyonel hale getirmiştir. Mercer (2004) Rubin'in (1984) annelikte rol kazanımı kavramını eleştirmiştir. Ona göre kadınların anne olma süreçlerinde yaşamı değiştiren bu deneyime eşlik eden büyüme, gelişme ve kendini yeniden tanımlama ile ilgili durumları ‘annelik rol kazanım’ ile açıklanamaz. Anne kişiliği, çocuğun gelişimsel

zorlukları ve yaşamın gerçekleri annenin yeterlilik duygularında ve özgüvenlerinde bozulmalara yol açmasına rağmen gelişmeye devam eder. Bundan dolayı, anne kimliğinin ilk dönüşümü ve devam eden büyümesini ifade etmek için “anne rolü kazanımı” yerine “anne olma”nın kullanılması daha uygun bulmaktadır. Mercer (2004) anne olma sürecinin dört aşamadan oluştuğunu iddia etmektedir: 1) *Beklentiye yönelik evre*; hamilelikte kadının anneliğe hazırlanırken nasıl bir anne olacağım sorusunu kendine yönelttiği evredir. 2) *Biçimsel evre*; çocuk doğduktan sonra başlar ve annenin çevrenin etkisiyle hareket ettiği dönemdir. 3) *Biçimsel olmayan evre*; kadın diğerlerinin etkisinden çıkarak kendi annelik stilini geliştirir. 4) *Kişisel evre*; annelik rolünün artık kazanıldığı, kadının anne olmak ile ilgili rahat hissettiği ve tamamen otantik annelik gösterdiği evredir. Kadınların anne olmaları, genelde ilk yıl içerisinde ve çeşitli aylarda tamamlanmaktadır. Ancak Mercer (2004) bazı kadınların ilk yılın sonunda bile anne kimliğine sahip olmadıklarını gözlemlemiştir.

Annelikte rol gelişimine yol açan bir başka faktör de çocuğun yaşıdır. Annelik sorumluluk ve davranışları çocuğun yaş ve gelişim döneminin ihtiyaçlarına göre değişmektedir. Örneğin; bebeklik döneminde anne, çocuğunun hayatta kalması için çabalar; bir başka deyişle çocuğunun hayatından o sorumludur; tüm tutum ve davranışları buna göre şekil alır. Ön ergenlikte olan bir çocuğun ihtiyacı sağlıklı sosyalleşme, arkadaşlık ilişkileri kurma, benlik duygusu geliştirmedir. Anneler bu konularda çocuklarına rehberlik etmek ve benlik duygusu geliştirmekle ilgilenir.

Tablo 1: Çocuğun Yaş ve Gelişim Dönemlerine Göre Annenin Sorumlulukları (Barnard ve Solchany, 2002).

Yaş	Çocuğun ihtiyaçları ve eylemler	Annenin sorumlulukları
0-3 yaş Bebeklik	Temel bakım-gıda, barınma, etkileşim, geçici uyku düzeni ve beslenme düzenleri Birkaç bağımsız karar için fırsat verme (örneğin kendi kendine yeme, ebeveynin kucağında veya ebeveynin yanında oturma, kıyafet tercihi gibi)	Gıda, güvenlik, tepki ve güvenlik sağlamak Tutarlılık ve öngörülebilir olmak Duygusal olarak ulaşılabilir ve mevcut olmak Çocuğun sıkıntısına tepki vermek Uyku vakti gibi rutinler geliştirmek Hassas ve empatik bir şekilde yanıt vermek
3-5 yaş okul öncesi	Birincil bakım verenlerden bağımsız olarak daha uzun zaman geçirmek Bazı özerk eylemler geliştirmek Anne ve diğer birincil bakıcılar hakkında zihinsel bir model oluşturmak Yeme tercihleri, favori aktiviteler ve oyuncaklar, yatma zamanı rutinleri hakkında karar vermek	İyi tanımlanmış ve tutarlı sınırlar ve rutinler belirlemek Duyguların ifadesini modellemek ve teşvik etmek Yaşına uygun olarak birincil bakım verenlerden bağımsızlık için fırsatları teşvik etmek

		Semboller, geçiş nesneleri ve görüntülerle annenin zihinsel modellerinin gelişimini teşvik etmek
5-8 yaş okul ağı	öğrenme ve karar verme becerilerini destekleme Sağlıklı rekabet Yeterlilik kazanma ve olumlu bir benlik duygusu kazanma Anneyi, diğer bakım verenleri ya da aile dışındaki kişileri zihninde yerleştirme (Solidifying) Duyguları okuyabilme ve diğerlerinin haklarını anlama	Disiplin ve sınır koyma çocuğu izlerken bağımsızlaşması için fırsat yaratma Duygusal gelişimi destekleme Duyguların uygunsuz ifade edilmesine sınır koyma Diğer insanların değer ve inançlarına yönelik farkındalığı artırma
8-12 yaş �n ergenlik	Uzmanlık, güven, davranışsal kontrol, saygı, duyguları okuyabilme, arkadaşlıklar, değerler ve inançlar dahil olmak üzere bir benlik duygusu oluşturmak Aile ve arkadaşlarıyla sosyal aktiviteler katılma	Kendine güveni destekleme ve yetenekleri güçlendirme Benlik duygusu ve duygusal büyüme gelişiminden gurur duyma Disiplin ve sınır koyma
12-15 yaş ergenlik	Cinsel kimlik anlayışı Akran ilişkileri geliştirmek Artan �zerklik	Yetişkinliğe, akran ilişkilerine ve özerkliğe geçişte rehberlik sağlamak çocuğun cinsel ve fiziksel değişikliklerle ilgili düşüncelerini dinlemek İzleme
15-18 yaş geç ergenlik	Ortaya çıkan yetişkin benliğini keşfetmek Değerleri ve inançları değerlendirmek Kararların sonuçlarını değerlendirme	Sevgi ve desteği sürdürmek Karar vermeyi desteklemek Kaynaklara erişim sağlamak Yetişkinliğe geçişte gerilimlerle empati kurmak

2.4. Sosyalizasyon

Anne babalar çocuklarına kendi değer ve inanç sistemlerinden yola çıkarak içinde yaşadıkları aile ve kültüre uyum sağlamaları için gereken tutum ve davranışları aktarır. Sosyalizasyon olarak adlandırılan bu süreçte, anne babalar belirli hedefler, değerler, tutumlar ve davranışlar sergiler (Sümer, Aktürk ve Helvacı, 2010). Genel olarak, bireylerin sosyal gruplarının  yeleri olarak başarılı bir şekilde işlev görmeleri için gerekli becerilerin kazanılmasında nasıl yardım edildiğini ifade eder (Grusec, 2002). Sosyalizasyon, ocuk yetiştirme ile ilgili olan birçok konuyu (ilgi, kabul, kontrol, disiplin gibi) kapsamaktadır (Sümer, Sayıl ve Kazak Bergument, 2009; Sümer ve Güngör, 1999). ocukta olumlu sosyal davranışlar ve ahlak gelişimi de sosyalizasyon sürecinin bir parçasıdır (Kumru ve  zt rk, 2017). Sosyalizasyon, ocuk gelişiminde bazı sonuçlar doğurur: Birincisi duygu, düşünce ve davranışın kendi kendini düzenlemesinin gelişmesidir (*self-regulation*). İkincisi, otorite fiğ rlerinin yönüne uygun ve istekli uygunluk ve işbirliği dahil olmak üzere bir kültürün standartlarının, tutumlarının ve değerlerinin edinilmesidir (Grusec, 2002). Kültürel benlik

modellerinin, sosyalleşme hedeflerini ve etkili çocuk yetiştirmeyi neyin oluşturduğuna dair ebeveyn fikirlerini şekillendirmek için temel çerçeveler sağladığı yaygın olarak kabul edilmektedir. Kültürün, sosyalleştirme hedefleri olarak çocuğun gelişimi için ulaşılması gereken son noktayı tanımladığı; sosyalleşme hedeflerinin ise ebeveynlikle ilgili fikirleri ebeveynlik etnoteorileri açısından tanımladığı varsayılmaktadır (Keller ve arkadaşları, 2006). Bu açıdan anneliğin ve çocuk yetiştirme pratiklerinin kültür ile direkt bağlı olduğu bilinmektedir (Aksoy ve Kahraman, 2009; Şanlı ve Öztürk, 2015).

Annelik, kültürel olarak farklı çocuk yetiştirme yöntemleri ve çocuk yetiştirme anlayışı ile ilişkilendirilmektedir. Bu sosyalleşme süreçlerinde, küçük çocukların temel sosyalleştiricileri, yalnızca olmasa da, genel olarak anneleridir (Barlow ve Chapin, 2010). Ebeveynlik davranışları kültürden bağımsız düşünülemez ve sosyalizasyon için temel yapı taşıdır (Grusec, Goodnow ve Kuczynski, 2000). Sosyalizasyon (sosyalleştirme) ile ilgili çocuk yetiştirme pratiklerinin tamamı ebeveynlik etnoteorileri altında incelenmektedir.

2.4.1. Ebeveyn Etnoteorileri

Ebeveyn etnoteorileri, ebeveynlerin çocuk yetiştirme pratiklerini ele alan kültürel modellerdir. Bilişsel antropolojiden alınan kültürel model terimi, bir kültürel grubun üyeleri tarafından paylaşılan organize bir fikir kümesini gösterir. Benlikle ilgili diğer kültürel modeller gibi, ebeveyn etnoteorileri de “doğal” ya da “doğru” düşünme ya da hareket etme yöntemi hakkında örtük, kabul edilmiş fikirlerdir ve ebeveynler için güçlü motivasyonel özelliklere sahiptirler (Harkness ve arkadaşları, 2009). Super ve Harkness (1986), çocuğa hem gelişmekte olan hem de öğrenen bir organizma olarak odaklanarak, üç temel özellik olarak tanımladıkları gelişimsel niş terimini ortaya koymuştur: 1) Günlük yaşam, yani çocuğun içinde yaşadığı, öğrendiği, büyüdüğü ve geliştiği fiziksel ve sosyal ortamlar ve günlük rutinler; 2) ebeveynlik uygulamaları, yani çocuğun birincil bakım verenleri tarafından kullanılan çocuk bakımı ve çocuk eğitiminin kültürel olarak düzenlenmiş rutinleri; 3) bakıcıların çocuklar, aileler ve kendileri ile ilgili, çocuklarla etkileşimlerini sağlayan kültürel inanç sistemleri, bilişsel modeller ve halk teorileri veya ebeveyn etnoteorileri. Birincisi, fiziksel ve sosyal ortamlar çocuğun öğrenme ortamını oluşturan yerler ve insanlar sağlar. İkincisi, gelenekler ve bakım uygulamaları, okumadan öz düzenlemeye, futbol oynamaktan bebek kardeşine bakmaya kadar çeşitli yetkinlikler edinme fırsatları sunar. Son olarak, bakıcıların psikolojisi, özellikle ebeveynlerin çocuğun ve kalkınmanın etnik kökenleri, ebeveynlerin çocuklarının yaşadığı ortamlara ve kazandıkları yeterliliklere göre yaptıkları seçimleri şekillendirir. Ebeveynlerin etnik yapıları da ebeveyn-

çocuk etkileşimlerinde belirgindir (Harkness ve Super, 2002). Ebeveyn etnoteorileri, anne babaların içinde bulundukları kültürden temel alan düşünce sistemleridir. Çocuk doğduktan sonra ebeveynler otomatik olarak anne babalık rollerine girerler. Sonunda bilinçli veya bilinçdışı olarak birbirlerine belirli aile görevleri atfederler (bebeği kimin yıkayacağı, kimin çamaşır yıkayacağı, kimin çocuk doktoru randevularına gidip kimin gece beslenmek için kalkacağı gibi). İkisi arasında sadece kimin neyi yapacağına karar vermekle kalmaz, aynı zamanda yaşam tarzlarına bağlı olarak her göreve farklı değerler yüklerler. İşte bu rol ve görev dağılımı ebeveyn kültürel inançları ya da ebeveynlik etnoteorileridir (Stern ve Stern, 1998). Annenin içinde bulunduğu kültürel yapı anneliği şekillendirir. Her anne, karmaşık kültürel modelleri öğrenmiş ve içselleştirmiş ve çeşitli bilinçlilik, bütünleşme ve bağlılık derecelerinde var olan hedefler, bağlılıklar, eğilimler, beklentiler, dilekler ve korkular geliştirmiştir (Barlow ve Chapin, 2010). Etnik kökenleri, ebeveynlerin çocukları, aileleri ve kendileri hakkında ne düşündüklerini ve ebeveynlerin gelecek nesli nasıl yetiştirecekleri konusunda çoğunlukla örtük seçimlerini anlamak için bir çerçeve sağlar. (Harkness ve Super, 2002). Ebeveyn etnoteorileri araştırmaları ile birlikte antropologlar evrensel bazı temalar bulmuştur. Her yerde ebeveynler çocuklarını mutlu, sağlıklı, iyi işleyen ve kendi kültürlerinin başarılı üyeleri olmak için yetiştirmeye çalışır. Ancak farklı kültür ve koşullarda ebeveynler kendilerine bu evrensel hedefle ilgili farklı sorular sorabilirler: Çocuğumun hayatının ilk iki yılında hayatta kalmasını nasıl sağlayabilirim? Çocuğumun aileye bağlı kalacağından nasıl emin olabilirim? Çocuğuma topluluğun sorumlu bir üyesi olmayı nasıl öğretebilirim? Çocuğumun büyük kişisel başarı potansiyelini en üst düzeye çıkarmaya nasıl yardımcı olabilirim ve çocuğuma bu girişimdeki hayal kırıklığı ve başarısızlıkla başa çıkması için nasıl güç verebilirim? (Harkness ve Super, 2006). İşte bu sorulara verilen orijinal cevaplar ebeveynlik stillerini ve hedeflerini oluşturur. Annelik üzerine yapılan araştırmalarına bakıldığında annelerin çocuğun doğasına ve ebeveynliğe dair düşünüş şekilleri, davranışları doğrudan ve dolaylı yollarla çocuğun gelişimine etki eder (Belsky ve Barends, 2002; de Haan, Prinzie ve Deković, 2009; Dost, Aytac ve Uysal, 2019; Yaşar Ekici ve Göger, 2018). Bu sebeple, ebeveynlik literatürü ebeveynlerin hem bilişsel tutumlarına, hem de çocuk yetiştirme davranışlarına odaklanmaktadır (Grusec, 2002). bnv

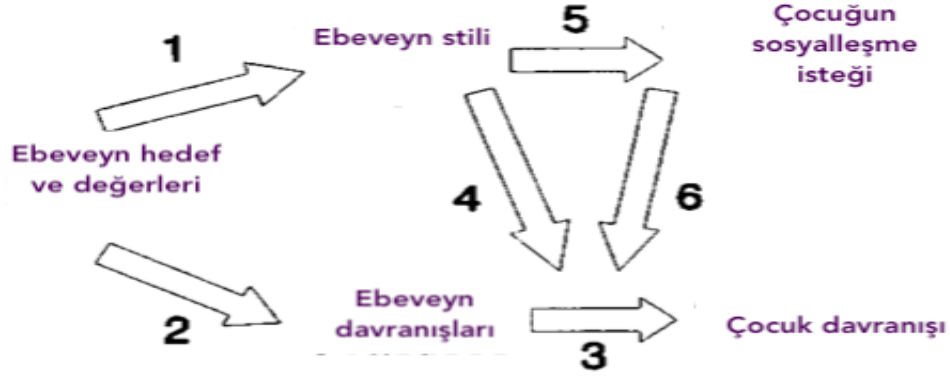
2.4.2. Ebeveyn Hedefleri

Ebeveynlik hedefleri veya ebeveynlerin çocuklarıyla etkileşime girdiklerinde elde etmeyi umdukları bilişlerdir (Selçuk ve Yavuz, 2017). Ebeveynlik davranışının belirlenmesine dair geliştirilen teorilerde ebeveynlik hedeflerine önemli bir rol verilmiştir.

Çocukların ihtiyaçlarına doğrudan hitap eden annelik hedefleri ve eylemleri (Barlow ve Chapin, 2010) tanımlanabilir ve ölçülebilir olduğunu ve ebeveynlik davranışının önemli bilişsel belirleyicileri olarak işlev görmektedir (Hastings ve Grusec, 1998). LeVine'in "ebeveyn hedefleri" formülasyonu, geçim kalıpları ve sağlık koşulları, ebeveynlik stratejilerinin organizasyonu ve çocuk sağlığı ve gelişimi arasındaki ilişkilere dair geniş kapsamlı bir teori önermektedir. Ebeveynlerin çocukları için ne istediklerinin temel hayatta kalmanın sağlanmasından ekonomik yeteneklerin kazanılmasına ve son olarak yerel olarak ilgili kültürel değerlerin elde edilmesine kadar uzanan evrensel bir hedefler hiyerarşisi bağlamında kavramsallaştırılabileceğini öne sürmüştür (Harkness ve Super, 2002).

Anne babaların hedefleri ile ilgili literatürde çeşitli ayrımlar yapılmıştır. Kuczynski (1984) ebeveyn hedefleri ile ilgili iki tür kavramsallaştırma ortaya koymuştur: Kısa ve uzun süreli hedefler. Kısa süreli hedefler çocukların hemen göstermesini istedikleri davranışlar; uzun süreli davranışlar çocuklarının gelecekte sahip olmasını istedikleri özelliklerdir. Hastings ve Grusec (1998) ise hedefleri yöneldikleri kişiye göre üçe ayırmıştır: Ebeveyn, çocuk ve ilişki merkezli. Ebeveyn merkezli hedefler, güç gösterimi içeren anne babalık davranışları ile ilgili iken; çocuk merkezli hedefler sıcaklık ve akıl yürütme becerisi ile ilgili anne baba davranışları ile ilgili olduğu gösterilmiştir (Yağmurlu, Çıtlak, Dost ve Leyendecker, 2009).

Ebeveynlerin sahip olduğu değerlerin ve çocuklarını sosyalleştirdikleri hedeflerin ebeveynlik davranışının kritik belirleyicileridir. Bu sosyalleşme hedefleri, hem çocuğun belirli beceriler ve davranışlar kazanmasını (örneğin, uygun tavırlar, sosyal beceriler ve akademik yetenek) hem de çocuğun daha küresel nitelikler geliştirmesini (örneğin, merak, eleştirel düşünme, bağımsızlık, maneviyat, ve neşe veya sevgiyi deneyimleme kapasitesi) sağlamaktadır. Darling ve Steinberg (1993) ebeveynliğin bu hedeflerden etkilenen niteliklerinin en az iki farklı türde olduğunu önermektedir: Ebeveynlik davranışları ve ebeveynlik stili.

Şekil 4: Ebeveyn Stilinin Bağlamsal Modeli (Darling ve Steinberg, 1993)

Şekil 6'ya göre ebeveynlik hedefleri hem ebeveynlik stilini (Ok 1) hem de ebeveynlik uygulamalarını (Ok 2) etkiler. Ebeveynlik uygulamalarının belirli çocuk gelişimi sonuçları üzerinde doğrudan etkisi vardır (Ok 3). Bunun tersine, ebeveynlik stili çocuk gelişimini öncelikle ebeveynlik davranışları ile etkisi (Ok 4) ve çocuğun sosyalleşme isteği (Ok-5) aracılığıyla etkiler. Çocuğun sosyalleşmeye açık olması, ebeveynlik davranışlarının çocuğun gelişimi üzerindeki etkisini de yumuşatır (Ok 6) (Darling ve Steinberg, 1993).

2.4.3. Ebeveynlik Stilleri

Ebeveynlik literatüründe anne babaların çocuk yetiştirirken gösterdikleri davranışların geneline ebeveynlik stilleri (*parenting styles*) denmektedir. Bu alanda yapılan ilk çalışmalar Baurmind'e aittir. Darling ve Steinberg'e (1993) göre aile içi duygusal iklim, anne babaların çocuk yetiştirme stillerinden etkilenmektedir. Bir başka deyişle ebeveynlik stili hem aile içi ilişkilerin belirleyicisi hem de bir sonucudur. Bu bağlamda ebeveynlik stilinin çocuk gelişim aşamasında çocuk gelişimi ve ebeveyn ile çocuk arasındaki etkileşim üzerinde temel bir etkisi vardır. Olumlu ebeveynlik tarzlarının sonucu, çevrelerini keşfetmelerine izin verilen çocuklar olumlu öğrenme deneyimleri kazandıkça çocuğun gelişimini olumlu bir yörüngeye oturtur (September, Rich, ve Roman, 2016). Baurmind'in (1991) ebeveyn stilleri ebeveyn kabul/duyarlılık davranışları ve ebeveyn talepkarlık davranışları çizgisinde oluşturulmuştur ve dört kategoriden meydana gelmektedir (Şekil 5).

		Duyarlık/Sıcaklık/Kabul	
		Yüksek	Düşük
Disiplin/ Kontrol/Talep	Yüksek	Demokratik/ dengeli	Otoriter/ baskıcı
	Düşük	İzin verici/ şımartan	İzin verici / ihmkar

Şekil 5: Ebeveyn Stilleri Modeli (Sümer, Sayıl ve Kazak Berument 2009).

Ebeveyn kabulü/duyarlılığı (ebeveyn sıcaklığı veya destekleyici olma olarak da adlandırılır), “ebeveynlerin, çocukların özel ihtiyaç ve taleplerine uyum sağlayarak, destekleyerek ve kabul ederek kasıtlı olarak bireyselliği, öz düzenlemeyi ve kendi kendini kanıtlamayı ne ölçüde geliştirdiğini” ifade eder (Baumrind, 1991; Darling ve Steinberg, 1993; Yılmaz, 1999). Ebeveynin talepkarlığı (davranışsal kontrol olarak da adlandırılır) “ebeveynlerin çocukların olgunluk talepleri, gözetimleri, disiplin çabaları ve itaatsizlik eden çocukla yüzleşmeye istekli olmaları ile çocukların aile bütününe entegre olmaları konusunda yaptıkları iddiaları” ifade eder (Baumrind, 1991). Ebeveynlerin talepkarlığı ve duyarlılığı konusunda yüksek veya düşük olup olmadıklarına göre ebeveynleri kategorize etmek, dört ebeveynlik stilinin bir tipolojisini yaratır: hoşgörülü, otoriter, otoriter ve ilgisiz (Maccoby ve Martin, 1983; Yılmaz, 1999). Bu ebeveynlik tarzlarının her biri, doğal olarak ortaya çıkan farklı ebeveyn değerleri, uygulamaları ve davranış kalıplarını (Baumrind, 1991) ve farklı bir duyarlılık ve talepkarlık dengesini yansıtır.

Hoşgörülü ebeveynler ("müsamahakar" veya "yönlendirici olmayan" olarak da anılır) talep ettiklerinden daha duyarlıdır. Hoşgörülüdürler, olgun davranışa ihtiyaç duymazlar, önemli ölçüde öz düzenlemeye izin verirler ve çatışmalardan kaçınırlar (Baumrind, 1991). *Otoriter ebeveynler* son derece talepkar ve yönlendiricidir, ancak duyarlı değildir. İtaat ve statü odaklıdır ve emirlerine açıklama yapılmadan uyulmasını beklerler (Baumrind, 1991). Bu ebeveynler, açıkça belirtilmiş kurallara sahip iyi düzenlenmiş ve yapılandırılmış ortamlar sağlar. *Yetkeci/demokratik ebeveynler*: ebeveynler hem talepkar hem de duyarlıdır. Çocuklarının davranışları için açık standartlar izler ve uygularlar. İddialıdır, ancak müdahaleci ve kısıtlayıcı değildirler. Disiplin yöntemleri cezalandırıcı olmaktan çok

destekleyicidir. Çocuklarının iddialı ve sosyal açıdan sorumlu olmasını ve kendi kendini düzenlemesini isterler (Baumrind, 1991). *İlgisiz ebeveynler* hem yanıt verme hem de talep etme konusunda düşüktür. Aşırı durumlarda, bu ebeveynlik tarzı hem reddeden hem ihmal eden hem de istismar eden ebeveynleri kapsayabilir, ancak bu türden çoğu ebeveyn normal sınırlar içinde yer alır. Ebeveynlik tarzı, yanıt verme ve talepkarlığın doğrusal bir kombinasyonundan ziyade bir tipoloji olduğu için, her ebeveynlik stili, parçalarının toplamından çok daha fazlasıdır (Baumrind, 1991). Duyarlık ve talepkarlık konusundaki farklılıklara ek olarak, ebeveynlik stilleri de üçüncü bir boyut olan psikolojik kontrol ile karakterize edilme derecelerine göre farklılık gösterir. Psikolojik kontrol, suçluluk indüksiyonu, sevgiyi geri çekme veya utandırma gibi ebeveynlik uygulamalarının kullanılması yoluyla çocuğun psikolojik ve duygusal gelişimine müdahale eden kontrol girişimlerine atıfta bulunur (Barber, 1996'den akt. Joseph ve John, 2008). Otoriter ve otoriter ebeveynlik arasındaki temel bir fark, psikolojik kontrol boyutundadır. Hem otoriter hem de otoriter ebeveynler çocuklarına yüksek taleplerde bulunur ve çocuklarının uygun şekilde davranmasını ve ebeveyn kurallarına uymasını bekler. Otoriter ebeveynler, yine de çocuklarının sorgulamadan yargılarını, değerlerini ve hedeflerini kabul etmelerini bekler. Buna karşılık, yetkili ebeveynler çocuklarıyla alıp vermeye daha açıktır ve açıklamalardan daha fazla yararlanır. Bu nedenle, otoriter ve otoriter ebeveynler davranış kontrolünde eşit derecede yüksek olmasına rağmen, otoriter ebeveynler yüksek olma eğilimindeyken, otoriter ebeveynler psikolojik kontrolde düşük olma eğilimindedir.

Olgun davranış için makul beklentileri olan, çocukları itaatsiz olduğunda veya normal dışı davranışlar sergilediğinde kontrolü ve taleplerini uygun şekilde kullanan ve ebeveynlik davranışları duygusal olarak sıcak ve besleyici bir ortamda yayılan ebeveynlerin psikolojik olarak iyi eğitilmiş çocukları olduğu düşünülmektedir (Maccoby ve Martin, 1983; Sayıl ve Tepe, 2017; Yılmaz, 1999). Sıcak, duyarlı, tutarlı ebeveynliğe maruz kalan çocukların, optimal çocuk gelişimi sonuçlarını yaşamaları olasıdır (Stack, Serbin, Enns, Ruttle ve Barrieau, 2010). Duyarlı ve destekleyici yaklaşımlarla ilgili ebeveynlik stilleri ve ebeveyn-çocuk ilişkileri çocukların daha iyi sosyal ve akademik sonuçlara sahip olmalarına katkı sağlar. Erikson gibi gelişim teorisyenleri, çocukta sağlıklı bir benlik gelişiminin dikkatli, sıcak, duyarlı ve teşvik edici ebeveynler gerektirdiğini öne sürerler (September, Rich ve Roman, 2015). Örneğin; ebeveyninin otoriter olarak algılayan öğrencilerin benlik saygısının açıklayıcı/otoriter ve izin verici/şımartan olarak algılayanlara göre daha düşüktür (Tunç ve Tezer, 2006).

2.4.4. Ebeveyn Davranışları

Ebeveynlerin çocuklarını sosyalleştirme sürecinde kullandıkları çeşitli teknikler üzerine önemli araştırmalar yapılmıştır. Ebeveynlik stilleri ve bunların çocukların davranışları üzerindeki etkisine de önemli miktarda değinilmiştir. Bu araştırmadan çıkan önemli bir sonuç, ebeveynlik tekniklerinin ve stillerinin etkisinin, çocuğun birçok özelliğine ve ebeveyn ile çocuğun kendilerini içinde buldukları duruma bağlı olduğudur (Grusec, 2002). Ebeveyn davranışlarının kalitesi, çocuk gelişimi üzerinde önemli etkilere sahiptir. Özellikle anne-çocuk arasındaki etkileşimin karşılıklı olduğu da araştırmalarca gösterilmiştir (Mahoney, Kim ve Lin, 2007). Diken, Topbaş ve Diken'in (2009) araştırmalarında annenin davranışlarının kalitesinin kriterleri şu şekilde ölçülmüştür: Annenin duyarlı-yanıtlayıcı olması (duyarlı, yanıtlayıcı, etkili olma, yaratıcı), annenin duygusal ifade edici olması (kabullenme, keyif alma, sözel pekiştireç kullanma, sıcak olma ve duygusal ifade edici olma) ve başarı odaklı-yönlendirici olması (başarı odaklı, yönlendirici ve etkileşim hızı). Bu kriterlerin varlığında anne davranışlarının çocuk ile ilişkisine olumlu katkı sağladığını düşünülmektedir.

Olumlu ve yetkin ebeveynlik davranışları olarak kavramsallaştırılan yapıcı ebeveynlik (*constructive parenting*), pozitif çocuk ve ergen uyumuna katkıda bulunan ebeveynliğin birçok yönünü içermektedir. Yaşa uygun ve tutarlı disiplin, ebeveyn sıcaklığı ve katılımı, etkili ebeveyn izleme davranışları yapıcı ebeveynliğin temel öğeleri olarak görülmektedir (Kerr, Capaldi, Pears ve Owen, 2009). Aşağıda yapıcı ebeveyn davranışları sosyalleştirme süreci bağlamında açıklanmıştır.

Disiplin. Disipline olan ilginin çoğu, güç iddiası veya cezalandırıcı teknikler ile akıl yürütme arasındaki zıtlık üzerinedir. Annelerin kullandığı disiplin yöntemleri üzerine yapılmış erken dönem araştırmalarında birçok farklı yöntem kullandıkları ortaya konmuştur. Bu araştırmalardan birinde annelerin *güç iddiası* (ayrıcalıkların geri çekilmesi, uygun davranışın zorla uygulanması; talebe uymanın zorlanması, sözlü olarak; tehditler, bağırımlar, komutlar, utandırma; fiziksel ceza), *sosyal veya fiziksel izolasyon*; örneğin, odaya gönderme, sevginin sözlü olarak geri çekilmesi veya anneden fiziksel olarak ayrılma, *olgu çıkarımı*; davranış kurallarının veya sonuçlarının tanımı; norm beyanı, *diğer yönelimli çıkarım*; anne dahil başkaları için fiziksel veya duygusal sonuçların tanımı, tepkisiz kalma; itaatsizliği göz ardı etme, çocuğun kabul edilebilir bir davranışa yönlendirilmesi, itaat için basit talepte bulunma. (Jackson ve arkadaşları, 1999; Grusec ve Kuczynski, 1980; Teti ve Candelaria, 2002). Annelerin neredeyse tamamı ayrıcalıkların geri alınması ve uygun

davranışlara zorlamayı kullanmışlar ve % 70'i bazı durumlarda çocuklarına vuracaklarını, tokatlayacaklarını ve bağıracaklarını söylemiştir. Bu çalışmanın temel bulgusu, disiplinli annelerin kullandıklarını söylediği hipotezinin, önemli ölçüde, çocuklarının kabahatlerinin doğası tarafından belirlendiğini desteklemektedir. Annelerin farklı uygunsuz davranışlara verdikleri tepkiler, esnek olduklarını, disiplin tekniklerini duruma göre değiştirdiklerini ve belirli bir tekniği ayırım gözetmeden kullanmadıklarını göstermektedir (Grusec ve Kuczynski, 1980). Uygunsuz disiplin stratejileri (tutarsız disiplin, söylenme, baskı) ve reddedici ve cezalandırıcı stili, çocukla iletişimde olumsuz davranışlarla ilişkilidir (Russell,1996).

Olumsuz disiplin tekniklerinin kullanımının yanı sıra etkili disiplin teknikleri de bulunmaktadır. Amerikan Pediatri Akademisi (AAP), kavramsal bir çerçeve içeren etkili disiplinin özelliklerini şu şekilde tanımlamıştır: 1) olumlu, destekleyici bir öğrenme ortamı ebeveyn-çocuk ilişkileri; 2) proaktif öğretme ve istenen davranışları güçlendirme, örneğin olumlu pekiştirme kullanımı ve 3) istenmeyen davranışları azaltmak veya ortadan kaldırmak için yok sayma (mola verme ve ayrıcalıkların kaldırılması) ve cezalandırma (örn. sözlü cezalar) gibi reaktif uygulamalardır (Regalado, Sareen, Inkelas, Wissow ve Halfon, 2004). Çocuğun yaşı, gelişimsel riski ve ebeveynlerin etnik kökeni, duyguları, akıl sağlığı ve yaşamın ilk 3 yılındaki disiplin uygulamaları ile yakından ilişkilidir (Regalado ve arkadaşları, 2004). Örneğin; okul öncesi çağıdaki çocuklar, hangi davranışın uygun olup olmadığı konusunda okul çağındaki çocuklara göre daha az bilgiye sahiptir ve bu nedenle daha az kontrole sahip olarak görülür ve bu nedenle ebeveynler, büyük çocuklarda olduğu gibi küçük çocukların yaramazlık yaptıkları için o kadar dert etmemektedir (Jenson ve arkadaşları, 1998). Yaş annelerin kullandığı disiplin yöntemleri üzerindeki en belirgin faktördür. Annelerin, 6 ila 11 yaş grubunda, 2 ila 5 yaş grubundaki çocuklara göre hem mola verme hem de şaplak atma olasılıkları % 25 daha düşük bulunmuştur. Ancak okul çağındaki çocuklarından bir ayrıcalığı kaldırma veya onlara bağırma olasılıkları daha yüksektir (Barkin ve arkadaşları, 2007). Küçük çocuklara ebeveynlik yapmak genellikle zararın önlenmesi ve uyumun sağlanması için dikkat dağıtıcı ve fiziksel olarak güç iddialı stratejiler içerir. Bununla birlikte, çocukları orta çocukluk çağındayken, ebeveynler daha az sıklıkta fiziksel ceza ve imtiyazlardan yoksun bırakma, çocukların benlik saygısına veya mizah duygusuna hitap etme, çocukların suçluluk duygusu yaratma gibi tekniklerin artan bir şekilde kullanıldığını bildirmektedir. Okul öncesi çocuklar ebeveynlik otoritesini cezalandırma veya ödüllendirme gücüne dayandırırken, erken-orta çocukluk çağındaki çocuklar ebeveyn

otoritesinin ebeveynler için yaptıkları her şeyden kaynaklandığına giderek daha fazla inanmaktadır. Yaklaşık 8 yaşından sonra çocuklar, ebeveynlerin uzman bilgi ve becerisine de ihtiyaç duyar (Collins, Madsen ve Susman-Stillma, 2002). Ebeveynlik inançları ve ebeveynlik inançlarının ebeveynlik davranışlarıyla nasıl ilişkili olduğu üzerine gözlemsel ve deneysel araştırmalar, aşırı hoşgörünün, aşırı kabullenme ve yetersiz disiplin bir sonucu olarak bir bireyin karakterini veya eğilimini bozma eğilimi olarak tanımlanan genellikle ‘şımarık’ olarak addedilen davranışlardır (Burchinal, Skinner ve Reznick, 2010). Çocuklarının şımarık davranışlar sergilememesinden korkan ebeveynler otoriter davranışlar sergileyebilir.

Disiplin konusu ile ilgili olarak anne babaların olumlu disiplin yöntemlerinden de bahsetmek gerekmektedir. Olumlu ebeveynlik ebeveynler ve çocuklar arasında karşılıklı saygıya, çocuğun tam gelişim potansiyelinin kolaylaştırılmasına ve farklı çıkarları şiddet içermeyen ve yapıcı bir şekilde müzakere etme becerisine dayalı bir ilişki geliştiren çocuk yetiştirme yaklaşımıdır. İyi davranışları övmeye, açık kurallar koymaya, dinlemeye zaman ayırmaya, takım olarak çalışmaya ve tabii ki fiziksel ceza yerine pozitif disiplin kullanmaya vurgu yapılmaktadır (Kulkarni, 2010; Sanders, 2008; Seay, Freysteinson ve McFarlane, 2014; Russell, 1996, Sümer ve arkadaşları, 2020). Kulkarni (2010), olumlu ebeveynliği şu şekilde tanımlamaktadır: Sıcaklık ve besleme yoluyla sevmek, çocuğun esnekliği ile çocuğun mizacını anlama, açık sınırlar ve makul disiplin, güvenli bir ortam ve öğrenme fırsatları sağlayarak, uygun davranış sergileyerek ve kendini tanıyarak bir model olma ve çocuğun gelişimini pozitif destekleme. Ayrıca çocuğa saygı duyarken öğretme, anlama, liderlik etme, dinleme, güvenlik sağlama ve açık ve tutarlı disiplin sağlama gibi temel kavramları içermektedir (Kulkarni, 2010). Çocuğun ihtiyaç ve duygularına duyarlı olan ve sıcaklık ile düşünceli, sınır koymayı zaman içinde tutarlı bir şekilde birleştiren ve çocukların sosyalleşme, öğrenme ve oyun için gelişimsel olarak uygun fırsatları sunan bir ebeveyn-çocuk ilişkisidir (Seay, Freysteinson ve McFarlane, 2014).

Olumlu ebeveynliğin öğretildiği Triple P eğitiminde etkili olmayan disiplin teknikleri yerine, spesifik durumlar için temel kurallar belirleme, kuralları çocuklarla tartışma, net, belirgin ve yaşa uygun anlaşılır yönergeler verme, mantıklı gerekçeler sunma, sessiz zaman tekniğini kullanma, mola verme ve planlanmış/ bilinçli görmezden gelme ebeveynlere tavsiye edilmektedir (Sanders, 2008).

Olumlu ebeveynlik yaklaşımında ebeveynlerin çocuk davranışlarının nedenleri ve seçilen hedeflerin beklenti, yaklaşım ve düşüncelerinin, gelişimsel olarak çocuğa uygun

olması ve ebeveyn için de gerçekçi olması gerekir. Sanders (2008) olumlu ebeveynlikte sahip olunan temel becerileri şu şekilde özetlemektedir:

- Ebeveyn-çocuk ilişkisini geliştiren beceriler: Kaliteli zaman geçirme, çocukla sohbet etme ve duygularını belli etme. İstenen davranışı teşvik etme adına tanımlayıcı övgülerde bulunma, sözel olmayan dikkat verme, aktivitelere katılım sağlama.
- Yeni beceri ve davranışlar öğretmek: İyi örnek olma, fırsatları değerlendirme, davranış çizelgeleri kullanma.
- Olumsuz davranışları yönetmek: Temel kurallar belirleme, tartışmayı kullanma, bilinçli görmezden gelmeyi kullanma, net, anlaşılır ve sakin yönergeler verme, mantıklı açıklamalar yapma, sessizlik zamanı kullanma, mola vermeyi kullanma.
- Beklenti ve planlama: Planlama ve ileri hazırlık, spesifik durumlar için temel kuralları tartışma, katılımlı aktivitelerin seçimi, özendirmeyi kullanma, sonuçları gösterme.

Russel (1996) olumlu ebeveynlik bileşenlerinin şefkatli, empatik etkileşimleri içeren ebeveyn davranışlarından ve çocukla oyun ve diğer aktiviteleri başlatan ve bakım etkinliklerinde onlara yardımcı olan olumlu katılımdan meydana geldiğini belirtmektedir. Bu davranışlar çocuk merkezlilikten ve ebeveyn sıcaklığı araştırmalarından temel alınarak belirlenmiştir. Çünkü sıcak ve destekleyici ebeveynlik, çocukların daha yüksek eğitim başarıları, daha iyi psikososyal gelişim ve daha düşük anormal dışı davranışlar ile ilişkisi nedeniyle değerli görülmektedir (Baurmind, 1991; Maccoby ve Martin, 1983).

Sümer ve arkadaşlarının (2020) olumlu ebeveyn davranışlarını artırmaya yönelik video-geri bildirimli müdahale programı uyguladıkları annelere çocuklarının uygun olmayan davranışlarına nasıl müdahale edebilecekleri ile ilgili şu önerilerde bulunmuştur: Kuralların nedenini açıklama, çocuğun dikkatini dağıtma, çocuğu anlamaya çalışma, isteklerini erteleme, övgüyü kullanma, baskıcı olmama, olumlu pekiştireç kullanma, mola verme, anlayışlı ve empatik olma ve davranışların sonuçlarını çocuğa açıklama. Olumlu ebeveynlik ve olumlu disiplin özellikle risk altındaki ebeveynlere yönelik müdahale aracı olarak kullanıldığında olumlu sonuçlar doğurmaktadır (Dallaire ve arkadaşları, 2006; Duncan, Coatsworth ve Greenberg, 2009; Eisenberg ve arkadaşları, 2005; McKee ve arkadaşları, 2007; Pastorelli ve arkadaşları; Sanders, 2008).

İzleme. Pek çok araştırma, çocuklarının faaliyetleri ve nerede oldukları konusunda bilgi sahibi olan ebeveynlerin olumlu çocuk davranışını teşvik etmede başarılı olduğunu göstermiştir (Grusec, 2002). Ebeveyn izleme, Dishion ve McMahon (1998) tarafından

çocuğun bulunduğu yer, faaliyetler ve adaptasyonlara dikkat ve bunların izlenmesini içeren bir dizi ilişkili ebeveynlik davranışı olarak tanımlanmaktadır. İyi gözlemci olan ebeveynler, çocuklarıyla iletişim kanalları kurmak için çaba sarf eder ve çocukla olan ilişkilerinin bir sonucu olarak, çocuğun günlük deneyimleri hakkında bilgi sahibi olmaya çalışırlar. Bununla birlikte, etkili bir izleme yapabilmek için ebeveyn ilgisi yeterli değildir: Bir çocuk kendi deneyimlerini ve faaliyetlerini ebeveynleriyle paylaşmaya istekli olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, ebeveyn izleme bir ilişki özelliğidir (Dishion ve McMahon, 1998; Karataş ve Öztürk, 2011). Etkili ebeveyn kontrolü çocuğun kendi kendini düzenleme becerilerinin kazandırılmasına yol açar. Etkili kontrolün bir bileşeni, çocukların davranışlarına ve ilişkili olasılıklara dikkat edilmesini gerektiren ebeveyn izlemesidir. İzleme, ebeveynlerin kendi ihtiyaçlarının ebeveyn-çocuk etkileşimlerini yönlendirmesine izin vermek yerine, ebeveynlerin davranışlarını çocuklardan davranışsal ipuçlarına hassas bir şekilde oturarak etki gösterdikleri çocuk merkezli kontrol tekniklerinin ayrılmaz bir parçasıdır (Maccoby, 1984). Olumlu bir ebeveyn-çocuk ilişkisi, ebeveynlerin çocuklarını izleme ve sağlıklı davranış yönetimi uygulamalarını kullanma motivasyonunu artırır. Çocukların hareketleri ve davranışları hakkında bilgi sahibi olma gereği orta çocuklukta önem kazanmaktadır. Çünkü sosyalleşme süreci ile birlikte çocukların bu dönemde sosyal alanları genişler ve gitgide bağımsızlaşmaları artar. Orta çocuklukta çocuklar hızla genişleyen bir sosyal dünya yaşarlar. Sosyal ağlar, orta çocukluk döneminde, yetişkinlere dahil olmak üzere önemli ölçüde genişler. Okula giriş, özellikle çocukların karşılaştığı gelişimsel görevlerin ve etkilerin sayısını ve çeşitlerini artırır. Ebeveynler için, aile dışındaki bu deneyimler genellikle çocukların aktivitelerini ve arkadaşlarının seçeneklerini uzaktan izlemek için ek yükler ve sorumluluklar yaratır (Collins, Harris ve Susman-Stilman, 1995, p. 67). Ebeveynlik deneyimlerinde hayal kırıklığına uğramış, motive olmamış ve etkisiz hisseden ebeveynler düşük düzeyde aktif ebeveyn izleme stratejileri uygulayabilirler, çünkü bu duygular kendilerini “bırakmaya” götürebilir (Racz, McMahon, King, Pinderhughes ve Bendezú, 2019). Bununla birlikte, izlemenin etkinliği, ebeveynlerin genel kontrol tarzına bağlıdır. Ebeveynler, açıkça iletilen talepler, ebeveyn izleme ve çocuğa kabul etme atmosferi (yetkili ebeveynlik) eşliğinde çocuk merkezli disiplin kalıpları uyguladığında, çocukların olumlu gelişimsel sonuçlar göstermesi muhtemeldir (Baumrind, 1989; Maccoby ve Martin, 1983). Örneğin, özenli, duyarlı bakımın benlik saygısı, yeterlilik ve sosyal sorumluluğun gelişimi ile olumlu bir bağlantısı olduğu görülmektedir. Ebeveyn kontrolü de kendi başına yetkin ebeveynlik anlamına gelmez, ancak yüksek ebeveyn sıcaklığı ve duyarlılığı bağlamında, daha yetkin ve iyi eğitilmiş çocuk özellikleri sağlar. Disiplin uygulamaları ve

içselleştirmeye ilişkin daha önceki çalışmaların belirttiği gibi, bazı çocukların ebeveynlerinin mesajına dikkat etmesi için sevgiyi çekme veya güç iddiası şeklinde bir dereceye kadar ebeveyn kontrolü gerekli olabilir, ancak ebeveynler aşırı kontrolden kaçınmaya dikkat etmelidir. Bu durum çocuğun özerkliğini tehdit eder ve çocuğun uyarılma düzeylerini çocuğun mesajın kendisinden ziyade mesajın altında yatan duyguya daha fazla dikkat ettiği noktaya yükseltir (Teti ve Candelaria, 2002). Ebeveyn izleme, çatışmalı aile ortamlarından etkilenir. Anne baba arasındaki yüksek düzeyde çatışma ergenler tarafından yüksek düzeyde psikolojik kontrole ve düşük düzeyde izlemeye yol açmaktadır (Sayıl, Kındap Tepe ve Kumru, 2019).

Ebeveyn katılımı. Bu nedenle, bu ebeveynlerin gelecekte daha geniş aktif izleme stratejileri yürütmesi daha olasıdır. Çocuklar daha sonra ebeveynlerinin akademik faaliyetlerine katılmaya alışırlar ve bu nedenle gelecekte ebeveynleriyle daha sık ve açık bir şekilde iletişim kurarlar. Bu ebeveyn davranışları genel olarak “ebeveyn katılımı” olarak kavramsallaştırılabilir ve önceki araştırmalar bu katılımın daha sonraki ebeveyn takibi üzerindeki etkisini destekler (Racz, McMahon, King, Pinderhughes, Bendezú, 2019). Katılım, ebeveynin çocuğun eğitim yaşantılarına olumlu bir biçimde ve aktif olarak katılması etmesi, eğitim faaliyetleri içinde yer almasıdır (Hoover- Dempsey, 1995’den akt. Kaya ve Bacanlı, 2016). Ebeveynlerin özyeterlik algıları, rol yapıları ve geçmiş okul deneyimleri pozitif hale geldikçe ve arttıkça ebeveyn katılımları da yükselmektedir (Kaya ve Bacanlı, 2016). Okul faaliyetlerine katılımın, çocukların akademik düzeylerinde olumlu sonuçlar doğurduğu, çocukların özgüvenlerini ve iyi oluşlarını artırdığı bilinmektedir (Ünüvar, 2010).

BÖLÜM III: YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Araştırma nitel araştırma şeklinde tasarlanmış ve nitel araştırma desenlerinden gömülü teori metodu (GTM) kullanılmıştır. Nitel araştırmalar, küçük bir grup ile belli bir olgunun tanımlanması, yorumlanması ve anlamlandırılmasına dayalıdır; teoriden veriye doğru değil, veriden teoriye doğru giden bir süreç içerisinde formüle edilir (Tanyaş, 2014). Nitel araştırmalar, bir olgu, durum, kavram ya da süreç *keşfedilmek* istendiğinde; kompleks yapılar *anlamlandırılmaya* çalışıldığında ve kapsamlı bir *teori* geliştirilmeye çalışıldığında kullanılmaktadır (Creswell, 2014). Bu bağlamda mevcut araştırma için, annelik kavramının, anneler tarafından nasıl deneyimlendiğini, anlaşıldığını, anlamlandırıldığını ve hissedildiğini açıklamak ve derin bir kavrayış geliştirmek için nitel araştırma yönteminin uygun olduğuna karar verilmiştir.

GTM sistematik olarak elde edilmiş ve analiz edilmiş verinin içerisinde gömülü olan teoriyi inşa etme metodolojisidir (Glaser ve Strauss, 1967). GTM uygulayan araştırmacılar, araştırmaya verilerle başlar. Bu veriler gözlemler, etkileşimler ve konu ya da ortam hakkında toplanan materyallerle oluşturulmaktadır. Ampirik olaylar ve deneyimler incelenmekte ve bunlarla ilgili araştırmacı önsezilerini ve potansiyel analitik fikirlerini kullanarak araştırmaya devam etmektedir (Charmaz, 2006). Gömülü teoride veri analizi ham veriyle başlar ve anında karşılaştırmalı olarak yapılır, bu sistemle araştırmanın sonunda ortaya bir kuram çıkar (Kolb, 2012). GTM, teori oluşturmak amacıyla araştırma yürütmek için sistematik, tümevarımsal ve karşılaştırmalı bir yaklaşımdır. Yöntem, araştırmacıları verileriyle sürekli etkileşim (sürdürme) konusunda cesaretlendirmek ve aynı zamanda ortaya çıkan analiz bulgularıyla sürekli etkileşimde olmak için tasarlanmıştır. Veri toplama ve analizi aynı anda ilerler, her biri diğerini besler ve kolaylaştırır (Bryant & Charmaz, 2007). GTM’de amaç katılımcıların ana düşüncesini ve bu düşüncüyü çözen davranış modelini ortaya koymaktır (Glaser, 1998). GTM’ye göre, ampirik verileri "önceki fikirlerin merceğinden" görmekten kaçınmak için her zaman kapsamlı bir literatür taramasından önce gelir (Charmaz, 2006).

GTM desenlerinden sistematik desene göre araştırma süreci, araştırma konusunun gömülü teoriye uygun olup olmadığını tespit etmekle başlar. Daha sonra üzerinde çalışılacak “süreç” belirlenir (Creswell, 2014). GTM’de en etkili veri toplama yöntemi derinlemesine

görüşmedir. Örneklem veri doyumuna ulaşılan kadar genişletilir (kuramsal doygunluk). Bu sayı genelde 20-30 kişi arasındadır. GTM’de tanımlamanın ötesine geçerek teori üretme hedeflendiği için, anlamaya çalıştığı süreci deneyimleyen katılımcılarla çalışılır (Creswell, 2014).

Strauss ve Corbin (1998) analizi araştırmacı ve veriler arasındaki etkileşimdir. Hem bilim hem de sanattır şeklinde tanımlamaktadır (Strauss ve Corbin, 1998, s.15). Hangi analiz yönteminin kullanılacağına ilişkin kararlar araştırmacının yönelimi, araştırma sorusu ve araştırmacının birlikte çalışacağı veri türüne göre belirlenmektedir (Willig, 2013).

Annelik kavramının ve bunun içerisinde yer alan annelerin kendilerini algılayış biçimleri, annelik rolünü anlamlandırmaları, annelik sürecinde kendilerinde yaşadıkları değişim ve dönüşümlerin etkileri gibi ögelerin derinlemesine keşfedilmesi, belirli bir süreç, strateji ve sonuç bağlamında incelenmesi; tüm bunların sonucunda özgün bir teori ortaya konması için GTM yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir. Araştırma sadece temaların belirlenmesi ve tanımlanmasının ötesinde, bağlamsal olarak orta çocuklukta anneliğe dair teorik bir perspektif geliştirmeyi amaçlamaktadır. Ülkemizdeki literatür incelendiğinde, anneliğin genellikle ebeveyn tutum ve davranışları açısından incelendiği, çoğunlukla bebekleri 0-2 yaş dönemlerinde olan annelerin anneliklerinin araştırıldığı ve daha çok nicel yöntemlerle ele alındığı görülmüştür. Kültürel ve kuşaklararası açıdan bakılacak olursa da, ebeveynlik ve çocuk yetiştirme ile ilgili Türk kültürüne özgü herhangi bir etnoteori çalışmasına rastlanmamıştır. Mevcut araştırma etnoteori çalışması kapsamına dahil değildir; ancak geliştirilen teoride etnoteori araştırmaları ile ilişkili olabilecek kısımlar bulunmaktadır. Tüm bu sebeplerden ötürü araştırmanın literatürdeki annelik araştırmalarına dair bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3.2. Katılımcılar

Annelik kavramının derinlemesine inceleneceği bu araştırmaya katılacak kişilerin belirlenmesinde *ölçüt örnekleme* ve *kuramsal örnekleme* yöntemleri kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme, araştırmacı tarafından önceden hazırlanan kriterlere göre katılımcıların seçilmesi ve bu şekilde örneklem oluşturulması anlamına gelmektedir (Baltacı, 2018). Mevcut araştırmada belirlenen ölçütler şu şekildedir: En küçük çocuğu orta çocukluk döneminde (5-12) olan; gelişimsel, psikolojik ya da fiziksel olarak herhangi bir problemi olmayan çocukların, boşanmış ya da dul olmayan, çekirdek aile şeklinde yaşayan aileye sahip annelerdir. Orta çocukluk döneminde çocuğu olan annelerin annelik rolleri yerleşmiş,

annelik bilişleri ve pratikleri dengelenmiştir. Araştırmada, annelerin sahip olduğu çocuk sayısına bir sınırlama getirilmemiştir. Ancak annenin ebeveynlik davranışlarına dair bilgi verirken okul öncesi ve ilkokul döneminde olan ve son çocuğunu esas alması, ona yönelik bilgi vermesi istenmiştir. Ebeveyn benlik kavramı ebeveyn davranışları ve tutumları ile ilişkili görünse de, bu çalışmanın odak noktası ebeveynlerin davranışlarının nedenleri veya etkileri üzerine değildir. Daha ziyade, buradaki temel düşünce kişisel anlam, kendini değerlendirme ve ebeveynlik rolü ile ebeveynin bir çocuğa yönelik performansının oluşturduğu etkilerle ilgilidir. Araştırmanın görevi, dışsal "gerçekleri" empoze etmekten ziyade, anneliğin psikososyal sürecini katılımcıların bakış açısından anlamaktır.

Kuramsal örnekleme, genelde GTM’de kullanılan ve araştırmacının bir teori geliştirmek için gerekli olan bilgilere ulaşmasını sağlayacak kaynaklara yönelmesi olarak tanımlanmaktadır (Çelik ve Ekşi, 2015). Kuramsal örnekleme yalnızca katılımcıların seçiminde değil, aslında araştırmanın bütün sürecinde kullanılan bir yöntemdir. Çelik ve Ekşi’nin (2015) aktardığına göre, kuramsal örnekleme, teori geliştirmeye çalışan bir GMT araştırmacısının ilk veriyi toplaması, bunları kodlaması ve kategorileştirmesinin ardından verilerin nereden toplanacağına karar vermesi ve teoriyi bu şekilde oluşturması sürecidir. Strauss ve Corbin (2008) kuramsal örnekleme yönteminin üç kategoride geliştiğinden bahsetmektedir: 1) *açık örnekleme*, 2) *ilişkisel ve değişimsel örnekleme* ve 3) *ayırt edici örnekleme*. *Açık örnekleme*, açık kodlamayla ilgilidir. Örnekleme amaçlı ve sistemlidir. Mevcut araştırmada açık örnekleme sürecinde, araştırmacı örnekleme ana sınıfı ve ilkokulda çocuğu olan tüm anneler olarak belirlemiştir. *İlişkisel ve değişimsel örnekleme*, eksen kodlama ile ilişkilidir. Boyutlar arası farklılıkları bulmak amaçlanır. Mevcut araştırmada, tam bu süreçte en küçük çocuğu anaokulunda ya da ilkokulda olan anneler olarak değiştirilmesine karar verilmiştir. Çünkü anneler ile görüşmeler esnasında, en küçük çocuğu bebeklik çağında olanların annelik sorularını en küçük çocuğa göre cevapladıkları tespit edilmiştir. Dolayısıyla bebekliğe dair kodlar ve kategoriler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun önüne geçebilmek ve annelerin ana sınıfı ya da ilkokulda olan çocukları ile ilgili deneyimlerine odaklanabilmeleri ve daha fazla veri aktarabilmeleri için örneklem daraltılmıştır. *Ayırt edici örnekleme*, seçici kodlama ile ilgilidir. Araştırmada veri doygunluğuna ulaşmayı sağlayacak ve ortaya çıkan teoriyi doğrulayacak olanakları artırmak için kullanılmaktadır. Bu süreçte mevcut araştırmada araştırmacı, kendi kişisel gözlemleri ve araştırmadan gelen veriler doğrultusunda katılımcıları belirlemeye devam etmiştir.

Tablo 2: Katılımcılara İlişkin Bilgiler

Kod	Yaşı	Çocuk sayısı	Hedef Çocuğun Cinsiyeti ve Yaşı	Eğitim durumu	Çalışma durumu	Doğum yeri
Hanife	42	3	Kız, 6	Doktora	Çalışmıyor	Burdur
Yağmur	35	2	Kız, 7	Lisans	Çalışıyor	İstanbul
Dürdane	32	1	Kız, 5	Yüksek Lisans	Çalışıyor	Kırşehir
Nagihan	34	2	Erkek, 7	Lisans	Çalışıyor	İstanbul
Ece	38	2	Kız, 9; Erkek, 6	Doktora	Çalışıyor	İzmir
Feride	36	1	Kız, 7	Yüksek Lisans	Çalışıyor	Kayseri
Seray	39	2	Erkek, 7	Yüksek Lisans	Çalışıyor	Kayseri
Zeren	47	2	Kız, 8	Lise	Çalışıyor	Zonguldak
Rukiye	42	2	Kız, 8	Lisans	Çalışıyor	Ordu
Pakize	39	2	Kız, 8	Lise	Çalışmıyor	İstanbul
Şerife	38	1	Kız, 8	Lise	Çalışmıyor	İstanbul
Ebru	35	1	Kız, 8	Lise	Çalışmıyor	İstanbul
Eda	40	2	Kız, 8	Lise	Çalışmıyor	İstanbul
Asuman	39	2	Erkek, 8	Ön lisans	Çalışmıyor	İstanbul
Asiye	32	2	Erkek, 8	Lisans	Çalışmıyor	Isparta
Ahu	42	2	Erkek, 8	Ön lisans	Çalışıyor	Giresun
Pervin	35	2	Erkek, 7	Yüksek Lisans	Çalışıyor	Trabzon
Lale	29	2	Kız, 5	Ön lisans	Çalışmıyor	Kadıköy
Kevser	36	2	Kız ve Erkek, 8	Lise	Çalışmıyor	Manisa
Figen	45	2	Kız, 9	Ön lisans	Çalışmıyor	İstanbul
Yelda	40	2	Erkek, 7	Lisans	Çalışıyor	Uşak
Firdevs	35	2	Erkek, 8	Lise	Çalışmıyor	Kayseri

Araştırma, veri doygunluğuna ulaşılan kadar devam etmiş; 22. kişide görüşme sonlandırılmıştır. Creswell (1998), 20 ila 30 katılımcının teorik doygunluğuna ulaşmak için tipik aralıklar olduğunu önermektedir. Tablo 2’de katılımcıların yaş, eğitim durumu, doğum yeri ve çocuk sayısı bilgileri verilmiştir. Annelerin yaşları 32-47 yaş arasında değişmektedir. Çocuk sayılarına bakıldığında 1 annenin 3, 17 annenin 2 ve 4 annenin ise 1 çocuğu vardır. Katılımcı anneler en düşük lise mezunu seviyesindedir; 7 anne lise, 4 anne ön lisans, 5 anne lisans, 4 anne yüksek lisans ve 2 anne de doktora mezunudur. Annelerin çalışma durumlarına bakıldığında yarısı çalışmakta, yarısı çalışmamaktadır. Hedef çocukların yaşları 5-9 yaş arasında değişmektedir ve 14’ü kız, 8’i erkek çocuktur. Bazı annelerin her iki çocuğu da orta çocukluk dönemindedir. Bir annenin ikiz çocukları vardır. Annelerin doğum yerleri değişkenlik göstermekte, en fazla İstanbul doğumlu olan kişilerin olduğu görülmektedir. Katılımcı grubunun orta sınıf, şehirli, eğitilmiş kadınlardan oluştuğu söylenebilir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Kategorileri tanımlamak, hassaslaştırmak, entegre etmek ve sonuçta teori geliştirmek için, GTM araştırmacıları kodlama sürecinde bir dizi araç/cihaz kullanır (Strauss ve Corbin,

1998). Bu nedenle görüşme transkript metinlerinde *kodlama, sürekli karşılaştırmalı analiz, kuramsal duyarlılık, kuramsal doygunluk* şeklinde gerçekleşmiştir. Veriler, derinlemesine görüşmeler yoluyla katılımcılara yöneltilen açık uçlu sorulardan elde edilmiştir. Nitel araştırmalarda veri toplama sıklıkla derinlemesine görüşme adı verilen, katılımcılara araştırılan konu ile ilgili kapsamlı cevaplar vermesini sağlayan, katılımcının duygu, düşünce, tecrübe, tutum ve davranışlarının yüz yüze ya da birebir elde edildiği bir teknikle gerçekleştirilmektedir (Tekin, 2006). Derinlemesine görüşme, araştırma esnasında görüşmeciden aldığı cevapları sınıflayarak ve o cevaplardan hareketle yeni sorular sorarak konuyu mümkün olduğunca derinlemesine incelemeye olanak veren esnek bir veri toplama tekniğidir (Patton, 2014). Derinlemesine görüşmeler yapılandırılmış, yapılandırılmamış ve yarı yapılandırılmış olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler araştırmacının zengin veri toplamasına fırsat sağladığı için psikolojideki nitel araştırmalarda veri toplamanın en yaygın yollarından birini temsil eder (Willig, 2013). Yarı yapılandırılmış görüşmede araştırmacı önceden soracağı soruları hazırlar. Ancak, araştırmacı görüşmenin akışına göre, bu sorulara alt sorular ekleyerek katılımcıların daha fazla yanıt vermelerini sağlayabilir. Bu açıdan hem esnek hem de standart bir yöntem olduğundan özellikle eğitim bilimlerinde kullanılmaktadır (Türnüklü, 2000). Derinlemesine görüşmeler zaman alıcıdır ve özellikle yarı yapılandırılmış görüşmelerde esneklik, bir dereceye kadar mülakatçı beceri ve deneyimini gerektirir. Ek olarak, yapı eksikliğinin giderilmesi ve ön yargıların ortadan kaldırılması zor olduğundan güvenilirlikle ilgili endişeleri gündeme getirmektedir (Robson, 2011). Sorular, görüşmeciyi özgürce ve açık bir şekilde konuşmaya teşvik ederken, görüşmecinin neyin iletildiğini anlamalarını en üst düzeye çıkarmasına izin veren tetikleyiciler olarak işlev görür. Görüşmecinin ilginç yanıtları takip etmesini, alta yatan nedenleri araştırmasını, sözlü yanıt anlamada yardımcı olabilecek sözel olmayan yanıtları gözlemlemesini ve örtük varsayım ve beklentilere ses vermek için cehalet / naifliği ifade etmesini sağlarlar (Robson, 2011; Willig, 2013). Mevcut araştırmada araştırma sorusuna yönelik olarak bir soru listesi oluşturulmuş, alandan ve uzmanların görüşlerine başvurulmuştur (psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanından bir profesör, iki doçent; psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanında doktora yapan iki araştırmacı, aile ve çocukla çalışan deneyimli bir psikolojik danışman ve İngiltere’de psikiyatri üzerine doktora yapan bir araştırmacı). Uzmanların görüşlerine göre sorular şekillendirilmiştir. Pilot görüşme yapılarak soruların anlaşılır olup olmadığına bakılmıştır. Üçüncü görüşmeden sonra, soru listesi güncellenmiş; soru sayısı azaltılmıştır. Bunun nedeni, gömülü teori tekniğinin anında karşılaştırmalı analiz tekniği ile birlikte elde edilen eksen kodlarının ortaya çıkmaya

başlamasıdır. Katılımcılara sorulan sorular bundan sonra değişiklik göstermemiştir ve sorular EK-2’de verilmiştir.

Görüşmeye başlamadan önce katılımcıların her birine etik kurallar aktarılmış (bkz. EK-1: Etik Kurul İzni) , gönüllü bir araştırma olduğu, ses kayıtlarının alınacağı, isimlerinin gizli kalacağı ve yalnızca bilimsel bir çalışma içerisinde kullanılacağına dair bilgilendirme yapılmış, onam formu imzalatılmıştır (bkz: EK-3). Görüşmelerin süresi 30-90 dakika arasında değişkenlik göstermiş; yüz yüze gerçekleştirilmiş ve ortalama 45 dakika sürmüştür. Katılımcıların kendilerini ifade ederken rahat hissetmeleri için görüşmelerin sohbet havasında geçmesine özen gösterilmiştir.

Kuramsal duyarlılık, verilerden yola çıkarak kavramlara ulaşma ve bunlar arasındaki bağlantıları görebilme yeterliliğidir (Çelik ve Ekşi, 2015). Araştırmacının kuramsal duyarlılığa erişebilmesi için, verilere aşinalık kazanması, ön kabullerini bir kenara bırakıp objektif bir şekilde verilere bakabilmesi, eleştirel bir şekilde analiz yapabilmesi, iş süreçlerine yoğunlaşması ve adanmışlık geliştirmiş olması gerekmektedir (Strauss ve Corbin, 1998). Araştırmacı, sürekli karşılaştırmalı analiz yöntemini uygularken tüm görüşmelere hakim olmuş, neredeyse tüm görüşmeleri ezberlemiş, her bir görüşmeyi kodladığında diğer görüşmelerdeki kodları ve kategorileri de incelemiş, eleştirel ve esnek bir biçimde süreci yönetmiştir.

Kuramsal doygunluk, araştırmacı verileri toplar ve analiz ederken artık yeni bir veri ortaya çıkmadığında ve kuramdaki tüm kavramlar yeterince geliştirilmiş olduğunda kullanılan kavramdır. Kuramsal doygunluğa ulaşmış olmak için aykırı durumlar tanımlanmalı, hiçbir kategori yeni veriye ihtiyaç duymamalı, her kavramın tanımı yapılmış olmalıdır (Charmaz, 2006). Araştırmacı, 22 anne ile görüştüktan sonra görüşmelere son vermiştir. Çünkü artık annelerden yeni veri gelmemeye başlamış; tüm temalar açıklanmış ve kategoriler yerleştirilmiştir. Hem veri toplama hem de analiz süreci sonlandırılmıştır.

3.5. Verilerin Çözümlemesi

İyi bir nitel araştırma, analiz süreci hakkında şeffaf olmalıdır, bu nedenle analitik prosedürü sistematik olarak özetlemek gerekir (Willig, 2013). Bogdan ve Biklen (2007), veri analizini, keşfedilenlerin sunumunu mümkün kılmak ve verilerin anlaşılmasını artırmak için görüşme transkriptlerinden, saha notlarından ve toplanan diğer materyallerden elde edilen tüm bilgileri eleme ve düzenleme süreci olarak açıklar. Verileri çözümlemeye geçmeden önce araştırmacı, ses kayıtları birebir transkript edilmiştir. Kayıtlar bir bilgisayara yüklenmiş

ve bir Word belgesine kopyalanmıştır. Transkriptler araştırmacı tarafından hataları ortadan kaldırmak için orijinal kayda karşı doğruluk açısından kontrol edilmiştir. Araştırmacı verilere aşinalık kazanmak ve *kuramsal duyarlılığını* artırmak için görüşmelerin yazılı hallerini bir kez daha okumuştur. Verilerin çözümlemesi MAXQDA Plus 2020 programı ile gerçekleştirilmiştir.

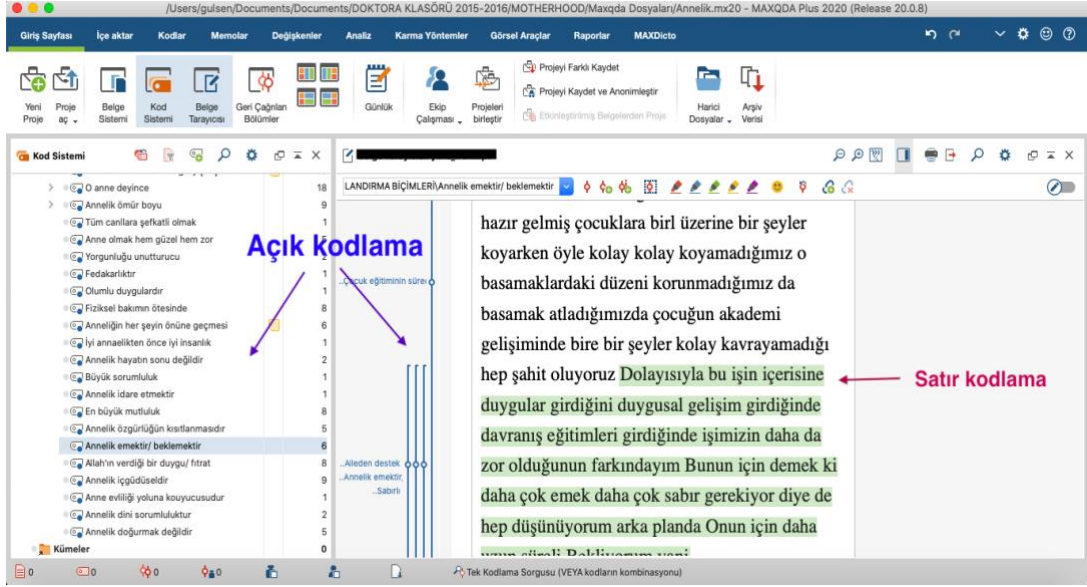
Veriler çözümlenirken GTM yöntemlerinden sistematik desenin (Strauss ve Corbin, 2008) analiz süreçleri takip edilmiştir. GTM’de sürekli karşılaştırmalı analiz yöntemi uygulanmaktadır. Teorinin doğrudan verinin içinden çıkması bu analiz yöntemi ile gerçekleşmektedir (Glaser ve Strauss, 1967). *Sürekli karşılaştırmalı analiz*, araştırmacı tarafından aynı anda kodlama ve analiz yoluyla verilerden kavram geliştirmek için kullanılır (Kolb, 2012). Bu analizle birlikte; olaylar, kavramlar ve kategoriler birbirleri ile sürekli karşılaştırılarak ve ilişkilendirilerek tümevarımsal bir şekilde ilerler. Buradaki amaç kavramları veriler içinde temellendirmektir (Creswell, 2002). Mevcut araştırmada araştırmacı görüşme yaptıktan hemen sonra görüşmeyi transkript etmiş, program vasıtası ile kodlama gerçekleştirmiştir. Bir sonraki görüşmeye giderken elde ettiği yeni kodları da hesaba katmıştır.

Strauss ve Corbin (2008), verilerin analiz edilmesi sürecini kodlama olarak ifade etmektedir. Kodlama üç düzeyde analiz içerir: (i) açık kodlama, (ii) eksen kodlama ve (iii) veri toplama işlemi sırasında elde edilen bilgilerin tam bir resmini toplamak için seçici kodlama.

3.5.1. Açık Kodlama

Kodlama sürecinin ilk aşamasında, araştırmacı verileri karşılaştırır ve sürekli olarak neyin anlaşılıp anlaşılmadığı hakkında sorular sorar. Veriler içinde ve arasında farklı kategorilerin, özelliklerin ve boyutların tanımlanması, sistematik bir şekilde parçaları veya tüm belgeyi inceleyen çeşitli tekniklerle gerçekleştirilebilir (Strauss ve Corbin, 2008). Açık kodlama, verileri farklı anlam birimlerine ayırma işlemidir. Bir görüşmenin tam bir metniyle başlar, ardından katılımcının araştırılan deneyime bağlayan anahtar kelimeleri veya cümleleri belirleme girişimiyle metin satır satır analiz edilir. Bu süreç, bir veri yığını veya birimini ait olduğu, temsil ettiği veya daha genel bir fenomene örnek olarak teşkil ettiği kavramın geliştirmeden önceki hali ile ilişkilidir (Spiggle, 1994).

Şekil 6: Açık Kodlamayı Gösteren MAXQDA Programından Ekran Alıntısı

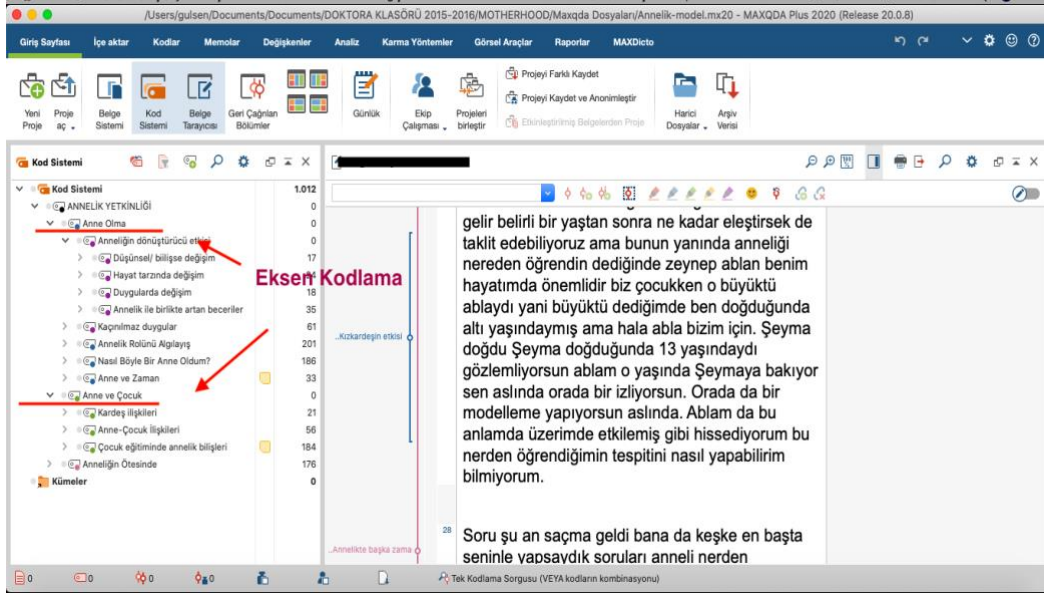
Bu aşamada, bazıları fenomenle ilgili, diğerleri (daha sonra alt kategoriler haline gelecek) koşullara, eylemlere/ etkileşimlere veya sonuçlara atıfta bulunan birçok farklı kod tanımlanır. Şekil 6, mevcut araştırmacının veri analizinin ilk aşamalarında MAXQDA programından alınmış bir ekran görüntüsüdür. Satır kodlama yapılmış, tüm olay, duygu, düşünce, tanım, algı vb. kodlanmıştır.

3.5.2. Eksen Kodlama

Kodlamanın bir sonraki adımı, kategoriler arasındaki bağlantılara izin veren açık kodlamadan elde edilen verilerin yeni yollarla birleştirildiği eksen kodlama sürecidir. Soru sormanın ve karşılaştırmalar yapmanın devamı ile bir kategoriyle alt kategorileri ilişkilendirmeye yönelik tümevarımlı ve tümdengelimli düşünme süreci eksen kodlamanın ana vurgusudur (Creswell, 2002). Eksen kodlamanın amacı, bu kodlama döngüsünde ya da sonrasında tamamlanmış ve mükemmel bir kod, kategori ve tema hiyerarşisine ulaşmak değildir (Saldana, 2019). Ayrıca eksen kodlama esnasında yazılan analitik notlar (memolar) kodların bağlam, koşul, etkileşim, sonuçlar ile sebep-sonuç ilişkileri hakkında açıklama ve tartışma yaratır (Saldana, 2019). Bu tartışmalar genelde sonraki süreçte çözülür.

Eksen kodlama sürecinde, kategoriler belirmeye başlanmıştır. Ancak bunlar analiz sonuna kadar belirli değişim ve dönüşümlerden geçebilir.

Şekil 7: Eksen Kodlamayı Gösteren MAXQDA Programından Ekran Alıntısı

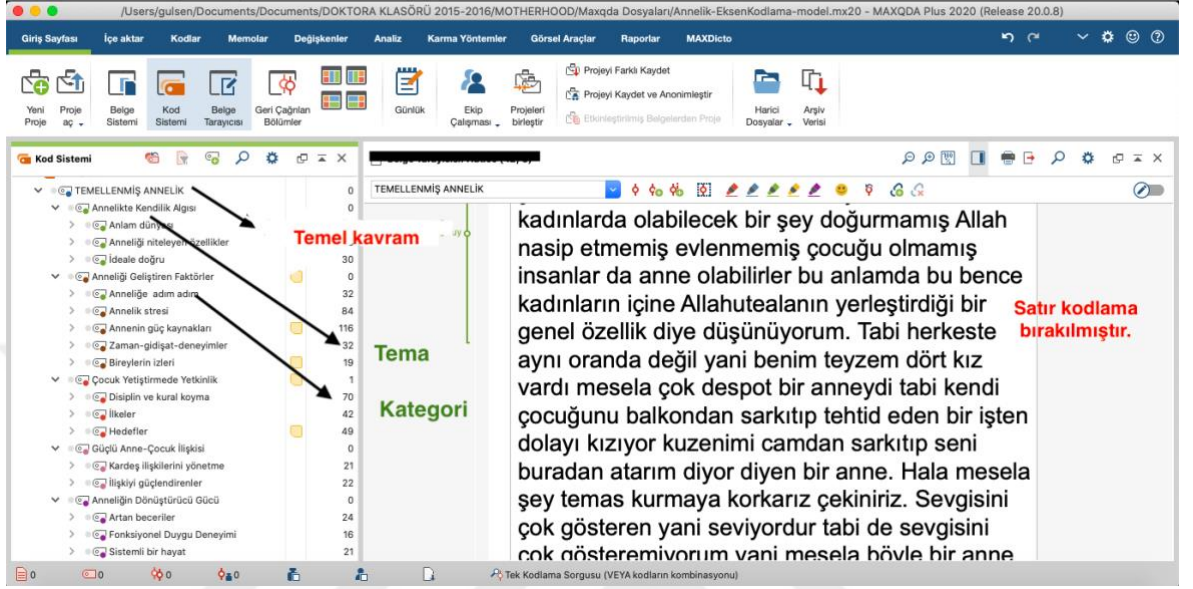
Kategoriler ve bunlarla ilgili yapılar "süreç" (yani, annelerin kendilik algıları ve annelik rolünün gelişimi) ve "değişim" açısından araştırılmıştır (yani, anneliğin dönüştürücü gücü). Araştırmacı sadece anneliği keşfetmek veya tanımlamak isteseydi, bu analizi tamamlamış olacaktı, ancak GTM’de daha derinlemesine inceleme yapması gerekmektedir. Şekil 7, eksen kodlama işlemi ile tanımlanan kodların ve kategorilerin bir ekran görüntüsünü sunmaktadır.

3.5.3. Seçici Kodlama

Kodlamanın son aşaması olan seçici kodlama, Strauss ve Corbin (2008) tarafından çekirdek kategoriyi belirleme ve seçme, onu diğer kategorilere sistematik olarak bağlama, bu benzerlikleri ve ilişkileri doğrulama ve ardından teori geliştirmeyi iyileştirme ve iyileştirme gerektiren kategorileri tamamlama süreci olarak tanımlar. Kodlar ve kategorilerin entegrasyonu ve tüm ana kategorilerin bir çekirdek kategorinin seçiminde rafine edilmesi sürecinden sonra gömülü teori ortaya çıkabilir. Kodlama süreci aracılığıyla geliştirilen kavramlar ve ilişkiler, teorik örnekleme olarak adlandırılan veri toplama ve analiz sürecine rehberlik etmeye yardımcı olur. Açık kodlamanın ilk seviyesi sırasında, örnekleme amaçlı ve sistematiktir; ikinci düzey eksen kodlama, veriler arasındaki ilişkilerin doğrulanmasına yardımcı olmak için örnekleme için yapılandırılmış sistematik bir yaklaşımla birleştirir. Son düzey, seçici kodlama, özellikle kategorik bulguları veri doygunluğu noktasına kadar test etmeye ve entegre etmeye yardımcı olmak için daha bilinçli bir örnekleme gündemi arar (Strauss ve Corbin, 2008). Veri doygunluğu, çalışmada toplanan bilgilerin gereksiz hale geldiği noktadır (Bogdan ve Biklen, 2006). Araştırmanın katılımcılarının bakış açılarını doğru bir şekilde yansıtmak için yeterli bilginin toplanmasına yardımcı olmak için veri

doğunluğunun gerçekleşmesi gereklidir (Kolb, 2012). Seçici kodlamanın bu aşamasında, "büyük resim" teorik bir yönde çalışma bağlamının tüm durumunun bir tanımını sağlayan entegre bir teoriye dönüştürülmelidir (Charmaz, 2006).

Şekil 8: Seçici kodlamayı gösteren MAXQDA programından ekran alıntısı

Şekil 8’de görüldüğü üzere, seçici kodlama sonucunda annelik süreçlerini deneyimlemeleri, yorumlamaları ve anlamlandırmalarını açıklayan genel bir kavrama ve kurama ulaşılmıştır. Bu çalışmada seçici kodlama sonucu bir çekirdek kategoriye ulaşma yerine annelik sürecini açıklayan yeni ve orijinal bir kavram üretilmesi tercih edilmiştir. Bu kavram ‘ehil annelik’ kavramıdır. Ehil annelik kavramı annelerin annelik rollerinin gelişim sürecinde etki eden faktörleri, annelik rollerini algılayış biçimlerini, anne-çocuk ilişkilerinin niteliği, anneliklerini güçlü kılan çocuk yetiştirme pratiklerini ve anneliğin hayatlarındaki dönüştürücü etkilerini içermektedir. Ehil annelik kavramının, anneliğin 5-12 yaş çocukların annesi olmanın ne demek olduğuna açıklama getirmektedir.

Ehil annelik kavramı, anneliğin yetişkinliğin gelişimsel bir görevleri arasında olduğuna odaklanmaktadır. Çocuk sahibi olmayı seçen anneler, çocukları geliştikçe yeni roller üstlenirler, çocuklarının gelişimsel talepleri değiştikçe ebeveyn olarak kimliklerini dönüştürürler. Çocukların büyüme ve gelişimlerine bağlı olarak değişen annelik her dönemde farklı şekillerde yaşanmaktadır. Örneğin; yenidoğan anneliğinde annenin temel görevi bebeğe bakım vermek, bebeği ile güvenli bir bağ kurmaktır. Dolayısıyla annenin kendini algılayış biçimi, anne-bebek ilişkisi, annelik pratikleri bu görevleri yerine getirip

getirmemek üzerine şekillenmektedir. Ancak bebek büyüyüp çocuk olduğunda ihtiyaçları değişecek; buna bağlı olarak da annenin anneliği de dönüşüm geçirecektir. İşte ehil annelik kavramı, çocuğun anaokulu ya da ilkokula başlaması ile birlikte anneden kısmen de olsa bağımsızlaştığı bir süreçte anneliğin nasıl yaşandığı ve ne gibi dönüşümler geçirdiğine odaklanmaktadır.

3.6. Çalışmanın Geçerliliği ve Güvenirliği

Geniş tanımıyla nitel araştırma, istatistiksel prosedürler veya diğer inceleme araçlarıyla ulaşılmayan bulguları üreten ve ilgili fenomeni doğal olarak ortaya çıktığı gerçek dünya ortamlarından elde eden bir araştırmadır. Bulguların neden-sonuç içerisinde tespit edilmesi, tahmin gücü ve genelleştirilebilmesini hedefleyen nicel araştırmacıların aksine, nitel araştırmacılar benzer durumları açıklamaya, anlamaya ve tahmin etmeye çalışır. (Golafshani, 2003). Bu nedenle, nicel araştırmacılar araştırma geçerliliği ve güvenilirliğinden bahsettiklerinde, genellikle güvenilir olan bir araştırmaya atıfta bulunurken, nitel bir araştırmanın güvenilirliği araştırmacının yeteneğine ve çabasına bağlıdır. Nicel araştırmalarda güvenilirlik ve geçerlik ayrı ayrı ele alınsa da bu terimler nitel araştırmada ayrı olarak görülmemektedir. Bunun yerine, güvenilirlik, aktarılabilirlik ve güvenilirlik gibi her ikisini de kapsayan terminoloji kullanılır (Golafshani, 2003).

Corbin ve Strauss (2015), nitel araştırmaların kalitesinin ölçülmesi ile ilgili olarak geçerlik(*valid*) ve güvenilirlik (*reliability*) kavramlarının nicel metodu çağrıştırdığından dolayı kullanmayı uygun görmemektedir. Corbin ve Straus (2015), nitel araştırmanın kalitesinden emin olmak için kullanılan kriterlerin *güvenilirlik* olarak adlandırılmasını tercih etmektedir. Patton (2014) ise, bir nitel araştırmanın kaliteli olup olmadığının değerlendirilebilmesi için belirli yargıları olması ve bu yargıların belirli kriterlere bağlı olarak geliştirilmiş olması gerektiğini vurgulamaktadır. İşte bu kriterler *inandırıcılığı* getirecektir. Nicel araştırmaların kaynağını aldığı pozitivist paradigmadan farklı olarak nitel araştırma yorumlayıcı (doğal) paradigma üzerine temellenmektedir. Bundan dolayı değerlendirilme kriterleri birbirlerinden farklıdır. Lincoln ve Guba (1985) nitel araştırmaların geçerlik ve güvenilirlik problemlerini nicel araştırmalardan farklı şekillerde çözmeleri gerektiğini söylemektedir. Nicel araştırmalardaki geçerlik ve güvenilirlik terimleri, nitel araştırmaya şu şekilde uyarlanabilir: İç-geçerliliğe benzer olarak *inanılrlık*, dış-geçerliliğe benzer olarak *aktarılabilirlik*, tutarlılığa benzer olarak *güvenilirlik*, nesnellığe benzer olarak *onaylanabilirlik*. Bu kriterler yerine getirilerek nitel araştırmaların kalitesi ve inanılrlığı artabilir.

Bu araştırmada Lincoln ve Guba'nın (1985) *güvenilirlik (credibility)* kriterleri esas alınmaktadır.

☛ Lincoln ve Guba'nın (1985) kriterleri:

Lincoln ve Guba (1985), nitel araştırmanın değerlendirilebilmesi için bazı kriterler belirlemiştir. Bunlar; *inandırıcılık (credibility)*, *aktarılabirlik (transferability)*, *tutarlılık (dependability)* ve *güvenilebilirlik (confirmability)*. Bu şekilde nitel araştırmanın uygulanabilirliği, tutarlılığı ve tarafsızlığı sağlanmış olmaktadır (Ekşi ve Çelik, 2015).

İnandırıcılık: Araştırılan olgu ile toplanan verilerin birbirleri ile ne kadar örtüştüğünü ve verilerin olguyu ne kadar yansıttığını ifade etmektedir (Lincoln ve Guba, 1985). Bir başka deyişle bulguların gerçeklikle uyumlu olup olmadığına işaret etmektedir (Arastaman, Fidan ve Fidan, 2018). Nitel araştırmalarda nicel araştırmada keşfedilmeyi bekleyen bilgi yerine, araştırma sürecinde üretilen bilgi vardır. Dolayısıyla araştırılan fenomen ile ilgili katılımcıların perspektiflerinin anlaşılması, davranışlarının çözümlenmesi ve deneyimleri ile ilgili bütünsel bir yorum sunması araştırmanın inandırıcılığını artıracaktır (Merriam ve Tisdell, 2015). Mevcut araştırmada inandırıcılığı sağlamaya yönelik teknikler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: İnandırıcılığı Sağlamaya Yönelik Teknikler (Lincoln ve Guba, 1985):

<i>İnandırıcılığı sağlamaya yönelik teknikler</i>	<i>Bu araştırmada ne yaptım?</i>
Uzun süreli katılım: Araştırmanın veri toplamak için sahada yeterli zaman geçirmesidir.	Araştırmanın veri toplama yöntemi derinlemesine görüşmedir. Görüşmeler katılımcıların kendilerini tamamen ve rahatça ifade etmelerini sağlamak adına ortalama 45 dakika yapılmıştır. Görüşmelerin deşifreleri bizzat araştırmacı tarafından yapılmıştır.
Sürekli gözlem: Araştırmanın detaylı bilgi edinmek için derin, ısrarlı ve sebatkar biçimde gözlem yapmasıdır.	Mevcut araştırmanın veri toplama çalışmaları dokuz ay süre zarfında gerçekteşmiştir. Bu süreç zarfında sürekli karşılaştırmalı analiz yapılmış; araştırmacı uzun bir süre yalnızca annelik görüşmelerine odaklanmıştır.
Uzman görüşü alma: Araştırmanın çalışmayla ilgisi bulunmayan bir uzman tarafından denetlenmesi ve ondan tüm süreç boyunca destek almasıdır.	Araştırmacı, tüm süreç boyunca tez danışmanından ve tez izleme kurulundaki diğer araştırmacıların görüş almasının yanında, psikolojik danışmanlık alanından iki doktora öğrencisi ile tüm tema, kategori ve alt kategoriler, verilerin yorumlanması ve tartışılması konularında fikir almıştır.

Katılımcı teyidi: Bu teknikle teori, direkt katılımcıların fikirleri ve yorumları ile sınıanmaktadır.	Bu teknik iki kez uygulanmıştır. Birincisi, eksen kodlama aşamasında kendisi öğretmen olan bir katılımcı anne ile görüşme yapılmış, kategoriler ve alt kategoriler katılımcıyla ele alınmıştır. Katılımcı verilerde herhangi bir tutarsızlık olmadığını ifade etmiştir. İkincisi, lisansüstü mezun bir başka katılımcı anne ile teori ortaya çıktıktan sonra görüşülmüş, temel kavram (ehil annelik) hakkında tartışılmıştır.
Üçgenleme: Çoklu veri toplama yöntemidir.	Bu araştırmada araştırmacı, veri toplamada üçgenleme yöntemini kullanmıştır. Araştırmacı annelerin çocukları ile olan gündelik hayat içerisindeki ilişkilerini gözlemlemiştir.

Aktarılabirlik: Nicel araştırmalardaki dışsal geçerliliğe benzer bir kavram olan aktarılabirlik, Lincoln ve Guba (1985) tarafından önerilmektedir. Buna göre bir araştırma tarafından elde edilen bulguların, benzer bağlam ve koşullarda ne kadar uyarlanabilirliği olabileceğini göstermektedir. Aktarılabirliği sağlamak için kullanılan teknikler Tablo 4'te gösterilmektedir:

Tablo 4: Aktarılabirliği Sağlamak İçin Kullanılan Teknikler (Lincoln ve Guba, 1985):

<i>Aktarılabirliği sağlamak için kullanılan teknikler</i>	<i>Bu araştırmada ne yaptım?</i>
Doğrudan alıntı	Araştırılan fenomene dair katılımcıların ifade ettikleri doğrudan alıntı şeklinde verilmiş, herhangi bir düzeltme (dil bilgisi, imla vs.) yapılmamıştır.
Yoğun betimleme	Katılımcıların jest, mimik, duruş, davranış gibi görüşme esnasında araştırmacı tarafından gözlemlenenler parantez içerisinde aktarılmıştır (örneğin; gözleri doldu, güldü gibi).
Amaçsal örnekleme	Araştırma sorusuna uygun olarak, orta çocukluk döneminde çocuğu olan annelerin deneyimleri annelerden elde edilmiştir.

Tutarlılık: Araştırmadan elde edilen bulguların aynı araştırmanın aynı ya da benzer katılımcılarla muadil şartlarda tekrarlandığında aynı sonucu vermesidir. Nitel araştırmalardaki bulguların mümkün olduğunca açık ve tekrarlanabilir olmasıdır. Nitel araştırmalarda tutarlılık denetim izi ile mümkün olmaktadır. Alanında uzman bir araştırmacı

denetim görevi ile araştırmada yer alır. Denetimci araştırmacının metodolojisine ilişkin değerlendirmelerde bulunur. Mevcut araştırmadaki denetimci Leeds Üniversitesi Psikiyatri bölümünde doktora eğitimine devam eden Evrim ANIK'tır. Sürecin başından bu yana, ilk görüşmelerden itibaren kodlama süreçlerine dâhil olmuş; teorinin oluşmasından kavramsallaştırılmasına kadar, anlaşılmayan ve daha fazla açıklanmaya ihtiyacı olan kategori ve temaların düzenlenmesini takip etmiştir.

Güvenilebilirlik: Araştırmacının mümkün olduğunca önyargılarından, inanç ve algılarından bağımsız olarak araştırmayı yürütmesi ve araştırılan fenomeni yansıtmaya ile ilgilidir. Lincoln ve Guba'ya (1985) göre, üçgenleme, araştırmacının refleksivitesi, denetim izi gibi tekniklerin araştırmacının teyit edilebilirliğini artırmaktadır.

3.7. Refleksivite

Annelik üzerine araştırma yapmaya karar verdiğimde, çalıştığım ilkokulda aktif bir şekilde annelerle psikolojik danışma ve rehberlik yapıyordum. Anneler yoğun bir endişe duygusu ile rehberlik servisine başvuruyor, sürekli bir şeyleri düzeltmek istiyordu. Bende annelerin sürekli bir şeyleri yanlış ya da eksik yaptığı kanaati oluşuyor; uzun uzun tavsiyelerde bulunuyor ve uzmanlara yönlendiriyordum. Anneliği günümüz koşullarında çok zor ve imkansız bir görev olarak görmeye başlamıştım. Daha da ötesi, “Annelik acaba kadınlara yapışan bir hastalık mı acaba?” diyordum kendi kendime. Hiç anne olmayı istemiyor; sürekli rehberlik servisine başvuran annelerin çocuklarını düşünüyordum. Onlarla görüşme yaptığımda tek istedikleri şeyin anlayış, şefkat ve sabır olduğunu görüyordum. Çocuklarla görüşükten sonra annelerine dönüyordum sonra, ilişkileri üzerine konuşuyordum, okulun ötesinde aralarındaki duygusal bağı görmeye çalışıyordum. Annemi düşünüyordum, rehberlik servisine gelen günümüz anneleri ile aralarındaki farklılıkları sorguluyordum. Annemi, ben okula başladığım zamanlarda hiç böyle stresli ve çaresiz görmemiştım. Ne olmuştu da kuşaklar arasında bu kadar farklılık ortaya çıkmıştı? Annelik rolü ile ilgili mı sıkıntılar vardı? Değişen kültür müydü anneleri yoran? Bahsettiğim annelerin yanında bir de işleri yolunda götüren, annelik rolünü severek, benimseyerek yapan, çocukları ile ilişkileri pozitif giden anneler de vardı. Bir yandan da bu anneleri gözlemliyordum, neyi iyi yapıyorlar, nasıl baş ediyorlardı? Bazı anneler annelik rolünün etkisiyle sıkışmışlık halindeyken diğerleri nasıl bu rollerinden memnundu? Yani annelik üzerine hem dikey olarak (kuşaklararası bağlamda) hem de yatay olarak (rol doyumunun düşük ve yüksek olması bağlamında) bazı etkilerin olduğunu düşünüyordum.

Cevaplayamadığım bu sorular, şimdiki anneleri derinlemesine ele almam gerektiğini gösteriyordu.

Araştırmamda beni olumlu ve sıcak ebeveynliğe doğru iten bir güç vardı. Bahsettiğim o yoğun dönemde o kadar annelik stresine maruz kalmıştım, annelerin annelikten o kadar yorulduklarını gözlemlemiştim ki, annelik benim için zorlukla eş değer olmuştu. Beni asıl meraklandıran şey, anneliği bu şekilde zorlanarak, streslenerek de olsa severek yapan annelerin ne gibi özellikleri olduğuydu. Tez konumu bulmuştum.

Tez konumu belirledikten sonra veri toplama aşamasında anne olacağımın haberini aldım. İlk iki görüşmeden sonra görüşmelere birkaç ay ara vermem gerekmişti. Üçüncü görüşmede artık bir anne adayı araştırmacı olmuştum. Anneliği bir yandan deneyimlemeye başlamıştım -ufak ufak da olsa, diğer yandan üzerine araştırma yapıyordum. Hem teorik hem pratik olarak, hem deneyimsel hem de bir gözlemci olarak anneliği yaşıyor gibiydim. Annelerin anlattıkları hem bir araştırmacı hem de bir anne adayı olarak beni heyecanlandırıyordu, her görüşmeye merakla gidiyordum. Her görüşme, transkript etme ve kodlama sonrası hem araştırmacının gidişatı hem de ileride deneyimleyeceğim annelik rolüm için yeni şeyler düşünüyor ve öğreniyordum. Anneliğin o kadar da kötü bir şey olmadığı fikri geliyordu aklıma. Özellikle görüştüğüm olumlu anneliğe sahip annelerin etkilerini yadsıyamam. Anneliğe dair fikirlerimi esnettiler ve geliştirdiler. Bebeğim dünyaya geldiğinde benim de veri toplama sürecim sonlanmıştı, teorim ve modelim ortaya çıkmıştı. Bir yandan yeni rolüme adapte olmaya çalışıyor, diğer yandan teorimi oturtmaya çalışıyordum. Tez danışmanımla, uzman arkadaşlarımla, katılımcılarla tekrar tekrar görüşüyordum ama teori bir türlü içime sinmiyordu. Göremediğim bir fil, modelin içinde dönüp duruyordu. Bir ismi olmalıydı bu modelin. Basit bir isim, bir kavram. Sonra bir gün, bir “aha!” anında fark ettiğim bir şey oldu. Kendi anneliğim üzerine düşünüyordum, sonra araştırmamda katılımcı olan annelerin anneliklerini düşündüm. İki arasında bariz farklılıklar vardı. Ben *yenidoğan* annesiydim, onlar bir çocuğun annesiydi. Ben anneliği her gün öğreniyordum, onlar annelikte tecrübe kazanmışlardı. Ben bağımlıydım bebeğime (o bağımlıydı bana), onlar birbirlerinden bağımsızlaşmışlardı. Ben sürekli bebeğimin temel ihtiyaçlarına cevap vermek zorundaydım (beslemek, uyutmak, rahat ettirmek), onların böyle zorunlulukları azalmıştı. Ben anneliği henüz tam içselleştirememiştim, ama onlar tamamen ‘anne’ hissediyorlardı. Kendi anneliğim ve onların anneliği birbirinin aynı olamazdı. Genel geçer bir annelik teorisinden söz etmem imkansızdı. Annelik rolü gelişimsel bir seyir sürüyordu. Annelik çocuğun her döneminde anneye birbirinden farklı görev ve

sorumluluklar yüklüyordu. Çocuğun büyüdüğü ve geliştiği gibi anne de geliyordu. İşte bu farkındalıkla, anneliğin bir rol gelişim teorisinin olduğunu, benim çalışmamdaki annelerin bu gelişim teorisinin üçüncü basamağında yer almaları gerektiğini fark ettim (kabaca zihnimde oluşan; ilki yenidoğan anneliği, ikincisi erken çocukluk anneliği, üçüncüsü ise çocuk ve orta çocukluk anneliği gibi). Bu döneme, gelişim teorisyenlerinin verdiği bir isim gibi isim koymak istedim. Sonuçta “*ehil annelik*” teorim ortaya çıkmış oldu. Taşlar yerine oturmuştu. Annelik ile ilgili en başta söylediğim olumsuz fikirlerimin esnediğini gördüm. Anneliği güçlendiren şeyler vardı; eş, köken aile, annenin problem çözme yeteneği gibi. Annelerin bu güçlerinin farkında olmaları gerekiyordu. Yeni anne olduğum bu süreçte anneliğin gücünü artıran bu desteklerin ne kadar önemli olduğunu pratik etmiş oldum. Anneliğin ilk yıllarında yaşanan kaybolmuşluk hissinin ileriki yıllarda yerini yerleşmiş bir anneliğe bırakacağını görmüş oldum.

Araştırmamdaki annelik sürecimin gelişimini ve bir yeni anne/ araştırmacı olarak bu araştırmada durduğum yeri şairin dediği gibi “Ne içindeyim zamanın/ Ne de büsbütün dışında.” şeklinde hissetmekteyim. Benim bu tezi yazmam gibi, tezin de beni yazdığını açık yüreklilikle söyleyebilirim.

BÖLÜM IV: BULGULAR

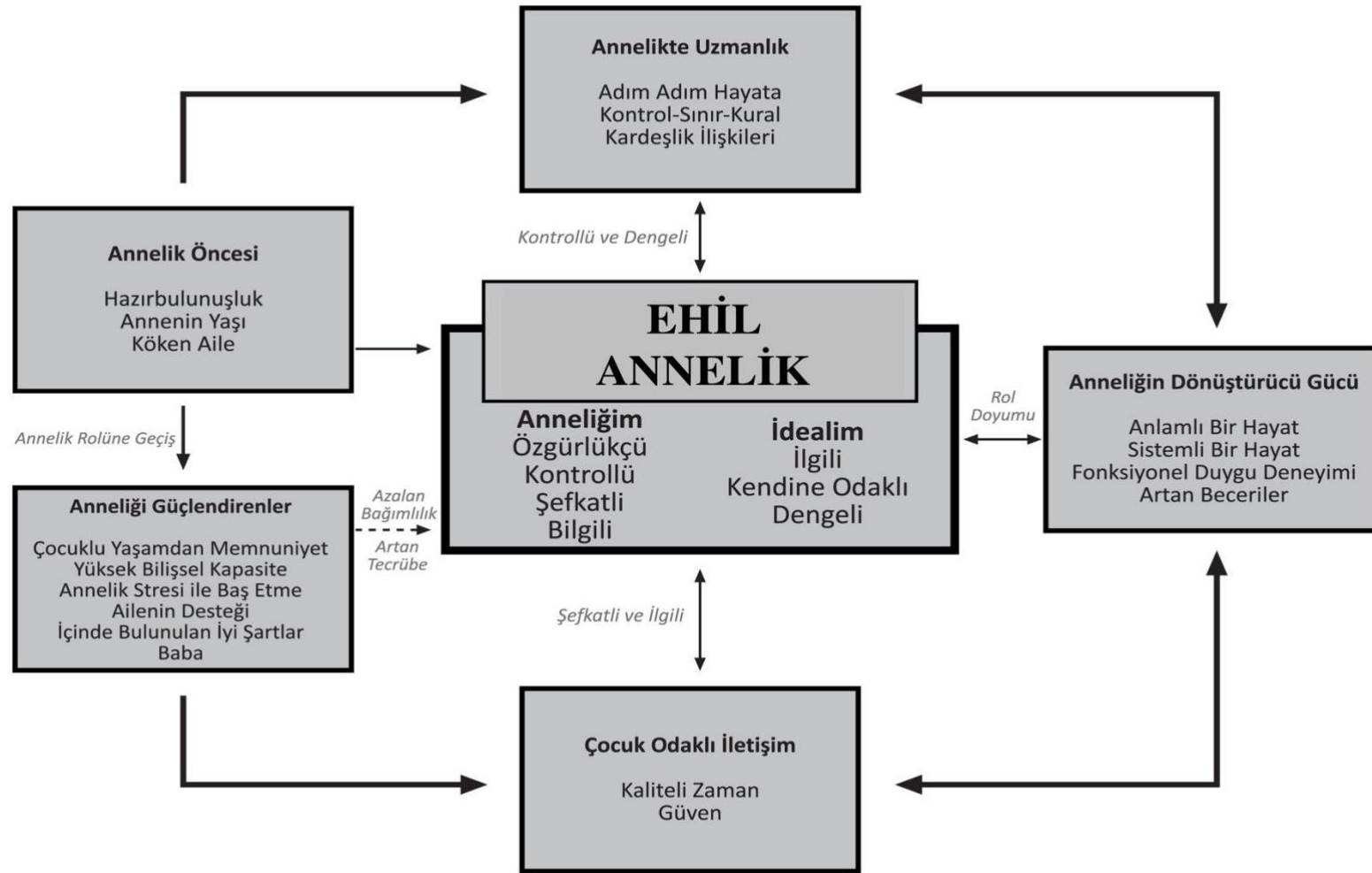
Araştırmanın bu bölümünde, derinlemesine görüşmelerin analiz edilmesi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Orta çocukluk döneminde (5-12 yaş aralığında) çocuğu olan annelerin, annelik deneyim ve pratiklerinin anneler tarafından nasıl anlamlandırıldığı, yorumlandığı ve anneliğin etkilerinin neler olduğunun araştırıldığı bu nitel araştırma sonucunda *ehil annelik* kavramı elde edilmiştir. Ehil anneliğe sahip anneler, annelik rolünü kazanmış ve içselleştirmiş; çocuk yetiştirme sürecinde belirli stratejiler kullanarak bir annelik stili ortaya koymuş ve sonuç olarak kendinde ve hayatında belirli dönüşümler yaşamış annelerdir. Ehil annelik kavramı altı tema ile açıklanmaktadır: *Ehil Annelik*, *Annelik Öncesi*, *Anneliği Güçlendirenler*, *Annelikte Uzmanlık*, *Çocuk Odaklı İletişim*, *Anneliğin Dönüştürücü Gücü* (bkz. Şekil 9).

Ehil Annelik tema'sı altında, annelerin kendi annelik algıları ve ideal annelik algıları işlenmektedir. *Annelik Öncesi*, annelikten önceki annenin yaşı, annenin çocuğa hazırbulunuşluğu ve köken ailesinin anneliği üzerindeki etkileri irdelenmiştir. *Anneliği Güçlendirenler*, annelik stresi ve baş etme, annenin yüksek bilişsel kapasitesi, çocuklu yaşamdan memnuniyet, annenin içinde bulunduğu şartlar, ailenin anneye verdiği destek, babanın etkisi ve anneliği ehil annelik kavramına götüren kritik zaman gibi annelik üzerinde etkileri olan faktörler ele alınmaktadır. *Annelikte Uzmanlık* altında, annelerin çocuk yetiştirme hedefleri, kural koyma ve disiplin yöntemleri incelenmektedir. *Çocuk Odaklı İletişim*, çocukla güven oluşturma ve kaliteli zaman geçirme bağlamında açıklanmaktadır. Sonuç olarak *Anneliğin Dönüştürücü Etkisi* ise, anneliklerini anlamlandırmaları biçimleri ve anne olduktan sonra bir kadının hayatında nasıl değişimler yaşadığını göstermektedir. Tüm bu temalar kavramsallaştırılırken katılımcıların sözlerine yer verilmiş ve direkt alıntı şeklinde aktarılmıştır. Ancak etik kurallar sebebiyle katılımcıların adları yerine kodlar kullanılmış, parantez içerisine ise, yaş ve çocuk sayısı eklenmiştir.

4.1. Tema 1: Ehil Annelik

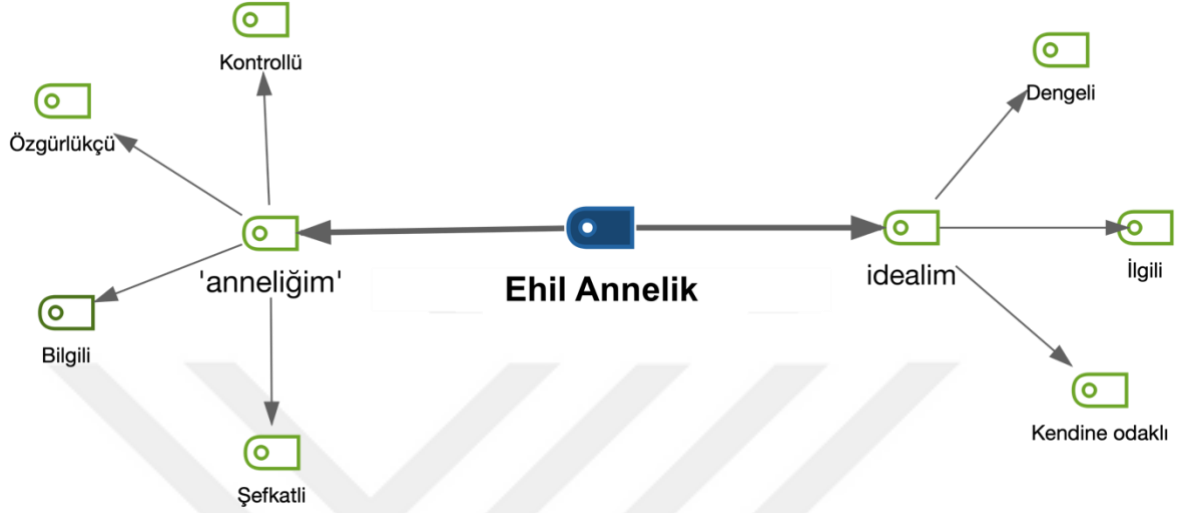
Bu tema altında, analiz sonucunda üretilen ehil annelik kavramının ne olduğu açıklanacaktır. Bu doğrultuda annelikte kendilik algılarının sorgulandığı “*kendi anneliğinizi nasıl değerlendirirsiniz?*” sorusu yöneltilmiş; alınan cevaplar doğrultusunda *Anneliğim* kategorisi elde edilmiştir. Annelerin olmak istedikleri anneliği incelemeye çalışan ve bu soru ile anneliklerinde olmak istedikleri ya da varmak istedikleri hedefin, bir başka deyişle ideal

anneliklerinin ne olduğu sorulmuş (“*Takdir ettiğiniz bir anne var mı? Özellikleri nelerdir?*” gibi) ve alınan cevaplar doğrultusunda *İdealim* kategorisi oluşturulmuştur. Bu şekilde ehil anneliğe sahip annelerin kendilik algıları derinlemesine incelenmiştir. Kendilik algısı, bireyin kendi hakkındaki yargılarıdır. Bir başka deyişle, bireyin kendisi ile ilgili yaşamı boyunca hem kendi içsel süreçleri hem de dışsal olarak (çevreden aldığı tepkilerle) edindiği bilgi, düşünce ve algıların toplamıdır. Kişinin anne olması durumunda, kendi annelik rolüne, özelliklerine, anneliğe atfettiği anlama, annelikle ilgili ideallerine, çocuğu ve çocuklu yaşamı ele alış biçimlerine göre geliştirdiği ve şekillendirdiği bir benlik algısı oluşmaktadır. Annelerin kendilerini nasıl tanımladıkları ve ideal annelik algıları ile mevcut annelikleri arasındaki farklar ve benzerlikler, ehil annelik kavramına göre annelikte kendilik algısını oluşturan öğelerdir. Bu öğeler, Ehil Annelik tema’sı altında ‘anneliğim’ ve ‘idealim’ şeklinde detaylandırılmıştır (bkz. Şekil 10).

Şekil 9: Ehil Annelik Modeli, Tema ve Alt Kategoriler

Bu temanın, diğer tüm tema ve kategorilerle derinden ilişkisi bulunmaktadır. Çünkü annelerin kendilerinde gördükleri annelik özelliklerinin, onların çocuk yetiştirme pratiklerinde, çocukları ile ilişkilerinde, stresle baş etmelerinde ve benlik dönüşümlerinde etkili olduğu görülmektedir.

Şekil 10: Tema-1 Ehil Annelik

4.1.1. 'Anneliğim'

Ehil anneliğe sahip annelerin kendilik algısı tema'sının altında, annelerin kendilerini algılama biçimlerini anlamak adına sorulan "anneliğinizi nasıl tanımlarsınız?" sorusunun cevabında verilen ve ehil anneliği niteleyen özelliklerin oluşturduğu kategoridir. Bu kategori altında anneliğe atfedilen sıfat ve özellikler ile katılımcı annelerin bu sıfat ve özellikleri kendi deneyimleri yolu ile açıklama biçimlerine yer verilecektir. Bu sıfat ve özellikler üç alt kategoride ve her bir alt kategori de bir annelik stili olarak işlenmiştir: Özgürlükçü annelik, kontrollü annelik, şefkatli annelik ve bilgili annelik.

4.1.1.1. Özgürlükçü

Özgürlükçü annelik çocuğu bağımsızlaşmaya teşvik eden özelliklerdir. Bunlar; aşırı koruyucu olmama ve müdahaleci olmama özellikleri yer almaktadır.

4.1.1.1.1. Aşırı koruyucu olmayan

Ehil anneliğe sahip anneler, anneliklerinin niteliğinden bahsederken, aşırı koruyucu tutumda olmadıklarından bahsetmiştir. Sosyal çevresinden tepki görmesine rağmen Asiye bu tutumunu sürdürmüştür: "Yapı olarak sürekli dışarlara çıkmayı sevdiğim için A... 12 günlüktü denize götürdüğümde mesela. Bana herkes şey yapmıştı, küçücük çocukla kırkı

çıkmadan nereye gidiyorsun. Çıktı işte." [Asiye (32, 2)] Aşırı koruyucu tutumda olunmadığında anne çocuğun yeni deneyimler yaşamasına da müsahahalı olmaktadır:

...yokuş aşağı bisiklet ya da oyuncak arabayla kayıyorlar. Bütün arkadaşlarım kaydırma A...’i dediler, gittim baktım o kadar güzel kayıyordu, indiğinde kahkahalar atıyordu. Kıyamadım dedim kaysın. Çok kaymadı ama dördüncü kayışında düştü. Üst dudak burun alın olduğu gibi yere sürüldü. Kanlar akıyor. Ama anne çok eğleniyordum, dedi. Tamam, yara geçti geçer. Ama o eğlence bunun aklımda kaldı. [Asiye (32, 2)]

Annenin aşırı koruyucu olmaması, çocukların kişiliklerini rahatça geliştirebilmelerini sağlayacaktır: "Rahatım da ama çocukların üzerine aşırı titreyen birisi değilim galiba. Çok korumacı, aşırı korumacı biri değilim. Çocukların kendi kişiliklerini tabii süreçte oluşturacaklarını düşünüyorum." [Pervin (35, 2)]

4.1.1.1.2. Müdahaleci olmayan

Aşırı koruyucu tutumda olmamaya benzer şekilde müdahaleci olmama da ehil anneliğe sahip annelerin özellikleri arasındadır. "...Fikri bazda öyle düşünen bir anneyim çocuklara çok müdahale etmeyeyim diye düşünen bir anneyim." [Pervin (35, 2)] Müdahaleci olmamak örneğin ev içindeki kurallarda hatırlatıcı olmak, ısrar etmemek, sonrasında sürece bırakmaktır. Pervin şu örnekle bu tutumunu açıklamaktadır:

Mesela yemek yerken çok döküyor (...) Biz başka şey yiyorken dökmemesi için yardımcı oluyorum oğlum şöyle yap diyorum ama sürekli sürekli yapmamaya çalışıyorum. Öğrenecek, geçecek bu süreç diye düşünüyorum. [Pervin (35, 2)]

Çocuğa müdahale etmek belli bir yaşa kadar gereklidir. Figen’e göre bir süre sonra bırakılmalıdır.

Bu da yorucu bir şey ama zararını görmedim çünkü belli bir yaştan sonra bırakıyorum çocuğu.

Hangi yaşlardan sonra?

Mesela ilkokula gitti. Artık çevresi var. Çekmeye başlıyorum kendimi. Dersleri, zorunlu olduğu çanta düzeni, beslenme düzeni, arkadaşlar, ilişkiler.. Geri plandayım, karışmıyorum, karışmam. O, onun sorunudur. Problem olduğu zaman hani müdahale etmek gerekirse belki bir iki adım atarım. Müdahale etmiyorum yani yavaş yavaş ilkokula başladıktan sonra. [Figen (45, 2)]

4.1.1.2. Kontrollü

Annelerin çocuğu kontrol eden özellikleri altında kuralcı, endişeli, mükemmeliyetçi ve tedbirli annelik özellikleri açıklanmaktadır.

4.1.1.2.1. Kuralcı

Katılımcı anneler çocuğu kontrol eden annelik özelliklerinden kuralcılığı çeşitli şekillerde açıklamıştır. Önem verdikleri kurallar, hayatı ve kişiler arası ilişkileri düzenleyen, düzenli ve titiz olmayı sağlayan (eşyalar konusunda), topluma ve çevreye duyarlılığı artıran kurallardır.

Yani evde, okulda olması gereken, çocukların üzerine, hayatta, insanlara karşı kuralları seviyorum ve böyle de bir anne olduğumu düşünüyorum. [Figen (45, 2)]

Ben nasıl bir anneyim? Kuralcı bir anneyim, Bir kere titizim. Evde dağınıklığa gelemem. Dağıtılır ama toplatılır. Yani dağıttırırım ama toplattırırım da. [Ece (38, 2)]

4.1.1.2.2. Endişeli

Çocuğu kontrol etmeye yönelik annelik özelliklerinden endişeli annelik özelliği genelde çocuğa fiziksel ve psikolojik zarar gelecek düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Eda endişeli olmasının kaynağını çevresinde duyduğu ve şahit olduğu kötü olaylara bağlamaktadır ve bu da onu çocuklarına karşı koruyucu kılmaktadır:

Belki duymuşsunuzdur benim akrabam vuruldu Erdek'te, on yaşında çocuk. Çok korktuk. Yani mesela bir anne olarak ben çocuğumu hiç kimseye yatıya göndermem. Hiç kimseyle bir yere göndermem. [Eda (40, 2)]

Endişeli bir yapıda olduğunu dile getiren Eda'nın evi çocuğunun okuluna çok yakındır. Çocuğu okulda iken okuldan ve evinden uzaklaşmamaktadır:

Ben mesela Kadıköy'e bile gidemem uzaklaşamıyorum okuldan ararlar mı düşer mi bir şey olur mu diye. Bir kere de düştü demir geldi dudaklarına, dişleri geri gitti. Ondan sonra tamamen buralardayım. [Eda (40, 2)]

Annelerin kendilerini endişeli olarak tanımlamalarına yol açan bir başka durum da teknolojik aletlerin fazla kullanımı ile ilgilidir. Asuman, oğlu telefonla çok oynadığında hemen kendi yeterliliğini sorgulamakta ve endişesi artmaktadır:

Kaygım var tabi biraz. Ama onu törpüledim zamanla diye düşünüyorum. Gene de var yani mesela en basitinden Ö... çok telefona baktığın zaman bir yerde yanlış yapıyorum şeyi ayyuka kalkıyor, eyvah diyorum. [Asuman (39, 2)]

4.1.1.2.3. Mükemmeliyetçi

Çocuğu kontrol etmeye yönelik annelik özelliklerinden mükemmeliyetçi annelik özelliğinden bahsederken anneler “en iyisini yapma arzusu” olarak betimlemiştir. Anne

olarak çocukları için her şeyin en iyisi yapmaya çalışmak, çocuklarına derli toplu düzenli olmayı öğretmek ve çocuklarının geleceklerinde iyi yerlerde olmalarını istemektir. Kendileri için de özellikle ev düzeni, çocukların bakımı konusunda belirledikleri hedefleri gerçekleştirmek istemektedirler.

Bence ben biraz mükemmeliyetçi anneyim. Her şey tam olsun en güzel olsun (...)
Mesela kıyafet giyinirken bile 'bir yeri eğri olmasın düzelt... [Ferade (36, 1)]

Korumacı, biraz mükemmeliyetçi diyebilirim çocuklarım için değil de, kendim açısından en iyisini yapmaya çalışan. [Asuman (39, 2)]

Ama bende şöyle bir sıkıntı da var; titiz de bir insanım. Evin, işin düzeni her şeyi tam tıkrında olması lazım bu konu beni biraz yıprattı. Her şey dörtlüklük olacak... [Lale (29, 2)]

4.1.1.2.4. Tedbirli

Çocuğu kontrol etmeye yönelik annelik özelliklerinden tedbirli annelik özelliği çocuğun başına gelebilecek ani ve kötü olaylarla ilgili teyakkuzda olmak demektir. "Yani mesela çocuk koşuyor caddeye koşuyor ben çocuğun iki adım ötesini görürüm, gideceğini bilirim." diye belirten Figen çocuğuna olan dikkatinden bahsetmektedir. Ancak tedbirliliğin çocuk gelişimi açısından iyi mi, kötü mü olduğundan emin olamamakla birlikte çocuğunu ilkökul çağında daha özgür bırakmaktadır:

Çocuk açısından çok kollamak da belki iyi değil ama ben tedbirli de bir anneyim aynı zamanda. Bu da yorucu bir şey ama zararını görmedim çünkü belli bir yaştan sonra bırakıyorum çocuğu. [Figen (45, 2)]

Çocuğu üzerinde kontrol duygusu yüksek olan *Firdevs* de kadercisi olmasının tedbirli olmanın önüne geçmeyeceğinden bahsetmektedir:

Ama işte sorumlu hissediyorum ona bir şey olduğu zaman çok üzüleceğim bunun için önüne geçmek adına kontrolü elden bırakmıyorsunuz. Her şeyde çok kaderciyimdir ama tedbirini al, takdire karışma sözü benim için %20 geçerlidir. Hiçbir tedbir takdiri önlemez. Kaderciyimdir ama bu konuda vicdanım rahat olsun. [Firdevs (35, 2)]

4.1.2.3. Şefkatli

Ehil anneliğe sahip annelerin özelliklerini açıklayan bu kategori altında şefkatli annelik özellikleri olarak koşulsuz seven, hatalara tolerans gösteren, fedakâr, sabırlı, anlayışlı ve merhametli annelik özellikleri açıklanmaktadır.

4.1.1.3.1. Koşulsuz seven

Şefkatli annelik özelliklerinden koşulsuz sevmeye, katılımcı anneler tarafından çocuğu her koşulda, olumlu davranışlarında olduğu kadar olumsuz davranışlarında da sevmeye; olumlu davranışları yüceltip sevgiyi artırmama, olumsuzlarda da çocuğu cezalandırarak sevgiyi

azaltmama olarak betimlenmiştir. Çocuklarını her koşulda sevdiğini gösterdiğini söyleyen Seray’ın çocuklarına karşı bu tutumunun kaynağı annesinin de onu koşulsuz sevmesidir:

Annem çok büyük etkili annem tüm kitaplardaki gibi davranıyor doğal olarak çok kabullenici, çocukluktan beri ben hep sevildim koşulsuz sevildim (...) Yemek yapmaya başladığım zaman yakardım çok güzel olmuş derdi.”

Olumsuz davranışlarında da kişiliklerine değil davranışlarına odaklanmaktadır: “Şimdi çocuklarıma kızsam da onlara kızmıyorum, ‘yaptığınız bu davranışa kıızıyorum’ diyorum (...) ‘Ben seni bu halinle bile çok seviyorum ama bu hareket doğru değil’ diyorum. [Seray (39, 2)]

Koşulsuz sevmekten bahseden bir diğer anne Lale ise, çocuğu ona öfkeli olduğunda kendisini sevmediğini söylediğinde dahi onu sevdiğini söylemeye devam etmektedir. Bu şekilde, çocuğuna her durumda onu sevdiği mesajını iletme istediği şeklinde yorumlanabilir.

çünkü bunu koşulsuz seven anne ‘bence bunu yapmazsan seni sevmeyeceğim’ (demez) (...) ben kesinlikle demiyorum, kumandayı istiyorsa oğlan, ben seni sevmiyorum diyor. Olsun ben seni seviyorum, diyorum (...) koşulsuz seven destekleyen, arkasında olan, hatalarını tatlılıkla söyleyip anlatabilen...[Lale (29, 2)]

4.1.1.3.2. Hatalara tolerans

Şefkatli annelik özelliklerinden hatalara tolerans gösterme özelliği ile ilgili Lale, çocukların hata yapma özelliklerine ve annelerin bunu kabul etmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

Çocuk bazen hata yapabilir bazen değil çocuk hata yapar çok büyük anlamlar yüklemememiz lazım. Bazen hata yapacak, yanlış da yapacak, kıracak, dökecek de yeri gelecek hemen durup tepki vermemeyi... Ben kendi adıma en azından öyle yapmaya çalışıyorum. [Lale (29, 2)]

Araştırmacı memosu: Bu alt kategori hakkında yalnızca Lale fikir beyan etmiş gibi dursa da, katılımcı anneler ile ilgili genel izlenimim çocukları olumsuz ya da istenmeyen davranışlarda bulunduğu onlarla bu davranışlar üzerine konuştukları, bir başka deyişle hatayı büyütmedikleridir. Bu konu ayrıntılı olarak Tema 3’te açıklanacaktır.

4.1.1.3.3. Fedakâr

Şefkatli annelik özelliklerinden fedakârlık annelerin en yoğun olarak bahsettiği özelliktir. Katılımcı annelerin tamamı anneliğin fedakârlık demek olduğunu belirtmiştir. Annelerin çocukları için feda ettikleri şeyler şu şekilde sayılabilir: Zaman, para, gelecek planları, fiziksel ve zihinsel enerji, kariyer, sosyal yaşam, uyku, sabır ve tahammül.

Anneler çocuklarını büyütmek için kendi zamanlarından fedakârlık etmektedir. Kevser'e göre bu durum 'fedakârlıktan' ziyade anneliğin doğasında olan bir gerçektir: "Tabii ki kendi özel zamanımızdan fedakârlık yapmak zorundasınız. Fedakârlık demek yanlış zaten artık o çocuklar hayatımızın bir parçası olduğu için o şekilde işliyor süreç." [Kevser (36, 2)]. Bir diğer anne "...en büyük şey fedakârlık. Her şeyden ödün vermek. Gün geliyor kendinden ödün veriyorsun. Mecbursun sanki." [Pakize (39, 2)] derken beden dili ve ses tonu ile bu zorunluluğu kabullenmiş olduğunu hissettirmiştir. Başka bir annenin kendine zaman ayırması ancak çocuğu uyuduktan sonra ve kendisi uyumadan önceki yaklaşık iki saatlik bir süredir. Zamanının geri kalanı zaten sürekli çocukla birlikte geçmektedir:

Kendime ayırdığım çok özel zaman Zeynep uyuduktan sonra. 8:30-9:00 arası uyku hazırlığına geçiyoruz. Dokuzdan sonra uyumuş oluyor O andan sonra bana 1 saat falan bir süre kalıyor. Çünkü ben de on 10:30 gibi artık bitmiş oluyorum. [Dürdane (32, 1)]

Katılımcı anneler gelecek planı yaparken çocuklarının geleceğini ön planda tutmaktadır. Çünkü artık sadece 'kendi' yoktur:

Anne olmak yeri geliyor kendinden çok büyük şekilde ödün vermek, kendini atlamak gibi oluyor. Her şeyde kendini bir adım geri atıp... Evlatların için her şeyi yapabilecek güçte hissediyorsun, onlar için var oluyorsun gibi. Kendine de bir şeyler yapıyorsun tabi ama evlat öne geldiği için en üstte oluyor (...) gelecekte onun için düşünüyorsun ben ne olacağım diye düşünmüyorsun ben çocuğuma gelecek hazırlayabilecek miyim? [Zeren (47, 2)]

Asuman, anne olduktan sonra içsel olarak yaşadığı değişimi anlatırken "Sen yoksun artık başka biri daha var ve onu hayatım boyunca desteklemen gerekiyor. Bu içerde sanki bir şey parçalanıyor gibi oluyor, değişik yani. Ben öyle hissettim." [Asuman (39, 2)] şeklinde ifade etmiştir. Asuman'ın burada bahsettiği şey, annelikle birlikte kendi benliğinin yok olması (parçalanan kendi benliği) ve onun yerine çocuklarının geçmiş olmasıdır. Başka bir anne, "Fedakâr olduğumu düşünüyorum ama kendimi yok ederek değil. İsteklerini yapan bir anneyim ben. Ne istiyorsam bu fedakârlığı yapmak istiyorsam önce kendimi ikna ediyorum. O yüzden fedakârlık gibi 'ben sizin için neler yaptım, şöyle yaptım' gibi olmuyor. Bunu ben istiyorum." [Seray (39, 2)] sözleri ile fedakârlığa kendi karar vermiş olduğunu, kendinden vazgeçmeden annelik yaptığını, dolayısıyla "O yüzden fedakârlık gibi 'ben sizin için neler yaptım, şöyle yaptım' gibi olmuyor. Bunu ben istiyorum." derken de genelde çocuklara öfkelenenince ya da üzülünce başa kakılan bir fedakârlıkta bulunmadığını belirtmiştir. Seray'ın fedakârlığı kendi tercihiyle bağlıymış gibi görünüyorken Kevser'inki "yani onun uğruna fedakârlık yapamam dediğiniz şeyleri bile yapabilme gücünü kendinde (buluyorsun)" zorunlulukmuş gibi gözükmektedir.

Çocuk ne kadar büyürse büyüsün anneler uykularından ödün vermeye devam etmektedir:

Onlar önce rahat olsunlar. Bazen uyumadığım oluyor gece. Çok erken kalkan çocuklar. Erken de kalksalar eşimle birbirimize zaman ayırmamız lazım. Akşamları biz oturmak istiyoruz. Uyumak lazım, bazen bazı şeyleri öteliyorsunuz çocuk olunca. [Lale (29, 2)]

Lale'nin burada vurguladığı bir diğer durum da eşlerin birlikte zaman geçirmekten de fedakârlık yapmak zorunda olduklarıdır. "Uyumam lazım daha dinç olmalıyım, yok insan kendine plan koyuyor hayat çizgisinde ama çocuklar olduğu zaman bence ilk sırayı onları alıyorlar ister istemez" [Lale (29, 2)]

Annelerin ifade ettiği fedakârlığın bir başka boyutu da ekonomik durumla ilgilidir: "Belki kendimden çok bir fedakârlık yaptım ama bir anne olunca onlar için yaşıyorsun her şeyi. Her şey onlar için katlanıyorsun, kendine almıyorsun ona alıyorsun." [Pakize (39, 2)] Halk arasında annelik için söylenen "Yemedim, yedirdim; giymedim, giydirdim." sözünü çağrıştıran bir tutumdur.

Annelerin fedakâr olmaları ya da olmaları gerekliliği algısı annelerin birçok konuda geri planda kalmalarına yol açtığı için şu şekilde eleştirilmektedir:

O yüzden de işte biraz bunları yaşıyoruz. Biz anneler belki sırf bizim toplumumuzda olan şeylerdir bunlar bilmiyorum yani biz anne olduğumuz zaman her şey çocuk oluyor. Olmalı mı, olmamalı mı, doğru mu, değil mi? Anne hep ikinci planda kalıyor, sonra da böyle patlıyoruz işte. [Figen (45, 2)]

4.1.1.3.4. Sabırlı

Şefkatli annelik özelliklerinden bir diğeri de sabırlı olmaktır. Katılımcı anneler anneliği tarif ederken "Onun her haline sabredebilmek demektir." [Asiye (32, 2)] ve "Anne olmak çok farklı bir duygu, en başta sabır gerektiriyor." [Firdevs (35, 2)] sözleri ile sabrın önemini vurgulamıştır.

Katılımcı annelerden Firdevs, sabırlı bir anne olduğunu ifade etmektedir. Bununla ilgili yakın çevresinden çocuklarına gösterdiği sabır ile ilgili takdir ve eleştiri aldığını şu sözlerle açıklamaktadır:

... mesela babaannem eski bir kadın ama diyor ki 'senin sabrına hayranım' diyor. Kendi babaannem diyor nasıl bu kadar sabırlı olabiliyorsun diyor, kızmıyorsun, bağırmiyorsun, konuşuyorsun. Mesela annem mesela mutfakta ben yemek yapıyorum, Yusuf odada ders çalışıyor diyelim, on defa çağırıyor 'anne gelir misin?' ve ben her seferinde gidiyorum, 'buyur oğlum' deyip tekrar işime dönüyorum her seferinde. Annem de diyor ki, ya şu masaya oturttur mutfakta yanında yapsın. Ama orada ders çalışıyor, onun çalışma yeri mutfak değil ki. [Firdevs(35, 2)]

Çocuk eğitiminde sabrın neden gerekli olduğunu Yelda şu sözlerle açıklamaktadır:

Dolayısıyla bu işin içerisine duyguların girdiğini, duygusal gelişim girdiğinde davranış eğitimleri, girdiğinde işimizin daha da zor olduğunun farkındayım. Bunun için demek ki daha çok emek, daha çok sabır gerekiyor diye de hep düşünüyorum arka planda. Onun için daha uzun süreli bekliyorum yani. [Yelda (40, 2)]

4.1.1.3.5. Anlayışlı

Şefkatli annelik özelliklerinden anlayışlılık, katılımcı anneler tarafından çocuğu daha iyi anlamak olduğu şeklinde açıklanmıştır. Annelerden Yelda'nın aşağıda alıntılanan yerden daha fazla anlayışlı olmak konusunu işlemiştir. Ona göre anlayışlı annelik " ...çocuğunla birlikte büyüüp onun duygularıyla eşdeğer olmak, onun duygularını an an hissedebilmek."tir. Anlayışlı olmaya özellikle çocuğun yaptığı olumsuz davranışta daha fazla dikkat çekmektedir: "Ya bir davranışını yaparken bakıyorum, bazen çocuklarıma onu anlayabiliyorsam, o davranışını ne için yaptığını hissediyorsam, ben anneyim diyorum." [Yelda (40, 2)]

Bir diğer anneye göre anlayışlı olmanın tam zıddı çabuk öfkelenmektir. Anneliği süresince yaşadığı değişim en küçük çocuğunda (diğer iki büyük ile karşılaştırdığında) kolay kızmayan bir anne olduğudur: "Kızıma biraz daha anlayışlı bir anneyim daha mı sakinim. Önceden çok çabuk kızan agresifleşen... Şimdi de kızıyorum ama belli bir eşik var hani kolay kızmıyorum. Eskisi kadar. Daha sakin daha anlayışlıyım." [Hanife (42, 3)]

4.1.1.3.6. Merhametli

Şefkatli annelik özelliklerinden merhametli annelik, çocuklarının isteklerini reddettiklerinde veya onlar olumsuz ya da istenmeyen bir davranışta bulunduklarında annelere pişmanlık hissettiren ve onların kalbini yumuşatan duygu merhamet duygusu olarak görülmektedir. Lale bu durumu "... ben daha merhametli olarak görüyorum kendimi ister istemez, kızsam bile çocuklara, içimde bir şey oluyor hemen ekarte edebiliyorum çocuklarla konuşabiliyorum" [Lale (29, 2)] şeklinde açıklamıştır. Anneliği süresince merhamet duygusunun onun davranışlarında ağırlıklı olarak etkili olduğunu ve çocuklara duyduğu merhamet duygusunun daha öncesine dayandığını eklemiştir:

Tabi merhamet duygusu çok ağır geliyor. Ben de zaten öğretmenlik yaptığım dönemlerde de (...) merhamet duygum çok fazlaydı kıyamazdım gerçekten hani yani. [Lale (29, 2)]

Zeren, merhamet duygusunun çocuklarına kural koyarken ve kuralları uygulamaya çalışırken onu güçsüz kıldığından bahsetmiştir: "...yanlış bir şey olduğunu biliyorum ama başaramıyorum. Bende biraz şey var kıyamama. Ama bu şekilde çocuklarım düzgün,

istediğim gibi olmuyor.” Zeren’nin merhamet duygusundan duyduğu rahatsızlığı satır aralarından okuyabiliriz:

Evet merhametten. Mesela almayacağım bunu diyorum. Her gün bir şey alıyoruz. Bugün almayacağım diyorum ama bakıyorum bakışına, hadi neyse bu son olsun git al diyebiliyorum. Bunu yapmasam belki üçüncü kez istemeyecek benden annem almıyor diye. [Zeren (47, 2)]

Şefkatli annelik yukarıda ifade edildiği gibi, çocuklarını koşulsuz sevmek, hataların değil olumlu davranışların üzerinde durma, hatalara karşı sabırlı ve anlayışlı olma, merhametli olma ve her şeyden feda edip çocuklarını önceleme şeklinde kavramsallaştırılmaktadır.

4.1.2.4. Bilgili

Anneler çocuklarını yetiştirirken benimsedikleri ilkelere göre hareket etmektedir. Bu ilkeler gelişim ve çocuk psikolojisi bilimlerinden temel alan gerçekçi ilkelerdir.

4.1.2.4.1. Çocuk eğitiminin süreç gerektirmesi

Anneler, çocuk eğitiminin uzun sürdüğü, davranış kazandırmanın ve olumsuz davranışları değiştirmenin süreç gerektirdiği, çocuğun anne ve babanın hedeflediği davranışların bir anda mümkün olamayacağı anneler tarafından belirtilmektedir. Bu farkındalığı olan ve buna göre hareket eden anneler, kendilerini daha sabırlı olduklarını görmektedir:

Rahatım da ama çocukların üzerine aşırı titreyen birisi değilim galiba çok korumacı aşırı korumacı biri değilim, çocukların kendi kişiliklerini tabii süreçte oluşturacaklarını düşünüyorum. [Pervin (35, 2)]

3-4 yıl sürekli örnek davranışlarla hayatına işliyorsun, ilmek ilmek işliyorsun ve bir süre sonra yavaş yavaş ama hemen de çıkmıyor, yavaş yavaş geri geri çıkıyor (...) Onu da düzeltmek için çok zamana ihtiyacı olduğunu gördüm. Bir kere iki kere konuşarak bu düzelmüyor (...) Dolayısıyla öyle hemen sonuç alayım filan yok. İlmek ilmek işlenecek davranış eğitimi diye düşünüyorum. [Yelda (40, 2)]

4.1.2.4.2. Çocuğun gelişim döneminin farkında olma

Annelerin çocuklarının yaş dönemleri, görevleri ve özellikleri ile ilgili bilgi sahibi olmaları, onları çocuğun yaşına uygun davranışları konusunda güçlendirmekte ve anneleri yetkin hissettirmektedir:

Çocukların yaş grubu ile hani alakalı bilgi sahibi isen 1 yaşında çocuk bunu yapar, bir yaşındaki çocuk ısırmak ister, sınırlarını denemek ister ya da ısrarak tanımak ister, biliyorsun (...) Onları biliyorsan çocuğun yaptığı her şey sana normal geliyor ve seni genişletiyor. Bu geçici dönemdir o yüzden o çok sorun yapmaya gerek yok, ona göre çözüm üretiyim diyorsun. Ama bu bilgiye sahip değilsen bunu panikle karşılayıp ani tepkiler verilebilir diye düşünüyorum. [Yelda (40, 2)]

Çocuğu tanımak, gelişim döneminin farkına varmak ve çocuğu çocuk olarak kabul etmek, annelerden Firdevs'in çocuğu ile çatışma yaşamamasına yol açmıştır:

Çocukla ilgili gerçekten yani hep anneleri şikâyet ediyor. Çocuk dağıtıyordur, oluyordur, yemiyordur ama bunlar zaten çocuk olduğu için olması gereken şeyler bir kere hani. Çocuğu çocuk olarak kabul etmek gerekiyor (...) Onları yetişkin bir birey olarak görmeyeceğiz, böyle düşündüğüm zaman sorun yaşamadım. [Firdevs (35, 2)]

Çocuğunuzu çok iyi tanımanız gerekiyor. Her yaşına göre nasıl davranmanız gerektiğini bilmeniz gerekiyor. [Firdevs (35, 2)]

4.1.2.4.3. Toplumun beklentilerini her zaman dikkate almama

Anneye çevreden söylenen sözler ve toplumun beklentileri, anneleri zaman zaman zor durumda bırakmaktadır. Ancak anneler bir baş etme biçimi olarak bu sözleri dikkate almama, anne olarak çocuğuna kendi bildiği ve hissettiği şekilde davranma yolunu seçmişlerdir. Örneğin Ahu, çocuğunun duygusal problemlerinden ötürü kendisine olan düşkünlüğü ve sürekli onu yanında istemesinden dolayı yaşadığı sıkıntılı zamanlarında çevresindeki kişilerin kendine hiç de uygun olmayan tavsiyelerini dinlemediği için şükretmektedir:

Yani mesela ben üç-dört yıl hiçbir arkadaşım la buluşmamıştım, çok net hatırlıyorum. Çünkü A.. orda da sıkıldım diyecek, durmayacak, altı yıl şöyle yapışık şekilde (göstererek) birlikte yaşadık. Bu süreç çok zordu (...) O dönem herkes bana diyordu, bırak alışsın, bırak şöyle olsun, bırak ağlasın. İyi ki yapmamışım şimdi vicdan azabı çekerdim. [Ahu (42, 2)]

Katılımcı annelerden Yelda, toplumun beklentilerine göre davranmayı dikte eden 'ayıp' kavramını çocukları pasifize ettiği, onlara söz hakkı tanımadığı ve hatta yok saydığı için eleştirmektedir:

Bizim büyüklerimiz çok daha kültürel öğelerine bağlı toplumsal beklentilerini çocuk üzerinde karşılamaya çalışan bir aile yapımız var. O yüzden ben onlardan farklı olduğumu düşünüyorum (...) Mesela misafir geldiğinde bir gelip onlara hoş geldin demeyi çok önemsiyor ya da ona bir şeyi söylediğin anda ona tepki vermesini, onu hemen yapmasını, yani ailenin söylediği her şeyi çocuğun evet demesin, sorgulamadan ya da onun istekleri gözetilmeden bunu yemen lazım, yemeğindeki şu yemeği yemesi bekleniyor. Ama onun seçme hakkının çok önemli olmadığı düşünülüyor (...) Toplumsal bir ayıp kavramı vardı mesela, o ayıp kavramı şu anda çocuklarımızda asla kullanmamaya söz verdiğim, nefret ettiğim kelimelerden bir tanesidir ayıp kavramı. Çünkü çocuğun ayıpla terbiye edilmesi çok içi boş bir şeymiş gibi geliyor. Ayıp yani bir başkası için hayatını yaşa, senin değer yok, kişiliğinin değeri yok, ne istediğinin hükmü yok, ama bir başkası için yaşa. [Yelda (40, 2)]

4.1.2.4.4. Uzman desteğine başvurma

Anneler, çocuklarını yetiştirirken baş edemedikleri durumlarla karşılaştıklarında bir uzmana başvurdıklarını ifade etmiştir. Ailelerin genellikle çocukları ile ilgili problem yaşadıklarında uzmana gitmekten çekindikleri araştırmacı tarafından gözlemlenmiştir.

Ancak bu çalışmaya katılan anneler, gerekli gördüklerinde ve ihtiyaç hissettiklerinde bir uzmana gitmekten çekinmeyen ve bu şekilde problemlerini etkili bir biçimde çözmeye çalışan kişilerdir. Bu alt kategori, bu açıdan değerli görülmektedir.

Geçen gün mesela şey olmuş okulda. Oğlumun öğretmeni aradı bizim oğlan prematüre doğdu biraz geri. Arkadaşına seni öldüreceğim demiş. Allah bizi aradılar biz de panik olduk. Çocuk psikiyatrisine getirdik. [Ece (38, 2)]

Ben çocuğumu kardeşinin henüz o dönemi girmeden büyük çocuğumu hazırlıyorum. E bunu da zaten pedagoğdan da destek aldığımızda bana böyle söylemişti. [Yelda (40, 2)]

Biz A... ile çanta gibi. Bir gün yanımda ada yok bir şey unuttum gibi yani sağıma soluma bakıyorum. Dükkanı açıyoruz. Noteri Her yere birlikte gidiyorduk onun sıkıntısını yaşadım dedim ya psikolojik destek aldım. Muhtemelen onların sonucuydu. [Ahu (42, 2)]

Ehil anneliğe sahip annelerin kendilik algıları kısaca çocukları bağımsız bireyler yetiştirmek için özgürlüğü teşvik eden, bunu yaparken kontrolü elden bırakmayan, gerektiğinde sert ve yumuşak olabilen şefkatli annelik olduğu söylenebilir. Bu alt kategorinin birçok alt kategori ile ilişkisi bulunmaktadır. Çünkü annelerin kendilerini algılayışları, hem annelik pratiklerini hem çocukları ile ilişkilerini etkilemektedir.

4.1.1.4.5. Çocuğa rol model olunduğunun farkında olma

Katılımcı anneler, çocukların anne babalarını gözlemleme yolu ile belirli davranışları öğrendiklerini örneklerle açıklamaktadır. Örneğin Feride, anne babanın dürüst olmasının ve çocuğa değer vermesinin çocuğa aktarılmasından bahsetmektedir:

Toplum içinde iyi böyle kalmak kesinlikle bir kez çocuğa iyi bir örnek olmak lazım çocuk annesinin kopyası kesinlikle iyi bir örnek olması lazım. Sen yalan söylememelisin ki, çocuğun yalan söylemesin. Sen düzgün olmalısın ki çocuğun düzgün olsun, sen önemsemelisin ki çocuğun kendini önemsesin gibi. [Feride (36, 1)]

Çocuklar anne babanın davranışlarını kopyalar. Özellikle anneler davranışlarına dikkat etmek zorunda olduklarını hissetmektedir. Ancak burada cinsiyet faktörünü de ele almak gerekmektedir. Anneden örnek aldığı söylenen çocuğun cinsiyeti kızdır. Erkek çocuğu olan annelerde durum babanın daha fazla örnek alınması şeklinde gerçekleşebilir. İki erkek çocuk annesi Yelda rol model alma hususundan bahsederken ‘biz’ ifadesini, yani anne babanın her ikisini de içerecek şekilde kullanmıştır. Ancak Ebru ve Figen kız çocuğu sahibi olarak annelerin rol model olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Örnek oluyorsun mesela. Y... benim şu an her şeyimi örnek alan bir çocuk. Yani en basitinden gece yatarken yüzüme sürdüğüm bakım kremini örnek alıyor. Anlatabiliyor muyum, ben ona göre hareket etmek zorundayım. [Ebru (35, 1)]

Mesela bir misafiriniz geldi, bir arkadaşınız geldi, hoş geldin dersin, ne bilim bir ilgi gösterirsiniz, değil mi yani (...) Çocuğunuz da işte misafir gelince bak ilgilen, onu

anlamaz çocuk, gördüğünü alır. Dolayısıyla yani görsel olarak çocuğa bir şeyler verebilmeli, iyi örnek olabilmeli. [Figen (45, 2)]

4.2.3. İdealim

Ehil anneliğe sahip annelerin kendilik algılarının incelendiği bir diğer kategori *İdealim* kategorisidir. Bu kategoride annelerin ideal annelik algıları incelenmekte; dolayısıyla kendilerinde eksik gördükleri ya da kendilerinde beğendikleri annelik özellikleri ortaya çıkmaktadır. Annelik deneyim ve algıları ile çocuğuyla ilişkileri “*Takdir ettiğiniz bir anne var mı? Varsa ne gibi özellikleri var?*” sorusuna verilen cevaplar ile derinlemesine incelenmiş; üç alt kategori ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlar çocuğuyla ilişkiye dair ideallerinin açıklandığı *ilgili*, kendi ile ilgili ideallerinin olduğu alt kategori olan *kendine odaklanan* ve kural koyma ile ilgili ideallerin açıklandığı alt kategori olan *dengeli anneliktir*. Bu alt kategoriler analiz edilirken, alıntı yapılan katılımcı annelerin ideal annelik algılarının kendilerinde eksik olan mı yoksa kendilerinde gördükleri herhangi bir özellikten mi bahsettikleri de ifade edilmiştir. Bu şekilde annelerin kendilik algıları farklı bir perspektiften ele alınmaya çalışılmıştır.

4.2.3.1. İlgili

Çocuğuyla ilişkisine dair ideal annelik algılarının incelendiği bu kategoride katılımcı annelerin ifadeleri çeşitli başlıklar altında incelenmiştir. İlgili ideal annelik algısı; çocukları ile ilgili olan, çocuğuna tercih hakkı sunan, çocuk odaklı olan ve çocuklarının isteklerine aşırı tolerans gösteren annelik özellikleridir.

4.1.3.1.1. Çocukları ile ilgili

Çocukları ile ilgili olan, onları kontrol edebilen, hem çalışma hem ev hayatını idare edebilen kişiler ideal anne olarak örnek verilmiştir. Aşağıda sözlerinden alıntı yapılan her iki anne de aktif iş hayatında olmalarına rağmen ev işlerinde ve çocukları ile ilgilenmede ‘çalışmıyor gibi görünen’ annelerin anneliklerini takdir ettiğini söylemiştir.

Ablam mesela, onun anneliğini takdir ediyorum. 20 senedir çalışıyor bankada ama çocukları çok düzgün. Mesela çalışan annelerin çocukları biraz daha gevşek, rahat olur (...) Ama o da yani hem çalışıyor hem çok özverili (...) örnek alıyorum kendime. [Eda (40, 2)]

Bir amcamın kızı var mesela onun anneliğini biraz takdir ediyorum. O da çocuklarına çok bağlı, çalışan bir anne gibi değil (...) dersleriyle ilgili... [Firdevs(35, 2)]

Eda mülakat esnasında çocukları üzerinde kontrollü olduğundan bahsetmiştir. İdeal anne olarak verdiği örnek kişi de kendi gibi kontrollü olan ablasıdır. Dolayısıyla örnek verdiği kişi kendine benzeyen özelliklere sahip bir annedir.

Firdevs de benzer şekilde çocuklarıyla çok ilgili olduğunu ve kendini onlara adadığını söylemiştir. Özellikle dersleriyle ilgili olduğunu takdir etmesinden dolayı Firdevs'in de ideal annelik algısı için örnek verdiği kişi kendine benzeyen özelliklere sahip bir annedir.

4.1.3.1.2. Çocuğuna tercih hakkı sunan

Annelerin bahsettiği bir başka ideal annelik algısı da çocuğunun fikirlerini, tercihlerini önemseyen, özgür yetiştirmeye çalışan annelik tutumu ile ilgilidir. Yelda ideal annelik algısından bahsederken çocuğunun kıyafet tercihinin karışmayan bir arkadaşını örnek vermektedir:

...oğlum anaokuluna giderken sınıf arkadaşı vardı, (annesi) kızının isteklerine tamamen saygı duyardı. O kıyafetle mi gitmek istiyorsun tamam kızım gidebilirsin derdi. Herkesin belki yadırgadığı bir kıyafetle çok rahat, en büyük bir gururla kızını o vaziyette anaokuluna bırakırdı. Onun hakkına onun fikirlerine saygılı olmak adına bunu yapardı. [Yelda (40, 2)]

Yelda mülakatlar boyunca çocuklarının duygu ve düşüncelerine saygılı olmaya çalıştığından bahsetmiştir. Verdiği örnekteki arkadaşının tutumunun kendi tutumuna benzer olduğu düşünülmektedir.

4.1.3.1.3. Çocuk odaklı olma

Annelerin ideal annelik algılarından bir diğeri de kendini çocuklarına adama/tamamen çocuk odaklı olmadır. Örneğin, Feride, arkadaşı N...’in çocukları üzerindeki emeğini takdir etmektedir.

Mesela N...’nin çocuklarıyla iletişime etkinlik yapması, elinden geldiği kadar çocuklarını iyi bir şekilde yönetmeye ve büyütme çalışmasını takdir ediyorum, gördüğüm kadarıyla. [Feride (36, 1)]

Feride’nin kendi anneliğine benzer bir anne seçtiği düşünülmektedir. Kendi annesinin anneliğini takdir eden Seray, annesinin onun üzerindeki sevgi ve ilgisini, verdiği sözde durmasını annesine müteşekkire bir halet-i ruhiye ile anlatmaktadır:

Annem. Koşulsuz sevgiyi, dokunmayı... Verici, çok verici (...) Annem bir şey söylerse yapar, tüm işlerinin arasında yapması gerekeni yapardı, işe giderdi, törende bir şekilde o kafayı göreceğimi biliyordum. Görür, göz göze gelir, giderdi. [Seray (39, 2)]

Seray’ın kendi annelik algısını dışa vurduğu düşünülen bu seçiminin kendi anneliğiyle benzerlik taşıdığı düşünülmektedir.

Bir diğer annenin ideal annelik algısının, zamanını çocuğa göre şekillendirmek olduğu görülmektedir. Pakize, mülakat esnasında ev işlerinden ve geniş bir ailede gelin olmasından ötürü çocukları ile çok zaman geçiremediğinden suçluluk duyguları yaşadığını sıklıkla ifade

etmiştir. Aşağıdaki alıntıda verdiği örnek, Pakize'nin yapmak istediği ama yapamadığı bir annelik modelidir.

Bütün zamanını onunla geçiriyor, onunla birlikte oyunlar oynuyor. Onunla birlikte alışveriş merkezlerine gidiyor (...) Atıyorum bir düğün varsa gelmez mesela, ben ayıp olur diye giderim geliniz ya biz, ben giderim. O gelmez, yok Yağmur'un yatması gerekiyor, uyku saati der. [Pakize (39, 2)]

Zamanını çocuğuna göre şekillendirmeye bir diğer örnek de Ebru'dan gelmektedir. Ebru, cümlelerin sonunda örnek verdiği komşusunu kendine benziyor olduğu için seçtiğini eklemiştir:

Ona göre hareket ediyor, uyku saatini, yemek saatini (...) Onu da kendim gibi gördüğüm için beğeniyorum belki de bilmiyorum ama özeniyor çocuğuna gerçekten özeniyor. [Ebru (35, 1)]

Lale, zaman ve enerjisini çocuklarına adanmış bir anne örneği vermiştir. Mülakatta kendisinin de 'zaman zaman uykusuz kalarak' annelik yaptığını söylemiştir. Annelik algısı kendi anneliğine benzerlik göstermektedir.

Yani şu hoşuma gidiyor, üç tane çocuğu var ve ay çocuklarım var, şunu yapayım, dinleneyim... Çocukları ile birlikte bir şey yaptığı zaman sabah erken kalkıp akşam geç yattığı da oluyor (...) Ne kadar yorulsa da, yorgun aslında, yorgunum demiyor. [Lale (29, 2)]

4.1.3.1.4. Çocukların isteklerine aşırı tolerans

Çocuklarının isteklerine 'hayır' demeyen anne, Asiye'nin ideal annelik algısıdır. Çünkü Asiye kendini kuralcı olarak tanımlamaktadır. Alıntıda da belirttiği gibi ideal annelik algısı kendisine benzemeyen ve olmak istediği anneliktir denilebilir:

Banu dediğim arkadaşım çok özverilidir, çok sabırlıdır . Ben ona göre daha kuralcı bir anneyim. O benim kuralcı olmamı takdir ettiğini söyler, ben de onun daha sabırlı olmasını takdir ederim. Kolay kolay hayır demez. Diyorum ya ben rahatım evde survivor parkuru kuruyorum diye. O survivor parkuruyla yaşayalım dese çocuklar yaşar. Üst seviyede özverili bence, güzel. [Asiye (32, 2)]

Anneler genellikle çocukları ile ilgilenme konusunda kendilerini yetersiz görmekte; daha fazla ilgili olmadıkları için kendilerini eleştirmektedir. Dolayısıyla annelik pratiklerinde daha fazla çocuk odaklı kararlar vermektedir. Bu açıdan bakıldığında Çocuk Odaklı İletişim tema'sının altında yer alan ve anne-çocuk ilişkisini güçlendiren pratiklerin açıklandığı ilgi ve güven alt kategorisi ile ilişkilidir. Bir başka deyişle kendini çocukları ile yeterince ilgilenmediğini düşünen ve idealinde 'daha ilgili anne olma' olan anneler, çocukları ile ilişkilerinde ilgili olmaya çalışmaktadır (kaliteli zaman geçirme gibi).

4.2.3.2. Kendine odaklanan

İdeal annelik algısı olarak kavramsallaştırılan kendine odaklanma burada daha çok kendine zaman ayırma ile kendini geliştirme pratiklerini kapsamaktadır.

4.1.3.2.1. Hem çocuklarına hem kendine zaman ayırabilen

Çocuklarına ayırdığı zaman kadar kendine de zaman ayırabilme annelerin kendilerinde olmasını istediği bir zaman yönetim becerisidir. Ece kendinde eksik olan bu yönü örnek üzerinden açıklamakta ve Ece'nin ideal annelik algısını ortaya koyduğu düşünülmektedir.

Var bir tane arkadaşım. Çocuk nöroloğu (...) Çok takdir ediyorum hem yoğun çalışıyor. Hem çocuğu ilgileniyor hem eğitimlerine gidiyor onu çok takdir ediyorum (...) Çok iyi bir hekim. Yakında doçent olacak, hem yayını yapıyor, hem çalışıyor, hem geziyor tozuyor, hem çocuğu ile ilgileniyor hem de güzel sinir bozucu bakımlı falan. Ben yapamam bunu, ben de ölürdüm kesin %100 hem de. [Ece (38, 2)]

4.1.3.2.2. Kendini geliştiren/araştıran

Anneliğini geliştirmek, yeterli bir anne olmak için araştırma yapmak annelerin ideal annelik algılarından biridir:

Neyini takdir ediyorum, çok araştırmacı birisi. Çok iyi bir anne olup olmasına ben karar veremem ama kızıyla ilgili bir şey olduğu zaman bana sorar, araştırır, ne yapması gerektiğini düşünür (...) Bir şeyler yapmaya çalışıyor ve öğrenmeye çalışıyor, bu benim hoşuma gidiyor. [Nagihan (36, 2)]

4.2.3.3. Dengeli

İdeal annelik algılarının incelendiği bu temanın son kategorisi annelerin ideallerindeki çocuklarına kural koyma ile ilgili algılarıdır. Anneler kural koyarken çocuklarını kırmak ve üzmetten çekinmekte ancak kurallara da uymalarını sağlamak istemektedir. İşte bu tutum genelde 'ne sert ne yumuşak' şeklinde kodlanmış; daha sonra kategorinin ismi dengeli olarak adlandırılmıştır.

4.1.3.3.1. Kuralcı/kuralları net

Katılımcı anneler ideal annelik algılarındaki annelerin kural koyarken net olduklarını ve çocukların bu kurallara bir şekilde uyduklarını belirtmiştir. Alıntılanan her iki anne de kendilerinde olmasını istedikleri kural koyma üzerine örnekler vermiştir:

Çok sert olmasına rağmen benim eksik yönüm benim kuralcılığım olduğu için ablamın çocuk yetiştirmesini, sonuçlarını gördüğüm için... Çünkü çocuk hani yedide kalkmış akşam 7-8'de yatmış, o düzeni vermiş. Yemese de zorlamış, alıstırmış, yedirmiş (...) Planlı yönünden ablam gibi olmayı isterdim. [Zeren (47, 2)]

C... diye bir arkadaşım var onun da kural koyabilmesini seviyorum. Nasıl yapıyor öncesinde ya da sonrasında o kuralı geçirmek için ne taktik uyguluyor, bilmiyorum ama

hayırsa hayır. Hayır diyorsa, ‘sana hayır demiştim’ diye hatırlatıyorsa o çocuk onu yapamıyor, yapmıyor. Güzel bir şey yani. [Asiye (32, 2)]

4.1.3.3.2. Ne sert ne yumuşak

Kural koyarken annenin üslubunun sert-yumuşak arasında bir dengede olması gerektiğini düşünen Rukiye, kendine benzeyen bir anne örneği vermektedir: “Üslubu güzel ne çok sert ne de çocuğunu dediğini yapan. Demek ki şey düşünüyorum kendime yakın kişileri buluyorum. Daha çok dengeyi sağlayan bir tarz...” [Rukiye (42, 2)]

4.1.3.3.3. Bağırmayan anne

İdeal annelik kategorisi altında annelerin ideal annelik algıları sorgulanırken annelerin takdir ettikleri annelerin özellikleri sorulmuş ve verdikleri cevaplar analiz edilmiştir. Ancak bağırmayan anne alt kategorisi, ideal annelik algısının sorulduğu sorudan farklı olarak annelerin mülakat esnasında söyledikleri, kendilerinde eleştirdikleri durumlardan yola çıkılarak oluşturulmuştur. Annelerin sıklıkla dile getirdiği şey bağırmayan anne olmak istedikleridir.

Katılımcı anneler çocuklarına bağırarak için üzüldüklerini ve sonrasında pişmanlık duyduklarını ifade etmiştir. Bu açıdan anneler kendilerini, kendilerine biçtikleri annelik ideeline ulaşmış saymamaktadırlar:

Olmak istediğimin çok altındayım diyebilirim. Çünkü çocuklarımla daha çok arkadaş olarak iletişim kurmayı isterdim, onlara kızmadan, bağırmadan büyütebilmeyi çok isterdim (...) Zorladıkları noktalarda bağırarak istemiyorum ya hani o konuda üzüldüyorum tabii ki... Bağırıyorum da kızıyorum da cezalandırıyorum da. O ağladığında ben de ağlıyorum ama bunu yaşamak istemezdim. [Asiye (32, 2)]

Bağırıp çağırmadım da diyemem. Ona çok dikkat etmeye çalışırım, bağırarak onlara rol model olmak istemiyorum ama ister istemez bazen o da oluyor... [Lale (29, 2)]

Bağırarak için üzülen ve suçluluk duyan annenin tam karşısında bu durumu normal karşılayan anneler de vardır:

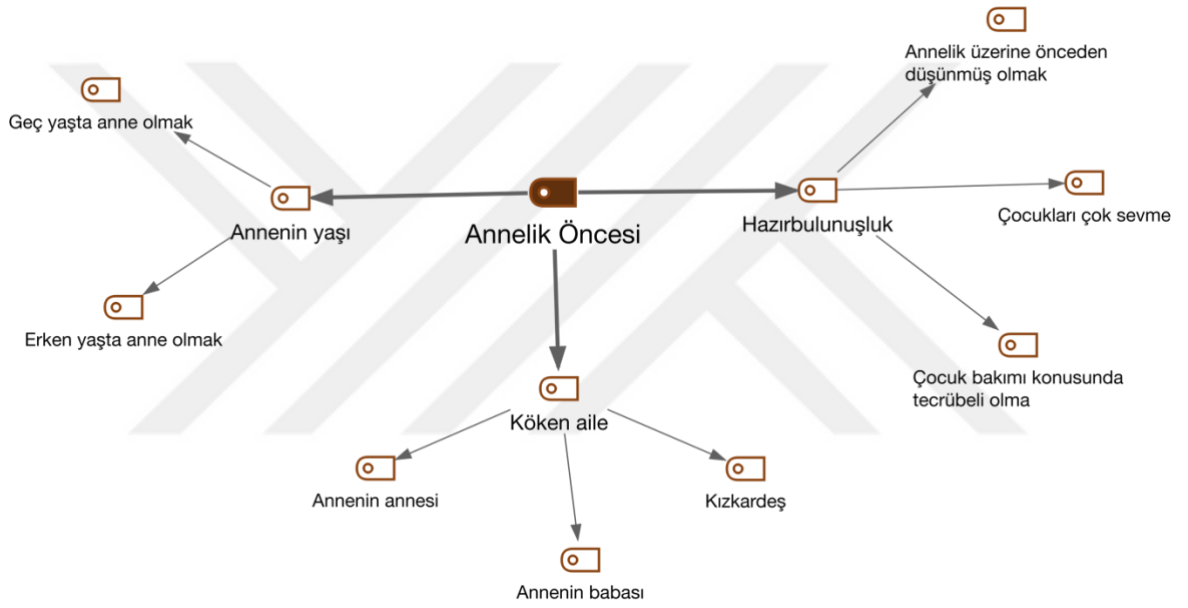
Zaten bağırınca çok şaşıyorlar. Arada kızıyorum canım, bağırıyorum, ‘anne ya niye bu kadar sinirlisin diyorlar’ bana arada oluyor tabi ama çok seviyorum. [Ahu (42, 2)]

Annelerin olmak istedikleri annelik özelliklerine bakıldığında çocukları ile ilgili, kendine de odaklı ve kurallar konusunda ne sert ne yumuşak olmak istedikleri görülmektedir. Bazı annelerin ideal annelik algılarına yakın davrandıkları, ancak bazılarının ise bundan uzak oldukları görülmüştür. Ancak her iki durumda da, annelerin ideallerindeki gibi hareket etmeye çalışmaktadır (ilki zaten öyle davranmakta, ikincisi ise çabalamaktadır). Bundan ötürü, ehil annelik kavramının kapsamı, ideal annelik algısını da içine alacak şekilde

genişletilebilir. Özgürlükçü, kontrollü ve şefkatli anneliğin yanında, ilgili, kendine odaklı ve ne sert ne yumuşak annelik özellikleri de eklenebilir.

4.2. Tema-2: Annelik Öncesi

Bu tema altında annelerin, anne olmadan öncei faktörler ve anne oldukları zamanki yaşlarının annelikleri üzerinde nasıl etkilerinin olduğu incelenmektedir. Annelik üzerinde, annenin yaşının olumlu ve olumsuz etkilerinin neler olduğu, anne olmadan önce anneliğe ve çocuğa hazırbulunuşluğunun annelikte rol doyumunu nasıl etkilediği ve köken ailesindeki kişilerin (anne, baba ve kız kardeş) anneliklerini nasıl şekillendirdiği açıklanmıştır (Şekil 11).

Şekil 11: Tema-2 Annelik Öncesi

4.2.1. Annenin Yaşı

Katılımcı annelerin kendi annelikleri üzerinde etkisi olduğunu düşündükleri yaş faktörü, erken yaşta anne olmak ve geç yaşta anne olmak şeklinde alınmıştır. Anneler, anne olmanın optimum bir yaşı olduğunu savunmuş; ancak her bir anne optimum yaştan farklı olduğunu belirtmiştir. Onlara göre erken yaşta (yani 20-30 yaşlar arasında) anne olmak ile geç yaşta (30'dan sonra) anne olmak arasında belirgin farklılıklar vardır. Bu kategoride anne oldukları yaştan, onların annelik özellikleri, duygularını kontrol düzeyleri, stresle baş etme şekilleri gibi konularda ne gibi etkilerinin olduğu açıklanmaktadır.

4.2.1.1. Erken yaşta anne olmak

Erken yaşta anne olmak katılımcı anneler tarafından 20’li yaşların başında anne olmak olarak ifade edilmektedir. Erken yaşta anne olmak Eda’nın daha sabırsız olmasına ve çocukla inatlaşır şekilde ilişki kurmasına yol açmıştır: "Yani 21 yaşındayken o zaman böyle değildim tabi çocukla çocuk oluyordum. Belki o yüzden asi oluyor çocuk. İnatlaşıyordum yani." Ancak Eda ilk çocuğuyla karşılaştığında ikinci çocuğunda daha farklı bir tutumda olduğunu eklemiştir: "Ama A...’da daha rahattım, daha relaks, daha hoşgörölüyüm. Mesela bir şey yapmış, düşmüş, kırmış, cocuktur, yapar diye hoşgörölü davranıyorum ama büyük kızımda öyle değildim." [Eda (40, 2)].

Erken yaşta anne olduğunu "Ben çok genç yaşta anne oldum ve çok genç yaşta bunları tattım ama 24 yaşında anne oldum ben" şeklinde ifade eden Figen, bunun avantajını "Genç annelikte bazı şeyleri böyle daha yüzeysel, panik olmadan düşünebiliyor veya yapabiliyor insan" şeklinde açıklamaktadır.

Bu durumda Eda erken yaşta anneliği "sabırlı olmama" yönünden negatif bulurken, Figen daha rahat olma açısından pozitif değerlendirmektedir.

4.3.1.2. Geç yaşta anne olmak

Katılımcı annelere göre geç yaşta anne olmanın annelik üzerindeki olumlu etkisi yaş ilerledikçe kadınların anneliğe hazır hale gelmesidir: "Bir de şey çok önemli insanlar biraz geç yaşta anne olmalı. Bazen dezavantajları var, yetişemiyorum. Artık ama bazı şeyleri yaşamış bitirmişsiniz ama beden ve ruhen anneliğe çok hazırsınız.". Bu hazır olma hissinin altında ise sabır duygusunun artması yatmaktadır: "Yaş ilerledikçe sabır olayınız artıyor daha sabırlı oluyorsunuz ve anne olmayı istiyorsunuz içten." [Ahu (42, 2)].

Bazı katılımcı anneler ise bu düşüncenin aksine yaş ile birlikte sabır duygusunun ve tahammülün azaldığını, bu yüzden geç anne olunmaması gerektiğini belirtmiştir:

Evet tabi fiziksel olarak söylüyorum ama insan belki sorunları olabiliyor yaş ilerledikçe insanın daha tahammülü az alabiliyor. Daha sinirleri yıpranmış olabiliyor. Bunlar da tabi çocuklara biraz yansıyor." [Kevser (36, 2)]

Yaş ilerledikçe fiziksel yeterliliklerin azalmasından ötürü zorlandıklarını ifade etmektedir. Özellikle çocuk parkında çocuğa eşlik edememenin anneleri üzen bir durum olduğu düşünülmektedir:

Ya şöyle ben çok geç anne olduğum için (...) istediği an çıkamamak, peşinde koşamamak, onun istediği gibi olamamak yeri geliyor parka götürüyorsun, ‘sen

anneanne misin babaanne misin' diyorlar. Ben diyorum anneyim (...) Genç değilsin fit değilsin. [Zeren (47, 2)]

Erken yaşta anne olsaydım da ben ne güzel parkta bahçede onla oyun oynuyorum, çocuk gibi kaydırdan kayıyorum derken hani o mutlu ederdi diye düşünüyorum. Ama yetemiyorum mesela çocuk oyun oynuyor oynamak istiyor mesela ama ben yorgun hissediyorum, vücudum o kadar dinç değil. [Yelda (40, 2)]

Çocukluk enerjisine daha az uyum sağlayabiliyorsunuz yani. Çocuk olmak gerekiyor anne olduğunuz zaman (...) Genç annelik daha önemli. [Asuman (39, 2)]

Anneler, yaş ilerledikçe 'hayat yorgunluğu'nun arttığını ve annelik yapmanın zorlaştığını belirtmektedir. Gençken hem fiziksel hem de psikolojik olarak anneliğin getirdiği zorluklar daha kolay atlatılabilir:

Vücuden de, kafa olarak da hani biraz daha aklınız havadayken daha kolay atlatırsınız, daha ince düşünmekten kurtulursunuz. Hem vücut hem ruhen daha genç anne olmak gerekir (...) Şunu da söyleyeyim geç anne olmak çok zor. Çünkü daha hassas, aşırı hassas oluyor insan. [Figen (45, 2)]

Erken yaşta ve geç yaşta anne olmak hakkında annelerin tüm söyledikleri şu alıntı ile özetlenebilir: "Öncelik meselesi. İsterseniz erken yaşta anne olursunuz, fiziksel anlamda çocuğunuzu doyurursunuz ya da geç yaşta anne olursunuz duygusal anlamda doyurursunuz" [Yelda (40, 2)] Anneler erken yaşta anneliğin fiziksel güç açısından avantajlı bulurken, geç yaşta anneliği duygusal olgunluk açısından avantajlı bulmaktadır.

Annelikte yaş faktörü ele alındığında katılımcı anneler erken ya da geç yaşta anneliğin stresle baş etme konusunda farklı etkileri olduğundan bahsetmektedir. Erken yaşta anne olmak, anneliğin stres kaynaklarından fiziksel zorlukların tolere edilmesini sağlamasının yanında, çocuğa daha az sabırlı olma ve daha dürtüsel olma gibi olumsuz tutumların sergilenmesine yol açmaktadır. Geç yaşta anne olmak ise, stres kaynaklarından olumsuz duyguları (öfke, kaygı gibi) yönetmeyi kolaylaştırmaktadır. Bundan dolayı annelikte yaşı stresli yönetme ile ilişkisi bulunmaktadır.

4.2.2. Hazırbulunuşluk

Annelik öncesi faktörlerden bir diğeri de anneliğe hazırbulunuşluğu artıran tutum ve davranışlardır. Bu durumlar alt kategorilerde çocukları çok sevme, annelik üzerine önceden düşünmüş olma, çocuk bakımı konusunda tecrübeli olma şeklinde işlenmiştir. Anneliğe hazırbulunuşluk ehil annelik ile ilgili diğer tema ve kategorileri de etkilemektedir. Hazırbulunuşluk düzeyi arttıkça ya da çeşitlendikçe annelerin kendilik algılarında, çocuk yetiştirme pratiklerinde, daha sonra çocukla geliştirdikleri ilişkilerinde de etkili olmaktadır.

4.2.2.1. Çocukları çok sevmek

Katılımcı anneler için çocukları seviyor olmaları, onların çocuk sahibi olmaya karar vermelerinde önemli bir etkidir. Bu sevginin onları anneliğe hazırladığı düşünülmektedir:

Çocukları her zaman sevdim mesela liseye, ortaokula gidiyorduk. Üst katta hemşire vardı, bırakırdı çocuğunu, biz bakardık. Çocukluğumdan beri çocuk seviyorum o yüzden herhalde bu kadar çok geç çocuk sahibi oldum, çok uğraştım çok sevdiğim için. [Zeren (47, 2)]

Yani ben zaten çocuk istiyordum, seviyordum eşimle sağladığım uyum... Zaten altı ayda evlenmeye karar verdik. [Seray (39, 2)]

Katılımcı anneler anne olmadan çok önce bile akraba ya da komşu çocuklarına göz kulak olduklarından bahsetmiştir. Bu da onların çocukla ilgili durum ve ortamlara kolayca girmeye hazır olduklarının göstergesidir.

4.2.2.2. Annelik üzerine önceden düşünülmüş olmak/zihinsel hazırlık

Anneliğe hazırbulunuşluğu artırdığı düşünülen şeylerden biri de annenin anne olmadan önce (evlenmeden önceki zamanlarda ya da evliliği başladığında) çocuk sahibi olmaya, annelik rolüne, annelik pratiklerine dair zihinsel bir çaba göstermiş olmasıdır. Örneğin; katılımcı annelerden Firdevs, anne olmadan önce, gelecekte nasıl bir anne olacağına dair annelik pratikleri üzerine hayal kurmuş, kendine annelik hedefleri belirlemiştir:

Mesela herkes 'evlendiğim zaman 2-3 yıl çocuk yapmayacağım' derdi. Evlendim hemen çocuğum olsun istedim ki zaten öyle. Bilmiyorum hiç kimseden ben anne örneği görmedim, o yüzden 'ben böyle bir anne olmayacağım ben çocuklarıma şu şekilde yetiştireceğim, çok iyi anne olacağım, ilgili anne olacağım, kendimi onlara bağlayacağım...' Herhalde bunları biraz bilinçaltına yerleştirdim kötü örnekleri görerek galiba. [Firdevs (35, 2)]

Anneliğinin öncesinde çocuk gelişim kursuna giden bir diğer anne, anneliği üzerine önceden düşünülmüş ve hazırlık içerisine girmiştir:

Üçüncü seneye gidiyorduk. Bir de ben çocuk gelişim kursuna başlamıştım İsmek'in kurslarında. Hem bilinçleneyim daha öncesinde dedim ben. Eşimde gerçekten çok çocuk istiyordu. Bir şeyler oturduktan sonra da Allah nasip etti. [Şerife (38, 1)]

Çocuk sahibi olduğunda işi ile ilgili neler yapacağını düşünen anneler de zihinsel hazırlık içerisindedir. Anneliği hayat planları arasına almak ve iş hayatı ile nasıl dengede tutacağı üzerine düşünülmektedir:

Mesela ben hep şey derdim çocuğum olursa işten çıkacağım çocuğum olursa ben büyütme istiyorum. Belli bir yaşa kadar en azından. Bu şekilde oldu zaten. [Ebru (35, 1)]

Bazı çocukların ağlaması o kadar içime dokunuyordu ki, sanki ben onların annesiymişim gibi... Ondan çok şey yapmışımdır sevmişimdir dikkatlerini dağıtmaya çalışmışımdır. Kesinlikle anne olduğumda bunu yapmayacağım çocuğumu

bırakmayacağım onun bana ihtiyacı olduğu zamanlarda onun yanında olmalıyım...
[Lale (29, 2)]

Anneliğe hazırbulunuşluğunun düşük olduğunu belirten Yelda, çocuklar olduktan sonra yaşadığı zor süreçleri, anneliğe dair önceden bilgi sahibi olsaydı daha rahat atlatmış olabileceğini düşünmektedir:

Çevremdeki anneler bana hiç anneliğin bu kadar zor olduğunu söylememişlerdi. Belki söylediler de ben yaşamadığım için hissedemedim o kadar. Ama şimdi anne olduktan sonra siz ‘bana niye söylemiyorsunuz anneler, annelik ne kadar zor bir şeymiş!’ diye çok söyledim (...) bu duyguların hepsi asla önceden hazırlanmış olsaydım işte ben bu sürece daha iyi götürebilirim diye düşünüyorum. [Yelda (40, 2)]

4.2.2.3. Çocuk bakımı konusunda tecrübeli olma

Katılımcı annelerin anneliğe hazırbulunuşluğu artırdığını söyledikleri bir diğer konu anne olmadan önce çocuk bakımı ve çocuk büyütme ile ilgili tecrübeli olmadır.

Yani olur tabii ki ama bir teyzeyseniz yeğenlerinize iyi bakmış ilgilenmişseniz onların hepsi tabii ki bir daha artı, hepsi bir tecrübe yani görerek ya da deneyerek öğrenme aşaması oluyor, anneliğin hazırlığını artırıyor yani (...) Tabi mutlaka yani çocuk görmemiş hiç çocukla ilişkisi olmamış hiçbir çocuğa bakmamış bilgisi de olmayan bir insan için o zaman bocalama çok fazla oluyor. Yedirmekten giydirmekten işte psikolojisiydi. İşte o zaman insan eksik kalır yani mutlaka önemli olduğunu düşünüyorum. [Kevser (36, 2)]

Yakın çevresindeki çocuklarla ilgilendiklerini söyleyen anneler, çocuk sahibi olmadan önce annelik hakkında fikir sahibidir. Ancak anne olduktan sonra bu tecrübelerin yanına evlat sevgisi eklenmektedir:

Yeğenler, kuzenler vardı (...) emanet ederlerdi hani kendi çocuklarımdan önce (...) kendi çocuğumuz olunca aynı şeyler devam etti evlat sevgisi bambaşkaymış ben çocuk seviyorum diyordum ama anne olunca gerçekten farklı bir şey sevgi. [Firdevs(35, 2)]

Baktım, yeğenlerime baktım. Zor bir iş olduğunu biliyordum yani. Birileri anlatmadı, bizzat gördüm. Üç ablamın da çocuğu vardı ikisi ile çok ilgilendim (...) Kendi çocuğun öyle değil yani onda da çok sıkıntı yaşamadım, zor olduğunu biliyordum yani. [Seray (39, 2)]

Annelerin hazırbulunuşluğunun çocuk yetiştirme pratiklerinde, annelik stresini yönetebilmelerinde ve çocukları ile ilişkilerinde olumlu etkilere sahip olduğu görülmektedir. Çocukları çok sevmek, onları kendi çocukları ile ilgili olmalarında; çocuk bakımında tecrübeli olma, kendi çocuğunu büyütürken daha önceden bildiklerinden faydalanma ve daha önce çocuk büyüten anneleri yakından gördüğü için hem anne hem de çocuk kaynaklı stresi gözlemlene fırsatından dolayı kendi yaşadığı stresle baş etmede etkili olduğu düşünülmektedir.

4.2.3. Köken Aile

Ehil anneliğe sahip annelerin annelikleri üzerinde bireylerin ne gibi etkilerinin olduğunun araştırıldığı bu kategoride, katılımcı anneler ağırlıkla kendi annelerinin etkilerinden bahsetmektedir. Annenin babası ve kız kardeşi de anneyi etkileyen kişilerdendir. Bu kişiler, annenin kendi çocukluğunda ilgi, bakım, ihtiyaç giderme, sevmeye, koruma gibi annelik davranışlarını deneyimlediği kişiler olması nedeniyle anneliğini şekillendirdikleri için önemlidir.

4.2.3.1. Annenin annesi

Anneler mülakatlar esnasında, annelikleri üzerinde kendi annelerinin birçok farklı şekilde etkileri olduğundan bahsetmiştir. Annelerinin davranışları, tutumları, kişilikleri, duygu durumları gibi farklı özelliklerinin, bazen farkında olarak bazen farkında olmadan kendi anneliklerine sirayet ettiğini açıklamışlardır.

Ece, annesinin düzene verdiği önemi kendine örnek aldığını ve annesinin kendine düzenli olmayı nasıl öğrettiyse, çocuklarına da aynı yolla öğrettiğini anlatmaktadır:

- Annem çok titizdir ya (...) Hafta sonu mutlaka dolabımız bütün aşağı indirilir hepsini kat kat düzeltir, kahvaltımız edilir ev toplanır öyle. Her şey saatinde yani (...)
- Siz annenize benziyor musunuz?
- Evet, bu şeyi ben de yapıyorum mutlaka, bu kızımın dolabına kendi düzelttiriyorum, oğlan daha düzeltemiyor altı yaşında ama kız indiriyor, indirtiyorum, hepsini tek tek tek düzeltip koyduruyorum.[Ece (38, 2)]

Anneliğini annesinden öğrendiğini ifade eden Figen, annesinin kontrolcü yönünü aldığını söylemektedir:

Önce annemden. Şimdi şöyle bir şey var, anneliği sonradan öğrenen insanlar da var, ama ben annemde gördüm bazı şeyleri, ailemde gördüm, nasıl, ne yapılır (...) Ama annemden çok şey gördüm, o da böyle denetlemeyi severdi, nereye gidiyorsun arkadaşına, ne zaman gidiyorsun, geleceksin... O zaman telefon da yok, kız çocuğusunuz, bir yerde. Çoğu yere beni yollamazdı mesela. [Figen (45, 2)]

Başka bir anne, annesinin duygusal yönünü ve merhametini aldığını, annesinin insanlarla ilişkilerinde kendine rol model olduğunu pozitif bir yüz ifadesi ile açıklamaktadır:

Ben yumuşak yürekli, kıyımsız, kimseye kıyamayan... Annem de öyle yani şu an herkese yardım eder, aile içi aile dışı, kime faydası dokunursa yardımcı olur, öyle bir insan. Hem parasal hem duygusal yönden sevgisini gösterir böyle bir insan. Ben anneme benzediğimi düşünüyorum, benim için rol model annem olabilir. [Zeren (47, 2)]

Kendini annesine benzettiğini söyleyen Pakize ise, anneye benzemenin bazen farkında olmadan gerçekleştiğini belirtmektedir:

Annem gibiymi gerçekten, bir kız annesinin hareketlerini almış kopyası olmuştur. Bazen ablamlarla da aramızda güleriz, hatta ay şu anda annemin yaptığı gibi diyoruz mesela (...) Ben de hissediyorum zaten, annemin mimiklerini bile yaptığımı hissediyorum bazen. Demek ki kendime örnek olarak alıyorum. Vallahi bilemiyorum artık ya da benziyormuş insan yani ister istemez benziyormuş. [*Pakize* (39, 2)]

Bir diğer anne Asuman, annesinin çocuklara olan bakış açısını edindiğini ifade etmektedir:

Anneciğim çocuk dostudur. Çocukları karşı ayrı bir hassasiyeti vardır, çocukları merhameti vardır, ben de öyleyim. Kendi çocuğum olmuş olup olmasın şeydir, iyidir, çocuklar. Bütün çocukların iyi olmasını isterim. [*Asuman* (39, 2)]

4.3.3.2. *Annenin babası*

Annelerin, anneliklerini oluştururken etkilendiği bir diğer yakın kişi babalarıdır. Annelerin babaları, kızlarına fiziksel temasları, iletişim becerileri ve ilgi göstermeleri yolu ile örnek olmuştur.

Annelerden Nagihan, babasının kendi üzerindeki etkisini, babasının fiziksel teması (sarılıp öpmesi) sevmesine ve çocuk ruhundan anlamasına bağlamaktadır:

Annem var ama babam... Annem çok iyi bir insandır, çok iyi bir annedir ama çok sarılan seven çok öpen bir insan değil. Babam tam tersidir kuralları olan ama çok dokunsal bir insandır. Ben de ona benzerim, dokunsalımdır. Ve babamın Çok kısa bir şey anlatayım. Çok küçükken uyuya kaldım numarası yapardım, babam kucagımda odama taşırdı. Muhtemelen benim uyanık olduğumu biliyormuş. Ben bunu nasıl anladım? Oğlum uyuyor numarası yapmaya başladı. Eşim dedi ki uyumuyorsun falan. Hayır dedim onu oradan taşı onun mutluluğunu ben yaşadım biliyorum ve şimdi şöyle yapar, güler onu taşıırken. Ama biz onu hiç fark etmemiş gibi onu taşıyoruz (...) Babam davranışlarından çok etkilendim herhalde. En çok etkileyen şey babamdır. [*Nagihan* (36, 2)]

Diğer bir anne, çocukları üzerindeki kontrol duygusunu, disiplinli olmasını ve kuralcılığını babasından aldığını belirtmektedir. Bu açıdan annesini rol model almamıştır:

Annem hiç öyle değildi, babam disiplinliydi, kendi yapımda var yani. Hep kontrollü biriyimdir, riskli işleri hiç sevmem, girmem. [*Eda* (40, 2)]

Kendi annemi çok örnek almadım annem çünkü benim çok pozitif bir kadın. Mesela bir yere gideceğiz derdik babamdan gizli saklı gönderirdi ama ben o tarz birisi hiçbir zaman olmadım. Annem çok disiplinliydi ama ben ondan daha çok disiplinliyim. Babam öyle örnek olmuş olabilir. Babam çünkü daha kuralcıydı daha disiplinliydi. Ben hep zaten ona benzetiyorum kendimi. [*Eda* (40, 2)]

Annesi ve babasını kendi üzerindeki etkileri açısından kıyaslayan bir başka anne ise, annenin işleri çok daha yoğun olduğu için babasıyla daha fazla vakit geçirdiğinden ve babasının kendilerine kurallara dair her şeyi açıkladığından, anneleri gibi kestirip atmadığından bahsetmektedir:

Bizimle çok vakit geçirmezdi. İşleri vardı çünkü belki bizim konumuzda olsa daha iyi bir anne olabilirdi çok seviyorum çok iyi bir anne ama yani dediğim gibi babamın o

noktada bana daha iyi örnek anneden ziyade. Anne ‘daha bunu yapacaksınız, bitti’ öyleydi ama baba anlatırdı. [Ahu (42, 2)]

4.3.3.3. Kız Kardeş

Annelerin anneliklerini oluştururken etkilendikleri bir başka kişi de kendilerinden büyük kız kardeşleridir. Özellikle kardeşler arası yaş farkının olduğu ve eve küçük bir kardeş daha geldiği Pervin’in ailesinde en büyük ablası annesine yardım etmekte ve çocuk bakımına destek olmaktadır. Bu durumu çocuk yaşında gözlemleyen Pervin, rol model olarak onu almış olabileceğini söylemektedir:

Z... ablam benim hayatımda önemlidir. Biz çocukken o büyüktü, ablaydı yani büyüktü dediğimde ben doğduğumda altı yaşındaymış, ama hala abla bizim için. Ş... doğdu, Ş... doğduğunda 13 yaşındaydı. Gözlemliyorsun, ablam o yaşında Ş...’ya bakıyor, sen aslında orada bir izliyorsun. Orada da bir modelleme yapıyorsun aslında. Ablam da bu anlamda üzerimde etkilemiş gibi hissediyorum. [Pervin (35, 2)]

Annesinin düzenli olma özelliğini çocuklarına uyguladığını söyleyen annelerden Ece, annesinin söylenmesinin fazla olmasından dolayı ablasının anneliği üzerinde daha fazla etkili olduğunu söylemektedir. Ablası çocuklarına karşı kuralcı ve net davranışlar sergilemekte ve Ece de ondan örnek almaktadır:

Herhalde ablam gibi duruyor. Annem değildir annem çok bıdı bıdı. Ablam ablam. Ablam çok iyi (...) onlara gitmiştik, uyardı, uyardı, uyardı (kızını).’ Topluyor musun, toplamıyor musun?’ Büyük benim ablam. ‘Tamam, dedi, oldu.’ Hepsini masanın üstünü topladı, çöp poşetine koydu, çöpe attı. ‘Arkadaşlarından istersin boyalarını.’ [Ece (38, 2)]

Anneler, annelik tarzlarını oluştururken çocukluklarında özdeşim kurdukları annelerinden; anneleri ile tam özdeşim kuramayanlar babalarından ve çocukluklarında onların sorumluluğunu üstlenmiş ablalarından etkilendiklerini belirtmiştir.

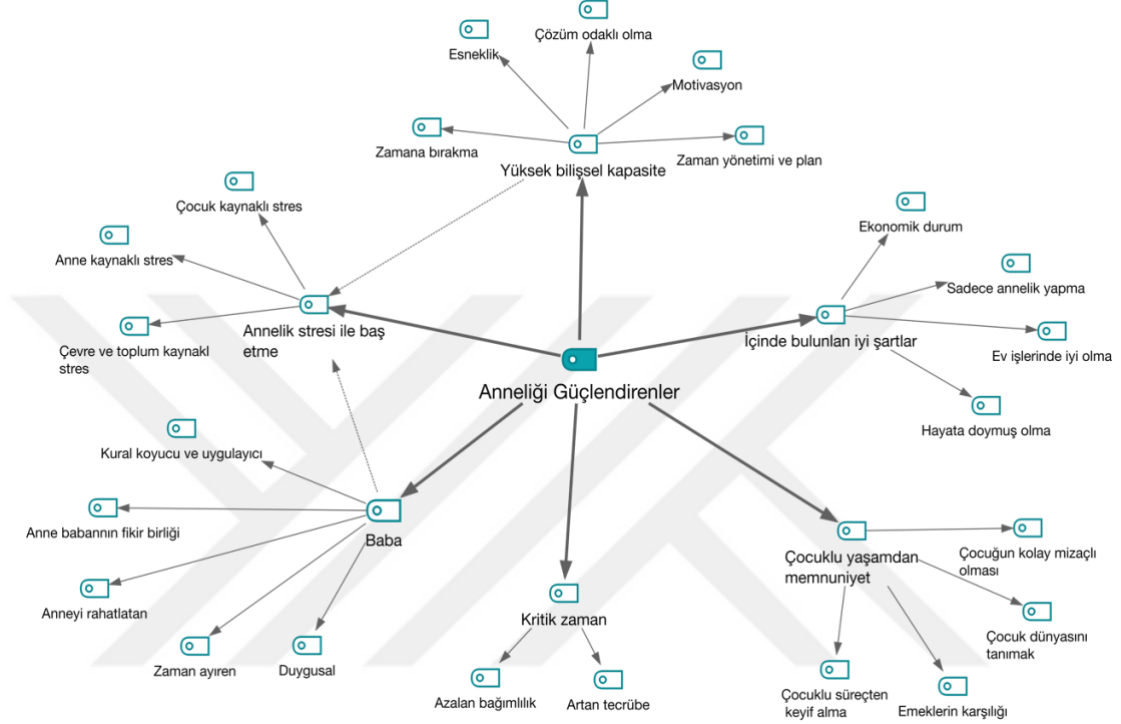
4.3. Tema-3: Anneliği Güçlendirenler

Bu tema altında ehil kurama sahip annelerin anneliklerini güçlendiren, faktörlerden ve mevcut anneliklerine gelene kadar olan sürecin etkilerinden bahsedilmektedir. Bu tema altında, ehil anneliğe geçişi sağlayan kritik zaman, anne olduktan sonra yaşanan stres, baş etme şekilleri, zor zamanlarda yardımcı olan kişiler, annenin kendi yüksek bilişsel kapasitesi, çocuğu ve çocuklu yaşamı tatmin edici bulması, içinde bulunduğu hayat şartlarının etkisi ve babanın desteği işlenmektedir (Şekil 12).

4.3.1. Kritik Zaman

Anneliği güçlendiren faktörler arasında ele alınan kritik zaman, annelik pratiklerinin, bebek bakımından çıkıp artık çocuk yetiştirme şekline evrildiği zaman dilimi, bu teori

çerçevesinde kritik zaman şeklinde adlandırılmıştır. Kritik zamanda, çocuğun anneye bağımlılığı azalmış (bu doğrultuda annenin de çocuğa bağımlılığı azalmış), annenin doğumdan beri getirdiği tecrübeler artmıştır. Araştırma sürecinde geliştirilen teoriye göre kritik zaman ile birlikte anneliğin temellenmesi süreci de başlamış olmaktadır.

Şekil 12: Tema-3 Anneliği Güçlendirenler

4.3.3.1. Azalan bağımlılık

Anneliği güçlendirdiği ve işleri kolaylaştırdığı söylenen faktörlerden biri çocuğun bebeklikten çıkıp çocuk olduğu zamanlardır. Anneler "Yani şey oluyor sana daha çok ayak uydurabiliyor beş yaş sonrası." [Ebru (35, 1)] demektedir. Onlara göre, anne ve çocuk artık birbirini tamamen tanımıştır:

Şu an artık Y.... benim gibi. Bir arkadaşım gibi. Her şeye ayak uyduran. Şu an ben olgun bir anne olduğumu düşünüyorum ilk zamanlarla kıyasladığım zaman. Her şeye çözüm üretebilen. Çocuğunu daha iyi tanıyorsun belli bir zamandan sonra. Huylarını biliyorsun oda senin huylarını biliyor her ilişkide olduğu gibi aslında. [Ebru (35, 1)]

Bebeklikte anneyi bağlayan şey temel bakım gereksinimleridir: "Ondan sonra da okula başlayana kadar bir şekilde ayak uyduruyor, yazın da sorun yok. Ama yine de küçük çocukla kendin gibi olamıyorsun. Onun yeme saati oluyor, uyku saati oluyor..." [Ebru (35, 1)].

Bebeklikten sonra çocukluk evresi geldiğinde anneler kendilerine vakit ayırabilmekte ve istedikleri şeyleri çocukları ile yapabilmekte olduklarını ifade etmiştir:

Yine her şeyi yapabiliyorum, sinemaya gidiyorum ama çocuk filmine gidiyorum, kitap okuyabiliyorum ama daha az okuyabiliyorum gibi (...) bir de bunun geçici bir süreç olduğunu biliyorum. Büyüdükten sonra şu anda bile kendimi toparlamaya başladı, onlarla da istediğim şeyi yapabiliyorum, aslında istediğim yere gidebiliyorum, yemeye gidebiliyorum gezmeye gidebiliyorum, her türlü aktiviteyi yapabiliyorum çocuklarla. [Nagihan (36, 2)]

Artık ikisi de büyüdü. Şu anda ayırıyorum, kendime de zaman ayırıyorum, çocuklarla bir şey yapmak daha keyifli onlarla birlikte sinemaya gidip sinema izleyebiliyorum. Bundan ben de keyif alıyorum, onlar da keyif alıyor. [Asiye (32, 2)]

Çocuk büyüdüğünde gelen bu rahatlama, çocuğun artık annenin ne demek istediğini anlıyor ve kendini de ifade ediyor olması şeklinde açıklanmaktadır:

Benim bakış açım şu çocuk büyüdükçe konuşabiliyorsunuz ve iletişiminiz var ya birbirinizi anlayabiliyorsunuz. Ama bebeklikte öyle değil. Bir de bebeklikte daha çok anneye muhtaç olması anneyi biraz tedirgin de edebilir. [Figen (45, 2)]

Çocuğun büyümesine bağlı olarak gerçekleşen çocuğun anneden kısmen de olsa bağımsızlaşması anneliği güçlendiren etmenlerdendir. Çocuğu anasınıfına giden bir anne, çocuğunun kendine ihtiyacının azaldığını ve yaptığı birçok faaliyeti çocuğunun yapabildiğini söylemektedir:

Çocuğun bana olan ihtiyacı azaldı. Akşam yine vakit geçiriyoruz, bazen kitap okuyorum, oyunlarına iştirak ediyorum vs. resimlerine eşlik ediyorum, öyle artık, kendisi oynuyor, kendisi takılıyor. O yüzden bana olan ihtiyacı azaldığı için pozisyonum böyle. Bir seneki önceki durumun böyle değildi. [Hanife (42, 3)]

Bebekken anneye bağımlılığı çok fazla olduğu için kabullenmekte zorluk çektiğini ifade eden Feride, çocuğu kendinden bağımsızlaşmaya başladığında, bozulan hayat düzeninin yoluna girdiğinden bahsetmektedir:

Daha önce senken önceliğin o oluyor (...) Onu merkeze aldığım için çocuğu kabullenemedim. Kendi hayatımı bildiğim kapattım, onu açtım ama sonra sonra o büyüdükçe, anlamaya başladıkça, her şeyi rayına oturtukça daha güzel oldu. İlk baş biraz zor geçti. Her annenin olduğu gibi sonra yine girdi. Bir zorluk yaşamadım. [Feride (36, 1)]

Bebegin anneye bağımlı oluşunun annede yarattığı zorluktan bahseden bir diğer anne, bağımlılık durumu ortadan kalktıktan sonra annenin çocuğun yanında olma ya da olmama konusunda daha özgürce karar verdiğini belirtmektedir:

Kendini ayırdığın zamanda bir azalma oluyor ya, orada bir adaptasyon problemi yaşıyorsunuz başta. Bebek olduğunda sana bağımlı, bırakamıyorsun. Şu an biraz daha rahatım, değişti bağımlı olarak görmüyorum. Bebeklik süreci zordu. İstesen de istemesen de bakmak zorundasın gibi oluyor. Şu an biraz daha opsiyonlu ya her şeyimiz. Seçtiğimde gidiyorum. İstersem başka bir yere de gidebilirim. Onun yanına gitmek istediğim için gidiyorum. [Seray (39, 2)]

Çocuğun anneden bağımsızlaşmasının bir göstergesi olan kreşe başlaması, bir anneye kendini kahraman gibi hissettirmiştir. Çünkü çocuğu kendi başına kalabilen bir yaşa gelmiştir ve bu, anneyi ‘hediye’ almak kadar mutlu eden bir durumdur:

E...’yi kreşe verebildiğim günden beri kendimi kahraman gibi hissediyorum: İkinci çocuk da büyüdü, o da kreşe gidebiliyor. Kreşe gidebiliyor demek benim bir yolda yalnız yürüyebilmem demek, bir yolda yalnız yürüyerek bir yere gitmem ve dönmem bu insana artık hediye gibi geliyor. [Pervin (35, 2)]

Buna benzer bir durum başka bir anne tarafından aktarılmıştır. Yelda, çocuğundan ilk kez ayrı olarak dışarı çıktığında yaşadığı şeyi ‘sudan çıkmış balık’ metaforu ile betimlemiştir. O andaki hissi yalnızlıktır:

Geçen gün ilk defa metroya bindim, yıllar sonra o bile bende var ya metroda ağlayacak gibiydim, metroya bindim, yalnızım, yanımda çocuğum yok diye. Yani yıllar önce yaptığınız, bekârken, gençken yaptığınız şeylerin hiçbirisi hayatınızda kalmıyor. Hep böyle birilerine bağımlısınız, çevremizde birileri var ve onların olmadığı anda sudan çıkmış balık misali... Hatta ben ilk oğlumdan sonra böyle 3 yaşına geldiğinde oğlum kaldırımda yürürken yalnızdım ve ilk defa yalnız yürüyordum, birden bocaladığımı hissettim. Çünkü yanımda kimse yoktu, yapayalnızdım. Yalnızlık diye bir duyguyu hissettim o anda... [Yelda (40, 2)]

Yukarıda alıntılanan her iki durum benzerlikler taşısa da, annenin kendi algısı ve yaşantısına göre, çocuktan bağımsız olma durumu farklı duygulanımlara yol açmıştır. Ancak bu ‘sudan çıkmış balık’ olma annenin ilk hissettiği şeydir. Sonrasında bu bağımsızlaşma durumunu yeni bir hayat olarak algıladığını ifade etmektedir:

Sanki ben çocuklar biraz büyümeye başlayıp özgürlüklerini kazandıklarında ve ben de tekrar özgür olmaya başladığımda o bağımı zı yavaş yavaş koparmaya başladığımdan sonra sanki ikinci yeniden bir hayat yaşıyor gibi hissetmeye başladım. [Yelda (40, 2)]

Hayat sonra yavaş yavaş o bağları koparma devri, ayrışma devri, onlara sosyalleşme devriydi tekrar nefes alıyorsun. [Yelda (40, 2)]

Çocuklar büyüyüp anneye olan ihtiyaçları azalmaya başladığında, annelerin artık sorumluluk verme ve öğretme dönemi başladığı ifade edilmektedir: “Çocuklar kendi işlerini kendi yaptıklarında... kendileri de bir dersini halletti mi, bana kontrolü kaldı mı, o da bir kolaylık oluyor.” [Zeren (47, 2)].

Çocuklar bağımsızlaştığında çalışan annelerin iş hayatına dönmelerinin daha kolay olduğunu söyleyen Asuman, hemen işe başlamadığı için pişman olduğunu ifade etmektedir:

Çocukları artık büyüyünce ya keşke çalışmaya devam etseydim dedim. Bebekle çalışmak zor olur, kalk, git çocuklarla biraz ayaklandı mı, keşke çalışsaydım diyorsun yani. Çünkü o süre biraz kolaylaşıyor, sıkıcı hale geliyor. Hep aynı şeyleri yapıyorsun, bebek kadar zor olmuyor yani. [Asuman (39, 2)]

Azalan bağımlılık annenin kendini özgür hissetmesine, kendine zaman ayırabilmesine, çocukları ile ortak aktiviteler yapabilmelerine ve çalışma hayatına rahatça dönebilmesine yol

açmaktadır. Dolayısıyla bebeklik ve erken çocukluktan farklı olarak anneliğin ehil annelik dönemine girmesi mümkün olmaktadır.

4.3.3.2. Artan tecrübe

Anneliği geliştiren etmenlerden annenin tecrübe kazanması, anneliğin yapılarak öğrenildiği ve pratik edildiği şeklinde kavramsallaştırılmaktadır. Anneler, çocukları dünyaya geldiğinde, yani anneliğin ilk zamanlarında, tecrübesiz olmalarına bağlı olarak ‘beceriksiz’ hissettiklerini, ancak ilerleyen zamanlarda bu hislerinin kaybolduğunu ifade etmektedir:

Daha beceriksiz oluyorsun. Bezini değiştirmek ilk etapta zaten küçücük bezini değiştirmek sıkıntı ayağını bacağını kaldırıyorsun elinde kırılıverecek gibi mesela o ilk banyosu suyun içinde kaybolacakmış gibi hissediyorsun. İlk çocuk gerçekten öyle, ikinci çocukta atlatıyorsun. [Asiye (32, 2)]

Sadece ilk çocukta biraz da panik oluyorsunuz, hastalıklarda falan. Sonra ikinci çocuğunuz da daha kolay oluyor her şey, tecrübe kazanıyorsunuz. [Rukiye (42, 2)]

Annelerin ilk çocukta yaşadıkları tecrübesizliğe bağlı olarak ortaya çıkan stresin, ikinci çocukla birlikte kazanılan tecrübeden sonra yerini rahatlamaya bıraktığı söylenmektedir:

Özellikle ilk çocukta geçmeyecek bitmeyecek gibi hissediyorsun büyüyor geçiyor eşik eşik kırılmalar yaşıyorsun açılmalar en dardan, en dar hallerden biraz daha geliştiriyorsun, genişliyorsun (...) Onu görüyorsun insan bir darlığa düştüğü zaman geçmeyecekmiş gibi bir hal yaşar ya, onu hissettim. İlkinde geçti, gördüm. İkinci de mesela o geçti geçti, bu da geçecek. Gececek olması, bir süreç olması... [Pervin (35, 2)]

Anneler ikinci çocukta yaşayacakları şeyleri önceden biliyor olmalarının onları zorluklar karşısında güçlü kıldığından bahsetmiştir:

İkinci çocuğa doğum sonrası sabaha kadar uykusuz kalmak benim için çok sorun olmadı. Çünkü zaten biliyordum. Bunu bile bile yapmıştım. Evet, sonra işte aynı karşılaştığım sorunlar benim için artık o beklediğim sorunlar. Benim için sorun olmaktan çıkmıştı, biliyordum, emzirmeden ayrılma süttten kesme dönemi... Evet, zorlu bir süreçtir, bunu biliyordum hazırlıklıydım. [Yelda (40, 2)]

Başka bir anne, teorik olarak çocuk gelişimine dair önceden bilgi sahibi olmasının, anne olunca karşılaştığı şeylere direkt etkisinin olmadığından; teori ve pratiğin birbirlerinden farklı olduğundan, annenin pratiklerinin çocuğa göre şekillendiğinden bahsetmektedir:

Yani bir defa kitapla, okumakla öğrenilmiyor, teorik bilgiyi bilirsiniz ama pratikte her şey farklıdır, yaşayarak diyeceğim belki ama çünkü kendi doğrularınız ve kendi kurallarınızı yaşayarak koyuyorsunuz. Kurallar vardır tabi işte şu sürede uyutacaksınız şu zamanlarda kalkmalı, zamanda yemeğini yemeli, bunların hepsi bir çocuk için, çocuklar için geçerli değil (...) Çocuk gelişim mezunuyum, çocuk gelişimi okudum, bir sürü teoride bilgi biliyordum ama anne olduktan sonra hepsi daha da farklılaştı (...) Bence bunu her insan kendi yaşayarak deneyimliyor. [Lale (29, 2)]

Anneler, çocukla yaşadıkça ve deneyimledikçe anneliğe hazırlandıklarını söylemektedir:

Çocuk da gerçekten çok seviyorum, bu evreleri takip etmesi aşamaları, büyümesi, gelişmesi gibi. Doğduktan sonra da tabi çok daha farklı şeyler, daha farklı bir bağlılık oluyor. Emzirme dönemi ayrı... Dönem dönem değişiyor aslında. Onla beraber biz de anneliğe hazır oluyoruz diyebilirim. [*Serife*(38, 1)]

Anneler, annelikleri boyunca pratik yaparak tecrübe kazanmakta, bu tecrübeler sonucunda anneliklerini geliştirmekte ve uzmanlaşmaktadır.

4.3.2. Annelik Stresi ile Baş Etme

Katılımcı annelere, annelikleri sürecinde yaşadıkları zorlukların neler olduğu ve bunlarla nasıl baş ettikleri sorulmuştur. Bu kategori altında annelerin annelik sürecinde yaşadıkları stres verici durumlar ve stresle baş etme yolları incelenmekte; stresle baş etmelerinin ehil annelik üzerinde nasıl geliştirici olduğuna odaklanılmaktadır. Katılımcı annelerin annelik süreçlerinde yaşadıkları zorlukların nedenleri annelik stresinin kaynakları olarak ve üç kategori altında kavramsallaştırılmıştır: Çocuk kaynaklı stres, annenin kendinden kaynaklı stres ve çevre ve toplum kaynaklı streştir.

4.3.2.1. Çocuk kaynaklı stres

Katılımcı anneler, çocuk kaynaklı stres ile ilgili yaşadıklarının genelde çocuğun mizacı ile ilgili olduğunu aktarmıştır. Bahsedilen mizaç özelliği daha çok çocuğun anneden bağımsızlaşmaması, yani anneye çok düşkün olmasıdır. Bundan dolayı annenin kendini ve hayatını sınırlandırılmış hissetmesi stres yaşamasına neden olmaktadır.

Çocuğun kendine bağımlı olma durumunu uzun bir süre yaşayan ve bundan dolayı sosyal hayatı dâhil hayatının birçok alanı etkilenen Ahu, bu problemle baş edebilmek için psikolojik destek aldığını belirtmektedir:

Ama anne için yorucu bir şey, çünkü bir iki saat bırakıp nefes almak istiyorsunuz, bir yere gitmek istiyorsunuz, bu şansımız olmuyor. Yani mesela ben 3-4 yıl hiçbir arkadaşım ile buluşmamıştım, çok net hatırlıyorum. Çünkü A... orda da sıkıldım diyecek, durmayacak... Altı yıl şöyle yapışık şekilde (göstererek) birlikte yaşadık. Bu süreç çok zordu A..'nın bu durumundan dolayı...

Biz A...yla çanta gibi. Bir gün yanımda A.. yok, bir şey unuttum gibi yani sağıma soluma bakıyorum. Dükkanı açıyoruz. Notere, her yere birlikte gidiyorduk, onun sıkıntısını yaşadım, dedim ya psikolojik destek aldım. [*Ahu* (42, 2)]

Annelikte yaşadığı stresin çocuklarının mizaçlarına göre farklılaştığını belirten Pervin, ilk çocuğunun kendine bağımlı olmasının daha fazla stres yaratıcı bir faktör olduğunu belirtmektedir:

Biraz da çocuğun karakteri ile ilgili, M... daha bana bağımlıydı karakter olarak. Bensiz sıkıntı duyardı beni arardı, o da beni çok etkiledi. [*Pervin* (35, 2)]

Annelik stresini artıran bir başka mizaç türü de çocuğun ısrarcı ve talepkâr olmasıdır: "Ben A...’in ısrarlarına yenik düşüyorum çünkü aşırı ısrar ediyor. Çünkü üç, beş, on, yüz.. yok aşırı ısrar ediyor, o da benim pes etmeme sebep oluyor ve A... onu çok iyi biliyor." [Asiye (32, 2)]

4.3.2.2. Anne kaynaklı stres

Katılımcı anneler, annelik süreçlerinde anneliğin kendinden kaynaklanan stres faktörlerinden bahsetmiştir. Bunlar, annelik rolünün ağırlığı/yükü ve kişisel zorluklar olarak ele alınmaktadır.

Rol ağırlığı/yükü: Anne kaynaklı stres altına anneler tarafından annelik rolüne bağlı olarak bahsedilen faktörler; hayatın çocuk merkezli olması, çalışma hayatı, çocuğu yalnız büyütme, farklı rollerde olma ve ikinci çocuğa sahip olmadır.

Anne olduktan sonra kadınların önceliği çocukları olmaktadır. Bu durumun kendini zorladığını ifade eden Feride, çocuk büyüdükçe çocuk merkezliliğin değiştiğini söylemektedir:

Daha önce senken önceliğin o oluyor (...) Ama bu sefer E... merkezli olmaya başladı. Tabi elimden geldiği kadar onu merkeze almamayı düşünüyorum, öyle gitmesin diye ama bebekken merkezde oluyor maalesef çünkü ona bir şey anlatamıyorsun. Onu merkeze aldığım için çocuğu kabullenemedim. Kendi hayatını bildiğim kapattım, onu açtım ama sonra o büyüdükçe, anlamaya başladıkça, her şeyi rayına oturttukça daha güzel oldu. İlk baş biraz zor geçti. Her annenin olduğu gibi sonra yine girdi bir düzene, zorluk yaşamadım. [Feride (36, 1)]

Çocuk merkezli bir hayatın anneye stres yüklemekten başka, toplum için de zararlarının olacağı ve bundan uzaklaşılması gerektiğine başka bir anne tarafından dikkat çekilmektedir:

Bunun dozajı bence böyle çok uzun süre olmamalı, her şey çocuğa bırakılmamalı, bu sefer özgüvenli çocuklar yetiştireceğiz derken toplumu yıpratın çocuklar, toplumu yıpratın derken diğer çocukları ezen çocuklar yetiştiriyoruz. Her şeyi kendine göre istiyor, her şey o yapsın istiyor. Burada bence bir sınır çizilmeli. [Rukiye (42, 2)]

Annelerin aktif çalışma hayatının içerisinde olması, anneler tarafından anneliği zorlaştıran ve stres yaratan faktör olarak ele alınmaktadır. Yoğun bir çalışma hayatı olan bir anne, çocuklarını bırakmanın, onlarla zaman geçirememenin kendine zor geldiğinden bahsetmektedir:

Var tabi nöbet. Bir nöbette çocuğu bırakmak çok zor. Pazar günü nöbetim var pazar kahvaltısı, banyosu ya da gece bırakıp gitmek... Özellikle oğlan hasta olduğu zaman onun koinundan çıkıp gitmek ya da mesela bu sene çok az tatilim vardı. Bunlar çok zor işte. [Ece (38, 2)]

Çalışma hayatının kendisinden ziyade, çalışıyor iken çocukları başkasına bırakma, ev ve diğer işleri de halletmeye çalışma, bir koşturmacanın içinde bulunma anneleri zorlayan şeylerdendir:

Büyütme şeklinde değil ama çalışırken bakıcıya bırakmak onun stresi var, eve yetişmek, diğer işleri de yapmak zorundasın daha çok tempo giriyor işin içine. Biraz daha yorgunluk giriyor, daha çok yaşanan şeyler bunlar (...) Çalışıyor olmak zorluyor tabii ki. [Rukiye (42, 2)]

Çalışma hayatının stres faktörü olarak görülmesinin yanında çalışırken çocuk bakmak için ara veren annelerin evde kalmaları da anneler için zorlayıcı olduğu, katılımcı anneler tarafından belirtilmiştir:

İyi gelir tabi çocuklardan birkaç saat ayrılmak (...) Pestili çıkmış şekilde eve geliyorsun bir de çocuk seni bekliyor. Zor yani her türlü zor (...) Zor tabi şöyle söyleyeyim, çalışan bir insanın çalışma hayatından kopması daha zor. Normalde ev hanımı iken konu komşusu varken çocuk doğurmak daha kolay. İnsanlarla sosyallığın devam ediyor bir şekilde şey yapıyorlar ama çalışan bir insanın bir daha bu hayattan kopup eve girmesi zor oluyor, sıkıcı oluyor. [Asuman (39, 2)]

Annelerin bahsettiği stres faktörlerinden bir diğeri çocuğunu büyütürken yalnız olmaktır. Buradaki yalnızlık babanın olmayışından değil, babaanne, kayınvalide, kız kardeş gibi yakın kişilerin olmamasıdır. Babalar da zaten çalıştıkları için aktif bir şekilde anneye yardım edememektedir.

Devamlı elimin altında bir büyüğüm yoktu, o yüzden böyle ikinci anneliğimde daha böyle bir panik daha tedirgin. Tek kaldım. Evet oğlum yardım ediyordu ama sonuçta o da bir çocuk ve bir okul hayatı var. Ondan çok yardım gördüm. Sanki hiç böyle çocuk büyütmemiş sudan çıkmış balık gibi hissettiğim zamanlar oldu ama durumu toparladım. Toparlamak zorundasınız. [Figen (45, 2)]

Nedense hiçbir komşum, var ya bana uğramadı ya... Nedense bilmiyorum yani, onları yalnızlık dönemi imtihan oldu. O kadar evde oturdum kimse kapımı çalmadı (...) Çok gidip annemde kalan da bir tip değildim. Böyle bir insan olsa gider annesine yerleşir belki. Ben güçlü olmayı her zaman tercih ediyorum yani burada öfkeli oluyorsun, ama eşine yani beni bu duruma koyduğu için önce biriktiriyorsun sonra boşaltıyorsun yani. [Asuman (39, 2)]

Annelik rolünün yanında farklı rollerde olma ve ikisinin birbiriyle çatışması durumu annelikte stres yaratan durumlar olarak ifade edilmektedir. Örneğin, hekim olan Ece'nin kendi çocuğunun yaşadığı hayati olayda, hem bir anne hem bir doktor olarak başında bulunmasını anneliğinin en zor zamanları olarak aktarmıştır:

Sadece şey sıkıntısı yaşamıştım iki çocuğum da yoğun bakıma girdi ve erken doğdular. Onu öngöremiyorsunuz bizim açımızdan. İkincisi ikinci defa yoğun bakıma girdi kalp yetmezliğinden. O zaman işte kendi çocuğuma bakarken nabzını kontrol ettiğim oldu öldü mü diye. O kadar kötüydü ki yoğun bakımdayken (...) Onlar işte kötüydü. Hem hekim hem annelik olarak çok zorlayıcıydı. [Ece (38, 2)]

Bir Arnavut gelini olan Pakize ise, rol çatışmasını farklı bir durumda yaşamıştır. Hem geniş bir ailede gelin hem de anne olması, çocukları ile ilgilenmek istemesine rağmen gelinlik rolünün yoğunluğu onu çatışmaya sürüklemiştir. Ancak bu çatışmayı annelik lehine çözdüğünü ifade etmektedir:

Mesela hep birileri gelsin birilerini hep hizmet hizmet (bıkmış bir ses tonu ile). Bizde belki duymuşsunuzdur Arnavutlar'da fazlasıyla vardır, hep bu şekilde. Çocukları ihmal ettim ama artık şunu diyebiliyorum: Hayır Lina'yla işim var (...) Belli bir yaştan sonra kavradım sanki. Kendime de zaman ayıramıyordum. İnsanlar çok da açıkçası umrumda değil. Kim ne demiş. [Pakize (39, 2)]

Anneler ikinci çocuklarının dünyaya gelmesinin onları zorladığından bahsetmiştir. İki çocuğun ihtiyaçlarının planlanması, ekonomik zorluk, daha fazla yorulma/ enerjinin azalması, sabrın düşmesi ve zaman yönetiminde sıkıntıların ortaya çıkması annelerin bahsettiği ikinci çocuk kaynaklı stres faktörleridir:

İki biraz daha zor, ikincisi de hareket etmek biraz daha bağladı bizi (...) Bunlar biraz zorladı her şey çift katlandı falan. Onun dışında çocuğumuz oldu, oturalım erteleyelim gibi bir şey olmadı. Kararı da zor vermedik zaten birlikte aldığımız için taşın altına birlikte elimizi soktuk. [Seray (39, 2)]

Biraz daha erken olsaydı daha şevkle olabilirdi veya ben kısa sürede anne olduğum için belki o enerjiyi bulamadım. Genç annelik daha önemli. [Asuman (39, 2)]

Yani onların bir defa yaş aralığı çok az olduğu için ikiz gibi büyüdüler ve çok sıkıntılar, çok zorluklar yaşadım onlarla birlikte, birini emzirirken birini ayağımda salladığım çok olmuştur, ama bir şekilde onlar da birbirlerini oyalayabiliyorlar. [Lale (29, 2)]

Kişisel zorluklar: Annelerin, kendi kişisel durumlarından kaynaklı yaşadıklarını ifade ettikleri stres faktörleri, annenin fiziksel durumu, annenin kişiliği ve annenin yaşadığı olumsuz duyguları (öfke ve kaygı) olarak kategorize edilmiştir.

Geç anne olduğunu söyleyen bir anne, kendini fiziksel olarak güçlü hissetmemesi ve kilo problemi yaşamamasından dolayı çocuklarına yetişememesi sebebiyle zorlandığını ifade etmektedir.

Ya şöyle, ben çok geç anne olduğum için, ben 47 yaşındayım geç anne olduğum için, biraz da kilo problemim var, yeri geliyor çocuğun istediği an çıkamamak, peşinde koşamamak, onun istediği gibi olamamak.. Yeri geliyor parka götürüyorsun, sen anneanne misin, babaanne misin diyorlar (...) bir tek kendimden kaynaklı bu problemlerin dedim ya vicdan azabı yetersiz miyim diye beklentilerini karşılayamıyorum. [Zeren (47, 2)]

Fiziksel durum içerisinde sayılabilecek annelerin bahsettiği bir diğer durum da sağlık problemleridir. Kronik hastalığı olan anneler, sağlıkları kötüye gittiğinde, hastalıkları ile ilgili ataklar yaşadıklarında çok zorlandıklarını belirtmektedir.

Ben aynı zamanda epilepsi hastasıyım, şöyle bazen sağlık problemleri yaşadım, onun dışında yaşadığım zorluklar çok fazla olmadı, bilmiyorum çok çabuk adapte oldum yapı olarak. Çok müsaittim anne olmaya. [Ahu (42, 2)]

Sağlık problemleri olan başka bir anne ise, ‘kırılma noktası’ olarak tanımladığı öfke anlarının genellikle kendini sağlık açısından kötü hissettiği zamanlarda ortaya çıktığından bahsetmektedir:

Kırılma noktası derken ben ki çok sağlık sorunları olan bir insanım, çok fazla var, türlü türlü... Bunlardan dolayı mesela çok bunaldım ağrım (var), bazen durmuyorlar ne kadar konuşsam da anlamıyorlar bazı şeyleri, çocuk neticede dört dörtlük olacak degiller, yani kırılma noktası bu. [Lale (29, 2)]

Anneler, kendi kişilik yapılarından kaynaklı stres durumlarını anlatırken mükemmeliyetçi ve sabırsız kişiliğin etkilerinden bahsetmektedir. Mükemmeliyetçi kişilik özelliğine sahip anneler, bu özelliklerinden dolayı zorlandıklarını, yorulduklarını ve yıprandıklarını söylemektedir. Özellikle evin düzeni konusunda ve çocukların temel bakımlarında mükemmeliyetçi davrandıklarını belirtmişlerdir. Çocuklarla birlikte bu özellikle baş etmek zorunda kaldıklarını bildirmişlerdir.

Ama bende şöyle bir sıkıntı da var; evin, işin düzeni, her şeyi tam tıkrında olması lazım. Bu konu beni biraz yıprattı. Her şey dört dörtlük olacak, onun yemeği olacak, ona emzirmem lazım, uyku saati geçmemesi lazım her ikisinin işte... [Lale (29, 2)]

Bazı şeylerin oturması iki yıl aldı, biraz böyle titizlik olsun, her şey yerinde dursun, tamam olsun, ev işleri olsun, hayatınızdaki diğer işler olsun, biraz böyle mükemmeliyetçi bir yapım vardı. [Kevser (36, 2)]

Anneler kişilik olarak sabırsız yapıda olmanın stres yaratan bir durum olduğundan bahsetmektedir. Annelere göre sabır göstermedikleri durumlar hem kendileri hem de çocukların davranışları adına olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Bir problem varsa mesela iki kardeş arasında, bir gerginlik varsa bile çok daha çok daha uzun sabredip daha sakin yaklaşp o sabrı çok uzun zaman gösteremiyorum işte, biraz daha kestirme yoldan gidip çıtçıtli işleri hallediyorum (...) o zamanlar da kendimde onu hissediyorum işte, biraz daha sabırlı olsam, işler daha uzun vadeli ve kalıcı bir şekilde hallolur diye. O konularda bazen kendimi eksik görüyorum işte eleştiriyorum. [Kevser (36, 2)]

Çünkü sabırsızlık şeyi getiriyor daha çok sinirli asabi oluyor insan, daha vakit ayıramıyorum veya çocuğa bir şey veremiyor verimsizliği de getiriyor bence. [Figen (45, 2)]

Öfke, annelerin aile içerisinde sıklıkla karşılaştıkları bir duygudur. Genelde olumsuz durum ya da sonuçlara yol açtığından anneler sürekli öfkelerini kontrol etmeye çalışmaktadır. Anneler yoğun öfke yaşadıkları özel durumlardan, öfkelenediklerinde verdikleri tepkilerden, aile içindeki öfkenin nasıl yaşandığından (anneden-çocuğa, babadan-çocuğa, anneden-babaya gibi) ve nasıl yönetildiğinden bahsetmiştir.

Anneler yoğun öfke duydukları bazı zamanları unutmadıklarını söylemektedir. Pervin'in yaşadığı aşağıdaki öfke gün boyu süren bir biçimde devam etmiş, annenin babadan destek aldığı ve tek başına halletmekte çok zorlandığı bir duruma dönmüştür:

M... 'nin bir gün gerçekten sabahtan akşama kadar bana işkence ettiğini düşündüm. E... doğduktan sonraydı, bir yaşından sonra. O gün (eşim) M... 'yi aradım, gel dedim, bu çocuğu benim elimden al, yoksa ben ona zarar vereceğim dedim, gerçekten sinir krizi geçiriyorum galiba, sağlıklı düşünemiyorum artık, bir çocuğu susturamıyorum... [Pervin (35, 2)]

İki kardeşin birbiriyle çatıştığı ve kavga ettiği durumlarda öfkelenen ve sert bir şekilde müdahale eden bir başka anne, hem kendisi hem de çocuklar sakinleştikten sonra mutlaka çatışma durumu üzerine konuştuklarından bahsetmektedir:

Ne kadar bağırsam da, kızsam da, muhakkak konuşuyorum sakinleştiğimiz zaman ben veya çocuklar. Bazen ne oluyor, birbirlerine girişiyorlar, kavga ediyorlar, bağıyorlar, çağırıyorlar, vuruyorlar, ben de çok rahatsızsam 'lütfen' diye diye... Bunu bir şekilde anlamıyorlar ister istemez bağırdığım noktalar... 'Hadi' diyorum 'sen burada oturuyorsun, sen bunu atıyorsun, sakinleştikten sonra konuşacağız' diyorum, aradan biraz zaman geçiyor hakikaten. [Lale (29, 2)]

Anneler, çocukları olduktan sonra öfkelerini yönetmeye çalıştıklarını söylemektedir. Öfkelerini yönetmek için kullandıkları yöntemlerden biri ortam değiştirmektir. Burada anneye babanın desteğinin de olduğu görülmektedir:

Çocuklar olmadan önce eşimle tartıştığımızda ufak tefek kumanda atmışlıklarımız var ama çocuklardan sonra o tarz tepkiler yok, bulunmamaya çalışıyoruz. O da ben de sinirlensek de daha çok ortam değiştirmeyi tercih ediyoruz. (...) Mesela A... ve Z... 'de çok gerilsem, eşim bir hava al gel, hadi sen çok gerildin yapıyor. Evet şöyle bir gidip dolanıp gelmek, geldiğinde daha huzurlu girmeme sebep oluyor. [Asiye (32, 2)]

Öfke ile ilgili annelerin dikkat çektiği bir başka husus da, babaların anneden daha fazla öfkelenmesi ve annelerin böyle durumlarda çocuklarına koruyucu davranmasıdır. Dürdane bu durumu -istemsizce- baba ve çocuğu arasında köprü olmak metaforu ile açıklamaktadır.

Hastayken falan Z... mızızlanabiliyor. Eşimin ona sabrı olmuyor. Ben de köprü olmak zorunda kalıyorum (...) Konuşuyorum hasta diyorum, aslında onu demek istemedi diyorum, şunu demek istiyor diyorum. Çok doğru bulmuyorum köprü olmayı ama hakikaten bazen öyle bir çatışma içine birinin bir şey yapması gerekiyor. Küçük çocuk olamayacağına göre baba zaten o anda kapatıyor kendini agresifleşiyor. Ben yapmaya çalışıyorum. Bazen de evet çok üslubunca bazen üslupsuz yapıyorum yani. [Dürdane (32, 1)]

Köprü olma metaforuna benzer şekilde, Pervin de babanın çocuğa kızmaması için çocuğunu uyarmaktan ve çocuğunun babanın istediği şekilde davranmasını sağlamaktan bahsetmektedir. Burada annenin, aynı şekilde çocuğunu babanın öfkesinden korumak istediği düşünülmektedir:

Öyle yani hayatındaki pek çok şey için mesela yemek yerken çok döküyor, babası biraz fazlaca müdahale ediyor, babası müdahale edeceği için babası müdahale etmeden önce ben müdahale edeyim diye ediyorum (...) Onun oradaki tepkisi daha ağır olacak ben daha yumuşak bir tepki ile sert tepkiye mahal kalmadan yumuşak tepki ile olayı düzeltiyim diye bazen müdahale ediyorum. [Pervin (35, 2)]

Annelerin öfke duyguları ile bahsettikleri ve yapmaktan hoşlanmadıkları bir başka davranış da, öfkelerini çocuklarından çıkarmadır. Yaptıkları öfke yansıtmasını farkında olmadan yaptıklarını, bunun farkına vardıklarında otokontrol ile kendilerini durdurduklarını da belirtmektedirler.

Çünkü onları üzdüğümü kırdığımı çok farkındaydım ama belki bilirsiniz sonuçta duyulmuş bir şeydir; etraftan başka bir şeye kızınca çocuklarından çıkarırsın ya. Çok yanlış bir şey ama şu anda iyi çok şükür onlarla da iyiyim. [Pakize (39, 2)]

Önce dedik zorlukları aşmak sürecinde rahatlatan bir etkisi var. Mutluysan mutluluğu yansıtırsın öfkeliysen öfkeyi. Gerçekten annelerin babaları olan babaya olan eskisinin öfke varsa ona kusamıyorsun, çocuğa kusuyorsun. Zaman zaman fark etmeden bunu yapıyorsun. Farkında olmazsan bunu yapıyorsun ona öfkelenmişsin aslında ama gidip çocuğa kıızıyorsun. Aa Pervin ne yapıyorsun diye iç denetimle susturuyorsun. [Pervin (35, 2)]

Katılımcı annelerin sıklıkla yaşadığı kaygı duygusunun çocuklarının güvenlik, akademik durum ve gelecekleri ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Eda, diğer insanlara duyduğu güvensizlikten ötürü çocuğuna koruyucu davrandığını ifade etmektedir: “Biraz fazla (endişeli) yapım var tabi belki de (...) Yani mesela bir anne olarak ben çocuğumu hiç kimseye yatıya göndermem. Hiç kimseye bir yere göndermem.” [Eda (40, 2)]. Bu ‘evhamlı’ oluşu kontrol duygusunu da artırmıştır:

Evet evham da var, kontrol var şimdi artık öyle şeyler çıkıyor ki komşuna güvenemiyorsun. Biz 20 senedir aynı apartmanda oturuyoruz, çok şanslıyız, bütün komşularımız çok iyi, hepimiz birbirimizin evine girip çıkıyoruz, hani ben çok acil bir şey olsa bırakır güvenirim ama uzun süreli katiyen bırakamam (...) Ben anneme de bırakamam yani (...) Artık gözümden sakınacaksın diyorlar ya. [Eda (40, 2)]

Çocuklarının güvenliğine yönelik kaygı duyan bir başka anne de çocuklarını sürekli kontrol etme gereği yaşadığını belirtmektedir:

Asla çocuğumu kimseye emanet etmem, yaşadığım bir şey de yok ama güven sorunu yaşıyorum. Zamanın getirdiği güvensizlik, alışverişe gitsem ben alışverişi rahat asla yapamıyorum direkt Ahmet nerede Yusuf nerede? Onları takip etmekten alacağımı bile alamıyorum. [Firdevs(35, 2)]

Firdevs, kaygılandığında olumsuz senaryolar yazdığını da söylemektedir:

Hep diyorum kapı çalarsa sakın siz açmayın, ben açacağım veya işte markete gideceğim (...) bu kadar çok şey geçiyor ki aklımdan... Birisi kapıyı açtı aldı götürdü çocuğu ya da birisi arabayı bir de arabayı çalacak, çocuklar da gitti içinde veya evdeyken hani bir hırsız girdi çocuklarıma zarar verdi böyle bir korku yaşıyorum, aslında iyi bir şey değil kaygı bu hissi. [Firdevs (35, 2)]

Çocukların geleceğine yönelik kaygı yaşayan Ece, bu kaygının kendini çocukların geleceğini kontrol altına alma motivasyonu ile ekonomik birikim yapmaya ittiğinden bahsetmektedir:

Ondan sonra onların gelecekleri hakkında kaygı duyuyorum. Daha önce para biriktirmezdim, aldığım parayı harcardım yani. Evet çok para biriktirmeye çalışıyorum hayat sigortası yaptırdım emeklilik yaptırdım onun için para biriktiriyorum. [Ece (38, 2)]

Çocukların geleceği söz konusu olduğunda bir diğer anne ise, çocuğunun kendi inandığı ve yaşadığı değerlerden farklı bir yaşam süreceğinden kaygılanmaktadır:

Fakat her şey çok güzel giderken bir anda çocuk istemediğiniz, istemediğiniz derken ahlaki değerlerden yoksun, farklı bir kişilik ortaya çıkardığı zaman... Orada işte bir annenin hayal kırıklığı, düşleri, her şeyin bittiği andır (...) ilerde 18-19 yaşına geldiği zaman iki erkek çocuğu anne de bir yere kadar. Farklı arkadaş çevresi olacak, kız arkadaşı olacak, farklı ortamlara girecek ve bunlar uygunsuz özellikle de dinimiz İslam'a yakışmayan şekilde şeyler olduğu zaman ben çok üzülürüm diye düşünüyorum. [Firdevs (35, 2)]

Anneleri kaygılandıran bir başka husus da, okul çağına gelen çocuklarının akademik hayatları ile ilgilidir:

Küçük kızım okula başlarken çok zorlandım. Okuma yazmayı biliyordu. Hep ortama nasıl ayak uyduracak ev çocuğu çünkü. Dışarda nasıl ayak uyduracağını bilmiyor çocuk çünkü tek başına hiç çıkmadığı için, çok ağladım mesela ben okula başladığı zaman küçük kızım başladığı zaman. [Eda (40, 2)]

Yani şimdi dediğim gibi diğer annelerden hep bakarak kendimi ölçüyorum, ya insanlar devamlı çocuklarıyla uğraşıyorlar ders çalışıyorlar ya. Okul başarısı için mesela (...) kaygılı olduğum bu var, ben çalıştırabiliyor muyum, geride kalıyor mu, okulda öğrendiği yetiyor mu diye. [Asuman (39, 2)]

Annelerin içten içe yaşadıkları bir diğer kaygı ise, kendi yaşamlarının bir gün sona ermesi ve geride kalan çocuklarına ne olacağı ile ilgilidir. Arkalarında annesiz bir çocuk bırakma fikri onları kaygılandırmaktadır:

...biraz daha korkak. Çünkü normalde tek başına iken canın senin canın sadece ama anne olduktan sonra canın sadece senin değil, sana bir şey olsa, bir ölüm haberi alsa, mesela çocuğu var mıydı diye soruyorum. Çünkü geride kalmış annesini veya babasını bekleyecek olan bir çocuk fikri bana çok zor geliyor. O yüzden biraz daha korkuyorum artık çünkü çocuklar var. Eskisi kadar cesur değilim, sadece kendi canım değil artık onlar da var. [Pervin (35, 2)]

İnşallah öleceksem de şu erken çocukluk döneminde ölmeyeyim, aman o dönemi atlatayım (...) Ölümde bile kendi ölümün değil olay, ben öldükten sonra çocuklarım ne olacak. [Yelda (40, 2)]

4.3.2.3. Çevre ve toplum kaynaklı stres

Anneler belli bir çevre ve toplum içerisinde anneliklerini sürdürmektedir. Bundan ötürü çevresel ve toplumsal etmenlerin anneliği etkilemesi kaçınılmazdır. Bu kategori altında annelere stres veren çevre ve toplum kaynaklı faktörler ele alınmaktadır.

Şehir hayatı: Anneler, şehir hayatının annelik ve çocuk yetiştirme pratikleri üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğundan bahsetmektedir. Çocuğunu güven duyduğu bir çevrede yetiştirmeyi hayal eden bir anne, şehir yaşantısının getirdiği güvensizlikten ötürü çocuğunu istediği şekilde yetiştiremediğinden yakınmaktadır:

Yani şey olabilir, büyütürken daha dışarda, daha özgür büyütme istiyorsun çocukları (...) Küçük yerde olsaydı arkadaş seçimi de daha kontrollü, mahalleyi tanıyorsun, çevreyi tanıyorsun ama burada şimdi karşı binada kim oturuyor bilemiyorsun. O yüzden özgüvende gecikme kesinlikle yaşanıyor bence. [*Rukiye* (42, 2)]

Başka bir anne, yaşadığı mahallenin fiziksel şartlarından ötürü eşine muhtaç olduğunu ifade etmektedir. Orada yaşadığı dönemi sıkıntılı bir yüz ifadesi ve ses tonu ile anlatmıştır:

İ... mahallesinde otururken arka sokaktaki kursa gidiyorum geliyorum, oradan başka hiçbir yere çıkamıyorum, çıkmam mümkün değil, tamamen kocama bağılım, bağımlıyım o bizi bir yere götürürse götürür... [*Pervin* (35, 2)]

Teknolojik aletler: Annelerin çocuk yetiştirirken kendilerini zorlayan ve anneleri zaman zaman strese sokan bir diğer faktör de çocukları teknolojik aletleri kullanma konusunda kontrol etmeleridir. Ahu; bazı duygusal sıkıntıları olan çocuğuna, bu sıkıntıları sebebiyle verdiği internet serbestliğinden dolayı rahatsız ve pişmandır. Çünkü artık çocuğu annenin kontrol edemeyeceği şeyler yapmaya başlamaktadır:

Ben onu yapamadım, çocukları teknolojiden uzak tutamadım, en kızdığım şey o kendime, en nefret ettiğim şey o. Ada'nın durumundan dolayı boyundan büyük işlere kalkıyor, tutabildiğim yere kadar tutuyorum. [*Ahu* (42, 2)]

Çocuğunun televizyon izlemesini ve akıllı telefonla oynamasını kontrol etmeye çalışan bir başka anne, çocuğunun bu konuda çok inatçı olduğundan ve dedesi, babası gibi kişilerden etkilendiğinden söz etmektedir:

Dün mesela en basiti maalesef televizyonlar da akıllı ya, internete girilebiliyor ya, küçük oğlum bir şeyi keşfetti (...) yine aynı şekilde yerden yere attı, vurmaya çalışıyor bana, ağlıyor. Ben kumandayı kaldırdım, açmayacağım dedim. Zamanı geldiği zaman vereceğim dedim, biraz belki daha sert söylüyorum, bağırıyor, çağırıyor, vuruyor, ondan sonra o da sakinledi, gülüyor (...) Şöyle bir durum var, dede kıyamıyor, telefonu verir oynar, eve geldiği zaman ister istemez 'ama dedemin telefonuyla oynuyorum', hayır diyorum ben (...) çok büyük sıkıntımız var. Babası sürekli telefonla, mail geliyor, yoğunur babamız telefon elinde oluyor. Sürekli telefonunu almak istedi eşimin herhalde 1 saat ağladı. Çok inatçı bir çocuk... [*Lale* (29, 2)]

Katılımcı annelerden Yelda çocuğu ile yaşadığı en büyük çatışmanın ve öfkesini kontrol edemediği tek şeyin çocuğunun teknolojik aletleri fazla kullandığı zaman olduğunu ifade etmektedir:

Bazen bir internet konusunda bir açık bulduğumda bunu kullanıyorsa, oyuna baktıysa ya da dozunu kaçırdıysa bir şekilde nedense kendimi kontrol edemiyorum. Çok net ve sert bir tavırla karşılaşılabiliyor çocuğum, o anlamda onu anlamadığımı biliyor. Tek kopuş noktamız. Aslında internet ve sanal böyle, bilgisayar tablet gibi şeylerde ben çok maalesef sert çıkışlarım olabiliyor. [Yelda (40, 2)]

Çevreden söylenen sözler: Annelerde stres yarattığı belirtilen bir başka çevresel faktör de annelere yapılan eleştiriler ve sunulan tavsiyelerdir. Bu durumu ‘çevre baskısı’ olarak adlandıran bir anne “Anneliği zorlaştıran en önemli şey çevre baskısı (...) İşte çevrenin komşularımız gürültüden çok rahatsız olurdu, o zaman o beni rahatsız ediyordu komşular rahatsız oluyor diye.” [Hanife (42, 3)] sözleriyle açıklamaktadır.

Ağlayan çocuklarını susturmaları için annelere çevreden dayak tavsiyesi de verildiği olmuştur. Anneler bu tavsiyeye uymadıklarını söylemiştir:

Bana herkes şey diyordu, nasıl sabrediyorsun, ağzına iki tane çaksana diyen çok oldu. Ama sabır olayı çok yükseldi annelikle. [Ahu (42, 2)]

Bana herkes diyordu ‘Senin sabrın var. Bir tane vur ağzına, gerekçesi olsun, annem vurdu diye ağlasın (...) Ben gerçekten ağlamasından hiçbir gün gocunmadım. Dediğim gibi çevremde beni çok eleştiren oldu, nasılsa buradasın bu kadar vur bir tane... Hatta bir tane birisi dedi ki kadın o kadar sinirlenmiş, bilenmiş ki Yusuf’a, ‘bak dedi kızım dedi üç cuma babanın ayakkabısını çocuğun ağzına çarparsan çocuk susarmış, ağlamayı bırakmış.’ Kadın bunu o kadar iştahlı diyor ki... [Firdevs (35, 2)]

Toplumdan, özellikle kadınlar ve anneler tarafından söylenen sözler de anneleri olumsuz etkilemekte, annelerin baş etme güçlerini düşürmektedir:

Baş edemememde ‘bugün daha iyi günlerin, az büyüsün de sen gör’ falan diyenler. Onu bir kenara not edeceğim. Allah’ım ne kadar çok insan böyle söylüyor niye böyle söylerler anlamıyorum. [Pervin (35, 2)]

Çocuğa bakış açımı çocuklarla ilgili okuduğın kitaplar etkiliyor, ben onu kıymetli görüyorum hep annelerden dinlersen anneler kötücül. [Pervin (35, 2)]

Anneler bu stres faktörleri ile baş ederken; çocuğu ile ilgili olanlarda çocuğunu olduğu gibi kabul ederek ve yaşla değişmesini bekleyerek; kendi ile ilgili olanlarda eş, aile ve çevreden daha fazla destek alarak; çevre ve toplum kaynaklı olanlarda ise kendi anneliklerine güvenip çevre ve toplumun dediklerini önemsemeyerek aştıklarını ifade etmiştir.

4.3.3 Yüksek Bilişsel Kapasite

Ehil anneliğe sahip annelerin anneliklerini güçlendiren yüksek bilişsel kapasite, annelerin bilişsel becerileri ile ilgilidir. Motivasyon, zaman yönetimi, esnek zihin yapısına sahip olma, zamana bırakma ve çözüm odaklı olma gibi bilişsel beceriler katılımcı annelerin annelik güçlerini artırmakta; dolayısıyla ehil annelik sürecine katkı sağlamaktadır.

4.3.3.1. Motivasyon

Motivasyon alt kategorisi annelerin zor zamanlarında ya da kendileri için benimsedikleri hedefleri gerçekleştirmeye çalıştıklarında onları harekete geçiren güçtür. Bu alt kategoride anneler, dua etme/inanç, araştırma ve bilgi toplama, kendi kendini motive etme ve diğer anneleri gözlemleme gibi konulardan bahsetmiştir.

İnanç ve dua etme, annelere yardımcı olan güç kaynaklarından biridir. Kendinde olan kronik hastalığın oğlunda da çıktığını öğrendiğinde Ahu, bu stresle baş etmesini sağlayan şeyin sahip olduğu inanç ve dua olduğunu aktarmaktadır:

...felç gibi yattım, onda niye çıktı diye. Ama ikinci gün sabah önce abdest aldım sonra makyajımı yaptım. Benim çocuğum beni güçlü görmeli, dedim bana bir şey geliyorsa Allah'tan geliyor dedim, bu iman gücü çok önemli Allah'tan geliyor Allah bana bunu verdi. Bu da benim sınavım, atlatacağız. Bu da geçecek... [Ahu (42, 2)]

Aynı anne gün içinde çocukları ile ilgili endişelendiğinde de dua ederek baş etmektedir. Onları dua ederek olumsuz durumlardan korumak istemektedir: "Ara ara geliyor bu. Ben hemen Ayet'el Kürsi okuyorum bazen, yatıyorum." [Ahu (42, 2)].

Daha sabırlı anne olmayı temenni eden anneler de dua ettiklerinden bahsetmektedir:

Sabırlı olmak, tevekkül etmek, dua etmek. Gerçekten yani dua etmek benim için düşündüğüm zaman (...) Daha çok sabırlı olmak için, iyi bir anne olabilmek için, vatana millete inşallah yararlı... [Lale (29, 2)]

Yani keşke öyle olabilsem diye özenmişimdir, imrenmişimdir, dua ediyorum yani hep ediyorum, Allah'ım bana güzel sabır ver, diye. Sabır ve işte o çok özveri durumu... [Kevser (36, 2)]

Dua. Bir şey yaşadığım zaman kimseyle paylaşmadan önce dua ederim. İçimde yaşarım. Çünkü şeyi biliyorum veren O. Sıkıntıyı alacak olan da O. O dilemezse hiçbir şey olmaz. Ben buna çok inanıyorum, öyle düşünüyorum. [Dürdane (32, 1)]

Stresle baş etmede annelerin kaynaklarından bir başkası da çocuk gelişimi, çocuk yetiştirme ve disiplini gibi annelik konularında, anneler kitap okuma ve araştırma yapmalarıdır: "İlk evet ama hep araştırdım çok okudum işte... Tuvalet eğitimi okumadan asla başlamadım. Bir kitap falan değil kaç tane. Pedagojik çok şey okudum." [Dürdane (32, 1)].

Figen, günümüzde yaşanan anneliği anlamlandırmak için okuduğundan ve okumanın kendine kazandırdığı bakış açısından bahsetmektedir:

Okuyarak... Okumak da çok faydalı, bazı şeyleri görebiliyorsunuz. Başka bir açıdan bakabiliyorsunuz, oralardan gördüm. (...) Sonuçta her şey değişiyor, annemin zamanında bana baktığı gibi değildir benim çocuklarıma baktığım zaman. Dolayısıyla her şey değiştiği için annelerin de belki bakış açısı değişmeli, o yüzden çok şeyler okumuşumdur. [Figen (45, 2)]

Anneliğini kendi tabiri ile 'mükemmel' yapmaya çalışan başka bir anne, çocuğuna tam olarak yeterli olabilmek için okumakta ve araştırma yapmaktadır:

Kesinlikle anne olarak psikolojik açıdan yetmeliyim diye düşünüyorum. Elimden geldiği kadar çok izliyorum (onu) zaten, nerede yanlış yapıyorum diye (...) İşte sizin gibi uzman arkadaşlardan bilgi almaya çalışıyorum. Çok kitap okuyorum onun hakkında, öyle şeyler yapıyorum. [Feride (36, 1)]

Okuduğu kitabın etkisinde kalan bir diğer anne, severek takip ettiği ve örnek aldığı bir yazarın hem yazdıklarını hem de çocuklarını yetiştirme pratiklerini kendine model almaktadır:

H... K... T... 'ı okuyorum ben (...) Onu ne zaman okuyup gelsem çocuklar hemen annem kitap okumuş diyorlar. Çünkü direk etkileniyorum (...) Güzel etkisi oluyor, çocuklarımla alakalı oyun oynayabilme alanını genişletiyor. Sıkıldığım noktada nasıl çözüm bulabileceğimi genişletiyor. Bunun çok faydasını görüyorum, seviyorum o kadını. [Asiye (32, 2)]

Yalnızca pedagojik kitaplar değil, genel olarak kitap okumanın da annelik üzerinde etkisi olduğu ifade edilmiştir: "Başka okuduğum kitaplar da etkili olmuştur diye düşünüyorum. Çocuğa bakış açını çocuklarla ilgili okuduğum kitaplar etkiliyor, ben onu kıymetli görüyorum hep." [Pervin (35, 2)].

Annelerin kendileri üzerine düşünmeleri, kendi annelik süreçlerini değerlendirmeleri ve kendilerine güvenmeleri de anneliklerini geliştiren ve stresle baş etmelerini sağlayan faktörlerdendir. Katılımcı annelerden Asuman, sahip olduğu özgüvenin kendi benlik yapısından geldiğini aktarmaktadır:

Normalde içerden aldığım güç güçlüdür. Ne denir ona. Benim kendime ne denir ona özgüven mi denir ona özgüvenim iyidir yani (...) Ondan sonracıma öyle yani kendi kendime yetinirim, ben bunu da başarıyorum diyebilen bir insan olduğum için, öyle yani güç içerden geldi diyelim. [Asuman (39, 2)]

Feride ise, kendi anneliği üzerine yaptığı değerlendirmeleri değerli görmektedir. Özellikle ilk anne olma deneyimi yaşadığı zor zamanlarda elde ettiği deneyimleri gözlemleyerek ve onlar üzerine düşünerek anneliğini geliştirdiğini ifade etmektedir:

Öncelikle hep ben geçmişi bir irdeliyorum. İlk üç ay zor geçti. Sonraki üç ay dedim ki bak üç ay geçti ve bazı şeyleri hallettik, şimdiki üç ay daha güzel olacak. 6-9 da şey

dedim, İlk altı ay çok bağımlı oluyor altı aydan sonra bağımlılığı azaldığı için şey diyebildim yani, en azından oturup artık 10 dakika çay içip istediğimi yapabiliyorum. Yani yavaş yavaş bunun devam ettiğini görünce mutlu oldum bu şekilde. Yani kendimi ve süreci gözlemleyerek baş ettim. [*Feride* (36, 1)]

Kendini gözlemlemenin yanında diğer anneleri gözlemlemek de annelerin yaptığı bir diğer motivasyon davranışı olarak zikredilmiştir. Annelere göre, diğer anne olanları takip etmek ve gözlemlemek çocuk yetiştirmeye dair doğru ve yanlışları görmeyi sağlamaktadır: "Tabii ki biraz uyanık olup etrafımızdaki anneleri gözlemlemek de çok önemli. Hani hataları da görüyorsunuz çünkü yanlışları da doğruları da görmüş oluyorsunuz." [*Kevser* (36, 2)].

Diğer annelerden çocuk gelişimi ile ilgili fikir alan Yelda, bundan çok fayda gördüğünü ve kendini güçlü hissettiğini vurgulamaktadır:

Ben bazen benden daha önce anneliğe ulaşmış arkadaşlarıma hep soruyorum. Özellikle mizacı... Mesela benim bir öğretmen akrabamız var (...) Üç tane oğlu var, onun büyük oğlu benim büyük oğlum karakterinde dışarıdan baktığında, ortanca oğlu benim küçük oğlumun karakterinde (...) Bunların dönütlerini almak benim hoşuma gidiyor, çünkü o anda bakıyorum benzer şeyler yaşıyoruz ve onu elimde bir gücümüş gibi hissediyorum. Daha kendimi güçlü hissediyorum, istifade ediyorum, benden daha büyük çocuğu olup da onların paylaşımları benim için çok bulunmaz bir nimet oluyor. [*Yelda* (40, 2)]

4.3.3.2. Zaman yönetimi ve plan

Katılımcı annelerin birçoğu zaman yönetimi ve planlama konusunu çok önemli bulduklarını belirtmiştir. Belirli bir plan ve program dahilinde hareket etmekte, bu şekilde hem günlük sorumluluklarını yerine getirmekte hem de çocuklarına rahatlıkla zaman ayırmaktadır. Aşağıda alıntılanan her iki anne de zamanı planlama ve program yapma konusunda titiz olan annelerdir:

Evet düzenli olacak her şey yani (...) sabah sekizde kalkarım, kahvaltılarını hazırlarım dokuza kadar. Dokuzdan sonra Yusuf bir okula gelme saati olur, o saate kadar boş zaten. Ben 11'e 12'ye kadar yatıp da bir beslenme bir kahvaltı yaptırıp hadi okula demiyorum zaman ayarlayabilerseniz her şeye yetişebilirsiniz. [*Firdevs* (35, 2)]

İşte bugün yüzmeye gideceğim, oturayım, dinleneyim, yatayım, öyle bir şey olmuyor açıkçası. Yani hep böyle benim hayatım en azından planlı programlı her zaman var çocuklar olduğu sürece, çok da aksaklık yaşanmıyor, sabah kalktığımda yapacağım şeyler fixtir. Öğlene kadar işlerim biter, yemek hazırdır, öğleden sonra çocuklarla oturuyoruz, konuşuyoruz, bazen oyun oynuyoruz... [*Lale* (29, 2)]

Bir başka anne zamanı ve yapacakları planlayarak ve sorumlulukları bölerek birçok problemin üstesinden gelebildiğini söylemektedir:

Nasıl baş edebildim, daha planlı bir şekilde dönüştürerek... Herkese kendi sorumluluğunu biraz daha vererek, eşimden destek olarak (...) Daha iyi planlarsan daha iyi gidiyor tabi. Herkes tabii çocuğun yerine yapmazsan sorumluluğu ona verirsene, kendi kendine olay biraz daha çözülüyor. [*Rukiye* (42, 2)]

4.3.3.3. Esneklik

Annelere göre onların mükemmeliyetçi olmayan esnek yapıları, hem çocuklarla ilişkilerinde hem de anneliklerinde rahatlatıcı bir etkiye sahiptir. Bu esnek yapıda olan anneler çocuklarının mutluluğunu ve eğlencesini önceliklediklerini ifade etmektedir:

Karakter olarak aşırı titiz bir yapım yok, çok titiz anneleri görüyorum aman yastığı yere düşürme evde onu o tarafa koyma... Ama biz de çocuk oyun oynuyorsa burası bir survivor parkına dönüşebiliyor. Evet oynuyorlar dağıtıyorlar. Güzel vakit geçiriyorlar. [Asiye (32, 2)]

...mesela evde çok fazla kuralımız yoktur, koltukta zıplarlar; minderleri atarlar, çok daha rahat ve özgürce hareket edebilirler ama gittiğimiz yerde hiç kimsenin koltuğunu bilmiyoruz, karşıdaki insanın karakterini bilmiyorum. Kırık olabilir, yeni alınmış olabilir, bir sıkıntı hissedebilir. O yüzden insanlara da sıkıntı vermememiz gerekiyor diye de böyle sınırlar içerisinde kendimizce böyle özgür bir ortam yaratmaya çalışıyorum. [Yelda (40, 2)]

4.3.3.4. Zamana bırakma

Katılımcı anneleri güçlendiren bilişsel becerilerden zamana bırakma, çocuğunda karşılaştığı problem durumunu ya da kriz zamanlarını, gelişimsel sürecin bir parçası olarak kabul edip takılmadan devam edebilmesidir. Annelerin “bunlar geçecek” dediği şeylerdir:

Biraz da yengem benimle yaşıt benden bir sene önce bebeği oldu, o beni çok rahatlatmış yani. Bu dönemlerin zor olduğunu ama geçeceğini, evet 15 gün sonra şöyle şöyle olacak, biraz daha düzene girecek (...) Bunun bir süreç olduğunu hep düşündüm. Bunu bana söyleyen birisi olduğu için belki de bu süreç ve geçecek... [Nagihan (36, 2)]

Probleme takılı kalmak ve onun hiç geçmeyeceğini düşünmek, problemle baş etmeyi olumsuz etkilemektedir. Ancak problemin geçici olduğunu düşünmek ve bir süre sonra bu problemin aynı etkide olmayacağını bilmek anneyi güçlendirmektedir:

Şu an ben bunu büyük problemmiş gibi görüyorum ama yarın görmeyeceğim, bu beni rahatlatıyor geçecek. Kendimi güçlendirmeye çalışıyorum. O da beni rahatlatıyor. [Seray (39, 2)]

4.3.3.5. Çözüm odaklı olma

Karşılaşılan sorunlarda annelerin probleme takılıp kalmadan devam edebilmeleri ya da problemi çözme konusunda aktif olabilmeleri anneliklerini güçlendiren bir diğer beceridir. Aşağıdaki alıntıda Seray, hem problemi normalleştirmesinden hem de problem odaklı değil çözüm odaklı olmasından bahsetmektedir. Normalleştirme, durumu kabullenme ve devam edebilmeyi; çözüm odaklılık ise problemi çözebilecek gücü aktive etme anlamına gelmektedir:

Normalleştirdiğin zaman görmezlikten gelmekten bahsetmiyorum ama bunu sadece ben yaşamıyorum bu kadar insan yaşıyor (...) Yani normal bir durum bu. Yaşanabilir. Karalar bağlamaya gerek yok. Yaşayacağın bu zorluğu. Sen ne yapabilirsin diyorum

kendi kendime. Ortaya problemi yatırıp yatırıp kaldırmanın bir manası yok. Yatır problemi kaldır devamlı problemi konuşmaktansa ben ne yapabilirim odaklanmaya çalışıyorum o kısımdayım. (...) Hep böyle yaşarken alsın Çınar'ı biri düzelsin alsın Ozan'ı düzeltsin değil de ben onun için ne yapabilirim. Anne olarak ne yapabilirim? [Seray (39, 2)]

Feride de problemle karşılaştığında sızlanmadan problemi çözmeye çalışmasından bahsetmektedir:

Bütün arkadaşlarım söyler senin işler çok daha kolay gidiyor ama işte ben bundan alındım bu oldu çok kötü oldum falan yapmam. Hep olayı halletme vardı odağında. Olayı halledelim kimse sorun yaşamasın. Bunu oturup kapris yapmayı sevmiyorum. [Feride (36, 1)]

4.3.4. Çocuklu Yaşamdan Memnuniyet

Ehil annelikte annelerin çocuklarını algılayış şekilleri, çocuk sahibi olmayı, çocuklu hayatı nasıl anlamlandırdıkları ve ele aldıkları hakkındadır. Bu alt kategori altında anneler çocuklu sürecin ve annenin çocuk dünyasını tanımanın verdiği keyiften ve çocuğun emeklerin karşılığı (sonucu) olmasından bahsetmiştir.

Katılımcı anneler çocuklu hayatın kendilerine verdiği enerji ve olumlu duygulardan, onlarla birlikte yaptıkları etkinliklerden hoşlandıklarını belirtmektedir:

Duygu değişimi, daha pozitif duygulara birden erişebiliyorsun, enerji katıyor, neşe veriyor... [Yelda (40, 2)]

Çocuklarla bir şey yapmak daha keyifli, onlarla birlikte sinemaya gidip sinema izleyebiliyorum. Bundan ben de keyif alıyorum, onlar da keyif alıyor. [Asiye (32, 2)]

Annelik ne kadar zor ve zaman zaman çocukla ilgili problemler olsa da anneler "Tabi böyle bir laf söylüyor, her şeyim bitiyor veya bir gülüyor, her şey bitiyor veya ne bileyim başka bir şey oluyor. Onun bir başarısını görüyorsunuz veya ne bileyim hayata dair bazen konuşmalarımız oluyor hepsini arkaya atıp devam ediyoruz." [Figen (45, 2)] diyerek anneliğin olumlu duygular yarattığını söylemektedir.

Annelere çocuklu yaşantılarında keyif veren bir başka durum çocukların gelişim sürecini deneyimlemektir. Anne çocuklarında gördüğü olumlu davranışların kendi verdiği eğitimden kaynaklandığı görüp kendine güven duygusu geliştirmektedir:

Mesela ondaki değişimi görmek benim ürünüm deyip böylece birazcık egonu da tatmin ediyorsun. Çocuk hiçbir şey bilmiyordu ama şu davranışı kazandı. Kendiliğinden kazanamazdı. Ben demek ki iyi rehberlik yapmışım, öğretebilmişim diyerek kendini böyle duygusal anlamda tatmin edebiliyorsun. Başarılı olduğunu, özgüveninin tekrar geldiğini falan gibi böyle belki de zararlı taraftan da işte bencillik ya da... Belki güzel duygulara bürünüyorsun, benim eserim diyorsun yani. [Yelda (40, 2)]

Yelda çocuğunun sergilediği olumlu bir davranışın kendinde yarattığı hayret duygusunu mutlu bir yüz ifadesi ile anlatmaktadır:

Nerede otursak diye şöyle bir baktım ben. Ali'ye sordum Aliciğim nerede oturalım dedim. Ama bana ilk defa sen nasıl istersen anneciğim, senin istediğin olabilir demişti. Yani bizim kullandığımız cümlelerin aynısını bize söylemişti. O benim için bir an olmuştu (...) Aaa dedim aa... Hayret bizim gibi söyledi.' Aslında onu da o anda duyacağımı da duyabileceğimi de bilmiyordum ama öyle bir öyle bir tecrübe oldu. [Yelda (40, 2)]

Pervin çocuğun bilişsel gelişimini izlemenin kendinde yarattığı keyiften ve bir anne olarak kendisi için bunun önemli bir tecrübe olduğundan bahsetmektedir:

Bir fotoğrafın içine ayağını sokup içine girebileceğini düşünen bir çocuktan sonra 7 yaşına geliyor ve mantıksal silsilelerle sana cevap verebilen çocuğa dönüşüyor. Onun gözünden bu tecrübeleri, ilk bir tadı tattığı o zamanki o verdiği tepkiyi görüyorsun, ilk defa bir ağacı gördüğü zamanki verdiği tepkiyi görüyorsun, her şeyin ilk tecrübesini yaşıyor. Mesela onu gözlemliyorsun aslında çok kıymetli bir tecrübe o anlamda çok güzel bir şey... [Pervin (35, 2)]

Çocuğun gelişim seyrini ve öğrenme sürecini izlemenin keyfini sürmek adına çalışmayı bırakan başka bir anne "...onun o ilk heyecanlarını birlikte tatmalıyız diye düşündüm, ben o yüzden hep öteledim, ben bıraktım ben çalışma hayatını." [Lale (29, 2)] şeklinde ifade etmiştir. İlkere şahit olma deneyimi anneleri, anneliğe motive eden şeylerden biridir: "İlk sesi nasıl, çıkacak ilk kelimesini ne olacak? Tabi bunlar çok heyecanlandırıran şeyler (...) onlarla insan motive oluyor." [Kevser (36, 2)].

Anneler çocuklarına verdikleri emeklerin karşılığını geç de olsa alabileceklerini düşünmektedir. Bu açıdan çocuk emeklerin karşılığı olarak anlamlandırılmaktadır:

Dünyanın en güzel duygusu, geri dönüşünü çok sonra alabileceğin, emeklerinin karşılığını tam olarak alabileceğin bir şey (...) Yani bir yemek yaparken bile karşılığını tam olarak alamayabiliyorsun ocakla ilgili sıkıntı olur tuzu kaçırırsın falan ama annelikte emek verirken gerçekten geri dönüşü iyi aldığını düşünüyorum. [Nagihan (36, 2)]

Geçen gün kolumu incittim sabah baktım yatağıma kahvaltı getiriyor kendince işte peynir koymuş, sütü koymuş. Ağlarsam üzülecekler, kendimi zor tutuyorum. 'Anne sen yapma ben yaparım.' O anda şey diyorsunuz: Emek doğurmak da değil emek verdiğiniz emeğin karşılığını sevgi ile alıyorsunuz. [Ahu (42, 2)]

Mezun olduğu zamanda ayaklarının üzerinde duran bir evlat, daha ne isteyelim ki... Bu bizim yani annenin belki bir yerde ödülü. Yani onu düşüneceksiniz, iyi bir evlat yetiştirebiliyor muyum? (...) Emeklerinin karşılığını aldığını düşünüyorum. [Figen (45, 2)]

Anneler çocukların kendilerine has dünyalarına girebilmeyi, zaman zaman çocuk ruhlu olabilmeyi annelikleri adına olumlu olarak değerlendirmiştir:

Çocuk ruhlu bir yapım var zaten bunun öyle olduğunu söyler çevrem. Çocuklarla da o yüzden daha rahat ilgileniyorum galiba. [Asiye (32, 2)]

Çocuk dünyasına farklı ve ayrıntılı bir bakış sunan Pervin, bu dünyayı tanıma sürecinin anneliğini keyifli kıldığını belirtmektedir:

Çocuk nazarından bakmak, çocukla beraber olmak... Çocuğun dünyası gerçekten hatırlanmaya değer. Bir anlamda da çocukların hep şöyle hayal edilmesin, hep çocuklar mutludur için üzgün değildir, dertleri yoktur. Çocukluk rüyası... Hayır, çocuklar çok mutsuzdur, çok kaygılıdır, küçük bir dert onun için kocamandır, özgür değildirler, istedikleri zaman yapamazlar. Onun süreçlerini de gözlemlemek açısından başka bir tecrübe tabi bakmak isteyen için o dünyalarına bakmayı da seviyorum bir anlamda. [Pervin (35, 2)]

4.3.5. İçinde Bulunulan İyi Şartlar

Anneliği geliştiren faktörlerden annenin içinde bulunduğu şartlar ve durumlar da annelik üzerinde etkili olmaktadır. Anneler tarafından bahsedilen şartlar; sadece annelik yapma, ekonomik durum ve ev işlerinde iyi olma şeklinde kategorize edilmiştir.

Annelerin, annelik rollerinden başka farklı rolleri ve buna bağlı olarak farklı görevleri de vardır. Kimi zaman diğer roller anneliği zorlayıcı olmaktadır. Katılımcı anneler diğer rol ve görevleri bırakıp/erteleyip yalnızca annelik yaptıklarında kendilerini daha rahat hissettiklerinden bahsetmektedir.

Sürekli kapımı çalan birisi yok birileri gelmiyor. Birisi geleceği zaman ona göre kabul edeceğim, saat söylüyorum zaman söylüyorum. Öyle kafa olarak rahattım ben bu anki yaşantım böyle olmak zorunda, çocuk böyle düzeni böyle, ben böyle olacağım. [Hanife (42, 3)]

Onun dışında camımı silmemişim, altı ayda bir silmişim, bunlara takılmıyorum. (...) Onu yaşamamak için Z...’teki anneliğimde negatif eleştirileri kapattım, duysam da duymadım bir kulağımdan girdi bir kulağımdan çıktı diyelim çocuğuma göre yaşadım yani. [Hanife (42, 3)]

Katılımcı annelerden bazıları yalnızca anneliğe odaklanmak istedikleri için çalışma hayatlarını bırakmış ya da ertelemiştir:

Ben Y...’u büyütürken şanslı olduğumu düşünüyorum. Bir tek ben büyüttüm. Mesela ben hep şey derdim, ‘çocuğum olursa işten çıkacağım, çocuğum olursa ben büyütmek istiyorum.’ Belli bir yaşa kadar en azından bu şekilde oldu zaten (...) terbiyesi eğitimi oturup kalkması, nasıl konuşması gerektiği onlar hep bende. [Ebru (35, 1)]

Bakıcı tutayım, anneme bırakayım, ona bırakayım gibi kavramlar girdiği zaman bana ters, benim açımdan ters. S... doğduktan sonra çalışma hayatımı erteledim, bıraktım (...) O yüzden hep öteledim, ben bıraktım çalışma hayatını. [Lale (29, 2)]

Annelerin içinde bulundukları şartlardan bir diğeri de ailenin ekonomik durumudur. Çocuğa sağlanan imkânların kalitesi ve çeşitliliğinin ailenin maddi şartlarına bağlı olduğu katılımcı anneler tarafından belirtilmektedir. Ekonomik durumun annelik üzerinde direkt etki sahibi olmasa da dolaylı şekilde etkili olduğu söylenmektedir:

Maddiyat önemli. Çok önemli, tek başına değil ama önemli bir şey. Niye, anne çocuğuna işte ne bileyim bir oyuncak almak ister veya ne bileyim bir kreşe gitsin ister büyüdükçe veya üstüne başına bir şey giydirmek, çok olmasa da birkaç çeşitle de sınırlansa ister veya çocuğu bir şey istediği zaman her şeyi almasa da bir şey almak ister. [Figen (45, 2)]

Çocuk büyütürken istediği bir şey alabilmek, ona bir hayat sunmak... Maneviyat da önemli tabii ki ama maddiyat da çok önemli. Mesela bir okula gönderiyorsun, üstünden arkadaşında bir kalem görüyor, anne ben de istiyorum. Bir kalemi bile alamamak bence anne baba olarak çok zor bir şeydir. [Ebru (35, 1)]

Katılımcı annelerden Yelda, maddi durumu anneliğini kolaylaştırıcı bir faktör olarak açıklamaktadır. Anne olarak karşılaştığı ve onu zorlayan ikinci çocuğunda ev işlerini yapması ve bu şekilde çocuğu ile daha iyi ilgilenebilmesi için bir yardımcı almıştır:

Yani aslında anneliğimi kolaylaştırmak için çok da o yıkıntılara girmemek için tedbirler aldım. Bunda tabii ekonomik faktörler çok (...) Hiç kendime ayıracak vaktim yoktu o anlamda maddi gücün etkisinde bu noktada kullanmamız gerektiğine kanaat getirdik, yardımcı aldık. Her gün evimize gelip tüm işlerimizi yapıyordu. [Yelda (40, 2)]

Annelerden yalnızca bir tanesi annelik için ev işlerinde iyi ve pratik olmanın etkisinden bahsetmiştir. Ancak bu konu diğer anneler tarafından bahsedilmemiş olsa da, araştırmacının diğer annelerin ifade ettiklerinden yola çıkarak elde ettiği bir izlenim olması açısından önemli görülmektedir. Çünkü annelerin tamamı, yemek yapmak, ev düzeni ve temizliği gibi konuları direkt Asuman gibi açıkça anlatmamış olsalar da, bundan dolayı olarak bahsetmiş, anneliğin görevi olarak vurgulamışlardır. Örneğin; “Yani yemek yapmayı evlendikten sonra öğrendim mesela. Kek, börek yapmayı severdim ama iş çıkışı telefon kulağımda ben bunu nasıl yapacağım diye sorardım.”, “...çok da aksaklık yaşanmıyor sabah kalktığımda yapacağım şeyler fixtir. Öğlene kadar işlerim biter yemek hazırdır.” [Lale (29, 2)], “Ama ben de öyle değilim, yemeğin bir saati varsa bu saatten önce yemek yapılmalı hazır edip konmalı. Çünkü çocukların okuldan gelme saati belli, bir çocuk eve geldiği zaman yemeğini yiyecek.” [Firdevs(35, 2)] gibi sözler annelerin ev işlerinde iyi olma motivasyonlarını göstermektedir. Asuman bu konuyu direkt olarak anneliği kolaylaştırıcı bir faktör şeklinde ifade etmektedir:

Anne olunca mutfağının iyi olması lazım, annenin elinin pratik olması lazım. Biraz iyi ev kızı olmak lazım zorlanmamak için (...) Biraz evde olmak lazım ev işi bilmek lazım. Evlendikten sonra biraz evde durmak lazım ya. Ben hiç durmadım işte. [Asuman (39, 2)]

Katılımcı anneler annelik öncesinde yapıp ettiklerine (sosyal ve kültürel hayat vb.) dair doyunluk hissi yaşamının annelik rollerine daha iyi odaklanmalarına yol açtığından bahsetmektedir:

Ama anneliğin doğru zamanda olması gerekiyor. Eğer annelikten önce ben bir şeyleri yaşamamış olsaydım, çok gezdim, çok sinemaya gittim, çok kitap okudum ve artık doydum tek başıma bir şeyler yapmaya ya da eşimle bir şeyler yapmaya doydum. [Nagihan (36, 2)]

Bir de şey çok önemli, insanlar biraz geç yaşta anne olmalı. Bazen dezavantajları var, yetişemiyorum artık ama bazı şeyleri yaşamış bitirmişsiniz ama beden ve ruhen anneliğe çok hazırsınız. [Ahu (42, 2)]

Araştırmanın katılımcılarının stresle baş etme, annelerin stresten sonra kazanımlarını artırmıştır. Çocuğun gelişim seyrinde karşılaşılan problemlerin yanında annelerin rol kazanım süreçlerinde karşılaştıkları kişisel zorlanmalar, anneliğin güçlenmesini ve gelişmesini sağlamış; bu şekilde anneliğin uzmanlaşmasına yol açmıştır.

4.3.8. Baba

Katılımcı annelerin neredeyse tamamı, anneliklerine en büyük yardımcı olan, onları destekleyen ve geliştiren ilk kişi olarak eşlerinin yani babaların olduğunu söylemiştir. Anneliğin ehil olması üzerinde babaların etkileri çok önemlidir. Annelerin babaların desteğini algılama biçimleri birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Katılımcı anneler, hayat şartlarından, çocuk bakımından ya da kişisel sıkıntılardan dolayı yorulduklarında ve stres yaşadıklarında onları en çok rahatlatan kişinin babalar olduğunu ifade etmektedir. Ev işlerinde destek olma, çocuklarla zaman geçirme, çocukla ilgili sorumluluklara ortak olma, çocuğun akademik gelişimini destekleme, kuralların uygulanmasını sağlama, anneyi takdir etme ve anne ile fikir birliğinde olma gibi ehil anneliği güçlendiren baba özellikleridir.

M...’de çalışıyordum, buraya gidip gelmenin yorgunluğu, işim çıkıyor belli saatlerde geliyorum falan, bütün evin işi bende, küçük çocuk, evle ilgilenemiyorum (...) Sonra eşim bana çok yardımcı oldu. Yemek çok önemli değil, dışardan söyleyelim. Evi ben süptüreyim, sen birazcık dinlen gibi... yardımcı oldu. Beni baya rahatlattı. [Nagihan (36, 2)]

Sağ olsun M...’nin desteği iyidir. Dedim ya pek çok erkek şunu yapabilir. Ben yorgunum uzanacağım, telefonu elime alacağım, oyun oynayacağım diyebilir ki yorgun geliyor (...) Benim için iyi bir şey, bu fikre sahip bunu düşünüyor ben de güvenerek diyebiliyorum ben yoruldum sen biraz çocukları al, çık gerçekten bu da rahatlatan bir şey. [Pervin (35, 2)]

Eş. En çok eş kolaylaştırır. Eş ne kadar destekse annelik o kadar kolay. Çocuğa kendini vermek o kadar kolay, o duygusal bağı kurmak rahat olacak (...) o yüzden hayatı rahatlatan şey, güzelleştiren anneliği eş. [Yelda (40, 2)]

Anneler kendilerine, diğer yakın kişilerle kıyasladıklarında en fazla yardımcı olan kişinin eşleri olduğunu söylemektedir:

Annem ve eşimden başka yok. Zaten ben de el vermekten sıkıntı yaşayan biriyim. Herhangi bir işi başkasına yaptırmaktan hoşlanmam. Bunu yaptırabildiğim bir tek annemle eşim var. [Seray (39, 2)]

Yeri geliyor eşim mesela ‘hadi ben ödev yaptırayım diyor’ o kolaylık oluyor benim için. Bazen mesela mutfakta ben yemek yaptım başka bir şey yapmam gerek, eşim salata yaparsa sofraya yardım ederse o da benim için kolaylık oluyor. [Zeren (47, 2)]

Eşim. Bir de öyle bir şey oluyor ki zaten başkasından medet umamıyorsun. Yani şöyle söyleyeyim evinin içindeki insan daha farklı oluyor, mesela benim annem olabilir, kayınvalidem olabilir ama Onur evdeyse ben o kadar telaşlanmıyorum. [Ebru (35, 1)]

‘Anne gibi’ ilgilenen baba, çocuğu ile ilgili tüm sorumluluklara ortak olabilen babadır:

Her konuda ilgileniyor. Ders de çalıştırıyor. Oyun oynuyor. Bizde öyle bir şey yok paylaşıyoruz daha çok. Ben bunu yapmam demiyor, ben çocuklara bakmam... Yemek de yedirir, gezdirir de, ders de çalıştırır, tam bir anne gibi ilgilenir. [Ece (38, 2)]

Anneler çocuklarına kural koyarken babalardan destek almaktadır. Katılımcı annelerden Seray, disiplin ve kurallar söz konusu olduğunda babanın daha sert durduğundan bahsetmektedir:

Bizim evde babası kötü polis ben iyi polis. Aynı şeyi söylüyoruz babası daha sert tonda söylüyor, ben daha ama baban haklı diyorum aynı şeyi söylüyoruz ben yumuşak ses tonu kullanıyorum anne gibi. Baba biraz daha net konuşuyor gerekirse. Her zaman değil yani. Bazen sert gidiyor, ben yumuşatarak. [Seray (39, 2)]

İyi polis-kötü polis rol oyunu Seray'ın anneliği için olumlu görünmektedir. Babanın biraz daha net olması kuralları uygulama konusunda işe yaramaktadır:

Çok iyi, çok iyi geliyor. Çünkü netlik gerekiyor bunu da kitaplardan öğrenmiştim. Okuduğum kitaplardan çıkartmışım. Aynı şeyi söyleyeceksiniz ama baba figürü biraz daha net annesi daha duygusal tarafıyla aynı şey söyleyecek. Biz bunu uyguluyoruz, çok da rahatız en azından doğru olduğunu düşünüyoruz. [Seray (39, 2)]

Babanın otoriter ve net tavrı, çocukların da ona göre kararlı ve net olmalarına; anneye olduğundan farklı olarak babaya ısrarcı davranmamalarına yol açtığı anneler tarafından belirtilmektedir:

Normalde akşamdan ayarlıyoruz ama sabah kalkıyoruz, bu taytı giymiycem hoşlanmadım diyor. Niye hoşlanmadım diyorsun tabi bu benden de kaynaklı babaya yapmıyor. Çünkü niye babanın tutumunu kesin olduğunu, o taytı giymek zorunda olduğunu babadan dolayı biliyor. Çünkü babada bir seçenek yok (...) Baba çıplak götürür. Baba net. [Yağmur (35, 2)]

Disiplin ve kural koyma konusunda oğlunun kurallara uymadığını dile getiren Asiye, zorlandığı durumlarda otorite olma konusunda babadan destek aldığını ve bunun onu rahatlattığını söylemektedir:

1”

Çocuğun babaya karşı çıkamaması, babanın anneye nazaran daha baskın olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir:

Çok fazla verdiğim karardan dönebiliyorum ama bizim en büyük artımız babanın daha baskın (...) Ama bizde de biraz daha şey modeli baba hayır denilemeyen model. Bunun yanında ikna da çok güzel edebilen. [Yağmur (35, 2)]

Kurallara uyma veya annenin dediğini yapma konusunda çocukları anneye itaat ettirme görevi babalara düşmektedir. Anne bu durumda çocuğun karşısında kendini daha güçlü hissetmektedir:

Bıdı bıdı söyleniyorum. O da annenizi söyletmeyin diyor, konuşturmayın şu annenizi yapın lütfen. Öyle yani klasik Türk ailesiyiz, ben başka bir annem babam gibiyim herhalde. [Ece (38, 2)]

Ama bir hata olduğu zaman ben de uyarıyorum babası da uyarıyor. Ben bir şey söylediğim zaman babası gelir anneni dinlemelisin der, ben de aynı şekilde babanı dinlemelisin derim. [Dürdane (32, 1)]

Katılımcı annelerden birkaçı babaların kendilerine göre daha düşük otoritede olduğunu, evde asıl otorite ve kural koyucunun kendileri olduğunu söylemektedir. Rukiye bu durumdan memnun ve anneliği için olumlu olarak değerlendirmektedir. Eda ise çocukların sorumluluğunun daha çok kendinde olmasından bir nebze rahatsız gibi görünmektedir.

Eşimin çocuklarla iletişimi iyi, çocuklara düşkün. Aslında paralel gidiyoruz benim kadar çok az hassas değil daha relaks oda çok işime yarıyor benim gerildiğim anlarda onun relaks olması daha rahatlatıcı anlar oluşturuyor. [Rukiye (42, 2)]

Çocuk ruhlu, babayla kızların arası çok iyi benimle o kadar fazla iyi değil yani. Benden çekiniyorlar (...) Bir de akşamdan akşama geldiği için çocukların sorumlulukları bütünüyle bende olduğu için. Yani bir yere gidecek karar vereceksen ben veriyorum, baba yok çünkü. [Eda (40, 2)]

Anneliği güçlendiren baba tutumlarından bir diğeri de çocukların akademik hayatları ile ilgili yardımcı olmalarıdır:

Çocuklarımızın eğitimi iyi olsun diye destek verir. Derslerini anlamadığı konularda matematikçi olunca bilgileri güncel (...) şu an bile der yani getir beraber bakalım, şey yapar bir şekilde bir yerinden yakalar, yardımcı olmaya çalışır. İlgili bir baba. [Haniye (42, 3)]

Bir de çok hırslı. Bizim çocukların herhangi bir ders sıkıntısı, geriliği olduğu zaman hemen ortak olup program çizip altı yaşındaki çocuğa 2 saat ders çalıştırıyor, çalıştırmış insan yani (...) Yani değişik ucu yok, bucağı yok. Böyle bir insan yani, seviyor çocuklarını. [Ece (38, 2)]

İşleri yoğun olmasına rağmen çocuklarına vakit ayırmaya, çocukları ile özel zamanlar yaratmaya çalışan baba, anneler tarafından olumlu algılanmaktadır:

Babasının işleri ve yoğunluğu konusunda ilişkileri çok çok bazen yoğun gidemiyor. Bazen çok içli dışlı oluyorlar, beraber filmleri izliyorlar, beraber maketler yapıyorlar, bazı zamanlar işi olduğu için yapamıyor ya da yurtdışında olduğu için. Elinden geldiği kadar her şeyi yapıyor (...) hatta şey bile oynuyor Barbie bebekcilik. [Feride (36, 1)]

Baba da zaten çok çalışıyor çok yoğun çalışıyor ekonomik bazı şeyleri sağlamak istiyor (...) Bu sefer biraz geç gelebiliyor. Çocuk babayı görünce orada bir anda kurallar ortaya çıkmıyor. Çocuğuyla o anı değerlendirmek istiyor... [Zeren (47, 2)]

Katılımcı anneler evde çocuklarıyla oyun oynayan ve onları eğlendiren baba figüründen hoşnutlardır. Çünkü annelerin genellikle söyledikleri, iş ve sorumluluklardan dolayı oyun oynamaya zamanın kalmamış olmasıdır. Babalar annelerin bu eksikliğini gidermektedir:

Baba nasıl? Baba öyle değil vallahi nasıl bir baba, çocuk ruhlu. Babayla kızların arası çok iyi benimle o kadar fazla iyi değil yani. Benden çekiniyorlar ya babası zaten bütün

gün evde yok akşam geliyor, çok neşeli eğlenceli bir insan, benim kadar hayatı ciddiye alan bir insan değil. Daha eğlenceli, daha neşeli, daha hoşgörülü. [EDA (40, 2)]

İyidir aslında o anlamda. Oturup oynuyor dokuztaş falan birkaç bir şey oynar. Ben mesela arada eserse oynuyorum öyle. [Asuman (39, 2)]

Çocuk üzerindeki tesir açısından bazen o çocuklarla çocuk gibi oynar çocukların seviyesine inerek. Kendisi de öyle zevk alarak oynar benim öyle bir karakterim yok. [Pervin (35, 2)]

Babalarla ilgili annelerin bahsettikleri ve annelikleri üzerinde olumlu gördükleri şey, babanın anneyi açık bir şekilde takdir etmesi ve anne ile işbirliği içerisinde olmasıdır:

Eşim anneliğimi takdir ediyor, onu biliyorum. Olabildiği kadar benim sözlerime bağlı kalmaya çalışıyor. Bana sormadan yapmaz, uyumlu gittiğimiz için tam gittiğini düşünüyorum ve uyumsuz gitsek o şeyi sağlayamayız. [Feride (36, 1)]

Vallahi çoğunlukla söylediği şey annenizle gibi birisi zor bulunur bakın her şeyinizi düşünüyor... [Firdevs(35, 2)]

Anne babaların çocuk yetiştirirken dikkat ettiği en önemli şeylerden biri de fikir birliğinde olmaktır. Anneler çocuğu anne babanın fikir çatışması arasında bırakmama, etkili disiplin sağlama, birbirlerinin ebeveynliklerini güçlendirme, ortak hareket etme ve aynı dili konuşma gibi amaçlarla en azından çocuklarının önünde babalarla fikir birliğinde olduklarından bahsetmektedir.

Çocuğun olumsuz davranışlarında anne ve baba ayrı ayrı uyarıda bulunmaktadır:

Ama bir hata olduğu zaman ben de uyarıyorum, babası da uyarıyor. Ben bir şey söylediğim zaman babası gelir, anneni dinlemelisin der, ben de aynı şekilde babanı dinlemelisin derim (...) Ona çok dikkat ederiz, çocuk arafta kalmasın diye. [Dürdane (32, 1)]

Nasıl ikimizde aynı görüşte oluyoruz. Birimizin kızdığını diğeri de kızıyor. Ya da birimiz 'Aa niye böyle yaptın?' demeyiz çocuğa kadar hep vardı bizde. [Ece (38, 2)]

Çocuğun yapmak istediği şeylerde anne ve baba birbirlerinin fikirlerini almakta ve birbirlerini onaylamaktadır:

Babayla ilişkisi babası bana göre daha yumuşaktır ama babası bana sormadan bir şey yapmaz. Ben A dediğimde A olur. Genel olarak annene de bir sorulum yapar. Ben de babana da bir sorulum yaparım. [Feride (36, 1)]

Anne baba kendi aralarında yaşadıkları fikir ayrılıklarını çocuklar yattıktan sonra konuşmakta, tartışmakta ve ortak bir fikirde buluşmaktadır:

Sıkıntı yaşadığım bir problemi ben şey yapamayacaksam eşimle ortak hareket ediyoruz biz benim yanlış olduğumu düşündüğün zaman o bana söylüyor. Akşam mutlaka bugün yaşadığımız olayı konuşuyoruz. Sen şunu şöyle davrandığın için bence böyle oldu hayır böyle davranmalıydım... [Seray (39, 2)]

Eşimle istişare ediyoruz bu tarz konuları. Özellikle çocuk yokken böyle oluyor ne yapmalıyız. Benim otoritem burada zayıf sen destek olmalısın. Bunu benim bildiğimi bilmesin ama gibi çok desteğimiz oluyor. Genelde eşimle paslaşıyoruz. [Asiye (32, 2)]

4.3.7. Ailenin Desteği

Katılımcı anneler tarafından bahsedilen anneliği güçlendiren kaynaklardan biri de anneye verilen aile ve arkadaş desteğidir. Anneler, anneleri ve eşlerinin annelerinin desteklerini ve ailelerindeki diğer üyelerinin desteklerini anneliklerine yardım eden ve geliştiren güç kaynakları olarak sunmaktadır. Ailelerinden destek almamış anneler ise, yakınlarında bulunan arkadaşlarının ve komşularının desteklerinden bahsetmektedir.

Anneler, annelikleri sürecinde özellikle çocukları yeni doğduğunda, annelerinden ve kayınvalidelerinden destek aldıklarını ve bunun onlara güven verdiğini ve onları rahatlattığını söylemiştir. Bebeği olduğunda kayınvalidesi yanında olan ve ona yardım eden Figen bu durumu “Kesinlikle hani bir aile büyüğü, bir arkadaş, yakın birileri çok önemli...” [Figen (45, 2)] şeklinde ifade etmiştir. Bir başka anne "Fiziksel olarak ailem, annemin yanımda olması, eşimin yanımda olması. Kayınvalidemin yanımda olması. Psikolojik olarak da onlar rahatlatıcı aslında." [Nagihan (36, 2)] diyerek annelerin desteklerinin fiziksel ve psikolojik olarak rahatlatıcı etkilerinden bahsetmiştir. Çocuklarla zaman geçiren bir anneanne, anneye de iyi gelmektedir: “Bazen dışarı çıkmalar... Annem ‘hadi kızım boş ver işlerini, çocukları alıp çarşıda bir şeyler yedirip gezdirsek’, annem bazen gelip parka götürmeyi de yapıyor...” [Zeren (47, 2)]

Çocuk yapmaya karar vermesinde bile annelere güvenin etkili olduğunu ifade eden bir başka anne, ailelerin ilgisinden memnuniyetini belirtmektedir:

Ondan sonra kendi ailem var, eşimin ailesi var çok ilgili. Bugün arasam, geç kalıyorum okula desem, atlayın gelin desem, gelemiyoruz demezler, gelirler (...) Ben zaten ikinci çocuğu yaparken de böyle oradayken, ailemin yanıdayken hep onlara güvenerek... [Yağmur (35, 2)]

Diğer aile üyelerinden anneye destek verenler genelde ablalardır. Birebir görüşmeler de anneler uzaktan ablalarının verdiği desteğin üzerlerinde etkili olduğunu belirtmektedir.

Kendi ailem çok daha fazla. Ablalarım daha fazla arkamdı. Eşimle çok bir paylaşımın yoktu. [Pakize (39, 2)]

Etrafımızdaki insanlar da ailemden çok kişi yoktu, yine memleketteydi annem. Kız kardeşim destek oldu, yakın değildi ama telefonun ucunda olduğunu bilmek. [Ahu (42, 2)]

Çok sıkıştığım vakitlerde ablalarım ile konuştuğumda Zerrin ablam, Zeynep ablam da bana söylediği sözler cümleler rahatlatmıştır etkili olmuştur. [Pervin (35, 2)]

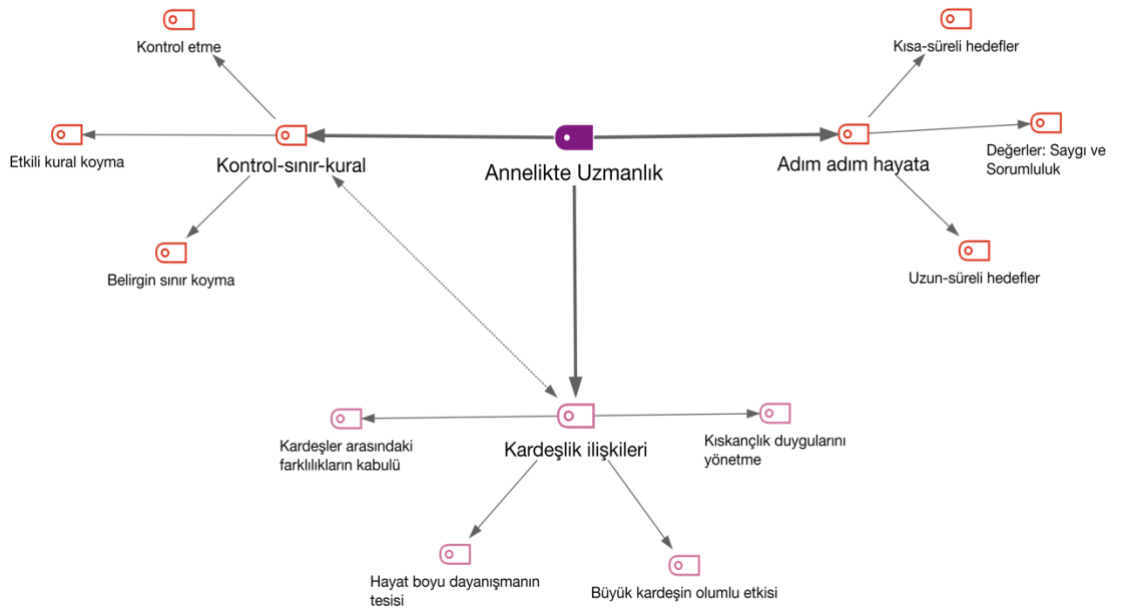
Ailede yaşı yakın bir yenge (abi eşi) de hem kendi desteği hem de yengenin çocuğunu takip etme anneyi rahatlatmıştır:

Biraz da yengem benimle yaşıt, benden bir sene önce bebeği oldu o beni çok rahatlatı yani (...) Tecrübeli anneden bunları duymak beni çok rahatlatı. Gözümle de gördüm yeğenimi. Aha üç ay önce böyleydi şimdi kendi başına yemek yiyebiliyor demek ki benim oğlum da üç beş ay sonra kendi başına yemek yenecek deyip kendimi rahatlattım. [Nagihan (36, 2)]

Ehil anneliği güçlendiren faktörlere bakıldığında, en güçlü desteğin babadan geldiği, sonrasında aile desteğinin olduğu görülmektedir. Bu iki önemli faktör annenin stresi ile baş etmesine doğrudan yardımcı olmaktadır. Annenin bilişsel kapasitesi ve içinde bulunduğu iyi şartlar dolaylı şekilde stresi azaltırken, doğrudan anneliği güçlendirmektedir. Tüm bunlar annenin kendini yeterli hissetmesini sağlar, çocuklu yaşamdan ve annelik rolünden memnun olmasına yol açar.

4.4. Tema-4: Annelikte Uzmanlık

Ehil anneliğe sahip annelerin çocuk yetiştirme pratiklerinin incelendiği bu temada, annelerin çocuklarına koydukları kurallar ve kuralları uygulama şekilleri, çocuklarını kontrol etmeleri, kullandıkları disiplin yöntemleri, çocuk eğitiminde benimsedikleri ilkeler, çocuklarının gelecekte olmasını istedikleri hedefler ve kardeş ilişkilerinde annenin rolü ele alınmaktadır. Bu temanın altında üç kategori bulunmaktadır: Kontrol-sınır-kural, adım adım hayata ve kardeş ilişkileri. Katılımcı annelerin anneliklerindeki en güçlü taraf çocuk eğitiminde neyi, neden yaptıklarının cevabını çok iyi verebilmeleridir. Etkili disiplin ve kural koyma yöntemleri, kısa süreli ve uzun süreli hedefler belirlemeleri ve çocuklar hakkında bilinç sahibi olmaları anneliklerini güçlendirmekte ve ehil hale getirmektedir.

Şekil 13: Tema-4: Annelikte Uzmanlık

4.4.1. Kontrol-Sınır-Kural

Bu kategori altında annelerin çocuk yetiştirme süreçlerinde kullandıkları kontrol, disiplin pratikleri ve kural koyma süreçleri ele alınmaktadır. Annelerin kullandıkları bu teknikleri, kendi aile süreçleri ve kültürleri içerisinde geliştirmiş oldukları görülmektedir. Annelerin çocuklarının tutum ve davranışlarından genelde olumlu bir biçimde bahsetmelerinden (kurallara uyan, sorumluluk alabilen vb. gibi) anlaşılabileceği gibi, kullandıkları tekniklerin çocukları üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir.

4.4.1.1. Kontrol etme

Ehil anneliğe sahip anneler, çocuklarını bağımsız bireyler haline getirmeye çalışmakta; ancak bunu yaparken kontrolü elden bırakmamaktadır. Anneler çocuklarına bıraktıkları alanı takip etmeye devam etmektedir. Annelik kontrolü iki kategoride incelenmiştir: İzleme ve teknolojik aletleri kontrol.

4.4.1.1.1. İzleme

Katılımcı annelerin çocuklarını fark ettirmeden takip etmeleri, arkadaş çevresi hakkında bilgi toplamaları gibi tutum ve davranışları literatürdeki izleme (parental monitoring) kavramına karşılık gelmektedir. Her ne kadar ebeveyn izleme, genellikle ergenlikte olan çocukların, artık arkadaş çevreleri de olduğu için, ailenin gözetiminde olmadıkları zamanlarda ne yaptığı, kimlerle birlikte olduğu gibi konularda anne babanın bilgi sahibi olmak istemeleri (Aksoy, Kahraman, ve Kılıç, 2008) olarak tanımlansa da, katılımcı annelerin çocuklarını izlemelerinin, çocuklar sosyalleşmeye başladıkları andan itibaren (yaklaşık olarak anaokuluna başlama civarında) gerçekleştirdikleri bilgisi edinilmiştir.

Katılımcı annelerden biri kendi izleme davranışını, annenin çocuğa fark ettirmeden onu kontrol etmesi gerektiği şeklinde açıklamıştır:

Çocuğuna çok sahip çıkmalı, bunu çevredeki tüm kötülüklerden korur diye bilmeliyim ama bunu korurken de çocuğa çok hissettirmemeli. Gözü üzerinde olsun, eli üzerinde olsun ama çocuğu hissetmesin... [Fırdevs(35, 2)]

Annelerin çocuklarını kontrol etme davranışı, bir yerden sonra izleme davranışına dönüşmektedir:

Müdahale etmemek şu anlamda algılanmasın, umursamıyorum demek değil. Uzaktan kontrol tatlı sert bir baskı... Baskı da demeyeyim de kontrol diyeyim, nereye gidiyorsun, kimlesin, ben bileyim yerini, böyle kontrol. Başiboş bırakma olayı zaten olmaz. [Figen (45, 2)]

Çocuğunu takip ettiğini söyleyen başka bir anne de çocuğuna fark ettirmeden yaptığını; hem kuralları uygulatmanın hem de takip etmenin dengesini kurmaya çalışmanın zor olduğunu söylemektedir. Burada annenin çocuğu adına yaptığı olumlu şey onu sürekli sorumlulukları ve kuralları hakkında sıkıştırmamasıdır, çocuğun kural ve sorumlulukları kendinin içselleştirmesine bırakmasıdır. Zaten bu şekilde kurallar bir süre sonra benimsenmektedir:

Tabi çaktırmadan kontrol bende tabi ama sürekli kontrolde olduğunu hissettirmiyorum tabii ki. Bu da geliyor aslında (...) Dengeyi kurmaya çalışıyorum yapamadığım zamanlar tabii ki oluyordur. Sorgulamıyorum mesela, 'onu yaptın mı bunu yaptın mı, öyle demiştik falan. Bir müddet sonra o kurallar oturuyor zaten zaman zaman tabii ki istisnai durumlar oluyor, zor durumlar var ama çaktırmadan yapıyorum, bazen direk söylüyorum yapması gerekenleri. [Rukiye (42, 2)]

Annelerden bir başkası çocuğunu izleme davranışının nedeninin çocukların tüm sorumluluğunun kendinde olmasına bağlamaktadır. Ayrıca bu anne çocuğunu takip etmeyi çocuğa fark ettirmeden değil, onun da farkında olacağı şekilde yapmaktadır:

Otoriter derken çocuğum nerede sürekli takip ederim mesela, on dakika okuldan geç gelse hemen ben çıkarım yani neredesin, niye erken gelmedin. Mesela sabah sekizde ders başlıyorsa benim kızım 7:30'da çıkamaz evden, okul çok yakın göndermem yani niye bu kadar erken gidiyorsun? Bir işi olsa çıkabilir. Ama sürekli takip ederim çünkü baba yok hayatımızda şu an baba onlarla ilgilecek durumda değil, işi çok yoğun ben ev hanımıyım tüm sorumluluk ben de. Ben boş veremem boş veren bir insan değilim o yüzden de sürekli takip ediyorum. [EDA (40, 2)]

Biri ergenlikte, diğeri on yaşında olan iki oğul sahibi bir başka katılımcı anne, çocuğuna problemlerini çözmesi için alan açarken, bir taraftan da bu problemin kaynağı ve çocuğunun onu nasıl çözdüğü ile ilgili takipte olduğunu söylemektedir. Diğer insanlar ve çocuklarla ilgili de tedbirli davranmakta, çocukları yalnız başına, bir yetişkin olmadan bırakmamaktadır:

Kendi yapmalı, başının çaresine bakmalı, özellikle büyük için sen yapmalısın oğlum, diyorum sen savunmalısın, bana anlatma, sen kendin çöz. Ama arkasını döndüğünde telefonunu elimde buluyorum, kimle yazışmış, ne yapmış, hangi arkadaşla ne konuşmuş? (...) Kontrol altında çünkü çok zor bir devirde yaşıyoruz, mesela başkasının evine yollamıyorum Arda'nın eve arkadaşları geldiğinde asla tek bırakmıyorum çocukları, kuzenleri bile dâhil ne olursa olsun evde yanlarında oluyorum. Abi kardeşi de öyle bırakıp gittiğim oluyor ara ara ama dışardan üçüncü bir çocuk geldiği zaman asla, kontrol altında. [Ahu (42, 2)]

4.4.1.1.2. Teknolojik aletleri kontrol

Annelerin çocuklarını kontrol ettikleri bir başka alan da teknolojik aletlerin kontrol edilmesidir. Anneler, çocuklarının tablet, telefon ve bilgisayar gibi aletlerle oyun oynamalarından kaygılandıklarını ve sürekli çocuklarını kontrol etmeye çalışmalarının zorluklarını belirtmektedir.

Aşağıdaki verilen alıntılardaki anneler, çocuklarının telefon ya da bilgisayarla fazla zaman geçirdiklerini gördüklerinde kontrolsüz bir şekilde çocuklarına fazla tepki verdiklerini anlatmaktadır. Her ikisi de yaşadıkları benzer durumu anlatırken üzgün ya da pişman bir ruh hali sergilemiştir.

Kaygım var tabi biraz. Ama onu törpüledim zamanla diye düşünüyorum. Gene de var yani mesela en basitinden. Ö... çok telefona baktığın zaman bir yerde yanlış yapıyorum şeyi ayyuka kalkıyor eyvah diyorum. O zaman diyorum şey oluyor (...) ‘Çabuk telefonu ver’ diyorum ‘çabuk ver şunu bana’ diye elinden çekiyorum. Zaten hep böyle çekerek alıyorsun yoksa başka türlü yok. [Asuman (39, 2)]

... oyuna baktıysa ya da dozunu kaçırdıysa bir şekilde, nedense kendimi kontrol edemiyorum, çok net ve sert bir tavırla karşılaşabiliyor çocuğum. O anlamda onu anlamadığımı biliyor, tek kopuş noktamız, Aslında internet ve sanal böyle. Bilgisayar tablet gibi şeylerde ben çok maalesef sert çıkışlarım olabiliyor. [Yelda (40, 2)]

Başka bir anne, çocuklarına zarar verdiğini düşündüğü için çocuklarının telefonla oynamasını yasaklamak istemekte ancak genelde çocuklarının ısrarına yenik düştüğünü belirtmektedir:

Mesela bugün telefonları kaldırdım, tamamen yasakladın, inşallah kararlı durabilirsen oyun oynatmayacağım, günde 1 saat kadar oynama izinleri vardı (...) Algılamayı yavaşlattığını düşünüyorum, ondan kaldırdım. Zeynep’in yavaş öğrendiğini hissettikten sonra ‘telefon oynamayın, sizi etkiliyor, algınızı yavaşlatıyor’ bunlar hep konuştuğumuz bildikleri şeyler ama her fırsatta da ‘anne bir 5 dakika anne, oyun oynuyorum, vereceğim’ diye benden kaçırdıkları bir şey bugün. Çok kesin kararlı bir şekilde vermeyeceğimi söyledim, bakalım durabilir miyim? [Asiye (32, 2)]

Her iki oğlu da teknolojik aletlerle zaman geçirmekten hoşlanan Ahu, çocuklarını kontrol edemediği için kendine öfkelenmektedir:

Çocukları teknolojiden uzak tutamadım, en kızdığım şey o kendime, en nefret ettiğim şey. O A..’nın durumundan dolayı boyundan büyük işlere kalkıyor tutabildiğim yere kadar tutuyorum. [Ahu (42, 2)]

Bir başka anne, çocuklarının teknolojik aletlerle oynamalarına belli bir saatliğine izin verdiğini, bu saatin sonunda mutlaka farklı etkinliklere yönelttiğini söylemektedir. Çocuklarına telefonla oynama konusunda öz denetim becerisi kazandırmaya çalışmaktadır:

Eğer bu telefonda duracaksa, bu telefonu 1 saat sonra almamız gerekiyorsa 1 saat sonra alacaksın, bu bitti. Bu konuda bence çok şey yapmayın dedim, bunu kabulleniyorlar. Bazen küçük (çocuğu) şey yapsa da konuşup anlattığım zaman bunun olacağını biliyor. ‘Bu telefon(un) 1 saat sonra alınması gerekiyor, şu an oynamamız lazım, ablanla bir şeyler yapmanız lazım, resim yapabilirsiniz, parmak vs. yapabilirsiniz, birazcık vakit geçsin ondan sonra geri vereceğim’ diyorum. [Lale (29, 2)]

Ehil annelik kavramına sahip annelerin çocuklarını etkin bir şekilde kontrol etmeleri, onların annelik algıları ile yakından ilişkilidir. Hem annelikte kendilik algıları hem de ideal annelik algılarına bakıldığında katılımcı annelerin kontrol duygularının yüksek olduğu

görülmektedir. Bundan dolayı çocukları etkili bir şekilde kontrol etme pratikleri annelik algılarından temel almaktadır.

4.4.1.2. Sınırlar içinde özerklik

Anneler çocuklarına belirli kurallar içerisinde sağlıklı tutum ve davranışlar kazandırmaya çalışmaktadır. Bu alt kategori altında sınır koyma ve özerkliği teşvik etme ve konuları ele alınmaktadır. Annelerin çocuklarının davranışlarını düzenlemeye çalıştığı bu genel pratiklere disiplin pratikleri adı verilmiştir. Annelerin kural koyma ile ilgili pratikleri farklı bir alt kategoride incelenecektir.

4.4.1.2.1. Sınır koyma

Bu alt kategori altında annelerin çocuklarının her istediği yapıldığında ‘şımarık’ çocuk olacağı düşüncesiyle, annelerin isteklerini sınırlandırma ya da erteleme, anne babanın sözünü dinleme ve üçüncü kişilerin etkilerini azaltma çabaları görülmektedir. Annelerin özellikle çocukların “şımarmalarından” tedirgin oldukları ve bunu kontrol etmeye çalıştıkları gözlenmektedir.

Nagihan’a göre çocuk yetiştirme hedefi şımarık yani sınır bilmez çocuk yetiştirmek değildir; aksine annesinin kurallarına uyan, nerede durması gerektiğini bilen mutlu çocuklar yetiştirmektir:

Mutlu çocuk yetiştirmeye çalışırım ama şımarık çocuk yetiştirmek bu aradaki çizgiyi yakaladığımı düşünüyorum (...) Mutlu çocuk istediğini yapabilen sevgi dolu bir çocuk. Şımarık çocuk hayırdan anlamayan çocuk yani ben çocukları kitap okurum saatlerce sohbet ederiz. Onları dinlerim ama misafir geldiğinde yetişkinler konuşurken çok acil bir şey olmadığı zaman sözümün arasına giremez. Ya da işte evde misafir varken bana kitap oku diye tutturamaz. Çünkü ona okumayacağını bilir. [Nagihan (36, 2)]

Bir başka anne bir çocuğun ‘şımarık’ olmasının nedenini anne baba arasındaki fikir ayrılığına bağlamaktadır. Bir diğer neden de tüm isteklerinin sınır konulmadan yerine getirilmesidir. Çocuğun bu şekilde büyütülmesi tüm yaşamında olumsuz sonuçlar doğuracaktır:

Kolaylaştırıyor da aynı zamanda. Çocuk yoksa anne babayı kullanır ne olur, şımaran bir çocuk... Baba çok serttir, babaya sesi geçmez ama anneyi yorar ya da tam tersi anne ile yüz göz olmuş bir çocuk, baba her şeyini yapar, o zaman ne olur, çocuk o zaman bir öyle bir böyle... Bir kişiliği olmaz, şımarık olur, her dediğini yaptırmaya çalışır, ağlak bir çocuk olur. Şimdi atıyorum bisiklet istiyor, 15’inde araba ister, nasıl baş edeceksiniz edemezsiniz, onu bırakın ben şu kişiyle arkadaş olmak istiyorum anne bana yardım et, öyle bir şey yok yani... İstekleri bitmez, dolayısıyla anne babanın hemfikir olması, çok önemli çocuk yetiştirirken birinin hayır dediğine biri evet dememeli. Yoksa çocuklar ömür törpüsü oluyor, aileye de olmuyor, herkese de zararı var. Okulda arkadaşına zarar var, ilerde belki iş hayatı olacak, orada iş arkadaşlarına zararı var, evlenecek belki bu sefer eşinin üzerinde bir şey kurmaya çalışacak. Bu doğru bir şey değil bu uzun bir

süreç. Her şey anne babada başlıyor o yüzden aile çok önemli benim fikirlerim böyle.
[Figen (45, 2)]

Bir başka anne çocuğun isteklerini sınırlamak ancak bir yandan da onun fikirlerini ve seçimlerini önemsediğini göstermek için, oyuncak seçiminde kullandığı yöntemi anlatmaktadır. Anneye göre, çocuğa çizilen sınırları göstermek çocuğun çok istediği iki oyuncak arasından birini seçtirerek öğretilir:

İstedikini fark edeceksin ama her istediğini atlamasına fırsat vermeyeceksin ya da şöyle diyebilirsin: Bu iki oyuncak arasından seçim yapabilirsin diyebilirsin sevdiğini iki oyuncak. Bunu yapmazsanız, fiyatı da göz önünde bulundurmuyor bu sefer maddi durumu da zorluyor, ne yapıyor istediği her şeyi bir dahakine yine istiyor. Ona da sınır koymak gerekiyor bence haftada bir ya da on beş günde bir onu hissettirmek gerekiyor.
[Rukiye (42, 2)]

Çocuğun şımarması ve sınır bilmemesi ile ilgili annelerin söylediği bir başka şey de, anne baba dışındaki yakın kişilerin, özellikle büyükanne ve büyükbabaların, çocuğa ‘kıyamayıp’ istediğini yapmasıdır. Büyükanne ve büyükbaba yanında anneler çocuklarını kontrol etmekte güçlük yaşadıklarından bahsetmektedir:

Ama örnek verdiğim oldu mu bu telefonla ilgili olayı bugün anneanne ve dedede idi. İşim vardı, çocukların ben uzak kalması gerekiyordu, hastaneye gitmişim. Öyle olunca baya bir şımarmışlardı. Dedikleri yapıyor, eve gidince şöyle bir bocalama yaşıyoruz, ondan sonra tekrardan toparlayabiliyorum. [Lale (29, 2)]

Ne kadar anneniz de olsa herkesin farklı bir imajı var bence. Anneanne ile ya da babaanneli büyüyen çocuklar... Ben şanslı olduğumu düşünüyorum, kendim büyüttüm anne anneanne ile babaanne ile büyüyen çocuklar bence şımarık oluyor, ben bunu çok gördüm. [Ebru (35, 1)]

4.4.1.2.2. Özerkliği teşvik etme ve seçme hakkı verme

Anneler çocuklarının bağımsızlaşmalarını, kendi kararlarını verebilmelerini ve kendi problemlerini çözebilmelerini sağlamak için çocuklarını teşvik ettiklerini ifade etmektedir. Genelde okula başlama dönemi annelere göre çocukların bağımsızlık kazanması için uygun görülmektedir. Çünkü çocuğa yeni ilişkiler getirmekte ve yeni sorumluluklar yüklemektedir:

Belli bir yaştan sonra bırakıyorum çocuğu. Mesela ilkokula gitti artık çevre çevresi var, çekmeye başlıyorum kendimi. Dersleri, sorumlu olduğu çanta düzeni, beslenme düzeni, arkadaşlar, ilişkileri geri plandayım, karışmıyorum, karışmam. O onun sorunudur. Problem olduğu zaman hani müdahale etmek gerekirse belki bir iki adım atarım. Müdahale etmiyorum yani, yavaş yavaş ilkokula başladıktan sonra lisede zaten artık kendilerine göre bir hayatları var. [Figen (45, 2)]

Çocuğunun özerk ve özgüvenli olmasını isteyen ancak dışarıdaki insanlara olan güvensizliğinden ötürü kaygılı olan bir anne, ilkokul çağında olan küçük kızını artık yavaş yavaş tek başına bir şeyler yapmasına, tabi kendisi takip ederek, izin vermeye başlamıştır. Annenin kaygısı yüksek olduğunda çocuğun bağımsızlaşmasının zor olacağı görülmektedir.

Hemen cama çıkıyoruz mesela bir kapının önüne bile korkuyoruz. Mesela hiç bakkala gitmiş değil benim kızım, çok istiyor okula tek başına geleyim diye. Hiçbir zaman gönderemedim, bazen peşinden bakıyorum takip ediyorum gizli gizli çok da özgüvensiz olmasın, yapabilsin diye ama hep takip içindeyiz. [Eda (40, 2)]

Anneler çocuklarının yaşlarına uygun sorumluluklar vererek ve kendi ihtiyaçlarını gidermelerini sağlayarak da onların özerk olmalarını teşvik etmektedir:

İhtiyaç duyduklarında yanlarında oluyorum, olmamam gereken bir durum varsa diyorum. Mesela geçen gün Yusuf veya Ahmet, anne bana bir su getirir misin, diyor. Ben de ona diyorum ki suyunu kendin alabilirsin ders çalışmadığın, hasta olmadığın müddetçe alabilirsin. [Firdevs(35, 2)]

Başka bir anne, çocuğunu yemek yemesi için zorlamadığından bahsetmektedir. Çocuğunun yemeğinin yeme miktarını kendine bırakmaktadır:

Ben biraz da şeyimdir, bazı anneler şey diyor, yemezse ne olur, ye ama ye, gel ben sana yedireyim. Bende şey var, yemek istemiyor olabilirsin, o zaman yeme, bırak, gidebilirsin derim. ‘Anneciğim beni ne olur sen yedirir misin?’ derse o gün mutlu olsun diye yediriyorum ama ‘bunun böyle olması güzel bir şey değil’ derim, öyleyimdir. Ama ne olur ye gibi bir insan değilim, öyle bir sabrım yok, benim felsefem de mi yok diyeyim, yok yani bende yok. [Feride (36, 1)]

Katılımcı annelerden Yelda, çocukların fikirlerinin önemsenmediğinden, onların büyükler ne diyorsa onu kabul etmeleri gerektiği düşüncesinin yanlışlığından bahsetmektedir. Çocuklarının fikirlerini anne baba olarak önemli gördüklerini ve bunu uyguladıklarını verdiği örnekle göstermektedir. Özellikle baba, bu konuda ‘ayıp’ görülen toplumsal kabullerden bile vazgeçmekte; çocuğun fikrine saygı duymaktadır.

Bir şeyi söylediğin anda ona tepki vermesini ona hemen yapmasını, yani ailenin söylediği her şeyi çocuğun evet demesini sorgulamadan ya da onun istekleri gözetenmeden bunu yemen lazım yemeğindeki şu yemeği yemesi bekleniyor. Ama onun seçme hakkının çok önemli olmadığı düşünülüyor. [Yelda (40, 2)]

Mesela ben ona hayatı böyle böyle diyorum ama orada hepsi bir seçme hakkı onda olduğu için bir şeylere hep kendisi karar verdi. [Yelda (40, 2)]

Benim eşim mesela Türkiye’de yaşamamış birisi (...) Biz mesela parka geldik diyelim çocuğun bisikletini istedi bir başka çocuk bende ayıp olmasın verelim dürtüsü varken içimde eşim ‘Hayır veremeyiz, bize ait değil. Çocuğa sorması gerekiyor.’ Ya ayıp olacak bak komşuyuz, yüz yüze bakıyoruz. ‘Hayır ayıp olmaz, olursa da olur. Önemli olan onun ne düşündüğü değil. Benim çocuğumun ne düşündüğü.’ deyip kestirip atabiliyor. [Yelda (40, 2)]

Disiplin pratikleri annelerin ne çocuğa çok fazla özgürlük tanıyıp onların deyişiyle “şımarmalarına” yol açmakta ne de çok fazla sınırlandırıp onların özgüvenli olmalarının önünü kesmektedir. Ehil anneliğe sahip annelerin ideal annelik algılarına bakıldığında ‘ne sert ne yumuşak’ olmaya çalıştıkları görülmektedir. İdeal annelik algısı annelerin disiplin pratiklerinde de etkili olmuştur.

4.4.1.3. Etkili kural koyma

Anneler, çocuklarının tutum ve davranışlarını düzenlemeye ve onlara bir kişilik kazandırmaya çalışırken kurallardan faydalanmaktadır. Ehil anneliğe sahip anneler, çocukların kurallara uymalarını sağlamak için bazı etkili yöntemler geliştirmiştir. Bu yöntemler genellikle çalışan, işleyen ve annelerce başarılı bulunmuş yöntemlerdir. Bu alt kategori altında bu yöntemlerden bahsedilmektedir.

4.4.1.3.1. Kuralları birlikte düzenleme

Kuralların çocuklar tarafından kabul edilmesi ve içselleştirilmesi için kuralları birlikte düzenlediklerini söyleyen Rukiye, çocukların konulan kurallara tam ev birebir uymanın mümkün olmadığını ancak süreç içerisinde bir şekilde bu kuralların oturduğunu belirtmiştir. Kuralları çocuklarla birlikte oluşturma çocuklar üzerinde etkili olmaktadır.

Birlikte koyuyoruz, hangi saat aralığında ne yapabilirsin diye. Birebir uygulanıyor diye bir şey yok. Ama çoğunlukla o sürelerde yapılıyor. Birlikte karar veriyoruz uymaları daha kolay oluyor. Ben koyarsam o saatte başka bir şey yapmak isteyebiliyor, tabii ki bu esniyor, esniyor. Farz et ki kitap okuma saati bazen daha önce yaparken bazen yatmadan önce olabiliyor ama mutlaka oluyor gün içerisinde zamanı değişiyor. [Rukiye (42, 2)]

4.4.1.3.2. Kural koymada kararlılık

Anneler çocuklarına kuralları öğretirken, çocuğun kuralın önemini anlaması ve içselleştirmesi için kararlı durmaları gerektiğinden bahsetmektedir. Örneğin annelerden Nagihan, bu konuda net ve kararlı davrandığını, söylediği sözlerin tersine bir davranışta bulunmamaktadır:

Yapmadığı zamanda gerekli cezayı alıyordu, bu sınırın dışına bana haber vermeden çıktıysa o zaman tamam, yanımda oturacaksın ya sınırın daralacak ya da eve gideceğiz gibi, o yüzden ne olacağını biliyor, o yüzden dışarı çıkmıyor, dışarı çıkarsa ne olur, o sınırı koyuyorduk. Ben seni çok göremedim, merak ettim seni, eve gidiyoruz artık diyorum (...) Evet gidiyordum. Söylediklerimin hepsini yapmaya çalışıyorum. Çok hazırlanıp da dışarı çıkıp arabadan geri döndüğümüzü bilirim (...) kurala uyulmuyorsa, kural kuraldır o zaman geri döneceğiz. [Nagihan (36, 2)]

Çocuğu ile alakalı bir durumda söylediği sözden geri dönmediğini ifade eden bir başka anne, neden çocuğunun istediği şekilde olmayacağına dair açıklama yaptığını, çocuk ısrar etse bile fikrini değiştirmedeğini belirtmektedir:

Yok, ben mesela hayır dediysem, evet demem. Çok kolay hayır demem, atıyorum bir şeye izin vermedim. Bir kez kendi ile alakalı her şeyde onun fikrini alırım. Atıyorum bir şey dedi, bu akşam sinemaya gideceğiz. Ben de anlatırım bu akşam sinemaya gidemeyeceğiz, işte şunlar şunlar oldu, benim şu kadar işim var, o yüzden gidemeyiz. Başka zaman kesinlikle gideriz, 'ne olur, ne olur' dedi diyelim. Ben de esneme yoktur gidemeyeceksek gidemeyeceğizdir. [Feride (36, 1)]

Başka bir anne, çocuğuna izin vermediği bir konuda çocuğun gösterdiği ağlama tepkisine rağmen geri adım atmayışını kendini aşmak olarak adlandırmaktadır:

Çocuğun mizacı ile mi alakalı, annenin dik durabilmesi ile mi alakalı... Ben dün bir sebepten dolayı Ahmet'i otoparka göndermedim. (...) Ağladı, ağladı, ağladı. En son boşa ağlıyorsun, dedim, seni bugün aşağı göndermeyeceğim dedim, cezasısın dedim. 'Gerçekten mi, yarın da mı inmeyeceğim?' böyle bir şok ifadesi ile. Tamam dedi, günü kapattık ve gitmedi. Kendimi aştım yani. [Asiye (32, 2)]

Anneler, çocuklarına hayır dediklerinde çocuklarının verdiği duygusal ve davranışsal tepkilere bakıp vazgeçemediklerinde kendilerini kararlı ve güçlü hissetmektedir:

Kesinlikle vermiyorum, daha kararda duruyorum, anlatıyorum. Olmuyor mu, oluyor bazen kendini yerden yere atıyor, bağıyor, çağırıyor, telefonumu almak istiyor. Telefonumu çok göz önünde bırakmam (...) O kendini atıyor yerden yere, telefonu kaldırıp ulaşamayacağı yere koyduğum zaman, görmediği zaman, görse de vermeyeceğimi bildiği için artık kabulleniyor. Bu konuda kararlıyım. [Lale (29, 2)]

Kurallara uyma ve kararlı olmanın çocuğun hayatı ve aile yaşamı için önemli olması ile birlikte aşırı kuralcılığa da karşı çıkmaktadır:

Kararlı olmak lazım, herhangi bir kuralda esnek olmamak lazım, öyle çok kural kural olmaması lazım. Hani koyduğumuz kuralları hem kendimiz hem çocuklarımız uyduğu zaman bu hayat akışı içerisinde sıkıntı yaşanmıyor aslına bakarsınız. [Lale (29, 2)]

4.4.1.3.3. Gerekçelendirme/ nedenini açıklama

Anneler çocukların kuralları daha kolay kabul etmesi ve içselleştirebilmesi için, kuralların gerekçelerini, neden bu kuralın olduğunu ve neden bu kurala uyulması gerektiğini çocuklarına açıklamaktadır. Annelerden Nagihan, dışarı çıktıklarında çocuğunu kontrol edebilmek için yaptığı açıklamaların çocuğun davranışları ve kendi kendini denetlemesi üzerindeki etkisinden bahsetmektedir:

Mesela ben büyük oğlum küçükken dışarı çıktığım zamanlarda çevremde yaşıtı olanlar hep şey derdi, elini bırakıyorsun nasıl kaçıp gitmiyor? Ben hep K..a anlatıyordum, elimi bırakırsan benim seni göremeyeceğim yere, senin beni göremeyeceğin yere gitmeni istemiyorum. Çok kalabalıkta birbirimizi kaybedebiliriz, birbirimizi bulamayabiliriz, panik yaşarız, üzülürüz (...) İlk zamanlar bazen şaşırdığı oluyordu, seni göremiyorum dediğim zaman, o anlıyordu. [Nagihan (36, 2)]

Zararlı yiyecekleri yememe konusunda çocuğuna yaptığı açıklamalardan örnek veren Feride, çocuğuna hiçbir zaman kuralları sert bir şekilde vermediğini, anlatmasının ve açıklamasının olumlu sonuçlar yarattığını anlatmaktadır:

Ben ona çok zararlı olduğunu gerçek örneklerle anlatıyorum. Sigara içmenin zararlı olduğunu biliyor. Ben şey diyorum benim sigara içmemi ister miydin, istemezdim anne, diyor. Hasta olursun o zaman diyor reklamlarda falan gördüğü için. Bana zararlı olan sigara olduğu için ben de sana bir şey olsun istemediğim için bunları yemeni istemiyorum diyorum. Orada çözüyoruz zaten. Anlıyor. Biz hep konuşarak. Başından beri konuştuk. Hiç böyle bağırayım çağırayım yapamazsın edemezsin. Hepsinin

mantığını anlatarak söyledim biz hep konuştuğumuz için sıkıntı yaşamadık. [Feride (36, 1)]

Katılımcı annelerden bir başkası da ev düzeni ile kurallarda çocuklarına açıklamalarda bulunmaktadır:

Tabi tabi bundan dolayı diyorum hani atıyorum sen yatağını toplayacaksın her gün toplayacaksın deyip emrederek değil, ‘oğlum bak bu yatağını toplaman lazım, evimize bir arkadaşın gelse dağınık bir yatakta olmaz, ayıp olur, işte çok kolum ağrıyor, oğlum ben bunları her gün kendim toplayamam’ gibi, neden bunu onlardan istediğimi anlatıyorum. [Ahu (42, 2)]

Çocuğuna kuralların gerekçelerini açıklarken nedenleri ve sonuçlarını detaylı bir şekilde anlatan, duygu ve düşüncelere de yer veren Yelda, son tahlilde karar vermesi için sorumluluğu çocuğuna bırakmaktadır:

Varsa bir olumsuz davranışımız da işte böyle böyle bir olay olmuştu. Bu olayda karşıdaki insanlar şöyle şöyle hissedebiliyor. Aslında şöyle şöyle yöntemleri de var, bak şöyleydi tercih edebilirsin. Ama tercih edersen karşıdaki şöyle düşünüyor. Bunu tercih edersen de böyle düşünüyor. İstersen sen biraz yani hangisini sana uygun gelirse onu yap. Ama şu bence şu daha güzel gibi ama sen yine de kendi kararını kendin ver diye. [Yelda (40, 2)]

4.4.1.3.4. Kriz anında mola verme

Annelere göre, çocuklarla yaşanan çatışma ve kriz anlarında kısa bir mola vermek anne-çocuk ilişkisini zedelememesi açısından işe yaramaktadır. Çocukları aldıkları ceza sonrasında ağladıklarında “...odasına gitmesini söylüyorum, ağlama bittikten sonra bu davranışı yapmamız yanlıştı diye konuşuyoruz.” diyen Nagihan çocuklarla bir müddet sonra konuştuğunda daha sağlıklı sonuçlar elde ettiğini söylemektedir. Bu molalar bazen de annelerin kendilerini sakinleştirmelerini sağlamaktadır:

En başta benim kendimi sakinleştirmem lazım ve eğer çocuklara da bakıyorsam, onlarda hala bir hırçınlık varsa zaten onlardan hissediyorsunuz. Gitsem de yanına konuşsam da anlamayacak, ama ne zaman ki sakinleştiğim zaman bazen onlar geliyorlar anneciğim diye, bazen ben gidiyorum, konuşalım konuştuğumuz zaman çözülmeyecek şeyler olmuyor. [Lale (29, 2)]

Mesela oğlum ya da kızım, beni kızdırdığı zaman, ağladığı zaman kapıyı kapatırdım. Tamam, ağla, susana kadar yanına gelmeyeceğim. Kendi kendine bir düşün, taşın. [Pakize (39, 2)]

En zorlandığım zaman bile kavga etmek güzel gelir ya insana bazı ilişkilerde o bile hoşuma gidiyor şey yapmıyorum, bir ara vermeyi seviyorum öyle. Ya Çınar bir müddet görüşmeyelim seninle. [Seray (39, 2)]

4.4.1.3.5. Babadan destek

Anneler kriz anlarında babalardan destek almaktadır. Yağmur, babayı kendisi ile kıyasladığında çocukları üzerinde sözünü dinletme açısından babanın daha etkili olduğunu görmektedir. Problem anlarında babanın konuşması çocukları daha iyi ikna etmektedir:

Çok fazla verdiğim karardan dönebiliyorum ama bizim en büyük artımız babamız daha baskın... Ya da ona güveniyor daha çok bir şey olduğu zaman ‘Serhat bakar mısın?’ diyorum ona hemen çünkü biraz daha baskın. Benim gibi değil baba baskın bana göre (...) baba hayır denilemeyen model. Bunun yanında ikna da çok güzel edebilen ama bana bakıyor mesela daha iyi ikna olabiliyorlar daha güzel öyle ikna edebiliyor.
[Yağmur (35, 2)]

Kuralları delmek konusunda ısrarcı bir oğlu olduğunu söyleyen Asiye, oğlunun aynı ısrarı babasına yapamadığını belirtmektedir. Babanın desteği annenin işine yaramaktadır:

Baba çok nadir kızıyor, baba hayır dediyse hayır. Ben hayır dediysem elli kere hayırdan sonra hayır kabul ediyorsa, babada bir kere oluyor (...) Tabi isterdim benim hayırımı da kabul etsin ama babanın benim üzerimde otorite olarak görmesi işime geliyor, aslında beni dinlemediği noktada pasladığım da oldu onu, işin içinden çıkmış oluyorum, işime geliyor güzel oluyor. [Asiye (32, 2)]

4.4.2. Kardeş İlişkileri

Çocuk yetiştirme pratiklerinin bir diğer boyutu da çok çocuklu annelerin çocuklar arası ilişkileri düzenleyebilmesi ve yönetebilmesidir. Bu alt kategori altında kardeşler arasındaki farklılıkların kabulü, kıskançlık duygusunu yönetme, büyük kardeşin olumlu etkisi ve hayat boyu dayanışmanın tesisi gibi konular ele alınmaktadır.

4.4.2.1. Kardeşler arasındaki farklılıkların kabulü

Bu alt kategori altında çok çocuklu annelerin birbirlerinden farklılıklarından bahsetmeleri ve bu farklılıkları kabul edip ona göre tutum ve davranış sergilemeleri ele alınmaktadır. Buradan anneliğin esnemeyen, değişmeyen sabit bir yapı olmadığı görülebilmektedir. Anneler, çocukları ile ilgili her duruma bir şekilde adapte olabilmektedir.

Ya mesela kız çok pasaklı. Aynı babası gibi sabahları dişini fırçalamak, yemekten sonra dişini fırçalamak... ‘E... çabuk dişini fırçala’ diye bağıryorum artık, ne yapayım. O da tamam anne diyor, fırçalamıyor sonra bir daha. Oğlan daha temiz düzenli (...) Oğlan üstüne bir şey dökülmüşse pıt pıt gider hemen üstünü değiştirir ama kız pasaklı öyle. [Ece (38, 2)]

Evet, mesela büyük kızım şu alınacak dediği zaman muhakkak alınmalı, alman gerekirse sokakta mesela bir şey gördü, yerlere yatardı, gelmezdi. Adaya mesela şimdi param yok daha sonra alırsız babandan para alalım. Unutur onun üstüne durmaz ama büyük kızım öyle değildi. [Eda (40, 2)]

Ben çocuklarımdan da kızım la o bağı kuramadım ilk başta. Sonra sonra kurmaya başladık, ondan sonra Ö.. ile sıkıntım olmadı. Çünkü Ömer biraz daha kolay bir çocuktü, daha kolay baktım daha uzun süre emzirdim mesela, tensel temasımız daha uzun süre oldu. [Asuman (39, 2)]

Ahmet kadar değil. Zeynep’e iki ‘hayır’ın sonunda üçüncü de ağlar bırakır. Ama Ahmet farklı geliyor. Ahmet burada duracak diyorum ama şurayı biraz çekim anne bu tarafa çekeyim esnetiyor. Esnete esnete istediği sonucu oluşuyor beni çok yoruyor. [Asiye (32, 2)]

Biraz da çocuğun karakteri ile ilgili Mehmet Akif daha bana bağımlıydı karakter olarak, bensiz sıkıntı duyardı beni arardı, o da beni çok etkiledi. Edibe’de öyle olmadı (...) Herkes Edibe’nin daha zor bir çocuk olduğunu düşünüyor Mehmet Akif ile

kıyasladıklarında ben şey diyorum evet Edibe çok hareketliydi Beni çok yoruyordu kollamak noktasında ama daha özgür olması Mehmet Akif'e göre daha kolaydı. [Pervin (35, 2)]

4.4.2.2. Kıskançlık duygularını yönetme

Kardeşler arası ilişkilerde karşılaşılan durumlardan biri kıskançlıktır. Anneler kardeşlerin birbirlerini kıskanmalarını olumsuz olarak ele almakta ve baş etmeleri gereken bir durum olarak karşılamaktadır. Bundan dolayı ikinci çocuğu dünyaya getirmeden önce büyük olanın küçük olanı kıskanacağı için stres yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Annelerden Lale, küçük bebeği dünyaya geldiğinde büyük olan çocuğu onu kıskanmaması için strateji belirlemiş, annesinden destek almış ve büyük çocuğunu da ihmal etmediğini belirtmiştir.

İlk doğum yaptığım zaman ilk bir hafta anneannede kaldı. Hep anneanne götürdü, getirdi, nazını çekti. Çünkü kıskanmasını hiç istemedim, yanında kucağıma alıp emzirmek bile istemiyordum (...) S... oturuyordu önce memesini kendisi tutuyordu kardeşine emziriyormuş gibi, sonra bana veriyordu birlikte seviyorduk. Ama kıskandığı dönemler iki-üç yaş dönemi, o daha bebektir o ne de olsa emzirip bırakıyordum, daha çok S..'yı yoğunlaşmaya çalışıyordum. [Lale (29, 2)]

Seray ise aksine ilk zamanlarda strateji belirlemekten kaçınmış, doğal davranmaya çalışmış ve bu duyguyu normalleştirmiştir. İlerleyen süreçlerde de bu duyguyu kabullenmiş, problem olduğunda da etkili çözüm yolları aradığını ifade etmiştir:

Özellikle kardeş olduktan sonra onunla diyalogu dengeyi kurmak zor geldi. Onda da sadece şey dedim, ben buna inanırsan kıskanmayacağını, kıskanmaz diye düşündüm. Yanında hareketlerimi değiştirmedim, normale devam ettim, şey yapmadım strateji belirlemedim, nasıl davranmak istiyorsam öyle davrandım. O enerji de geçti biraz kıskanıyorsa kıskanıyordur yani bunun için ekstra önlemler almadım. Doğal... ne diyorlar, onu normalleştirdim, kıskanmak da normal bir şey. Biraz bunun için rahatlattığını gördüm. Normal yani kıskanması normal... Bunu böyle kendimi kabul ettirdiğim zaman büyütmedim problem de etmedim, bazıları yolunda halloldu, hallolmadıysa oturduk, konuştuk. Destek almam gereken fikir almak istediğim insanlardan fikir aldım. [Seray (39, 2)]

4.4.2.3. Büyük kardeşin olumlu etkisi

Anneler büyük kardeşlerin kardeşlerini her zaman kıskanmadıklarını, kimi zaman da tam aksine anneye yardımcı olabildiklerini belirtmektedir. Küçük çocuğun bakımında, oyun oynamasında, sosyalleşmesinde büyük çocukların annelerine yardım ettiği anneler tarafından örneklerle açıklanmıştır:

Belki ablayı görerek de (...) Büyük evde tekti, ben de işimi gücümü yapıyordum sürekli onla ilgilenmiyordum yani. Ama abla olunca ikisi çok vakit geçiriyorlardı daha rahat daha akıllı. [Eda (40, 2)]

Oğlum bile çok yardımcıydı bana. Ben bakarım, ben uyuturum, sen çık, bir dolaş, bir şey yap dediği çok oldu. O yönde hani yaş farkının avantajlarını da gördüm. Çocuğuma bakma konusunda çok avantajı oldu her daim. [Figen (45, 2)]

4.4.2.4. Hayat boyu dayanışmanın tesisi

Anneler ikinci çocuklarını dünyaya getirmelerinin nedenini anlatırken, çocuklarının kardeşleri olmasını ve yalnız kalmamalarını istediklerini, hayatları boyunca birbirine destek olmalarını beklediklerini ifade etmiştir. Kendi kardeşleri ile olan ilişkilerinden duydukları memnuniyet de onları ikinci bir çocuğa motive etmiştir.

Çocuğu seviyorum geniş aile, bir bayramda hep birlikte olmanın zevki var. Kardeşler arasındaki dayanışma çok güzel. Evet ben ailemle bir sürü sıkıntı annemle bir sürü olumsuzluk ruhsal anlamda yaşasam da ablam ve abim benim için çok büyük destekte zaman zaman abim babam oldu ablam annem oldu. İki kardeşim daha olsa belki bir anne daha olurdu. O yüzden kardeş önemli. Sıkıldığında senin için gerçekten üzülen insanların başında geliyor, evlat aynı şekilde. Her annenin kızı oğlu olmalı diye düşünüyorum güzel yani. [Asiye (32, 2)]

İlki cahil cesareti ile de ikincisini bilmiyorum ikincisinde de unutuyorsun gerçekten (...) Bir de bir sebep de kardeşliğin kıymetini biliyorsun. Kardeşi olmalı diyorsun, kardeşlik duygusunu yaşamalı, hayatta yalnız olmamalı diye düşünüyorsun. [Pervin (35, 2)]

4.4.3. Adım Adım Hayata

Ehil anneliğe sahip anneler, çocuklarını yetiştirirken onları hayata hazırlamakta; içinde bulundukları kültür, ailevi durum ve hayatı algılayış biçimlerine göre çocuklarına hedefler belirlemektedir. Takdir edilmelidir ki, çocuklarını yetiştirirken hem bugünleri hem de gelecekleri için beklenti içinde olmak ve bu beklentilere yönelik çocuklarda somut davranışlar yerleştirmeye çalışmak; bunu yaparken de belirli değer yargıları içinde hareket etmek bir ebeveynin çocuk yetiştirmesinin yetkin olduğunun göstergelerindendir. Bir başka deyişle, bir anne çocuğu için kendi ebeveynliğine dair uzun süreli ve kısa süreli hedefler benimsemişse ve belli başlı değer yargılarına sahip ise, bu annenin yetkin bir ebeveynlik anlayışına sahip olduğu düşünülebilir. Bu yetkinlik ehil annelik kuramının çocuğa bakan yönü için temel bir varsayımdır.

4.3.3.1. Değerler: Saygı ve sorumluluk

Bu alt kategoride, annelerin çocuklarının şimdi ve gelecekte sahip olmasını istedikleri değerlerden bahsedilmektedir. Bu değerler; sorumluluk ve saygıdır.

4.3.3.1.1. Sorumluluk

Anneler çocuklarının yaşlarına uygun olarak kendi işlerini kendilerinin yapmasını istemektedir. Bu şekilde anneler sorumluluk bilincini kazandırmayı hedeflemektedir. Çocuğa sorumluluk bilinci ne zaman kazandırılır sorusuna annelerden Rukiye, sorumluluğun bebeklikten itibaren yerleştirilen bir özellik olduğunu açıklamaktadır:

Aslında bence her çocuk doğduğundan itibaren ufak ufak sorumluluk verirsiniz alışıyor. Yani en basitinden yemeği kendisine vermek bile kaşığı sürekli sizin yedirmenizden. Bu bence taa baştan başlayıp çocuk pat diye bu sorumluluk al, senindir diye yapamaz yani. Zamanla oluşacak bir şey ufaklıktan oluşuyor. [Rukiye (42, 2)]

Çocuğa sorumluluk vermede önemli noktalar, çocuğun yaşına uygun olması ve annenin kontrol etmesidir. Seray, çocuğu kontrol etmenin bir anne için daha zor olduğunu (çünkü çocuğun yerine yapmak daha kolaydır aslında) ancak sonunda sorumluluğunu içselleştirdiğinde anneyi rahatlatacağını belirtmektedir:

...kendi sorumluluğunu kendi almalı. Alıp almadığını kontrol etmek daha zor. O sorumluluğu ona vermeden her şeyi halletmek daha kolay. Ama bir senedir öğretim aşamasındayız, kontrol ediyorum, orası biraz yorucu oluyor ama ben meyvesini alacağımı düşünüyorum (...) Şu an bakıyorum amacıma ulaşıyor gibi görünüyor. Ödevini kendisi yapıyor. Çantası onun yerine ben hazırlamıyorum. Biraz biraz ona harcadığım zamanlar bana doğru pozitif olarak dönüyor (...) Kendi ihtiyaçlarını kendi görebildiğini görürsem ilerde başarılı bir çocuk yetiştirdim düşünceli, karısına saygılı olan bir çocuk, çocuğunu önemseyen bir çocuk... Başarılı bir çocuk yetiştirmiş olduğunu anlayacağım. [Seray (39, 2)]

Sorumluluk duygusunu geliştirmek adına çocuğa kendi sorumluluklarının yanında ev işlerinde de sorumluluk verilmektedir:

Ben şimdi Y..’a geçen yıl başladım, sekiz yaşındaki oğluma bulaşık makinesini sen boşaltacaksın dedim. O kadar güzel bulaşık makinesi boşaltıyor ki Yusuf, her şeyi yerli yerince... Ulaşamadıklarını ben gidip yerleştiriyorum. Biraz sorumluluk vermek gerektiğini düşünüyorum. [Firdevs (35, 2)]

Katılımcı annelerden Zekiye, sorumluluk vermek isteyen ancak çocuklarına kıyamayan bir anne olarak bu tutumunu değiştirmeye çalışmakta olduğunu ifade etmektedir:

İşte istikrarlı olmamak, masayı tabağa koydurmamak, kıyamamak... Aslında yanlış yapıyoruz ilerde bu çocuk üniversite, hayat olsun diyelim yalnız yaşayacak (...) zaten heves ediyor, göstermeye çalışıyorum ama biraz daha geliştirebilirim, yatakları toplarken yardım istiyorum, hadi karşıdan tut böyle yapalım. [Zeren (47, 2)]

4.3.3.1.2. Saygı

Anneler hem büyüklere hem de diğer insanlara saygılı olmayı çocuklarına kazandırmak istemektedir. Saygı değerini kazandırırken önce çocuğun özel yaşamına (eşyalarına, odasına vb.) saygı duyduğunu belirten annelerden Seray, bu şekilde çocuğuna rol model olarak bu davranışı kazandırmaya çalıştığını anlatmaktadır:

Çantasına asla dokunmuyorum, çantasına dokunurken izin alıyorum, kirli bir şey var mı diye soruyorum, makineye çalıştıracağım diyorum. Açabilirsin anneciğim derse açıyorum, onun da benim çantamı karıştırmasına engel olmaya çalışıyorum öbür türlü benim çantama dokunamazsın demenin anlamı yok. Odasını ondan izinsiz toplamıyorum dağınık şu an. Kestiği şeyleri alıp çöpe atmıyorum ne yapmayı düşünüyorsun diyorum. Bunların hepsini kendine, arkadaşına, kardeşine saygılı olsun diye yapmaya çalışıyorum. [Seray (39, 2)]

Çocukların büyüklerine saygılı olmasını isteyen Ece, çocukları saygısızlık yaptığında kızdığını ve aile içinde bunun kabul edilmediğini ifade etmektedir:

Başka neye kızıyorum? Saygısızlık yaptıklarında bakıcıya. Ona da kızıyorum. Bazen bıdı bıdı yapıyorlar ona kızıyorum. Büyüklerine saygısızlık kabul etmiyoruz biz. [Ece (38, 2)]

Büyüklerle saygılı olma konusu ile ilgili olarak bir büyüğü ile karşılaştığında nasıl davranması gerektiğini öğretmeye çalışan annelerden bir diğeri, çocuklarını önceden bilgilendirmekte ve uyarılmaktadır:

Dedesinin evine gittiğimizde, dedesi 80 yaşında, şimdi orada işler değişiyor, diyorum ki, ama oğlum yine hazırlamaya çalışıyorum oğlum işte seni çok iyi anlıyorum. Şu an hoplayıp zıplamak çok normal senin için, işte saklambaç oynuyorsun, perdeleri dağıtmak çok normal. Tabii ki saklanacaksın buraya, yalnız işte yaşlı insanlar bunu hoşgörü ile karşılayamayabiliyorlar. İsterseniz şunları değil de, şöyle şöyle yapıp şurada oynayabilirsiniz bu süreçte. Ama evimize gittiğinizde istediğinizi yapabilirsiniz diye, hani çocuğumun orada karşıdaki insana da ukalalık yapıp saygısızlık yapmasını da istemiyorum. Ama karşıdaki insanı da anlamasını bekliyorum. Çünkü bu yaşta bu insanlar böyle böyle düşünebilirler. [Yelda (40, 2)]

Anneler çocuklarını hayata hazırlarken onların dış dünya ile ilişkilerini de düzenlemeye çalışırlar. Örneğin akrabalar, misafirler, öğretmenler vs. çocuğun ilişki içerisinde olduğu diğer insanlara saygılı bir şekilde davranma, nerede, nasıl davranacağını bilme de annelerin hedefledikleri davranışlar arasındadır. Aşağıdaki üç alıntıda da çocukların diğer insanların yanında ve farkı ortamlarda kendi davranışlarının farkına varmaları ve kontrollü bir biçimde davranmaları örnekleri verilmiştir:

Onları dinlerim ama misafir geldiğinde yetişkinler konuşurken çok acil bir şey olmadığı zaman sözümün arasına giremez. Ya da işte evde misafir varken Bana kitap oku diye tutturamaz. Çünkü ona okumayacağını bilir. [Nagihan (36, 2)]

Kızımdan çok memnunum okulun öğretmenleri... Herkes çok memnun, çok saygılı hümanist, iyi herkese karşı, çalışan personelleri bile gidiyoruz mesela okula personellerle şey yapıyor kolay gelsin diyor, onlar Ececim nasılsın diyor. Herkese karşı öyle bir kız (...) Tabi onu öğretiyoruz; hoş geldiniz demeyi, misafir gelince eli öpmeyi, iyi günler, kolay gelsin demek onları öğretmeye çalışıyoruz. [Ece (38, 2)]

Dedesinin evine gittiğimizde dedesi 80 yaşında. Şimdi orada işler değişiyor. Diyorum ki ama oğlumu yine hazırlamaya çalışıyorum, oğlum işte seni çok iyi anlıyorum. Şu an hoplayıp zıplamak çok normal senin için işte, saklambaç oynuyorsun, perdeleri dağıtmak çok normal. Tabii ki saklanacaksın buraya yalnız işte yaşlı insanlar bunu hoşgörü ile karşılayamayabiliyorlar, isterseniz şunları değil de şöyle şöyle yapıp şurada oynayabilirsiniz bu süreçte ama evimize gittiğinizde istediğinizi yapabilirsiniz. [Yelda (40, 2)]

4.3.3.2. Kısa-süreli hedefler

Anne babalık hedefleri, ebeveynin çocuğunda görmek istediği özelliklere dair bilişleridir. Kısa süreli hedefler, annelerin çocuklarının evde ve okulda sergilemesini

bekledikleri, çocukların yaş ve gelişim özellikleri çerçevesince kazandırmak istedikleri tutum ve davranışlardır.

Çocukların ilk altı yılının anne-çocuk ilişkisi için önemli olduğunu düşünen ve o yıllarda çocukları ile yakın ilişki içinde olan bir anne, bunu onların duygusal açıdan güçlü olmasını istediği için yaptığından bahsetmiştir.

Çünkü çocukların anneyle bence ilk altı sene anneyle babayla olmaları lazım, iç içe olmaları lazım bence. Çocuğa bunu zarar değil de daha çok yarar kattığını düşünüyorum ben. Biz ilk 3-4 yıl dört kişi bir odada kaldık mesela (...) Ben böyle düşünüyorum, duygusal açıdan tam olabilmeleri için anne ve babaya bence ihtiyaçları var, yaşayarak daha iyi gördüm. [Lale (29, 2)]

Annelerin çocukları ile ilgili hedeflerinden bir başkası ise çocuklarının kendi kararlarını kendilerinin vermesi, davranışlarının sorumluluğunu kendinin alabilmesidir. Annelerden Pervin, oğlunun güzel yazı yazmasına müdahale etmeyerek bunu kendi ihtiyacı ve sorumluluğu olduğu için yazması gerektiğinin farkına varmasını beklemektedir. Yelda ise, Pervin'ya benzer şekilde kendi kararıyla hareket ediyor ve başarılı oluyorsa, çocuğu ile ilgili hedefe ulaşmış olduğunu hissettiğini dile getirmektedir:

Mesela okuma yazma süreci geçirdik. Düzgün yazması lazım, M. A..'yı bunun için yazmayı öğrendiği zaman onu sıkıp da düzgün yaz düzgün yaz diye uğraşmak da vardı, belki sonuç çok daha güzel olacaktı ama kötü yazıyor, onu gördü deneyimledi, kendisinin güzel yazmayı fark edeceğini bekliyorum. Ona orada fazlaca müdahale ettiğimde belki yazısı güzelleşecek. Ya ilişkimiz etkilenecek ya aşırı müdahale edilmiş olacak kendi yolunu kendisi çizemeyecek kendisi deneyimlemeyecek. Bir bırakayım diyorum mesela. [Pervin (35, 2)]

Bana göre çocuğumu kendisi o kararı vararak kendisi isteyerek bir şey başarabiliyorsa ben o noktada çocuğuma iyi rehberlik yapabilmişim, onu içselleştirmesine yardımcı olmuşum. Kendimi başarılı bir anne gibi görüyorum. [Yelda (40, 2)]

Çocuğunun özenetim ve özdisiplin sahibi olmasını isteyen bir anne çocuğuna kontrol duygusu kazandırmaya çalıştığını söylemektedir:

Bazı şeyleri çünkü anne kontrol edemiyor. Ben her zaman yanında olmadığım için bazen de kendini kendi kontrol etmesi gerektiğini düşünüyorum. Bazı şeyleri kendi bilmesi kendi öğrenmesi. Yani nasıl tuvalete giderken bazı şeyleri bir süre sonra yapı yapı öğreniyorsun deneyimleyerek öğrenmesi gerektiğini düşünüyorum. [Feride (36, 1)]

Duygularının farkında olan, duygularını sağlıklı bir şekilde yaşayan ve bunu iyi ifade edebilen çocuk, başka bir annenin çocukları için hedeflediği özelliklerdendir:

Benim için iyi çocuk güzel, mutlu olabilen, mutlu olmayı bilen, duygularını güzel ifade eden bir çocuk. İyi çocuk bu yani. Öfkelenebilir de. Ne bileyim çok sevindiği zaman sevinebildiğini de görmem gerekiyor. Ne bileyim birine değer verdiğini görmem gerekiyor. Yani birini üzdüğü zaman yüzünü görmem gerekiyor bunlar iyi çocuğun tanımı. Çünkü bu ilerde yetişkin olacak. Bence şu an insanların en zorlandığı şey bu.

Mutlu olmayı bilmiyorlar üzüntüsünü yaşamayı bilmiyorlar. Bu bence çok önemli kriter. [Seray (39, 2)]

4.3.3.2. Uzun-süreli hedefler

Çocukları büyüyüp yetişkin olduklarında onlarda görmek istedikleri özellikler ve buna göre onları yönlendirme ve yetiştirme çabaları, annelerin çocuklarına dair uzun süreli hedefleri kapsamındadır. Katılımcı annelerin uzun süreli hedefleri çocukların topluma faydalı, hayatta karşılaşacakları zor şartlara hazırlıklı, maneviyatı yüksek ve güçlü ruh sağlığı olan kişiler olmalarıdır.

Anneler çocuklarını büyütürken yalnız kendi ailelerini değil, içinde bulundukları toplumun geleceğini de hesaba katmaktadır. Katılımcı anneler, iyi kişiliğe sahip çocuklar yetiştirdikleri takdirde, topluma olumlu katkıda bulunacaklarını hedeflemektedir:

Evet, şu an çok güzel. Bu mutluluğu perçinleyecek şeyi hep söylüyorlar erkek çocuğu olanlar, karısına çok güzel davrandığını görürsem çok daha mutlu olacağıma eminim (...) Ekstra o zaman topluma iyi bir şey yapmış olmanın verdiği mutluluk da eklenecek. [Seray (39, 2)]

Sen nasıl bir çocuk yetiştirirsen, bu çocuk da aynı şekilde bir aile oluyor, aile yetiştiriyor. Gerçekten toplumun duyarlı ve düzgün biçimde yetişmesini istiyorsak orada annelik babalık gerçekten çok önemli nasıl bir toplum olmak istiyorsak öyle bir çocuk yetiştirmek gerekiyor diye düşünüyorum. [Asiye (32, 2)]

Anneler çocuklarını yetiştirirken onları hayata ve zor şartlara hazırlama gerekliliğinden bahsetmektedir. Onların hedefi, çocuklarının hem ilerleyen yaşlarda tek başlarına ayakta durabilmeleri hem de zorlu yaşam olaylarında (anne baba kaybı, ekonomik zorluklar vb.) güçlü kalabilmelerini sağlamaktır.

Şey diyorum hayatta hiçbir zaman benim ne kadar yaşayacağım belli değil, babanın ne kadar yaşayacağı belli değil, biz başında olsak bile çocukları bir yere kadar istediklerini yapabileceğiz. Sonra hayat herkesi bir şekilde acımasız davranmaya başlıyor (...) Hayat bu kadar basit bir şey değil, hiç kimse için bir anne babanın çocuğuna davrandığı gibi davranmayacak onlara. O yüzden bunun bilinmesi gerekiyor, alışması gerekiyor ki, ilerde de hayattan darbe aldığında ağlayıp tekrar başa dönmeyi öğrenmesi lazım diye düşünüyorum. [Nagihan (36, 2)]

Çünkü bir gün param olur bugün olmaz diye korkuyorum. Yani onların çok fazla... LCW'den de alıyorum, pazardan da alıyorum, her yerden alıyoruz mesela, ya da bir şeyi çok istedi mesela çok pahalı bunu almam, aslında var param ama diyorum yani çünkü bugün olur para bir sıkıntı olur yarın olmaz. Bu kadar alışmasınlar, istemiyorum açıkçası. [Ece (38, 2)]

Ben şöyle düşünüyorum, hayatta her zaman ailemizin yanında değiliz. Her zaman da hiç kimse bizi esnetmiyor. Bence gerçek dünyayı yaşamak hayal kırıklığı yaşamadan alışarak gitmek en doğrusu. [Feride (36, 1)]

Annelerin uzak hedeflerinden bir diğeri de çocuklarını maneviyatı yüksek bireyler olarak yetiştirmektir. Özellikle dindar olan annelerin bunu daha fazla önemsedikleri gözlenmektedir.

Çok idealist değilim dünyevi konularda ama manevi konularda idealist olmaya çalışıyorum çocuklarım maneviyatla olsunlar. [Asuman (39, 2)]

Onları iyi bir evlat olarak yetiştirmek: Hem manen hem milli olarak... [Figen (45, 2)]

İyi bir evlat gerçekten önce vicdanlı, merhametli olsun, inançlı olsun, Allah korkusu olsun, Allah'ın emirlerine riayet etsin, annesini babasını saysın, zaten diğerleri çok rahat gelecektir. [Firdevs(35, 2)]

Ehil annelikte annelik hedeflerine bakıldığında kısa süreli hedeflerin çocuklarda otokontrolü geliştirmeye, uzun süreli hedeflerin ise topluma katkı sağlamaya yönelik olduğu görülmektedir. Benimsenen değerlerin ise aynı hedeflerde olduğu gibi hem bireysel (sorumluluk) hem toplumsal (saygı) yönü vardır. Genel olarak annelerin istediği çocuklarının hem kendine hem de topluma faydalı bireyler olmalarıdır.

4.5. Tema-5: Çocuk Odaklı İletişim

Ehil annelik kavramının öğelerinden biri de çocuk odaklı iletişimidir ve ayrı bir tema içerisinde işlenmektedir. Ehil anneliğe sahip anneler, çocukları ile olan ilişkilerini güçlendirici belirli stratejiler benimsemektedir. Bunlardan ilki güven oluşturma kategorisi çocuğun anneye güvenini tesis eden ve ilişkinin duygusal yönüne hitap eden tutum ve davranışlardır. Bir diğeri ise annenin çocuğu ile kaliteli zaman geçirmesidir. Her iki stratejide de anneler çocuk odaklı bir iletişim yolu kullanmaktadır (Şekil 14).

Şekil 14: Tema-5 Çocuk odaklı iletişim

4.5.1. Güven

Anneler ve çocukları arasındaki bağ hiç kuşkusuz doğumdan itibaren gerçekleşen bir güven oluşturma sürecidir. Katılımcı anneler, çocukları hangi yaşta olursa olsun çocukta güven duygusu oluşturan ve tazeleyen tutum ve davranışlarda bulunmaya devam etmektedir. Bir başka deyişle güven duygusu oluşturma yalnızca bebeklikte olmamakta, çocuğun sonraki yaş dönemlerinde de sürmektedir. Özellikle orta çocukluk döneminde annelerin

çocuklarını merkeze alan tutumlar sergiledikleri görülmektedir. Bu tutum ve davranışlar; çocuğu anlama, verilen sözü tutma ve çocuklar tarafından iyi hatırlanma isteğidir.

4.5.1.1. Çocuğu anlama

Katılımcı anneler çocukların duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışıp, onları bir birey olarak görüp o şekilde iletişim kurmaktan bahsetmektedir:

Bazı şeyleri karşına alıp ciddi ciddi söylemeli. Onu anlamaya çalışması, karşısındakinin çocuk olduğunu ama aman o çocuktur deyip de ötelememeli bence. [Lale (29, 2)]

Yelda, çocuğunun kendine güven duymasının ve kendini rahatlıkla açabilmesinin sonucunda iki tarafın da mutlu olduğu bir anne-çocuk ilişkisi yaşadıklarını anlatmaktadır:

Benim anneliğimde en sevdiğim tarafım yani kendimi takdir ettiğim tarafım çocuğumu anlayabildiğimi düşünüyorum. Daha doğrusu çocuğumun bu bana geri dönüşü; sürekli bana kendisi gelip çok rahatlıkla dile getiriyor: ‘İyi ki sen benim annemsin. Çünkü sen beni anlıyorsun.’ Bu benim için çok büyük bir mutluluk kaynağı. Onun yaşadığı olumsuz bir davranışta çok rahatlıkla gelip bana anlatabiliyor çünkü. Ama öncelikle anlıyorum sonra problemin üstüne basamak basamak gidebiliyoruz. Bunu seviyorum. [Yelda (40, 2)]

4.5.1.2. Verilen sözü tutma

Anneler, çocuklarına verdikleri sözleri tutmanın aralarındaki güven bağına olumlu etkilediğinin önemi üzerinde durmaktadır. Çocuklarla yapılacak ya da yapılmayacak şeyleri açıkça konuştuklarını söyleyen anneler, disiplin problemleri de yaşamadıklarını belirtmiştir:

Haftada bir gün alışveriş merkezine gidiyoruz kışın çocuklar için. Gittiğimizde kaç tane mağaza gezeceğimi söyledim. Ondan sonra onların istediğini yapacağımı söyledim. Sonra mağaza gezerken saydım. Mesela ben beş mağaza dediysem altıncı mağazaya girmek istesem bile girmedim. (...) Ben onlara beş mağaza sözü verdim, beş mağazayı gezerken onlar da sorun çıkarmadı (...) Onlara verdiğim sözü arkasında durmaya çalıştım açıkçası. [Nagihan (36, 2)]

Onu bırakıp gittiğimde ben bir saat sonra geleceğim dediğimde hiçbir zaman niye gidiyorsun demedi ama bir saat sonra geldim. Sözümde durdum. Hiçbir zaman dediğimden farklı bir şey yapmadım. Ben hiç şey yapmadım E..’yi saklayın ben gideyim falan olmadı hiç. Ben bak gidiyorum gitmek zorundayım, atıyorum babaannende kalacaksın ya da babanla kalacaksın seni götürmem gerekiyorsa götürürüm zaten ama olmadı falan. [Feride (36, 1)]

4.5.1.3. Çocuklar tarafından iyi hatırlanma isteği

Anneler çocukları ile iyi ilişki içerisinde istediklerini, bunu güven duygusu kurulması amacıyla da öte, çocuğun ileriki yaşamında kendilerini iyi hatırlaması isteği ile de yapmaktadır. Bir başka deyişle, çocuğu anlama ve verilen sözü tutma daha çok çocuğun anneye güven duyması için yapılan şeyler iken, çocuklar tarafından iyi hatırlanmayı isteme annenin kendisi ve anneliği için yaptığı şeylerdir. Bunun da anne-çocuk ilişkisini daha olumlu ve sağlıklı kılan bir tutum olduğu söylenebilir.

Anneler çocuklarının aile ortamının huzurlu olduğunu hatırlaması için çabalamaktadır:

Ben çocuğuma 24 saat sarılıp kucağıma otursam da çocuğu sonrasında büyük yetişkin olduğunda evden ayrıldığında kendi bir birey olduğunda şeyi hissedecek, bu evde huzur vardı, huzurlu bir ortamda yetiştik. Onu hissettirmeye çalışıyorum. [*Hanife* (42, 3)]

Onlar bizden hiçbir şey istemiyorlar, sadece sevgi istiyorlar bir ekmek arasıyla doyuyorlar inanın bana, hiçbir zaman ikisi de anne şuraya gidelim yok evde mutlu ansınlar, ben öyle istiyorum bugün. Yarın çocuklar annemiz bize kek yapıyordu, dağıtıyorduk ama kızmıyordu, toplamıyorduk ama bağırıyordu arada bir (...) yarın siz öldüğünüzde ben hep bunu istiyorum babaannemin arkasından ben çok güzel şeyler anlatıyorum, beni de öyle ansınlar, dünyadan gidince. [*Ahu* (42, 2)]

Başka bir anne, çocuğuna tuttuğu defteri ileride hediye etmeyi planlamakta, defter ve yazılanlar yoluyla hatırlanmayı hedeflemektedir. Bu şekilde iyi anılar saklanmış ve çocuğuna aktarılmış olacaktır:

Bunu da söyleyeyim ben Zeynep hamile kaldığımı öğrendiğimden beri günlük tutuyorum defterim var. Önemli olayları söylediği cümleleri çok dikkatimi çektiği cümleleri yazıyorum (...) Böyle bir hayalim var Allah'ın günleri gösterirse inşallah ona hediye edeceğim. O yüzden oraya yazıyorum insanın beyni çok nankör iyi ki de öyle diyorum bazen hiçbir şey yaşadık ama bazı şeyler unutulmayacak da her şey değil. Unuturum kaçırırım... [*Dürdane* (32, 1)]

Pervin de çocuğun gelişimsel dönemini hesaba katarak, her şeyi ileride açık bir biçimde hatırlayacağını düşündüğünden (hatıra döneminden kastı ilkököl ve sonraki dönem) çocuğuna yönelik söz ve davranışlarına dikkat ettiğini ifade etmektedir:

Tabi uygulamam uygulamaya çalışırım uygulama aşamasında böyle yapmalıyım bazen insan şöyle oluyor kendi karakterini aşması gerekiyor. Normalde belki konuşmayacağım falan bazen direk doğaçlama gelişmediğinde de bakıyorsun, hatıra dönemi. Hatıra öncesi dönem de önemli ama Mehmet Akif için hatıra dönemi şu an, benim ona söylediklerimi birebir hatırlayacak lafız olarak da hatırlayacak öncesini hatırlamayacak. Tesirinin büyüklüğü bir kenarda hatıra boyutu da önemli bence. [*Pervin* (35, 2)]

4.5.2. Kaliteli Zaman

Anneler çocukları ile zaman geçirirken; bu vaktin verimli, etkili ve eğlenceli olması gerektiğini düşünmektedir. Anaokulu ve ilkököl çağındaki çocukları ile sohbet etmeleri, onları etkin dinlemeleri ve oyun oynamaları, ilişkilerini etkilemekte; bir diğer açıdan güçlü ilişkilerinin olduğunu göstermektedir.

4.5.2.1. Sohbet etme

Çocukla sohbet etme annelerin sıklıkla başvurduğu ve genellikle bu sohbetler sonucunda iyi dönütler aldıkları bir etkinliktir. Anne-çocuk sohbetinin her zaman didaktik olması beklenmez. Günlük olaylar, o gün yaşanan ilginç bir şey, okuldaki dersler vb. konuşulmaktadır.

Kesinlikle her gün en az bir yarım saat biz konuşuyoruz. (...) Bazen kızım anne ya her gün anlatıyorum günün nasıl geçiyor diye bahsediyor ama ben yılmıyorum ısrarla her gün çok önemli bir konu olmasa da herhangi bir şeyle ilgili konuşuyorum. Muhabbet ediyoruz. [Dürdane (32, 1)]

Sohbetler ettim L... ile çok farklı. Gece yatağa girmeden önce sohbet ediyoruz, anlatmayı çok sever, mutfakta illa bir şeyler yapalım, der beraber. Bilemiyorum belki kız olduğu için de fark ediyordur ama. [Pakize (39, 2)]

Çocuğuma çok vakit ayırdığını düşünüyorum uzun uzun sohbet ederiz, konuşuruz ve anılarımızı çok konuşuruz, geçmişimizi... Çok konuşurum ama sınıfımı çok konuşurum ya onu da dinlerim, oradan çocuğum yani gerçekten istifade edebilir. [Yelda (40, 2)]

Gece yatmadan önce söylediğim o sohbet daha bir böyle nedense tesirini gösteriyor hemen onun meyvesini alıyorum ama gün içerisinde bir hareketlilik zamanında bir yoğun aktivite anında söylediğim şeylerin yarısından çoğu sanki boşa gitmiş gibi oluyor. [Yelda (40, 2)]

4.5.2.2. Etkin dinleme

Anne-çocuk ilişkisini güçlendiren bir diğer etkinlik de annelerin çocuklarını etkin dinlemeleridir. Katılımcı annelerden Firdevs, etkin dinlemenin çocuğun her söylediği söze kulak kesilme, gözlerinin içine bakma ve dikkati tamamen ona verme şeklinde tanımlamaktadır. Etkin dinlemenin ilişkilere olumlu yansıdığının altını çizmektedir:

Bana göre o sevgiyi verdikten sonra hani bu çocuğuna gerçekten sevgi verdikten sonra onunla aranızdaki bağı kurabiliyorsanız çocuğu önemseyeceğinizi ona hissettirebiliyorsanız eğer, her şey kolay bir çocuk konuşuyorsak mutlaka onu dinlemeli çocuk orada konuşuyor ama anne elinde telefon bence bu yok kötü etkiliyor. Göz teması kuracaksınız, asla sözünü kesmeyeceksiniz. Bir çocuk konuşurken saçma sapan da olsa onu dinleyin, annelik bunu gerektirir saçma şeylere gülmeyi gerektiriyor (...) Bunları yapıyorsa aradaki bağlantı kurulur. [Firdevs(35, 2)]

4.5.2.3. Oyun oynama

Annelere göre ilişkiyi güçlendiren bir diğer etkinlik de çocukla oyun oynamadır. Pakize, çocuğunun kendisiyle oyun oynama isteğini, işlerinin arasında yerine getirmeye çalıştığından bahsetmektedir:

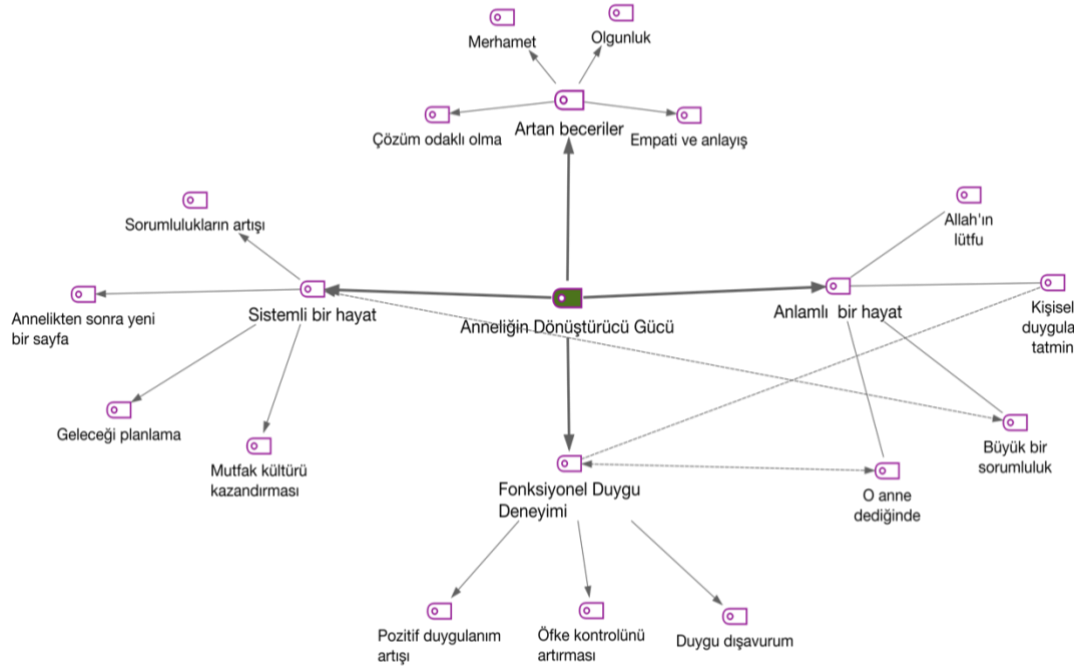
İcabında şöyle yapıyorduk. Ben yemek yaparken ya da mutfakta iş yaparken bana oyunu kuruyordu, Lina diyordu ki şu oyun oynayacağız atıyorum, maraton oyunu, yarıştılar sen hakem ol yine şu anda birinci oldu falan de. Ama masanın etrafında. Yeter ki oynayayım yani onu istedi benden. Bu şekilde oyun oynadık, yapacak bir şeyim yoktu o esnada işim varsa. [Pakize (39, 2)]

Seray ise, her gün mutlaka oyun oynama saati yaptıklarını, ailecek eğlendiklerini ifade etmektedir:

Akşam bu işlerin hepsi bittikten sonra eşim de yemek saatinde evde oluyor birlikte mutlaka saklambaç olabilir oyun olabilir, bir oyun saatimiz oluyor, boğuşma da olabiliyor, yatağa yatıp uzanmak da olabiliyor. [(Seray (39, 2)]

4.6. Tema-6: Anneliğin Dönüştürücü Gücü

Anneler, annelik rolünün kazanılması ve yerleşmesi sürecinde (rolün gelişimi ve kendilik algısı oluşturma) belirli stratejiler kullanarak (yetkin çocuk yetiştirme pratikleri ve güçlü anne-çocuk ilişkisi) annelikleri temellenmekte ve sonuç olarak kendilerinde ve hayatlarında belirli dönüşümler yaşamaktadır. Bu tema altında kadınların anne olduktan sonra dönüşüme uğrayan özellikleri, bakış açıları, duygu ve anlam dünyaları irdelenmektedir. Ehl annelik kavramı ile bağıntılı tüm öğeler (annelikten öncesi, annelikte kendilik algısı, çocuk yetiştirme pratikleri ve anne-çocuk ilişkileri) birbirleri ile döngüsel bir şekilde etkileşim halindedir. Anne olduktan sonraki rolünü deneyimlerken, çocuğunu büyütürken ve çocuğu ile ilişki kurarken, bir yandan da hayatındaki dönüşüme şahit olmakta; bu dönüşümden sonra rol doyumu, çocuk yetiştirme pratikleri ve çocuğu ile ilişkisi de farklı bir hale bürünmektedir. Bir başka deyişle, bir kere kazanılan ve hayat boyu değişmeyen annelik rolü, deneyimler sonucu tekrar tekrar yaşanmaya devam etmektedir. Anneliğin dönüştürücü gücü, annelik rolü kazanımının ardından bu rolün tamamen içselleştirilmesi ve benliğe eklemlenmesi sonucunda gerçekleşen, tüm yaşam alanlarını etkileyen süreçler bütünüdür. Bu tema, annelerin değişimi deneyimlemeleri sonucunda artan beceriler, fonksiyonel duygu deneyimi, sistemli bir hayat ve anlamlı bir hayat kategorileri altında açıklanmıştır (Şekil-15).

Şekil 15: Tema-6 Anneliğin Dönüştürücü Gücü

4.6.1. Artan Beceriler

Katılımcı anneler, annelik rolleri ile birlikte mevcut bazı becerilerinin evlenmeden önce, anne olmadan önce ve anneliğin ilk yıllarında olmak üzere üç farklı dönemle kıyaslayarak arttığını bahsetmektedir. Bu beceriler var olmayan beceriler değildir; sadece daha güçlü hale gelmiştir ya da dönüşüme uğramıştır. Bu kategori altında çözüm odaklı olma, empati ve anlayışın, merhametin ve olgunluğun artması gibi tutum ve davranışların dönüşümleri ele alınmaktadır.

4.6.1.1. Çözüm odaklı olma

Katılımcı anneler, anneliğin kendilerine kattığı özelliklerden birinin çözüm odaklı olmak olduğundan bahsetmektedir. Ebru kendisinin ilk anne olduğu zamanlara kıyasla bu becerisinin arttığını, bunda çocuğu ile birbirlerini daha iyi tanıdıklarının etkisi olduğunu belirtmektedir:

Şu an ben olgun bir anne olduğumu düşünüyorum, ilk zamanlarla kıyasladığım zaman. Her şeye çözüm üretebilen. Çocuğunu daha iyi tanıyorsun belli bir zamandan sonra. Huylarını biliyorsun, o da senin huylarını biliyor, her ilişkide olduğu gibi aslında...
[Ebru (35, 1)]

Başka bir anne bu durumu “Daha pratik zekân, farklı anda her şeye yetişmek durumu oluyor. Bir sürü farklı şey kazanıyorsun öyle oldum yani.” [Şerife (38, 1)] sözleriyle açıklamıştır. Çocukları olduktan sonra anneler hayatlarında hem hızlı hem pratik olmaya çalışmaktadır.

Bir başka anne problem olduğunda probleme yoğunlaşıp onda boğulmak yerine, bu problemi çözme yoluna giriştiğini anlatmaktadır. Burada anne olarak sorumluluk alıp problemi çözmeye çalıştığı ve problem değil çözüm odaklı olduğu görülmektedir:

Ortaya problemi yatırıp yatırıp kaldırmanın bir manası yok. Yatır problemi kaldır, devamlı problemi konuşmaktansa ben ne yapabilirim odaklanmaya çalışıyorum o kısımdayım (...) Hep böyle yaşarken alsın Çınar’ı biri düzelsin alsın Ozan’ı düzeltsin değil de ben onun için ne yapabilirim. Anne olarak ne yapabilirim? [(Seray (39, 2)]

4.6.1.2. Empati ve anlayış

Katılımcı anneler, annelik ile birlikte empati duygularının arttığını bahsetmektedir. Hem diğer anneleri, hem diğer insanları, hem de çocukları daha fazla düşünme; kendini onların yerine koyma ve buna bağlı olarak da daha fazla anlayışlı olma annelerin bahsettiklerindendir: “Başka insanları da daha çok düşünüyorsunuz özellikle başka anneleri başka çocuklara karşı da hassas oluyorsunuz. Çünkü çocuk büyütme çok zor da hassas olduğumu düşünüyorum.” [Figen (45, 2)].

Kendisi öğretmen olan bir başka anne, çocukları olduktan sonra çocuklu yaşamın zorluğunu öğrenmiş olduğundan ve empati kurabildiğinden dolayı velilerine karşı daha anlayışlı olduğunu ifade etmektedir:

Daha önceden mesela veli toplantısı yapılacak, bir velim gelip küçük çocuğu dolayısıyla hocam toplantıya gelemedim dediğimde kesinlikle empati yapamıyordum. Çünkü o duygu o yaşamın nasıl bir yaşam olduğunu bilmediğim için hayır bu çocuk sizin çocuğunuz da gelmek zorundasınız diye çok katı bir şekilde tepki verebiliyordum. Ama geldiğim noktada şimdi çocuğum var ya tüm aileye sizi çok iyi anlıyorum diye cümleye başlayıp tamam bir şekilde hallederiz, sonradan konuşuruz, önceden konuşuruz diyorum. Annelik bana çok şey kattı, empati duygumu ciddi anlamda değiştirdi. [Yelda (40, 2)]

Annelerden Asiye, empati duygusunun gelişimine yönelik kendi hayatından farklı bir örnek vermektedir. Çocuğu okula başladığında kendi ilkokul yaşantılarının farkına vardığını; annesi olmadan okula gittiği için içinde yaşadığı burukluğu şimdi çocuğunun sınıfındaki çocuklara baktığında hissettiğini ifade etmiştir. Dolaylı bir empati yaşamış gibidir:

Sorduğın soruya çok yanıt olur mu bilmiyorum ama ben annemden çok uzakta büyüdüm (...) Çocuklarımı büyütürken kendi çocukluğumun eksikliğini hissediyorum. Mesela Ahmet'i okula götürürken ben ilkokula götürülürken annem yanımda yoktu. Bunlar benim zaman zaman farkında olmadan bilinçaltımdan çıkan şeyler, bunları unutmuştum üstünden yıllar geçmişti çocukken gerçekten hatırlamıyorum belki Bu kadar etkilenmemiştim ama şimdi daha çok etkileniyorum. Sınıfın sınıf annesiyim. Ben sınıfa gittiğimde Ahmet geliyor ya çocuklar teyze hoşgeldin diye geliyorlar ay diyorum evet diğer çocukların anneleri sınıfa geldiğinde ben ne kadar çok üzülüyormuşum oysaki bunları farkında olmadan şimdi yaşıyorum. Anne olunca en çok onları anladım herhalde. Beni zaman zaman hüznlendiren bir konu oluyor. [Asiye (32, 2)]

4.6.1.3. Merhamet

Katılımcı anneler annelikten sonra merhamet duygularının arttığını, artık diğer çocuklara ve insanlara daha olumlu baktıklarını söylemiştir. Özellikle çocuklarla ilgili olarak, yardım etme isteği, acıma ve daha esnek bir bakış kazandıklarını eklemiştir:

Duygular şöyle, merhamet duygun çok daha gelişiyor, annelikten sonra kesinlikle gelişiyor. Sorumluluk duygun daha çok, öncesinde olsa bile o apayrı bir şey yani anne olduktan sonra karşıdaki çocuğa bakış açım bile değişiyor annelikten sonra. [Rukiye (42, 2)]

Daha merhametli oluyorsun, ben hayvanları çok severim mesela. Annelikte daha merhametli oluyor bakıyorsun, kuşun ağzıyla besleyişini görünce. Evet diyorsun, nasıl sen çocukların aç kendi rahat edemiyorsun, hayvan da öyle istiyor, güzel bir duygu. [Asiye (32, 2)]

Herhalde yaş gereği ya da anne olmadan önce öyleydim, daha sert bakardım, daha sert olduğumu söylerlerdi, daha böyle merhametli oldum sanki anne olduktan sonra ve her birey benim için çok önemli yani aman ne halleri varsa görsünler değil. Her sokakta gördüğüm çocuğa bile yardım etmek isterim hani yanlış anlaşılmasa yani böyle oldum diyebilirim. [Figen (45, 2)]

Bir başka anne, annelik öncesinde çocukları sevdiğini ama merhamet duygusunun çok da fazla olmadığını; ancak annelik sonrasında ‘anne bakış açısı’ kazandığını ve merhamet duygusunun arttığını anlatmıştır:

Anne olmadan önce gerçekten daha az merhametli bir insandım çok merhametli bir insan değilim. Öyle yani. Ay hayvancık şurası kırılmış izleyin vah vah diyeyim kedcikleri seveyim böyle bazı insanlar gerçekten çok merhametli olurlar. Gördükleri şeye merhamet nazarıyla bakarlar. Öyle insanlar çok tanıdım, ben biraz daha soğuk... Çocukları hep severdim, çocukların karakterindeki o temizliği, iç dünyalarındaki o kocaman genişliği, belki kendi çocukluğundan hatırlıyorsun onlara bakarken, o dünyayı severdim ama öyle çok merhametli birisi değilim, değişiklik olarak gerçekten anne olduktan sonra her şeye anne nazarıyla bakabilme oldu biraz o merhametli bakma... [Pervin (35, 2)]

4.6.1.4. Olgunluk

Katılımcı annelerin annelikten sonra kendilerinde gördükleri değişimlerden biri de olgunlaşmış olmalarıdır. ‘Olgunlaşma’ kelimesi anneler tarafından çokça kullanılmıştır, ancak her birinin olgunlaşmadan kastının farklı olduğu görülmektedir.

Annelerden *Hanife*’nin olgunlaşmayı, yaşla birlikte ve hayatta sıkıntılarla yüzleştikçe artan bir özellik olduğunu; anne olmadan önce de bu özelliği taşımasına rağmen çocuklarının onu büyüttüğünü belirtmektedir:

Yani oldu tabi çocuklar annelerini büyütüyor, olgunlaşma süreci çocuklarının sayesinde. Geçenlerde okumuştum bir yerde, her çocuğun anne babası ayrı, kardeşleri aynı anne baba büyütmemiştir. Şöyle bir düşündüm ben, 22 yaşında evlendim, 23 yaşında anne oldum, 23 yaşındaki annesiyle 24 yaşındaki annesiyle 37 yaşındaki annesi aynı anne değil gerçekten. Şartlar, zaman, çocukla birlikte insan kendini geliştiriyor. Yaşadığınız sıkıntılar oluyor, sağlık sorunları vs. onlar insan olgunlaştırıyor, büyüyorsunuz gerçekten büyüyorsunuz. Ben büyüdüğümü hissettim. Normalde de olgun denilebilecek sorumluluk sahibi bir insandım, yaşlarıma göre daha olgun olduğunu söylerlerdi çevremdeki insanlar. Ama buna rağmen çocuklarımla büyüdüm, olgunlaştığımı söyleyebilirim. [Hanife (42, 3)]

Annelerden Pakize, annelik öncesindeki kendini, ‘girdiği ortama neşe katan’ şeklinde mizah ve espri yeteneğine vurgu yapmaktadır. Ancak anne olduktan sonra ‘oturdum’, ‘çocuk gibi düşünme’, ‘uçuk davranmama’ sözleri ile de bu yeteneğinden vazgeçmek zorunda kaldığını, içinden öyle olması gerektiğini hissettiğini ifade etmiştir. Pakize’ye göre olgunlaşmanın, mizah ve espri yeteneğini kontrol etmek olduğu düşünülmektedir.

- Daha uçuk bir insandım aslında. Girdiğim ortama neşe katan bir insandım. Bir oturdum.
- Neden ki yani?
- Bilmiyorum ki çevrenin de vermiş olduğu bir şeydir belki bilmiyorum Bir olgunluk oldu.
- Anneler olgun olur mu dediler?

- Yoo, hayır. Belki dediğim gibi kendimi çevremde de yaşadığım şeyler onu tetikledi de sanki bir şeyim var, bakmam gereken bir şey var, daha çocuk gibi düşünme, artık sen artık annesin. Sonuçta o zaman bekârdım, uçuk davranabilirdin, ama artık daha olgun olman lazım. [Pakize (39, 2)]

Başka bir anne olgunlaşmayı sorumluluk sahibi olarak davranma ve çocuğuna iyi rol model olma olarak açıklamaktadır:

Çocuk olduktan sonra daha da olduğunda insan olgunlaşıyor, en azdan benim evliliğimde öyle. Ne bileyim öyle laylaylom olamıyorsun. Yani önünde bir gelecek var senin, biçimlendirecek ne bileyim daha olgun, daha mantıklı daha farklı düşünüyorsun anne olduktan sonra. Bence bir de her insan çocuğunu düşünür ama bence bir anne ya da baba çocuğunun psikolojisini düşünüyorsan kendine ve hareketlerine daha dikkatli oluyor çevresinde. [Ebru (35, 1)]

Bir başka anne, olgunlaşmasını, çocuklarıyla birlikte gelişen düşünerek hareket etmeye başlamasına bağlamaktadır:

Ailemin ablamın söylemine göre annelik beni büyüttü. Ne demek istiyorlar, karakter olarak fevri bir tipim aslında. Son söyleneceği ilk söylerler ya ondanım işte. Düşünmeden konuşuyorum hızlı tepki veririm. Ama söz konusu çocuklar olunca insan hızlı tepki veremiyor. Uzun uzun düşünmek gerekiyor. Farkında olmadan bir şeyleri kaçırabiliyorsun. Bu onların kişiliğine yansıyor, eğitim hayatına yansıyor, o yüzden düşünmeden olmuyor, düşünüp düşünüp öyle hareket etmek gerekiyor çocuklar söz konusuysa. Bu da insanı olgunlaştırıyor galiba. Bu sefer her şeyi düşünmeye başlıyorsun. [Asiye (32, 2)]

Başka bir anne ise, çocukları olduktan sonra fedakârlığın artmasından dolayı olgunlaştığını belirtmiştir. Ona göre anneler çocukları için bir şeylerden ödün vermeyi severek yaptığından bu süreç çok hızlı gerçekleşmiştir:

Çok fark var. İnsanın bir kere kesinlikle otomatik olarak çok hızlı bir şekilde olgunlaştıran bir unsur oluyor çocuklarınız yani. Olgunluk olarak direk büyüdüğünüzü, olgunlaştığınızı hissediyorsunuz (...) bu fedakârlığı yapamam, bundan ödün veremem dediğiniz şeylerde bile canı gönülden seve seve onları hiç önemsememeyi öğreniyorsunuz. Bu da insana mutsuzluk değil mutluluk veriyor. Anne olmadan önce olmazsa olmaz gibi görünen bazı şeyler mutlulukla seve seve değiştiğini görüyorsunuz. Bu da insanı hiçbir şekilde üzüyor yani belki de olgunlaşmanın sürecinin unsurlarından bir tanesi. [Kevser (36, 2)]

4.6.2. Fonksiyonel Duygu Deneyimi

Anneler, anne olduktan sonra duygusal değişimler ve dönüşümler yaşadıklarını; olumsuz duygularını daha yoğun yaşamalarına rağmen daha kontrollü olduklarını, olumlu duygularında artış olduğunu ifade etmiştir. Annelerin fonksiyonel duygu deneyimleri bu kategori altında; öfke duygusunun kontrolü, duygu düzenleme, duygu dışavurum ve pozitif duygulanım artışı alt kategorilerinde ele alınmaktadır.

4.6.2.1. Öfke kontrolü

Annelik annelerin söylediği üzere öfke kontrollerini artırıcı bir etki yaratmıştır. Anneler aynı şekilde öfke duymalarına rağmen aynı tepkileri vermediklerinden bahsetmektedir. Annelerden *Hanife*, şimdiki anneliğinden önce, öfkelerini daha fazla gösterdiğini; ancak şimdi onu kontrol edebildiğini belirtmektedir:

İşte biraz kıyas olacak ama on sene önceki halimle şu anki halim aynı değil. Kızıma biraz daha anlayışlı bir anneyim, daha bir sakinim. Önceden çok çabuk kızan, agresifleşen... Şimdi de kızıyorum ama belli bir eşik var, hani kolay kızmıyorum. Eskisi kadar. Daha sakin, daha anlayışlıyım (...) Önceden daha çok sinirleniyordum gerçekten ve hani öfkemi dışarıya yansıtıyordum. Kendi kendine bağırıp çağırıyordum. Yakınımdakilere söylenirdim. Şimdi biraz daha kontrollüyüm diyebilirim eskiye göre. [*Hanife* (42, 3)]

Bir diğer anne *Asiye* ise, annelikten önceki zamanlardaki kendi ile şimdiki kendini kıyaslamaktadır. Çocukların onu, kendi deyişiyle ‘fevri’ halinden uzaklaştırdıklarını söylemektedir:

Ailemin, ablamın söylemine göre annelik beni büyüttü ne demek istiyorlar karakter olarak fevri bir tipim aslında. Son söyleneceği ilk söylerler ya, ondanım işte düşünmeden konuşuyorum hızlı tepki veririm (...) İşte zaman zaman kademe kademe sabrımı deneye deneye çocukları nasip etti bana. İşte o fevriliklerimi her şeyin benim elimde olmayışını öğretti, ondan sonra çocuk nasip etti ve çocuk beni büyüttü olgunlaştırdı. Artık eskisi kadar fevri bir insan değilim. [*Asiye* (32, 2)]

İnat duygusunun çocuklarla birlikte olmadığını söyleyen *Zekiye*, annelikle birlikte daha esnek ve yumuşak bir karakter geliştirdiğini anlatmaktadır:

Ben biraz inatçıydım, inadımı sanki çocuklar bastırdı sanki. Öncelik çocuklara geçiyor ya inatçıydım, kararlarında bir şeye hayır dedin mi hayırdı mesela. Ama onlar yumuşadı. Bazen büyütebiliyordum, ondan sonra basit şeyler gibi gelmeye başladı, onlar gitti. Tabi biraz karakter oturuyor, belki yaşla birlikte, çocukla beraber, tabi değişiklik oldu. Gençlikteki karakter yok. Daha inatçı, sinirliydim, onlar yok. [*Zeren* (47, 2)]

Annelerin öfke kontrolü kazanmaları, onların annelik sürecinin onlara olgunluk katmaları ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Annelere göre olgunluk arttıkça öfke kontrolü de artmaktadır.

4.6.2.2. Duygu dışavurum

Anneler, anne olduktan sonra duygularını daha yoğun yaşamlarının yanında duygularını dışa vurmaya da daha fazla deneyimlediklerini ifade etmektedir. Duyguları ifade etmenin bir biçimi olarak ağlama davranışı, annelerin duygularını dışa vurma yollarından biridir. Genelde örneklerini bunun üzerinden vermişlerdir:

Ben hiç duygusal değilim, duygusalımdır da çok değilim, yani her şeyden etkilenen biri değilim. Ama anne olduktan sonra gözüm dolma durumuna geldim. Ben eskiden daha

serttim, bir filmde ağlayan bir tip değildim, şimdi duygulu bir şey gördüğümde ağlayabiliyorum. Ama anne deyince içim eriyor diyemem. Ama şey onu gördüğümde, bir gösterisine gittiğimde, başarısını gördüğümde, duygulanıyorum. Gözümde hafif bir nem geliyor. Ama ağlamıyorum. [Feride (36, 1)]

Alakasız şeyden gözüm yaşarır oldu, onu yaşadım. Anne olunca anlarsın sözü var ya bazen onu yaşıyorum duygusal olarak biraz daha yumuşamış, kırılın, daha ağlak yerine göre... [Pervin (35, 2)]

Mesela ağlayamazdım, ben ağlamayı da böyle çok tuhaf görürdüm. Yani insanlar neden ağlar derdim ama şimdi reklamlara bile ağlıyorum. Mesela hassas gördüğüm şeylere ağlıyorum ve hiç de çekinmiyorum. O zaman belki de yaşın getirdiği bir şey yani hafiflik midir ya da güçsüzlük müdür gibi görürken, yaş ilerleyip anne olduktan sonra duygularımı belli ediyorum artık saklamıyorum insanlardan. Daha böyle bastırırdım sanıyorum hem yaş gereği hem ne bileyin herhalde yaş gereği ya da anne olmadan önce öyleydim daha sert bakardım daha sert olduğumu söylerlerdi daha böyle merhametli oldum sanki anne olduktan sonra. [Figen (45, 2)]

4.6.2.3. Pozitif duygulanım artışı

Anneler, çocukları ile birlikte yaşadıkları anları olumlu duygularla yaşıyor olduklarından bahsetmektedir. Örneğin Yelda, çocuklarının olumsuz duyguları olumluya çevirmelerini örnek vermektedir:

Umutsuz olduğun bir anda ya da en yorgun olduğum bir anda birden ruh halim ani bir değişim yaşayabiliyor, birden mutlu olabiliyorsun o çocuğuna baktığında. Yoksa anne olmasaydım mesela o yaşadığım olumsuz durumdan çıkmam yeni bir duyguya bürünmem yavaş yavaş ve kademeli olarak olabilirdi. Ama çocuk birden tüm şeyleri bıçak gibi kesip yeni bir ruh haline seni büründürebiliyor, onu yaşıyorum. Yani çok güzelmış yani anne olmak falan diyorum. [Yelda (40, 2)]

Anneler, olumlu duygulardan bahsederken en fazla mutluluk duygusundan bahsetmektedir. Çocuklarının varlığından, güzel insanlar olacaklarından, günün yorgunluğunu unutturduklarından, onlara ait olmaktan ve anne değişimlerinden mutlu olduklarını ifade etmektedirler:

En büyük mutluluk demek, hakikaten çok güzel (...) Seçimlerime baktığım zaman da bu başka bir şey yani. Karnıma ilk düştüğü zaman da hissediyordum, çok mucizevi bir şey bunu yaşamaktan çok mutlu oldum bu sürecin hepsinde. [Seray (39, 2)]

Üç kelimeyle söyleyeyim mi: sorumluluk, merhamet, mutluluk (...) Annelik insana ayrı bir mutluluk veriyor, ben mutlu oluyorum. (...) Onların varlığı bile beni mutlu ediyor. [Rukiye (42, 2)]

Çok güzel bir nimet, çok mutlu olduk. Eşim de ben de çok sevindik, bizden bir parça olacak ailemiz büyüyecek, bu dünyaya inşallah güzel insanlar gelecektir diye. [Kevser (36, 2)]

...mutlusunuz. pozitifsiniz, çocuğunu size anne diyor ya, o anda her şey bitiyor işte Yusuf bana geçen gün diyor ki, anneciğim sen de bana kuzucuğum der misin, o kadar mutlu bir an ki çocuğun anne demesi... [Firdevs(35, 2)]

Uyuduktan sonra saçlarını okşadım, şöyle bir kokladım, bana ait falan yani. Aslında bana ait değil, o farklı bir birey de nedense anne sadece sana ait... Böyle zannediyorsun o sana mutluluk veriyor, yani gün içerisinde yaşadığın her şeyi bir kenara bırakıyorsun,

gece yatarken seyredip işte diyorsun, o bağı hissediyorsun, kalbinin yanışını, sızısını, hissediyorsun iyi ki anneyim diyorsun. [Yelda (40, 2)]

Anneler, annelikleri ile birlikte içlerindeki çocuklara duydukları sevginin arttığını söylemektedir.

Mesela ben çocuk sevmezdim hiç haz almazdım, şu an öyle değil çocukları gayet seviyorum, daha çok seviyorum. [Ece (38, 2)]

Annelik çok farklı bir şey ya. Mesela pis bir çocuktan iğrenirim. Çok güzel bir çocuk olsa bile iğrenirim, sevimli de olsa. Afedersiniz burnu akmıştır yüzü gözü pistir. Ama ben yemin ediyorum size. İlk oğlumu doğum yaptığımda sokakta çingene çocuğunu gördüm, onu gidip öpesim geldi anne olduktan sonra. [Pakize (39, 2)]

İnsanlara çocuklara bakış açım değişti bütün çocukları daha çok seviyorum. Çünkü bütün çocuklara, zarar gören çocuklara çok farklı üzülebiliyorum, çünkü bende de var o çocuklardan. [Ahu (42, 2)]

4.6.3. Sistemli Bir Hayat

Ehil anneliğe sahip annelerin ifadelerine göre, annelikten sonra hayatları daha sistemli hale gelmiştir. Bu kategori altında; anneler eski alışkanlıkların terk edildiği yeni bir sayfadan, daha sorumluluk sahibi olmalarından, geleceği planlamaya başlamalarından ve mutfak kültürü kazanmış olmalarından bahsedilmektedir.

4.6.3.1. Annelikten sonra yeni bir sayfa

Anneler, çocukları ile birlikte hayatlarının farklılaştığını “her şey farklılaşıyor, hayat değişiyor, hayatım bitiyor, değil onlarla birlikte yeni bir sayfa açılıyor.” [Lale (29, 2)] şeklinde ifade etmektedir. Katılımcı anneler özellikle çocuklar olduktan sonra bir kadının hayatının düzeninin bozulduğu, olumsuz hale geldiği şeklindeki inanca karşı çıkarak değişimi olumlu karşıladıklarını söylemektedir. Seray da hayatının kararmadığını, sadece daha planlı olması gerektiğini belirtmektedir:

Bence kilit nokta o ben hayatımı kararaçağını düşünmedim. İki biraz daha zor, ikincisi de hareket etmek biraz daha bağladı bizi. Bunları daha çok düşünmek daha planlı olmak zorunda kaldım. [(Seray (39, 2)]

Annelerden bir diğeri, hayatındaki bu değişikliğin, anne olmadan önceki zamanları unutturduğunu şu şekilde ifade etmektedir: “Hiçbir şeymişim sanki ben doğduğundan beri anneymişim gibi yani hep. Öncesini hatırlayamıyorum.” [(Ahu (42, 2))]. Aynı hisleri yaşayan bir başka anne de annelik öncesini hatırlamama ya da tamamen silme durumunu destekler şeklinde konuşmaktadır:

Anne olmadan önceki hayat bambaşka, anne olduktan sonra o hayat var ama hakikaten hatırlayamıyorsun yani (...) İşte hatırlayamıyorum yani vardı öyle bir süreç de, bu süreç de bambaşka. Öyle değişmiş ki Mina’yla beraber hayatımız. İyi yönde Allah’a şükür ondan önce tabii ki var tabi, evliliğin kendi getirdiği sorumluluklar, güzellikler var.

Ama çocukla beraber bambaşka bir hayat bekliyor sizi hakikaten öyle oldu eşimde de bende de. [Şerife(38, 1)]

Başka bir anne, çocuklarından ayrıldığı bir-iki dakikalık süreçte, anne olmadan önceki hayatından birçok şeyi unutmuş olduğunu şaşkınlıkla fark ettiğinden bahsetmektedir:

Ne oldu yani, 32 yaşına kadar yalnızdım ve bundan şikâyetim yoktu. Üç yıllık süreçte bir şeyler oldu, hayatımda ‘birlikte’ye alıştım birden, o yanında yoksa -ki anlık bir şeydi yani bir iki dakika sonra yine buluşacaktık kaldırımdan karşıya geçince- ama orada ben sanki yürümeyi unutmuş, yeni yürümeye başlayan bir çocuk gibi kendimi hissetmişim bu metroda. [(Yelda (40, 2)]

4.6.3.2. Anneye sorumluluk kazandırması

Anneler, annelikten sonra sorumluluklarının çok daha fazla arttığından bahsetmektedir: “Sadece sorumluluklarım değişti o kadar (...) Sadece bu birinci dereceden sorumluluk olduğu için daha bir şey biniyor. Sevgisi de fazla, yorgunluğu da fazla.” [Seray (39, 2)]. Anneler ‘sorumluluk’ kavramına, bir canlının yaşamını devam ettirme sorumluluğunu üstlenmek, hayatı çocuklara göre şekillendirmek, annenin özgürlüklerden vazgeçmesi gibi anlamlar yüklemektedir.

Anneler birincil bakım veren rolünün getirdiği sorumluluğun zamanlarını çocuklarına göre şekillendirme olduğunu belirtmektedir:

Şöyle annelikten önce tamamı ile çok planlı yaşıyorsun her şey düşünüyorsun ama annelik sana biraz daha sorumluluk yükü getiriyor. Yani hayatın aslında onlara göre şekilleniyor. Eskiden yaptığın şeye çocuk olduktan sonra, nereye bırakmalıyım gibi düşünmüyorsun ama çocuk olmadan önce her dediğini rahatlıkla yapıyorsun. Yani zaman açısından her şeyi yapıyorsun böyle bir şey yani. Annelik biraz daha işin içine yük getiriyor biraz daha zaman ona göre planlıyorum. [Rukiye (42, 2)]

Anne sorumluluk hissini falan arttırıyor. Tek başına iken sadece kendinizin gideceği yere karar veriyorsunuz anne olduktan sonra çocuklarımızın gideceği yere çocukların rahatsızlıklarına hayatı şeyine karşı sorumluluklarınız artıyor. [Eda (40, 2)]

Farklı olan şöyle, daha da bir sorumluluk duygusu geliyor anne olduktan sonra. Daha pratik zekan, farklı anda her şeye yetişmek durumu oluyor oluyor. Bir sürü farklı şey kazanıyorsun, öyle oldum yani. Daha biraz esnekken daha disipline oldum. Çünkü farklı bir sorumluluk hakikaten sorumluluk. O yüzden ben değiştim yani gerçekten onunla beraber. [Şerife(38, 1)]

Bir başka anne, çocukları yokken hissettiği kimseye karşı sorumlu olmamanın verdiği özgürlük duygusunu çocukları olunca kaybettiğini biraz da üzülerek ifade etmektedir:

Nefis terbiyesi oldu bir kere tamamen yani, benim için öyle, hissettiğim bir şey. İçerde sanki can tenden ayrıldığı gibi değişik bir süreç oldu. O özgürlük duygunun törpülenmesi bana çok ağır geldi yani. Gerçekten insan farklı bir özgürlük boyutunda oluyor gençken. Sorumluluğunu bilmezsin hani, çok vardır ya sorumluluğunu bilmez, sorumlu olmadığı için Şeyma Subaşı gibi gezer yani. O yanlış örnek ama hakikaten öyle bir şey olabilir çünkü farklı bir şey çocuk. [Asuman (39, 2)]

4.6.3.3. Geleceği planlama

Ailenin ve aslında çocukların geleceğini planlamak, annelerin hayatlarındaki değişimlerden bir diğeridir. Annelikten öncesini düşündüklerinde “Önceden daha böyle yarını düşünmüyorsun.” [Ebru (35, 1)] şeklinde bir ifade kullanmaktadırlar. Başka bir anne de aynı şekilde gelecek üzerine düşünmeye başladığını belirtmiştir: "Biraz daha geleceği düşünerek yaşamaya başladım. Önceden daha savurgandım, daha rahattım." [Nagihan (36, 2)].

Annelikten sonra gelecek planlaması yapan bir başka anne, çocuklarının gelecekleri ile ilgili duyduğu kaygıdan dolayı birikim yaptığından bahsetmektedir:

Çok değişim var. (...) Ondan sonra onların gelecekleri hakkında kaygı duyuyorum. Daha önce para biriktirmezdim, aldığım parayı harcardım yani. Evet çok para biriktirmeye çalışıyorum, hayat sigortası yaptırdım, emeklilik yaptırdım, onun için para biriktiriyorum. Yani mümkün olduğu kadar ben de çok lüks yaşamıyorum yani (...) Onun yerine birikim yapıyorum yani. [Ece (38, 2)]

4.6.3.4. Mutfak kültürü kazandırması

Annelerin hayatlarındaki bir başka değişim de çocukları ile birlikte yemek pişirme pratiklerinin artması ve mutfak kültürü kazanmalarıdır. Annelerden Asuman, anne olduktan sonra yemek yapma alışkanlığı geliştirdiğini söylemektedir. Ona göre annelikle gelişen bu özellik, anneliğin üzerinde olumlu etkiye sahip olmaktadır:

Ben çorba yapmayı bilmiyordum çocuğum olduğunda. Kendim de sevmem ama çocuk da çorbayla büyüyor mübarek. Çorba yapmayı öğreniyorsun. Çalışma hayatında ev işlerini bilmiyorsun. Hazır yemeğin falan oluyordu geliyorduk, akşam atıştırıyorduk mutfak kültürünü olmuyordu. Mutfak kültürü de önemli çocukta. Anne olunca mutfağının iyi olması lazım, annenin elinin pratik olması lazım. Biraz iyi ev kızı olmak lazım zorlanmamak için. [Asuman (39, 2)]

Memo: Mutfak kültürü kavramını ilk olarak annelerden Asuman ifade etmiştir. Annelerin çocuklarına yemek yedirmelerine yönelik bir kod araştırmacı tarafından beklenmişti. Çünkü toplumda genel olarak anneliğin yedirme ve içirme ile eşdeğer tutulmakta olduğu düşünülmektedir. Her ne kadar araştırma kapsamındaki annelerin çocukları kendi kendilerine yemeyi öğrenmiş, belirli damak tadı geliştirmiş yaşta çocuklar olmalarına rağmen, annelerin onlara ‘beslenme’ hazırladığı, bir başka deyişle çocuklarının yeme ve içmelerini düzenlemeye devam ettiği bilinmektedir. Bir ailede birlikte yemek yemenin bir hayat düzeni olduğu araştırmacı tarafından varsayılmış, bu sebeple de “Sistemli Bir Hayat” kategorisi altında ele alınmıştır.

Anneliğinden öncesine baktığında, yemek yapma alışkanlığının olmadığını belirten Lale, evlendikten sonra mutfak sorumluluğu almasını aşağıdaki şekilde ifade etmektedir. Ona göre yemek yapmak, düzenli ve planlı olmanın bir parçası olarak görülmektedir.

Yani yemek yapmayı evlendikten sonra öğrendim, mesela kek, börek yapmayı severdim ama işten çıkışı telefon kulağımda, bunu nasıl yapacağım diye sorardım, sabah çıkıyordum işe gidiyordum, akşam geliyorum, eve pijamalarımı çekip oturuyordum. Annem bana hiçbir şey yaptırmaz en basiti. Ama şimdi her şeyi kendim yapmam lazım, düzenli, planlı programlı olmak lazım. [Lale (29, 2)]

Başka bir anne ise, çocuğunu iyi besleme motivasyonunun, onun mutfak kültürü üzerindeki etkisini açıklarken, kendisi ve eşi için yemek hazırlama zorunluluğu hissetmediğini ancak çocuğu olunca özen gösterdiğini belirtmektedir:

Mesela onun olması bir yemek yapmanı bile daha fazla etkiliyor, hadi çocuğum beslensin (...) Yani ben kendim akşam yemeyecek olsam mesela, eşimle yorgunsam bir yumurta da kırıp yiyebilirim. Amaç karın doyurmak. Ama çocuk olunca öyle olmuyor çorbasını yapayım, ana yemeğini yapayım, beslensin, vitamini alsın... Hep bu şekilde oluyor. [Ebru (35, 1)]

4.6.4. Anamlı Bir Hayat

Annelerin, kendi rollerini anlamlandırma biçimlerinin analiz edildiği bu kategori ehil anneliğe sahip katılımcıların anneliğin anlam dünyasına dair çok boyutlu bir bakış ve kavrayış sunmaktadır. Annelerin rollerine yükledikleri güçlü anlamlar, onların anneliğini bilişsel ve duygusal açıdan da güçlü kılmaktadır. Bu bağlamda annelerin anlam dünyalarını açıklayan alt kategoriler; ‘O anne dediğinde: Anne hitabı, büyük bir sorumluluk, kişisel duyguları tatmin ve Allah’ın lütfu şeklindedir.

Annelik rolü ile birlikte anneler, hayata genel olarak bakışlarında ve hayatı anlamlandırmalarında değişim yaşadıklarını ifade etmiştir. Çocuklarından sonra daha anlamlı bir hayatı olduğunu düşünen Yelda, çocuklarının olmaması ihtimalinde, yaşamının ve ölmenin aynı şey olduğunu söylemektedir. Yelda’nın hayat anlamı çocuklarında saklı gibidir:

Yani bazen onu da düşünüyorum, çocuklarım olmasaydı nasıl bir hayatım (olurdu), bu hayatım ne anlam ifade ederdi? Hep duyuyorum, hayata benim tek bağlanma sebebim çocuklarım... Bu çok söylenen bir şeydi, gerçekten benim için de böyle mi, evet öyle yani. Evet yine hayat keyifli ama daha bir boş gibi (...) Ama mesela çocuklar olmasaydı böyle bir derdim olmazdı herhalde, daha bir boştu her şey, ölebilirim evet. İbadetlerimi yaptıysam, kendimi hazır hissettiysem de ölebilirim, nasıl olsa öleceğim, bu çok sorun olmazdı belki ama çocuklar olunca bambaşka bir boyutta yaşıyorsun, ölümü, yaşamı bambaşka bir boyutta görüyorsun. [Yelda (40, 2)]

Başka bir anne de çocuğu evde olmayınca, dolayısıyla ona yönelik sorumluluğu ortadan kalkınca ne yapacağını bilemez hale gelmekte; amaçsızlaştığını hissettiğini dile getirmektedir:

Bazen ablama gidiyor, teyzesinde kalıyor. Çok boş geliyor her şey o benim günümü dolduruyormuş saatimi dolduruyormuş hareket oluyormuş, böyle iş bulamıyorum. Mesela onun olması bir yemek yapmanı bile daha fazla etkiliyor. [Ebru (35, 1)]

Anneliğinin hayatı anlamlandırdığını söyleyen bir başka anne ise, annelik öncesini amaçsız bir yaşam olarak tanımlamaktadır:

Hiçbir şeymişim sanki ben doğduğundan beri anneymişim gibi yani hep öncesini hatırlayamıyorum, amaçsız mıydım neydim, bilmiyorum. [Ahu (42, 2)]

Annelere göre hayatın annelikten sonra daha anlamlı hale gelmesi ile onların anneliği yeni bir sayfa olarak görmeleri arasında ilişki bulunmaktadır. Yeni bir sayfa açılan hayatları, öncesine göre daha anlamlı hale gelmeye başlamıştır. Çünkü artık bir çocuğun adım adım gelişim sürecine şahit olacaklar ve kendilerine yaşamsal ihtiyacı olan bir canlıyı hayatta tutmaya çalışacaklardır.

4.6.4.1. O anne dediğinde

Anneliğin anlamının anneler tarafından nasıl deneyimlendiği ve algılandığını araştırmak yalnızca “annelik sizin için ne anlam ifade ediyor?” gibi direkt bir soru ile anlaşılamazdı. Anlamlandırma kişinin kendi algı ve bilinç süzgecinden geçirdiği karmaşık, komplike ve soyut bir süreçtir. Annelerin zihninde anlamı oluşturabilmek için somut ve sembolik ipuçları vermek gerekir. “Anneler çocuklarına ‘anne’ dediklerinde, annelerin hissettiği bazı şeyler varmış, bunlardan bahsedebilir misiniz?” gibi bir soru hem somut bir süreci (çocuğun anne hitabı) hem de o an yaşanan hissiyatı sorgulamaktadır. Annelerin verdikleri cevaplar yoğun duygularla bütünleşmiş ama temelinde anneliğe dair algılarının olduğu bir yapıyı göstermektedir. Yağmur bu duygulanmayı “Duyguların bir coşuyor farklı bir hissiyata bürünüyorsun.” şeklinde ifade etmiştir. Annelerin büyük çoğunluğu bu duyguları adlandırmakta güçlük çekmiştir. “Nasıl açıklayayım bunu. O çok hissi bir şey. Nasıl açıklanabilir?” (Dürdane, 32, 1). Anne hitabı birçok duyguyu içinde barındırmaktadır. Dürdane’ye göre anne olarak ‘yeterliliğini’ bile sorgulatmaktadır:

Birçok şey var annenin içinde, sevgisi de var, merhamet de var, vicdan da var, sorumluluğu da var, hemen hemen bütün duygular var diyebilirim. Olumsuzları da şunun için söylüyorum. Anne dediğinde ben korkuyorum, anne demesin bana, travmatik korku değil içini doldurabilmekten bahsediyorum, yeterli olabilir miyim daha ne yapabilirim bu anlamdaki yeterlikten bahsediyorum. [Dürdane (32, 1)]

Anneliğin bir kadının hayatı için büyük bir sorumluluk olduğunu söyleyen Dürdane, zaman zaman kendini doğru yapıp yapmadığı konusunda kendini sorgulamasına sebep olmaktadır. Bir başka anne bu duyguların içerisine “sevgi ve güven”i eklemiştir. Ona göre bir çocuğun annesi olmak onun dayanağı olmaktır. Bir kadının hayatındaki en önemli şeyin bir çocuğun anneye güveniyor olması olarak düşünülmektedir: “Sevgi, bağlılık onun sen sanki tek dayanağısın.” [*Pakize* (39, 2)]

Anne hitabı merhamet ve acıma gibi duyguları tetiklemektedir:

Benim kurallarına uyamayıp sebebim o zaten. ‘Anne ama anne ne olur’ her anne dediğinde sanki içimden bir şeylerin eriyip gittiğini hissediyorsun (...) Aslında arkasında duramamanın en büyük sebebi anne demesi, anne demese duracağım. (...) Çok yüklü bir merhamet yüklüyor, sen olmuyorsun ne bileyim koyduğum tüm kurallar gidiyor, doğru da yanlış da yer değiştiriyor sırf o üzülmesin oluyor. [*Asiye* (32, 2)]

Bu durumda anne “hayır” demekten kaçınmakta ve çocuğunu üzmemek, belki de çocuğunun gözünde kuralları dayatan bir anne olarak görülmek istememektedir. Anne hitabı onun için kuralları yıkan güçlü bir etki yaratmaktadır.

Annelikle ilgili duygularını yoğun yaşadıklarını ifade eden annelerden Firdevs ve Lale, mülakat esnasında anne hitabı sorusu üzerine bedensel tepkiler vermiştir. Firdevs tüylerinin diken diken olduğundan bahsetmiştir: “Her şey dokunuyor kalbinize beyninize gözümüze kulağımıza... Tek o anne kelimesiyle şu an bile öyle oluyor, yani tüylerim diken diken oluyor (...) ben hep diyorum, ben anneliği çok yoğun yaşıyorum, uç yaşıyorum.” [*Firdevs*(35, 2)] Lale, anne hitabının onda yarattığı şeyin ‘bir çocuğun kahramanı olarak görülmek’ olduğunu söylemiştir. Bunun önemini vurgularken gözleri yaşarmıştır: “Yani bence birçok şey var altında da söyleyeyim, çok önemli benim için yani bence kahraman olarak görüyorlar, bazı zamanlarda şimdi düşününce ifade edemedim gözlerim doldu (gözleri yaşıyor).” [*Lale* (29, 2)]

Bu kahramanlık hissine benzer şekilde bir başka anne de çocuğu anne deyince ona güç ve büyüklük hissi verdiğinden bahsetmektedir. "...dünyada her yeri kaplamış biri gibi, dünyaya her yeri elinizin ulaşabildiği biri gibi hissediyorsunuz yani. Her şeyi yapabilecek güçteymiş gibi hissediyorsunuz.” [*Kevser* (36, 2)] Annelere göre çocuklar, onları her şeye gücü yeten (omnipotent) olarak görmektedir.

Katılımcı annelerin bir kısmı ise, anne hitabında farklı duygular deneyimlediklerini, çocuğun ilk konuştuğu zamanlarda önemli olduğu ancak artık sıradanlaştığını belirtmiştir. Bu annelerin anneliklerinin gerçekçi ve akılcı, duyguları ise kontrollüdür.

Ama anne deyince içim eriyor diyemem. Ama şey onu gördüğüm de bir gösterisine gittiğinde başarısını gördüğümde duygulanıyorum gözümde hafif bir nem geliyor Ama ağlamıyorum. [(*Feride* (36, 1))]

Anne dediğinde değil baktıklarında çok mutlu oluyorum. [(*Seray* (39, 2))]

...böyle bir şey hissediyor musunuz sizde var mıdır? -Yoktur (gülüşmeler). Sözcüklerin böyle bir şey olduğunu düşünmüyorum, daha çok bir şey yaşarken gelip sarıldığını daha çok hissediyorum. Çünkü anne kelimesine bir müddet sonra alışıyorsunuz. İlk anne dediğinde belki öyle gelebilir sürekli anne anne kelimesini duymuyorsun, doyuyorsun sürekli böyle şey yaşarsan. [(*Rukiye* (42, 2))]

Anne hitabının kadınlarda birbirinden farklı birçok duyguyu ortaya çıkardığı söylenebilir. Anne olan bir kadın için çocuğun anne hitabı pozitif duyguları ortaya çıkaran bir etkiye sahiptir. Bu durum da ancak anne olduktan sonra mümkün olduğundan anneliğin etkisi ile ilişkilendirilebilir.

4.6.4.2. *Büyük bir sorumluluk*

Ehil anneliğe sahip annelerin, anneliklerini nasıl anlamlandırdıklarını açıklayan diğer bir kategori de “anneliğin iş ve sorumluluk açısından anlamı”dır. Katılımcı anneler, hamile olduklarını öğrendikleri anda hayatları boyunca devam edecek olan sorumluluğun başladığını vurgulamaktadır. "Anne olmak bir canlının karnınıza düştüğü anda nefes aldığı her saniyede Allah ömürlerini uzun etsin sizinle yaşaması, size ihtiyacının olması sizin fikirlerinize, fiziğinize her şeyine ihtiyacı olması." [*Ahu* (42, 2)] Ahu burada anneliği hayat boyu sorumluluk olarak algılaması onun anneliğinin kontrollü olmasını gerektirmektedir: “Kontrol altında çünkü çok zor bir devirde yaşıyoruz. Mesela başkasının evine yollamıyorum.” Bir çocuğun sorumluluğunu almış olmak annenin kontrollü olmasına yol açmıştır.

Annelik diğer tüm mesleklerle karşılaştırıldığında (Annelik meslek değildir, ancak yapılan iş anlamında kullanılan bir eğretilerdir) mesaisi, emekliliği ve maddi karşılığı olmayan, buna karşın kişiye sorumluluklar yükleyen bir iştir: “Yoksa yapılır mı bu iş? Çünkü bu iş emekliliği olmayan bir iş, yani çocuklar herhalde insanı ayakta tutuyor. Hem zor hem güzel hem sorumluluğun fazla, hepsi bir arada...” diyen anne Figen, zor olmasına rağmen anneliğin kadına iyi gelen yönünün de olduğunu vurgulamaktadır.

Anneliğin yüklediği sorumluluğun diğer yakın kişilere karşı olan sorumluluklardan farkı şu şekilde belirtilmiştir: “Ömür boyu senin sırtında o. Eşinle mesela anlaşılamazsın boşanırsın gidersin başından atabilirsin ama çocuk öyle değil.” [*Eda* (40, 2)] Çünkü ebeveynlik rolü, çocuk dünyaya geldikten sonra insanın kazandığı ve ölene kadar da kaybetmediği bir roldür.

Annelerin sorumlulukları çok yönlüdür, çocuğun hem maddi hem de manevi ihtiyaçlarını kapsamaktadır: "Bence çocuğun ruhunu da besleyeceksiniz, gönlünü de besleyeceksiniz, manen de besleyeceksiniz, mali olarak da besleyeceksiniz." [Figen (45, 2)] Annenin görevi çocuğuna fiziksel bakım vermenin yanında, ona kişilik, hayat ve ruh kazandırmaktır. Annenin çocuğun hayatında yarattığı bu olumlu ya da olumsuz etki, onun tüm yaşam dönemlerinde kendini gösterecektir. "...bence her şey ilk adım anne de başlıyor, hayat da annede başlıyor, biri olmak da annede başlıyor, okul hayat, ilerde özel hayatı, iş hayatı... anneler çok büyük etken" [Figen (45, 2)]

Peki anneler, bu kadar önemli iş ve sorumluluğu, hiçbir maddi karşılık almadan, hiç tatil yapmadan nasıl yürütmektedir? Bunun cevabını katılımcı annelerden Ece, 'sodomazoşistçe bir sevgi' olarak vermektedir. Ona göre bu normal olmayan, hem çok acı çektiren hem de aşırı sevgi yükleyen anneliğin en karmaşık yönüdür.

Ay büyük sorumluluk çok büyük sorumluluk. Ama büyük bir sevgi şurada böyle (kalbini gösteriyor). Al içine sok (...) Hem istiyorsun hem acı çekiyorsun. Sodomazoşist gibi bir şey yani (...) Hani tam bir şey rezillik uykusuz geceler yorgunluk kendini atıyorsun ediyorsun. Ama yine de seviyorsun çok da normal bir şey değil. [Ece (38, 2)]

Annelik iş ve sorumluluğu annelerin yaşamı boyunca durmadan devam etmektedir.

4.6.4.3. Kişisel duyguları tatmin

Annelerin anneliklerini anlamlandırdıkları bir diğer kategori de "anneliğin kişisel anlamı"dır. Bu kategoride annelik; hem güzel hem de zor olması, hayattaki her şeyin önüne geçmesi, en büyük mutluluk olması, yorgunluğu unutturması ve çok emek verilmesi anlamlarına gelmektedir.

Anneler, anneliği betimlerken diyalektik bir şekilde tanımlamaktadır: "zor ve güzel." Bu iki zıt sıfat yan yana ve sıklıkla ifade edilmiştir. Figen'e göre zorluğu, bir çocuğun sorumluluğunu taşımaktan dolayı gelen yorgunluk iken güzelliği çocuğun hemen dinlendirmesi ve deşarj etmesidir:

"Annelik zor ama güzel, enerjiniz bittiği anda şarj oluyorsunuz mesela çünkü çocuk var, onun sorumluluğu var omuzlarımızda (...) Bazen tabii enerjimin bittiğini düşünüyorum, bazen yorulduğumu düşünüyorum ama o anlık bir şey sonra hepsi siliniyor ve tekrar devam." [Figen (45, 2)]

Seray'a göre ise anneliğin zor yanı çocuk eğitimidir ancak geri dönüt alınmaya başlandığında güzel olmaktadır. Çocuk büyüdüğünde karşılığı alındığı takdirde zorluklara katlanılabilir. Zaten bu süreci değerli ve katlanılabilir kılan sonunda varılacak olan güzel

noktadır: "Zor yani ama sonunda güzel olacağını düşündüğüm için o zorluğa katlanıyorum." [Seray (39, 2)]

Ebru de, çocuğun anneyi her an izlediğini, onu rol model aldığını ("Çocuk ailenin aynasıdır derler ya ben öyle düşünüyorum."), bundan dolayı annelik sorumluluğu annenin sadece bilinçli davranışlarını değil, farkında olmadan yaptıklarını da kapsamaktadır. Anneliği zor kılan kısım annenin farkında olmadan yaptıklarını hesaba katması ve o şekilde davranması gerektiğidir: "Konuşma tarzı üslubu mimiği. Mimiği bile. Bakıyorsun Y... benim hareketimi yapıyor...bunu bile beni taklit ediyor örnek alıyor. O yüzden anne olmak hem zor hem çok güzel herkesin tatması gereken bir duygu kesinlikle." [Ebru (35, 1)]

Annelik bir kadının hayatında geri döndürülemez değişikliklere yol açar. Diğer tüm rollerin (eş, evlat vb.) önüne geçerek anneyi derinden etkiler. Anne çocuğun hayatını şekillendirdiği gibi, çocuk da annenin hayatını şekillendirir ve bir kadını -tüm diğer özelliklerinden bağımsız olarak- 'anne' yapar. Bu durum sevgi ile bağlantılıdır. Anneler annelikleri için 'her şeyin önüne geçtiğini' söylerken genelde kendi anne babalarına olan sevginin bile önüne geçtiğini kasteder. Pakize sevdiklerini önem sırasına koyduğu listesinde ilk sırayı çocuklarına verir. Sonraki cümlede, Balkan göçmeni olan ailesi içerisinde söylenen bir sözü örnek verir:

Benim gözümde önce evlatlarım, sonra anne baban gelir (...) Annem mesela öyle söyler, çocuklarım beni yorduğu zaman 'yeter artık yoruldu anneniz' dediğinde ama ben gene kalkıp yapıyorum. Annem diyor ki kızım yapma yoruldun, yeter kalkma onlar kendisi alsın. Olsun anne diyorum. Bak diyor, ben acıyorum evladıma, o da acıyor evladına. [Pakize (39, 2)]

Burada sözü geçen örnek, annelerin annelerinin (yani anneannelerin) bile hala kendi çocuklarını öncelediklerinin göstergesidir. Pakize bu durumu tersine bir bakış açısı ile bir evlat gözünden ortaya koymuştur. Anneler, ne kadar zaman geçse de evlatları ne kadar büyüye de çocuklarını öncelemekten vazgeçmemektedir.

Eda, annelerin "çocuklarını öncelemek" durumunun kuşaklararası biçimde devam ettiğini: "Bakacak olursak anneme babama da çok düşkünüm ama çocuktan sonra hep onlar oluyor hayatında. Bu böylede gider herhalde üniversiteyi bitecek evlenir çocuğu olur. Gerçekten önceliğin o. O zaman da biz ikinci plana atılmış olacağız." [EDA (40, 2)] sözleri ile belirtir.

Önceliğin çocuklar olması Firdevs'ya göre adanmışlığı getirmektedir:

...kendini çocuklarına bir adanmış anneyim, öyle söyleyebilirim (...) Çocuk dediğiniz zaman benim için her şeyin önünde geçiyordur annelik, evlat olmak da olsun, eşim de

olsun arkadaşlarım da olsun, bütün sorunları her şeyi arkada bırakıp sadece anne olabiliyorum. [Firdevs(35, 2)]

Anneliği anlamlandırma biçimlerinden “karşılıksız emek vermek” de sıklıkla katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Anneliğin çocuğun bütünsel gelişimi için fedakârca çabalaması, uğraşması, anneliği değerli ve anlamlı kılmaktadır. “Emek, her şeyden önemlisi gerçekten kendinden çok insana yönelmek, emek vermek ve bu emeği gerçekten karşılıksız yapmak (...) Çocuğun gidecek aslında yanından yani hani ondan bir şey yok bunu biliyorsun ama onun için hep en iyisini istemek...” [Yağmur (35, 2)]

Emeklerin karşılık beklenmeden verilmesine rağmen bir karşılığının (Bu karşılık bir temenni değildir, annelerin emeklerinin sonucunu görme AHUsudur.) ya da iyi bir sonucunun olacağına dair annelerde ümit vardır. Belki yakın gelecekte değil ancak uzak gelecekte mutlaka attıkları tohumlar büyüyecektir.

Dünyanın en güzel duygusu, geri dönüşünü çok sonra alabileceğin emeklerinin karşılığını tam olarak alabileceğim bir şey (...) Yani bir yemek yaparken bile karşılığını tam olarak ağlamaya biliyorsun ocakla ilgili sıkıntı olur tuzu kaçırırsın falan ama annelikte emek verirken gerçekten geri dönüşü iyi aldığını düşünüyorum. [Nagihan (36, 2)]

İki erkek çocuk annesi Ahu, sağlık problemi yaşadığı bir gün çocuklarının ona hazırladığı kahvaltıyı görünce çok sevindiğini ifade etmektedir. Kendisi çocuklarına böyle bir şeyi yapmalarını ne tembihlemiştir, ne öğretmiştir. Ona göre bu aldığı karşılık, çocuklarını sevgi ile büyütmesinin bir mükâfatıdır. Ahu, çocuklarının yaptığı bu davranışı anlatırken çok mutlu olduğunu belirtmiştir.

...geçen gün kolumu incittim sabah baktım yatağıma kahvaltı getiriyor, kendince işte peynir koymuş, sütü koymuş. Ağlarsam üzülecekler kendimi zor tutuyorum, anne sen yapma ben yaparım o anda şey diyorsunuz; emek doğurmak da değil, emeğin karşılığını sevgi ile alıyorsunuz. [Ahu (42, 2)]

Çocuk büyüyüp artık kendi duygu ve düşüncelerini ifade etmeye başladığında, artık çocuk bakımından çocuk eğitime geçildiğinde, sosyalleşme, kural koyma başladığında ve çocuk artık anneden kısmen de olsa bağımsızlaştığında, yani az da olsa büyüdüğünde annenin emek verme biçiminde değişim ve dönüşüm oluşur. Hatta belki, bebekliğinden daha fazla emek ve sabır gerekir:

Dolayısıyla bu işin içerisine duyguların girdiğini, duygusal gelişim girdiğinde, davranış eğitimleri girdiğinde işimizin daha da zor olduğunun farkındayım. Bunun için demek ki daha çok emek, daha çok sabır gerekiyor diye de hep düşünüyorum arka planda. Onun için daha uzun süreli bekliyorum yani. [Yelda (40, 2)]

Kişisel tatmin yaşayan anneler, tüm zorluklarına rağmen kendi kişisel yaşamlarında anneliğin sunduğu olumlu kazanımlardan ve anneyi yaptığı bu işten memnun olmasını sağlayan hislerden bahsetmiştir.

4.6.4.4. Allah'ın lütfu

Ehil anneliğe sahip annelerin anneliklerini anlamlandırdıkları bir diğer kategori de “Allah'ın lütfu”dur ve daha çok anneliği dini/manevi perspektiften ele almaktadır. Dindar ya da maneviyatı yüksek kişilerin hayata bakışları ve hayatı değerlendirişleri de genelde dini/manevi referanslı olmaktadır. Özellikle dini hassasiyetleri yüksek kadınlar, anneliklerinin anlamını açıklarken “Allah'ın verdiği duygu” gibi açıklamalarda bulunmaktadır. İnanç temelli bu bakış açısı, kadınların annelik rollerine kutsiyet atfetmelerine yol açmaktadır:

...yetişkin bir birey oluncaya kadar onu koruyup kollaman lazım çünkü annelik Allah'ın sana verdiği bir görev diye düşünüyorum Allah muhafaza etsin. Annelik Allah'ın verdiği bir emanet bir duygu bence bir görev. [Hanife (42, 3)]

Mecbur değilsin, o zaten Allah'ın verdiği bir şey sanki o. İçinden yaparsın. [Pakize (39, 2)]

Allah'ın sana vermiş olduğu annelik duygusu sevgi, şefkat bunların hepsi bir (...) hiçbir anne çocuğuna zarar veremez. [Pakize (39, 2)]

Çok güzel bir duygu, Allah'ın insana verdiği çok özel bir şey olduğunu düşünüyorum. [Kevser (36, 2)]

Annelere göre Allah kadını annelik üzerine yaratmıştır ve anneler yaratılışlarından gelen bu içgüdüleri ile yavrularını koruma kollama çabası içindedir: "Anne olmak çok farklı bir duygu en başta sabır gerektiriyor. Allah'ın size bir emaneti var burada. Bunu en güzel şekilde yetiştirmeniz gerekiyor, sahip çıkmanız, korumanız. Zaten bütün anneler genellikle içgüdüsel olarak korumacı." [Firdevs(35, 2)]. Kadın yaratılışının anneliğe uygun olduğu fikri, hiç çocuk doğurmamış kadınların da anne olabileceği fikri ile desteklenmektedir:

Bence anne olmak kendi çocuğunun annesi olmak değil şefkatli, merhametli olmak ki bu yüzden kadınlarda olabilecek bir şey doğurmamış Allah nasip etmemiş evlenmemiş çocuğu olmamış insanlar da anne olabilirler bu anlamda bu bence kadınların içine Allah-u Teala'nın yerleştirdiği bir genel özellik diye düşünüyorum. [Hanife (42, 3)]

Anneliğin yaratılıştan gelen kadınsı bir özellik olmasını kız çocuklarının oynadıkları evcilik oyunu örneği ile açıklayan Pervin'e göre, annelik içgüdüğü evcilik oyunu ile tatmin edilmektedir.

Küçük küçük kızlar bebeklerle oynamayı severler ya, ben orada tatmin edilmesi gereken fitratta olan şeyler olduğunu düşünüyorum (...) ama gerçekten de bir kız çocuğunun bebeklerini yedirmesi içirmesini... Onu yaptığı zaman karnı doyunca senin karnın

doymuş gibi oluyor hadisesi var ya gerçekten bir tatmin var, orada insana iyi gelen bir şeyler var. [Pervin (35, 2)]

Bir başka açıdan bakıldığında, baba bir çocuğun hayatında annenin yerine geçemez, çünkü annenin babadan farklı duyguları vardır. Dolayısıyla annelik doğuştandır/ yaratılıştandır fikri desteklenmektedir:

Yaratılışımız ona göre yaratılmış o duygularla, babalar bizim gibi olamıyorlar, hiçbir anne kadar hiçbir baba olamıyor ama çünkü Allah insana annelik yapabilecek en fedakarlıkta bulunabilecek en merhameti annelere vermiş, daha çoğunu annelere vermiş. Kadını o şekilde yaratmış. [Kevser (36, 2)]

Anneliği Allah'ın lütfu olarak görme, yukarıda da annelerin belirttiği üzere onların kendilerini daha koruyucu ve daha şefkatli olmaları gerektiğini hissettirmektedir. Anneliği Allah'ın lütfu olarak görme, annelerin kendilerini de şefkatli olarak algılamalarına yol açmaktadır. Dolayısıyla *Allah'ın lütfu* alt kategorisinin *şefkatli annelik* alt kategorisiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Ehil annelik, çocuğu dünyaya geldikten orta çocukluk dönemine gelene kadarki süreçte, ebeveyn benlik algısı yüksek, ideal annelik algısına ulaşmak için çabalayan, anneliğe yüklediği anlamı güçlü olan, stres kaynaklarının farkında ve baş etme kapasitesine sahip, çocuk yetiştirmede olumlu disiplin teknikleri kullanmaya ve çocuğu ile ilişkisini iyi tutmaya çalışan, annelik rolünü kendinde ve hayatında olumlu bir dönüşüm fırsatı olarak değerlendiren annelerin annelikleri şeklinde özetlenebilir.

BÖLÜM V: SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Tartışma

Orta çocukluk döneminde çocuğu olan annelerin, annelik deneyim ve pratiklerinin anneler tarafından nasıl tanımlandığı, anlamlandırıldığı, yorumlandığı ve kavramsallaştırıldığı bu nitel araştırmada *ehil annelik* kavramı ile açıklanmaktadır. *Ehil annelik*, çocuğun orta çocukluk dönemine girmesi ile birlikte anneden bağımsızlaşması ve annenin tecrübesinin artması, çocuk eğitiminde uzmanlaşması, güçlü anne-çocuk ilişkisi geliştirmesi ve bunun sonucunda kontrollü, şefkatli, özgürlükçü ve bilgili bir annelik oluşturması, kendisi ve hayatı ile ilgili dönüşümler yaşaması sonucu geldiği annelik evresi ve bu evredeki annelik stilidir. Bu kavram; *Ehil Annelik*, *Annelik Öncesi*, *Anneliği Güçlendirenler*, *Annelikte Uzmanlık*, *Çocuk Odaklı İletişim* ve *Anneliğin Dönüştürücü Gücü* olmak üzere altı tema altında incelenmiştir. Araştırmanın bu bölümünde, bulgulardan elde edilen sonuçlar sunulmakta ve literatür ışığında tartışılmaktadır. Son olarak araştırmanın sonuçları doğrultusunda, uzmanlara ve araştırmacılara alana dair öneriler yer almaktadır.

Araştırmanın temel noktası hedef annelerin çocuklarının anasını ve ilkökul öğrencisi yaşında olmalarıdır. Bu da gelişim psikolojisi literatürüne göre orta çocukluk dönemine denk gelmektedir. Ancak orta çocukluk döneminin yaş aralığı ile ilgili literatürde 7-12 yaş (Kerns ve Brumariu, 2008); yaklaşık 5-12 yaş (Collins, Madsen ve Susman-Stillman, 2002), ve 8-12 yaşlar (Sümer ve Şendağ, 2009) şeklinde farklı yaş aralıklarına rastlanmıştır. Mevcut çalışmada Collins, Madsen ve Susman-Stillman (2002) referans alınarak okulöncesi ve okul çağı çocuğu yaşlarını kapsayan 5-12 yaş aralığı orta çocukluk olarak adlandırılmıştır.

5.1.1. Ehil Annelik

Bu tema altında, analiz sonucunda üretilmiş olan ehil anneliğin annelik özellikleri açıklanmıştır. Annelik özellikleri olarak adlandırılan şey, annelerin kendi anneliklerini görme biçimi olan annelikte kendilik algılarıdır. Bu doğrultuda annelere kendilik algılarını ortaya çıkarmak için kendi anneliklerini değerlendirmeleri istenmiştir. Bu özellikler ‘Anneliğim’ kategorisi altında işlenmiştir. Annelerin, olmak istedikleri anneliğin incelendiği, bir başka deyişle ideal anneliklerinin ne olduğu sorulmuş (“*Takdir ettiğiniz bir anne var mı? Özellikleri nelerdir?*” gibi) ve alınan cevaplar doğrultusunda ‘ideelim’ kategorisi oluşturulmuştur.

Kendilik algısı, bireyin kendi hakkındaki yargılarıdır. Bireyin kendisi ile ilgili yaşamı boyunca hem kendi içsel süreçleri hem de dışsal olarak (çevreden aldığı tepkilerle) edindiği bilgi, düşünce ve algıların toplamıdır. Kişinin anne olması durumunda, kendi annelik rolüne, özelliklerine, anneliğe atfettiği anlama, annelikle ilgili ideallerine, çocuğu ve çocuklu yaşamı ele alış biçimlerine göre geliştirdiği ve şekillendirdiği bir benlik algısı oluşmaktadır. Öz kimlik (*self-identity*), bir kişinin kolektif deneyimlerini, düşüncelerini, fikirlerini, anılarını ve geleceğe yönelik planlarını içerir. Çocuklu bir kadın, çocuksuz kadınlardan benzersiz deneyimlere ve dolayısıyla çocuklarıyla olan bu birikimli deneyimlerin bir sonucu olarak farklı bir şekilde yapılandırılmış bir kimliğe sahip olacaktır (Heisler ve Ellis, 2008). Annelik bir kadının kendi benlik duygusu için derin anlamlara sahiptir (Miller, 2005). Ebeveynin benlik sisteminin önemli bir bileşeni olan ebeveyn benlik kavramı ise, bir yetişkinin ebeveynlik statüsünü tanıma süreci boyunca gelişir. Ebeveyn benlik kavramı, bir çocuk ile kendisini o çocuğun ebeveyni olarak tanımlayan bir kişi arasındaki ilişkiyi çevreleyen benlik ve nesne temsillerinin bir sentezi olarak tanımlanabilir (Partridge, 1988). Bu bağlamda gömülü teori araştırması sonucunda elde edilen ehil annelik kuramında annelerin kendilerini nasıl tanımladıkları ve ideal annelik algıları ile mevcut annelikleri arasındaki farklar ve benzerlikler annelikte kendilik algısını oluşturan öğelerdir. Annelikte kendilik algısının, ehil annelik kuramının diğer öğeleri ile derinden ilişkisi bulunmaktadır. Çünkü annelerin kendilerinde gördükleri annelik özelliklerinin, onların çocuk yetiştirme pratiklerinde, çocukları ile ilişkilerinde, stresle baş etmelerinde etkili olduğu görülmektedir.

Annelerin kendilerini algılama biçimlerini anlamak adına sorulan “*anneliğinizi nasıl tanımlarsınız?*” sorusuna verilen cevaplar sonucunda anneliği niteleyen özellikler ortaya çıkmıştır. Anneliğe atfedilen sıfat ve özellikler ile katılımcı annelerin bu sıfat ve özellikleri kendi deneyimleri yolu ile açıklama biçimleri ehil annelikteki annelik stili olarak düşünülebilir. Bu sıfat ve özellikler üç alt kategoride ve her bir alt kategori de bir annelik stili olarak işlenmiştir: *Özgürlükçü annelik*, *kontrollü annelik*, *şefkatli annelik* ve *bilgili annelik*. Özgürlükçü annelik, çocuğun bağımsızlığını teşvik eden ve çocuğuna müdahale etmekten kaçınan annelik tutum ve davranışlarıdır. Özgürlükçü annelik, Baumrind’in (1991) geliştirdiği çocuk yetiştirme tarzlarından demokratik tutum ile benzerlik göstermektedir. Optimum çocuk yetiştirme tutumu olarak görülen *demokratik/dengeli* tarzda çocuklara duygusal destek verilir ve çocuğun özerk olması için koşullar oluşturulmaktadır. Annelerin özgürlükçü tutum ve davranışlara sahip olması, çocuğun kendi ile ilgili sorumluluk almaktan çekinmemesine, öz disiplin ve özgüven sahibi olmasına yol açmaktadır (Ballantine, 2001).

Ayrıca annenin demokratik tutumunun çocukların sosyal beceri düzeylerinde (Özyürek, 2015); sosyal yetkinliklerinde (Saltalı ve Arslan, 2012); duygu düzenleme becerilerinde (Yaman, 2018) etkili olduğu araştırmalar tarafından gösterilmiştir.

Kontrollü annelik; kuralcı, endişeli, mükemmeliyetçi ve tedbirli olma olarak açıklanmıştır. Çocukla ilgili özellikle olumsuz, belirsiz ya da riskli durumlarda annelerin endişeleri artmakta ve anneler bununla baş etmek ve kontrolü kaybetmemek için kural ve tedbirlere başvurduklarını ifade etmektedir. Mükemmeliyetçilik ise, kişinin kendine yüksek standartlar belirlemesi ve ulaşamadığında ise kendini aşırı derecede eleştirmesidir (Hewitt ve Flett, 1993). Ancak sağlıklı mükemmeliyetçilik düzen ve organizasyon konusunda olumlu etkilere sahip iken sağlıklı mükemmeliyetçilik psikolojik rahatsızlıklarla ilişkilidir (Hawkins, Wa ve Sinclair, 2006). Olumsuz mükemmeliyetçilik, eleştireli kontrolcü ve yeterli bakım sağlamayan ebeveynlerin sevmeye ve sevilme ihtiyacını gideremedikleri çocuklarda daha fazla ortaya çıktığı bilinmektedir (Rice, Lopez ve Vergara, 2005). Güvensiz bağlanma gerçekleşen anne-çocuk ilişkilerinde çocuklar sevgi ve onay kazanmak için mükemmeliyetçi tutum geliştirebilirler (Wei, Mallinckrodt, Russell ve Abraham, 2004). Mevcut araştırmada ehil anneliğe sahip annelerin düzen, kurallar ve hata konusunda hassas oldukları ancak mükemmeliyetçi tutumlarının sağlıklı ve olumlu olduğu gözlenmiştir.

Şefkatli annelik; anlayışlı, merhametli, hatalara toleranslı, fedakar, sabırlı ve çocuğunu koşulsuz sevendir. Anneliğin duygusal ve çocuk odaklı boyutu olarak adlandırılabilir. Şefkatli annelik, anne-çocuk arasındaki bağlanmanın temelinde olan ve ebeveyn gelişim süreci içerisinde anneye eşlik eden, anne-çocuk ilişkisinin güçlü ve kaliteli olmasına yol açan duygular ve davranışlar bütünüdür. Miller'in (2005) dediği gibi anne olmak birçok farklı ve karmaşık duygu ile doludur -ve neyse ki çok fazla sevgiyle. Araştırmamızdaki annelerin de bu duygular arasından olumlu duygularının baskın olduğu görülmüştür. Şefkat/merhamet başkasının sıkıntı gideme ve acısını dindirmeye yönelik tutum ve davranışların tamamıdır (Akdeniz ve Deniz, 2016). Merhamet Odaklı Terapi'nin kurucusu Gilbert'a (2005) göre, merhametin en önemli bileşenlerinden biri de sevecenliktir. Sevecenlik bireyin başkalarına karşı anlayışlı ve ilgili olmasıdır. Anlayışlı olmak yakınlığa ve içtenliğe yol açar. Tıpkı anne-çocuk ilişkisinde olduğu gibi, içtenlik ve yakınlık çocuğun kendini güvende hissetmesini sağlayan bakım verme sisteminin bir ögesidir. Bu sayede çocuk aynı bağlanma teorisinde olduğu gibi dış dünyanın güvenli bir yer olduğu algısını geliştirir; kendi ve başkalarıyla ilişki kurma cesareti taşır. Şefkatli annelik; Bowlby'nin Bağlanma Kuramı'nda (Bowlby, 1973) çocuğun anneye güvenli bağ kurmasını sağlayan

tutum ve davranışlar ile paralellik olduğunu gösteren bir kavramdır. Bowlby'e (1973) göre demokratik anneliğin güvenli bağlanmayı gerçekleştiren duyarlı, kabul edici ve işbirliğine yatkın annelik özelliklere sahiptir. Kendini bu şekilde tanımlayan bir anne, çocuğu ile güvenli ve sıcak bir ilişki kurmayı önemsemekte ve bağ odaklı bir ebeveynlik yaklaşımı (*attachment parenting*) sergilemektedir. Demokratik tutuma sahip annelerin duyarlı bağlanma figürlerine benzediği; çocukla ikna, akıl yürütme gibi biçimlerde ilişki kurduğu; zorlayıcı değil rehber ya da lider gibi davrandığı bilinmektedir (Sümer, Sayıl ve Kazak Berument 2009). Çocuklarla güvenli ilişkiler kurmak, çocukların kendilerini sevmeye değer ve güvende olduklarına dair teminat sağlar. Annelerin gösterdikleri şefkat, sıcaklık, sevgi ve ilgi gibi güven veren tutum ve davranışlar altında yetişen bebek ve erken çocukluk, ileride birçok gelişim alanında olumlu etkiler yaratmaktadır (Ainsworth ve Bowlby, 1991; Ainsworth, Blehar, Waters ve Wall, 1978; De Wolff ve van IJzendoorn, 1997; Duncan, Coatsworth ve Greenberg, 2009; Thompson, 1999). Bağlanmanın önemi yalnızca bebeklik dönemi için geçerli değildir. Orta çocukluk döneminde bağlanmanın derinliği ve niteliği eskisi gibi olmasa da, etkisi ve önemi devam etmektedir (Dwyer, 2005; Sümer ve Anafarta Şendağ, 2009). Orta çocukluk döneminde, çocukların sosyal dünyaları genişler: Ebeveynlerden uzakta önemli bir zaman geçirebilirler ve ebeveynler, çocukların deneyimledikleri çevre ve sosyal ilişkiler üzerinde daha az kontrol ve etkiye sahip olabilir (Kerns ve Brumariu, 2008). Kısacası, orta çocukluk döneminde bağlanma figürleri, çocuklukta sıkıntılı zamanlar ve bir çocuğun keşfini destekleyen güvenli üsler olarak işlev görmeye devam eder. Aktaş ve Özden'in (2020) kuşaklar arası annelik araştırmasında her iki kuşağa göre annelik şefkat, sevgi ve ilgidir. Şefkatli anneliğin kültürel temellerinin bir göstergesi olarak, Bilim ve Sanat Merkezi öğrencilerinin değerleri nasıl algıladıkları bir araştırma sonuçları verilebilir. Öğrencilerin şefkat ve merhamet değeri ile ilgili en çok kullandıkları metaforun “anne” olduğu bulunmuştur (Kurnaz, Çiftci ve Karapazar, 2013). Bu da zihinlerde annelik kavramının şefkat ve merhamet kavramlarıyla bir arada olduğunun ve anneliğin bu değerlerden bağımsız olarak düşünülemeyeceğinin bir göstergesidir. Araştırmamızda annelerin annelik tutumlarının genel olarak demokratik ebeveyn tutumuna benzerliğinden bahsedilmiştir. Demokratik tutum, kuralları sunma, çocuğa özgürlükler tanıma, onu bağımsızlaştırma gibi amaçlara hizmet etmektedir. Bununla birlikte içerisinde ebeveynin, şefkatli annelikteki tutumunda olduğu gibi sıcak bir yönü de vardır. Çünkü demokratik ebeveynlik disiplin ve kuralları sunarken aynı zamanda besleyen, büyüten, sıcak ve destekleyici olarak tanımlanmaktadır (Darling ve Steinberg, 1993; Maccoby ve Martin,

1983). Şefkatli anneliğin, ebeveyn kabul-ret kuramı açısından kabul edici ebeveynlik tanımı ile de örtüştüğü düşünülmektedir. Ebeveyn kabul-ret kuramı, çocukların her zaman ebeveynlerinden ve diğer bağlanma figürlerinden olumlu tepkilere ihtiyacı (kabul) olduğunu; ancak bu karşılanmadığı zaman çocuğun saldırgan, bağımlı ve davranışlar sergilediği ve özgüveninin düşük olacağını iddia eder (Rohner, 2004). Ebeveynler tarafından kabul görmeyen ve reddedilen çocuklar ileriki yaşlarda birçok psikolojik problemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Ebeveyn kabulü ve reddi içerisinde ebeveynliğin sıcaklık boyutu önemli yer tutar. Sıcaklık, ebeveynler ve çocukları arasındaki sevgi bağının kalitesi ve ebeveynlerin bu duyguları ifade etmek için kullandıkları fiziksel ve sözlü davranışlardır. Çocukların ebeveynlerinden ve diğer bakıcılarından deneyimleyebilecekleri sıcaklık, şefkat, ilgi, rahatlık, ilgi, bakım, destek veya basitçe sevgiyi ifade eden tüm davranışlar ebeveyn kabulüyle ilgilidir (Rohner, Khaleque ve Cournoyer, 2005). Bu teoriye göre, kabul edici tutumda olan bir anne, sıcak ve ilgili olduğunu fiziksel (öpme, kucaklama gibi) ve sözel (övgü, iltifat ve güzel sözler)olarak göstermektedir. Ehil annelikteki şefkatli annelik altında annelerin kolaylıkla sevgilerini ifade ettikleri, dokunsal teması sık sık kullandıkları bilinmektedir. Şefkatli annelik literatürde yer alan kabul edici, sıcak, bağ odaklı ebeveynlik kavramlarıyla ortak özellikler göstermektedir.

Bilgili annelik, çocuk yetiştirmede gelişim ve çocuk psikolojisi temelli ilkelere konusunda bilgi sahibi olma ve onlara göre hareket etme olarak kavramsallaştırılmıştır. Annelerin bilgi sahibi oldukları bu ilkeler çocuk eğitiminin süreç gerektirdiğinin farkında olunması, çocuğun gelişim dönemi özelliklerini bilme, her zaman toplumun beklentilerini dikkate almama, gerektiğinde uzman desteğine başvurma, çocuğa rol model olduğunun farkında olma gibi davranışları içermektedir. Çocuğunu bilinçli bir şekilde yetiştirmeyi önemseyen, araştıran ve sorgulayan annelerin özelliği olarak bilgili annelik, annelerin kendilerini ebeveynlik konusunda yeterli hissetmeleri üzerinde olumlu etkilere sahiptir. Annelikte yeterli olma; çocuğu dünyaya hazır hale getirmek için gerekli görevlerin; bilgi, beceri ve yeteneklerle bir araya gelmesi ile mümkündür (Bornstein, Hahn, Haynes, Hendricks, Painter ve Tamis-LeMonda, 2003). Ebeveyn öz yeterliği, bir ebeveynin bir çocuğa ebeveynlik yapmakla ilgili bir dizi görevi organize etme ve yürütme yeteneklerine sahip olduğu inançlar veya yargılar olarak da tanımlanır (de Montigny ve Lacharite, 2005). Dolayısıyla, annenin çocuğa dair bilimsel bilgisi arttıkça, uzman desteğine başvurdukça ve farkındalık sahibi oldukça kendini yeterli hissetmesi de artmaktadır. Annelerin çocuk psikolojisi, çocuk eğitimi, bakımı konularında bilgi sahibi olmaları, anne-çocuk ilişkileri

üzerinde olumlu etkilere yol açtığı bilinmektedir (Çağdaş, Arslan, Erbay, ve Orçan, 2010). Aktaş ve Özden (2020) günümüz annelerinin bilimsel bilgi, uzman desteği, çocuk gelişimi ile ilgili kitap okuma ve televizyon programları izleme gibi kaynaklardan yararlandıklarını aktarmıştır. Yaman (2020) annenin çocuk yetiştirme süreci ile ilgili kitap okumaları, eğitimlere katılmaları ve eğitimli kişilerle bir araya gelmelerini gelişime açıklık olarak tanımlamıştır. Annenin gelişime açık olması, onu ihmal ve istismar edici davranışlardan uzak tutmaktadır. Ehil annelik kuramındaki bilgili annelik özellikleri ile benzeşmektedir. Özellikle anne-baba eğitim programlarının sonuçlarına bakıldığında çocuk gelişimi ve eğitimi, iletişim, empati, benlik saygısı gibi içerikleri olan eğitimlerin; aile içi ilişkilerde, anne-babaların ideal ebeveynlik algılarına ulaşmalarında, yeterlilik duygularının artmasında, problem çözme becerilerinde, okul başarısını artırmada önemli etkileri olduğu bulunmuştur (Balci ve Yılmaz, 2000; Landy ve Menna, 2006; Önder ve Gülay, 2007; Şahin ve Özbey, 2007). Bu programların anneler üzerindeki etkilerinin olumlu sonuçlar yaratması, annelerin bilgi ve farkındalıklarının artması ile mümkün olmuştur. Bundan ötürü, araştırmamızda ortaya çıkan bilgili anneliğin, annelikteki yeterliliği artıran, çocuk yetiştirmede uzmanlaşmasını sağlayan ve çocuk odaklı iletişimi güçlendiren etkileri bulunmaktadır. Bir diğer açıdan da, anneye daha önce hiç bilmediği yepyeni bir sayfa açtığından anlam dünyasına da katkıda bulunarak onu dönüştürmektedir. Annelerin bilgi alma yollarından biri gerektiğinde uzman desteğine başvurmaktır. Ülkemizde yapılan bir çalışmada annelerin uzman desteğine başvurdıklarını göstermektedir. Erken çocukluk üzerine annelerin bakış açılarının nitel araştırma ile incelendiği bir araştırma annelerin güçlük çektikleri konularda destek almak istedikleri kişilerle ilgili görüşleri sorulmuş ve annelerin doktor, psikolog, çocuk gelişim uzmanı gibi birçok uzmandan bilgi almayı tercih ettiklerini belirtmiştir (Ceylan, Gözün Kahraman ve Ülker, 2016). Bir başka çalışmada, günümüzdeki annelerin üst kuşağa nazaran daha fazla bilimsel bilgiye önem verdikleri; uzmanlardan, doktorlardan, kitaplardan ya da kadın televizyon programlarından çocuk yetiştirme ile ilgili bilgi edindikleri gösterilmiştir (Aktaş ve Özden, 2020). Gerektiğinde uzmanla işbirliği içerisinde olmak annelerin bilgi, beceri ve farkındalıklarını artırmakta; böylece yeterlilik alanlarını güçlendirmektedir. Ancak literatürün bu konu genellikle ilk kez anne olan kadınların hamilelik ve hamilelik sonrasında bebeğe bakım ile ilgili konularda yoğunlaştığı görülmektedir (Miller, 2003; Ranch, Jämtén, Thorstensson ve Ekström-Bergström, 2019). Buradan da anlaşılabacağı üzere, yeni anne olmuş kadınların uzman desteği ihtiyacı, çocukların diğer yaşlarındaki anneliklerle kıyaslandığında, tecrübe ve bilgi eksikliği nedeniyle fazla

olmaktadır. Ehil annelikte annelerin uzman desteğine ihtiyacı, artan bilgi, beceri ve tecrübe ile gitgide azalmaktadır.

Ehil anneliğe sahip annelerin ideal annelik algıları ‘*Olmak İstediğim*’ kategorisi altında incelenmiş; kendilerinde eksik gördükleri ya da kendilerinde beğendikleri annelik özellikleri ortaya çıkarılmıştır. Annelerin ideal annelik algıları, ilgili, kendine odaklı ve dengeli şeklinde kavramsallaştırılmaktadır. *İlgili* anne olma, annelerin daha fazla çocuk odaklı olmak, çocukları ile daha fazla ilgilenmek istemeleridir. Ehil annelik sahibi anneler, yukarıda açıklandığı üzere özellikle şefkatli annelik özelliği kapsamında çocukları ile ilgili olduklarından bahsetmişlerdir. Ancak, çalışan ya da çocuklarına yeterince zaman ayıramadığını ifade eden annelerin suçluluk duyguları olduğu görülmektedir. *Kendine odaklanma* burada daha çok kendine ve çocuklarına zaman ayırma ile kendini geliştirme pratiklerini kapsamaktadır. *Dengeli annelik*, çocuklara kural koyma ve disiplin pratiklerinde ne sert ne de yumuşak olmak gerekliliği ile ilgilidir. Annelerin, olmak istediği annelik özellikleri onların kendi annelikleri için koydukları hedefler olarak da yorumlanabilir. Çocukları ile ilişkilerinde ve onları yetiştirirken kullandıkları annelik stratejilerinin altında yatan motivasyon kaynaklarından biri annelerin kendilerine koydukları ideallerdir. Bu idealler, kendi öz değerlendirmeleri sonucunda ulaştıkları; kendilerinde eksik gördükleri özellikleri tamamlama yahut telafi etme çabalarını içermektedir. Annelik yeni bir kimlik ya da yeni bir benlik kazanım sürecidir. Özellikle kadınlar annelik ideallerini hayata geçirmeye çalışırken anneliğin gerçekleri ile karşı karşıya kaldıklarında, daha fazla kimlik değişimi yaşamaktadır (Laney, Hall, Anderson ve Willingham, 2015). Burada bahsi geçen ideal annelik, Hays’ın (1996) yoğun annelik (*intensive mothering*) tanımladığı çocuk merkezli, uzman rehberli, duygusal olarak istismar edici, hem emek hem maddi olarak pahalı ve “iyi annelik” ideolojisi temelli bu ideoloji ile karıştırılmamalıdır. Yoğun annelik, annenin “kutsallaştırılmış çocuğun beslenmesi ve gelişiminden öncelikli sorumlu olması ve bireysel ihtiyacının yanında çocukların ihtiyaçlarının öncelediği” fikrinin kültürel olarak anneye yüklenmesi sonucunda annenin ideal anneliğin bu özelliklere sahip annelik olduğunu sanmasıdır. Bizim araştırmamızda, annelik kimliği (*maternal identity* (Rubin, 1984)) ya da annelikte benlik algısı (*maternal self-perception*, (Partridge, 1988)) olarak tanımlayabileceğimiz, temelini benlik psikolojisi kavramlarından alan bir ideal annelik algısıdır. Annelerin, ego araştırmalarındaki ego ve ideal ego kavramına benzer biçimde, mevcut annelik ve ideal annelik kavramların nadiren çalışıldığı görülmüştür. Örneğin, bizim araştırmamızdaki ideal annelik kavramına benzer şekilde Snow (1981) ideal anne ve ideal

babaya hangi özellikleri atfettiklerini belirlemek için ebeveynlerle görüşmeler yapmıştır (akt. Lawton ve Coleman, 1983). Görüşmeler sonucunda ideal annenin: Sabırlı ve anlayışlı; çocukları seven ve sevgisini gösteren; çocuklarla zaman geçiren; çocuklarla iyi iletişim kuran; çocuklar için en iyisini isteyen ve çocukları disipline eden özelliklere sahip olduğu şeklinde tanımlanmıştır. Snow'un (1981) bu sonuçları ehil annelikte annelerin ideal annelik özellikleri ile benzerlik göstermektedir. Çocukları sevme ve sevgisini gösterme, vakit geçirme, iyi iletişim kurma *ilgi* boyutu ile; çocuklar için en iyisi isteyen ve disipline eden ise dengeli annelik ile benzer özelliktedir. İdeal annelik algısı kavramı ile Arakelvan'ın (2019) çalışmasında da karşılaşılmıştır. Bu çalışmada annelerin toplum tarafından idealize edilmiş annelik algısının annelere dayatıldığı (çok sevme ve fedakarlık yapma) için annelerde suçluluk duygusu yaratmaktadır. Heisler ve Ellis (2008) tarafından annelerin "iyi anne" kimliğiyle iletişim kurma ihtiyaçlarını; akılda kalıcı mesajların kişinin anne kimliğini nasıl şekillendirdiğini ve etkilediğini ve bunun karşılığında kadınların başkalarına "iyi anne" olduklarını ve ne ölçüde iletmeye çalıştıkları yolu ile ölçen araştırmasında, "iyi anne" imajını nasıl ifade ettiği veya nasıl gösterdiği anne-çocuk etkileşimi, çocuklarla ve onların başarılarıyla etkileşimler ve denge-kişisel ihtiyaçlardan feragat etme şeklinde üç kategori elde edilmiştir. Bu araştırma yolu ile annelerin iyi annelik imajlarının, bizim araştırmamızdaki benzer görünmektedir. Heisler ve Ellis'in (2008) araştırmasındaki anneler, "iyi anne" imajını ortaya çıkarmanın çocuklarla ilişkilerinde, çocukların başarılarında ve kendi ihtiyaçları ile aile ve çocukların ihtiyaçları arasında denge kurduğunda mümkün olduğunu düşünmektedir; daha doğrusu akıllarında kalan mesajlar bu yöndedir. Bizim çalışmamızdaki sonuçlarla birebir uyum gösteren bu sonuçlar, anneliğin kültürden bağımsız ve evrensel yönlerinin olduğunu gösterir. "İdeal anne" hakkındaki anne inançlarının araştırıldığı, 15 ülkeden 26 kültürel gruptan ve 751 annenin katıldığı bir çalışmada bağlanma kuramının tanımladığı duyarlı (*sensitive*) anne tanımlarının ülke ve kültürler bazında birbirlerine benzer sonuçlar verdiği bulunmuştur. Araştırma sonucuna göre ideal anneyi tanımlayan ilk on özellik şu şekildedir; dokunarak yakınlık gösterir, çocukla birlikteyken mutlu olduğunu gösterir, çocuğu över, çocuğu ile birlikteyken zevk aldığını gösterir, yeni şeyler denemeyi teşvik eder, çocukla iletişim kurar, çocukla birlikteyken neşelidir, tehlikeli durumları engeller, çocukla konuşur ve çocuk üzgün olduğunda iyi tepki verir (Mesman ve arkadaşları, 2016). Buradaki ideal annelik tanımı bizim araştırmamızdaki hem şefkatli annelik özelliklerine hem de ideal annelikteki ilgili annelik özelliklerine benzerlik göstermektedir. Heinicke'e (1984) göre ebeveyn kişilik özelliklerinden kendini

geliştirmenin, ebeveynlerin başkalarıyla ilişkili olarak özerklik kurma ve kendilerine güven duyma yeteneklerini tanımlamakta ve artırmaktadır. Bu da, araştırmamızdaki annelerin ideal annelik algılarından kendini geliştirme arzusunun zikredildiği *kendine odaklı olmanın*, ebeveyn yetkinliğine katkı sağlıyor olması ile ilgilidir. Kore'de annelerden oluşan bir örnekleme dayanan bir çalışmada, annenin benlik kavramının boyutları, anneliğin geniş bir yelpazedeki annelik evrelerinde, yani okul öncesi dönemindeki anneler (2-5 yaş), okul çağındaki çocuklar (yaş 6-12) ve ergenler (13-18 yaş) üzerinde incelenmiştir. Üç gelişim aşamasında görülen en dikkate değer farklılıklar, bireysel olarak kendilik boyutlarında yatmaktadır (kendini geliştirme, kendini yansıtma ve bağımsızlık). Bu farklılık okul öncesi veya okul çağındaki çocukların anneleri arasında görülmüş, ancak ergenlerin anneleri arasında görülmemiştir (Lee, Chung, Park ve Burns, 2016). Annelerin kendilerini yetkin hissetmeleri için çabalamaları ergenlik çağına kadar devam etmekte; bundan sonra azalarak sona ermektedir. Okul öncesi ve okul çağı annelerinin kendini geliştirme, kendini yansıtma ve bağımsızlık tutumlarının bizim araştırmamızdaki annelerin ideal annelik algılarından kendine odaklı olma idealiyle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Çocukların davranışlarından dolayı öfkelendiklerinde çocuklara seslerini yükselten annelerin pişmanlık yaşadıkları ve ‘bağırmayan anne’ olmak istedikleri de araştırmamız sonucunda ortaya çıkmıştır. Ceylan, Gözün Kahraman ve Ülker’in (2016) araştırmasında da, annelerin ‘keşke yapmasaydım’ dedikleri ve pişman oldukları davranışlar arasında “sinirlenip bağırma” olduğu görülmektedir. Burada annelerin öfke yönetimleri ve çatışma çözme biçimleri konusunda güçsüz kaldıkları; çocuklarına öfkelerini sağlıklı bir biçimde gösterdikleri için pişmanlık duydukları sonucuna varılmaktadır. Bizim araştırmamızda da, çocuklarına seslerini yükselten anneler, Ceylan, Gözün Kahraman ve Ülker’in (2016) araştırmasında olduğu gibi pişmanlık ve suçluluk duyguları ile bağırmayan anne olma isteklerini ifade etmiş olmaktadır.

Ehil annelik; çocuğunun bağımsız bir birey olmasını teşvik ettiği için *özgürlükçü*, çocuğunu her zaman takip ettiği ve olası risklere karşı tedbir aldığı için *kontrollü*, annelik üzerine düşündüğü ve çocuğuna dair farkındalığı yüksek olduğu için *bilgili* ve annelik rolünün zorluklarına rağmen olumlu duygular yaşadığı ve yaşattığı için *şefkatlidir*. Çocuk odaklı olmak istediği için *ilgili*, kendine zaman ayırmak istediği için *kendine odaklı* ve tatlı sert dengesini sağlamak istediği için *dengeli* olmak istemektedir. İdealindeki annelik de aslında annelerin varmak istedikleri noktadır. Bu sebeple anneliklerinin bir parçasıdır. Annelikte rol gelişimi bağlamında ehil annelik, anneliğe atfedilen özelliklerin, orta çocukluk

anneliğinde entegre edilmiş halidir. Sarıtaş ve Bozkurt'un (2020) iki yıllık anneler üzerine yaptıkları nitel araştırmada annelerin anneliklerini nasıl tanımladıklarını sormuş; 'Kalbin iki yerde atması', 'pişman olunmayan tek deneyim', 'delilik', 'benzersiz bir deneyim', 'sevgideki son nokta', 'çocuğu kendinden bir parça görmek' ve 'merhamet ve acıma duygusu' şeklinde cevaplar almıştır. Anneliği, yeni deneyimleyen bu annelerin verdikleri cevaplar bizim araştırmamızla benzerlik göstermektedir. Ancak Sarıtaş ve Bozkurt'un (2020) araştırmasındaki annelerin bu dönemde yeni rollerine adapte olurken birçok problemle karşı karşıya kaldıklarından dolayı (Yıldız, 2008) yoğun duygular yaşamakta; bu da annelik deneyimleri ve buna bağlı olarak annelik tanımlamalarında farklılıklar yaratmaktadır. Orta çocukluk dönemindeki anneler de aynı duyguları hissetmektedir ancak bu duyguların yoğunluğu azalmış; birçok kriz ve problem çözülmüştür.

5.1.2. Annelik Öncesi

Annelik öncesi faktörler, annelikten önceki yaşantıların ve anne olunan yaşın, annelikleri üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Annelik üzerinde, annenin yaşının avantaj ve dezavantajları, anne olmadan önce anneliğe ve çocuğa hazırbulunuşluğunun annelikte rol doyumunu üzerinde etkileri ve köken ailesindeki kişilerin (anne, baba ve kız kardeş) annelik üzerinde izleri bulunmaktadır. Anne olmanın optimum *yaşından* bahseden katılımcılar, farklı yaş aralıklarından bahsetmiştir. Onlara göre erken yaşta (yani 20-30 yaşlar arasında) anne olmak ile geç yaşta (30'dan sonra) anne olmak arasında belirgin farklılıklar vardır. Anne olunan yaş, onların annelik özellikleri, duygularını kontrol düzeyleri, stresle baş etme şekilleri gibi konularda etki etmektedir. Erken yaşta anne olmak, annenin genç olduğu için fiziksel olarak daha hareketli olmasına ve daha az yorulmasına sebep olurken; öte yandan çocuğa karşı daha az sabırlı ve daha fazla öfkeli olmalarına yol açmaktadır. Geç yaşta anne olmak ise, fiziksel olarak annenin daha çabuk yorulmasına, çocuğun hareketliliğine daha zor adapte olmasına neden olmaktadır. Öte yandan, yaş ile birlikte artan sabır, tahammül ve öfke kontrolü ile çocuğu duygusal olarak daha fazla destek olunmasına yol açmaktadır. Bundan dolayı erken yaşta ve geç yaşta anne olmak, annelik duygu, düşünce ve davranışlarında belirgin farklılıklar ortaya koymaktadır. Bornstein ve Putnick (2007), yaşın ebeveynlik ile arasındaki ilişkinin üç farklı şekilde olacağından bahsetmektedir: (a) doğrusal bir ilişki, (b) doğrusal olmayan bir ilişki veya (c) sistematik bir ilişki yok. *Doğrusal ilişki annelikte* yaşın küçük ya da büyük olmasına göre anneliğin değiştiğini göstermektedir ve daha çok finansal kaynaklar ile ilgilidir. Rossi'den (1968) aktarıldığına göre, büyüyen yaşın -olgunluk, deneyim, anlayış, para kazanma ve istikrarla birlikte- yetişkinlerin ebeveynliğin birçok

önemli ve stresli değişiklik ve zorluğuyla giderek daha iyi başa çıkmalarına yardımcı olduğu söylenebilir. Örneğin, yaşı büyük annelerin daha genç annelere göre ebeveynliğe daha fazla zaman ayırdıkları, daha iyi ebeveynlik davranışları sergiledikleri ve ebeveynlik memnuniyetini daha fazla dile getirdikleri bildirilmiştir. Buna karşın, ebeveynlik zaman, çaba ve enerji gerektirir ve daha yaşı daha büyük annelerin daha genç annelere göre daha az sağlıklı olması, daha az dayanıklılığa sahip olması ve daha az iç kaynağa sahip olması örnek verilebilir. Bir zamanlar “optimal” çocuk doğurmanın yaklaşık 20 ila yaklaşık 30 yaş arasında gerçekleştiği iddia edilmişti (Rindfuss ve Bumpass, 1978’den akt. Bornstein ve Putnick, 2007). Kısacası, anneliğin belirli bir yaşa kadar optimal bir şekilde büyüdüğü, seviye atladığı ve daha sonra azaldığı belirtilmektedir. *Doğrusal olmayan ilişki*; insan sermayesi, bilişsel teşvik ve başarıya ilişkin değerler gibi ebeveynlerin çocuklara sağladığı maddi olmayan kaynakları ifade eder ve genellikle ebeveyn eğitim düzeyine göre endekslidir. Eğitim normalde belirli bir yaşta toplanır ve sonra bir asimtota (u ya da n şeklinde bir grafik) ulaşır. Bazı ebeveynlik bilişi - ya da pratik - yaş ilişkilerinin bu tür doğrusal olmayan yansımaları olmaktadır. Üçüncüsü, elbette, anne yaşının, ebeveynlik bilişleri veya uygulamaları ile sabit bir ilişkisi olmaması olabilir. Bazı teorisyenler, bazı ebeveynlik bilişlerinin ve uygulamalarının bilinçsiz veya alışkanlık şeklinde gerçekleştiğini, sezgisel olarak ebeveynlik yapıldığını (Papousek ve Papousek, 2002) iddia etmektedir. Bizim araştırmamızda annelerin düşünceleri de anneliğin belirli bir yaşı olduğu; bu yaşın öncesinde ya da sonrasına anneliğin değiştiğini ifade etmişlerdir. Buna göre annelik yaşı ile ebeveynliği arasında doğrusal bir ilişki olduğunu varsayanları destekler nitelikte sonuç elde edilmiştir. Literatüre bakıldığında ise artan annelik yaşı olumlu sonuçlara yol açarken, genç yaşta anne olma (özellikle ergenlik çağındaki annelik) annenin fiziksel sağlığı açısından risk yaratmakta (Aydın, 2013) ve çocuğun gelişimi adına olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin; anne yaşı ile çocukluk bilişsel ve davranışsal sonuçları arasındaki ilişkiler, 13 yıllık boylamsal bir araştırma ile incelenmiştir. Artan anne yaşı, bilişsel yetenek ve başarı testlerinde artan puanlarla ve azalan davranış sorunları ile ilişkili bulunmuştur. Genç yaşta anne olan kişiler genelde düşük sosyoekonomik düzeyden gelmektedir. Bundan dolayı daha genç annelerin çocukları nispeten zayıf eğitilmiş, sosyal açıdan dezavantajlı ailelerde doğmaktadır ve bu çocuklar daha az besleyici ve daha değişken ev ortamlarına maruz kalmıştır (Fergusson ve Lynskey, 1993). Dolayısıyla annenin yaşının sosyoekonomik düzey ile bağlantısı olduğu için, doğurduğu sonuçlar da buna bağlı olarak değişmektedir. Yeni Zelanda’da yapılan başka bir araştırma sonucuna göre artan anne yaşı daha besleyici,

destekleyici ve istikrarlı ev ortamları ile ilişkilidir (Fergusson ve Woodward, 1999). Bir başka araştırmada ise anne yaşının ebeveynlik rolü performansı ve memnuniyet üzerindeki etkisine bakılmıştır. Yaşları 16 ile 38 arasında değişen annelerin ebeveynlik rolü algıları, doğumdan sonra farklı zamanlarda değerlendirilmiştir; artan anne yaşı, ebeveynlikten daha fazla memnuniyet ve bu role daha fazla zaman ayırma ile önemli ölçüde ilişkili bulunmuştur (Ragozin, Basham, Crnic, Greenberg, ve Robinson, 1982). Başka bir çalışma yaşı daha küçük olan annelerin çocuk yetiştirmeye yönelik görüşlerinin daha olumsuz olduğunu göstermiştir (Özyürek, Özkan, Yavuz, ve Begde, 2019). Bizim araştırmamızda da anneler, geç yaşta anne olmayı anneliğin deneyimlenmesi açısından daha olumlu bulmuştur. Ancak çocuklar için annelik yaşının ne anlama geldiği ve ne sonuçlar doğurduğundan bahsetmemişlerdir. Annenin yaşı; annelerin konuşma, dinleme, sözsüz iletişim ve empati düzeylerine etki etmezken (Arabacı, 2011); sosyal beceri düzeyini (Atmaca, 2019) ve akademik başarı düzeyini etkilemiştir (Gürbüz, 2009). Bir metaanaliz çalışmasından elde edilen verilere göre, genç, yaştaki anneler (26–30 yaş arası) ebeveynliğe daha fazla ilgi duymakta; 36 ve üzeri yaş grubundaki annelerin ebeveynlikten daha fazla doyum elde etmektedir (Kırman ve Doğan, 2017). Yaman'ın (2020) araştırmasındaki anneler, çocuğu istismar edici tutumların annenin yaşı ile ilgili olduğunu öne sürmüşler; ancak annenin erken yaşta mı yoksa geç yaşta mı istismar edici tutumlara daha eğilimli olduğu konusunda mutabakata varılmamıştır. Ehil annelik, annelerin bilgi, beceri ve tecrübeleri ile eriştikleri bir annelik rolü gelişim düzeyidir ve çocuk gelişimi, eğitimi ve çocukla ilişkiler üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır. Araştırmamızdaki annelerin yaşları dikkate alınacak olursa, büyük bir kısmı çocuklarını yirmili yaşların sonunda, yani geç annelik olarak sayılabilecek yaşlarda dünyaya getirmiştir. Annelerin sosyoekonomik düzeyleri de orta seviyededir ve en düşük eğitim düzeyi olan anne lise düzeyindedir. Bundan dolayı literatürde geçen ileri yaşta anne olmanın; sosyoekonomik düzey ve eğitim düzeyinin yüksekliği ile ilişkili oluşu ve tüm bu değişkenlerin annelik üzerindeki olumlu etkileri, ehil annelik kuramı araştırması için destekler niteliktedir.

Annelik öncesi faktörlerden bir diğeri de anneliğe *hazırbulunuşluğu* artıran tutum ve davranışlardır. Annelik öncesinde duygusal (çocukları çok sevmek), zihinsel (annelik üzerine önceden düşünmüş olma) ve davranışsal (çocuk bakımı konusunda tecrübeli) faktörlerin etkisi anneliğe hazırbulunuşluğu artırmaktadır. Hazırbulunuşluk; kısaca, herhangi bir etkinliği yapmaya zihinsel, duygusal, sosyal ve fiziksel olarak hazır olma durumu; bu etkinliği gerçekleştirme olgunluğuna erişme olarak tanımlanabilir. Anneliğe hazır olmak,

yalnızca biyolojik olarak değil, psikolojik, sosyal, kültürel, ekonomik ve daha birçok açıdan da hazır olmayı gerektirmektedir. Annelerde hazırbulunuşluğu artıran faktörler genellikle, beklentilere uygun çocuğa sahip olma, çocuk sayısı, cinsiyeti, çocuğun mizacı olarak sayılmaktadır (Pınar ve Kökcü Doğan, 2020). Kadının annelik üzerine olumlu düşünceleri, hamilelikte annelikle ilgili düşüncelerini ifade edebilmesi, anneliğe ilişkin beklentilerinin gerçekçiliği, bebeğin bakımına dahil oluşu, sosyal destek ve kolay gebelik hazırbulunuşluğu artırmaktadır (Nelson, 2003). Literatür taraması sonucunda annelik hazırbulunuşluğu üzerine yapılan çalışmaların çok az olduğu görülmektedir. Hazırbulunuşluk üzerine ülkemizde yapılan çalışmalar genelde yeni bir bebeğin bakımı üzerine yoğunlaşmıştır (Evcili, 2018; Pınar ve Kökcü Doğan, 2020). Doğum sonu dönemde kadınların annelik rolüne hazırbulunuşluklarını inceleyen bir çalışmada, sosyal desteğin, eş ilişkisinin ve özgüvenin hazırbulunuşluk üzerinde önemli etkisi olduğunu göstermiştir (Evcili, Bekar, Yurtsal, Abak, Tali ve Temel 2018). Rusya’da yapılan bir çalışmada yetim kadınların anneliğe hazırbulunuşlukları önünde anneliğe yönelik değer yönelimleri (düşük değer, kişisel zevklere odaklılık), duygusal ihtiyaçlar (çocuğa dair çarpık fikirler, idealize edilmiş annelik algıları gibi) ve deneyimler (endişeli ve kötü tepkiler) açısından engeller bulunmaktadır. Dolayısıyla bir kadının yaşamında annesinin olmayışının anneliğe hazırbulunuşluğunu olumsuz etkilemektedir (Egorova ve Mironova, 2013). Hazırbulunuşluk anneliği ve annelik pratiklerini etkilediği gibi, aile içi farklı dinamikleri de etkilemektedir. Gökteş Karakurt’un (2020) çalışmasında annenin hamileliğe hazır olması ile birlikte isteyerek çocuk yapmış olması, fiziksel ve psikolojik olarak sağlıklı olmasının evlilik uyumuna olumlu etkisinin olduğu bulunmuştur. Bizim çalışmamızda ortaya çıkan hazırbulunuşluk annelerin sadece yenidoğan bebeklerinin bakımı ile ilgili değil, genel olarak annelik yaşantısına hazır olma ile ilgilidir. Ehil annelik kuramına göre annelerin hazırbulunuşluk düzeyleri arttıkça anneliklerinde kendilerini yeterli hissetmeleri (örneğin; “Çok çocuk baktım, sürecin zor olduğunu biliyordum” diyen bir anne, zihinsel olarak bu zorluğa hazırdır), çocuk bakımı ve yetiştirme pratiklerinde yetkin hissetmeleri (“Yeğenlerime baktım, geceleri mamalarını ben verirdim” diyen bir annenin davranışsal olarak hazırbulunuşluğu bulunmaktadır) ve anne-çocuk ilişkilerinin güçlü olmasında (“Çocuklarla çok iyi anlaşıyordum”, “çocuklar beni çok sever” diyen bir annede duygusal hazırbulunuşluk) etkili olmaktadır.

Ehil anneliğe sahip anneler, annelikleri üzerinde kendi ailelerinden kişilerin etkilerinden bahsetmektedir. Katılımcı annelerin büyük bir kısmı hayatlarındaki kişi ve durumların

anneliklerini nasıl şekillendirdiğini anlatırken, annelerinin kendilerine annelik yaparken nasıl davrandıysa, kendilerinin de ona benzer şekilde davrandıklarını fark etmiştir. Annelere annelik öğrenilebilir mi, öğrenilemez mi sorusu sorulmuş; öğrenildiğini düşünenlerden kimden öğrendiklerini anlatmaları istenmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu annelerinin etkilerinden bahsetmiştir. Kadınların kimlik inşaları ve annelik rollerinde büyük oranda kendi annelerinden etkilendikleri araştırmalarca gösterilmiştir (Alparslan, 2020). Kendi annelikleri ve annelerinin annelikleri arasında; kontrol, çocuk sevgisi ve sevgisini ifade etme, fedakar olma, merhametli olma, koşulsuz sevmek, kural ve disiplin gibi annelik tutum ve davranışlarında benzerlik gördüklerini ifade etmiştir. Kendi annelikleri ile annelerinin annelikleri arasında benzerlik kurmayan anneler de vardır; onlardan bazıları babası ve kız kardeşinin etkilediğini ifade etmiştir. Bireylerin etkileri, annenin kendi çocukluğunda ilgi, bakım, ihtiyaç giderme, sevmek, koruma gibi annelik davranışlarını deneyimlediği kişiler olması nedeniyle anneliğini şekillendirmiştir. Bizim araştırmamızla örtüşen sonuçlar veren Avcı'nın (2019) çalışmasında evlat edinen, koruyucu annelik yapan ve biyolojik anne olan kadınlar annelik yaparken kendi annelerinin pratiklerini ve kişilik özelliklerini yansıttıklarını belirtmiştir. Bu durum, literatürde anneliğin kuşaklararası aktarımı olarak açıklanmaktadır. Ebeveynliğin doğası ve kalitesi nesiller arası olarak aktarılmaktadır: Ebeveynler, büyürken kendilerinin yaşadıklarına benzer bir şekilde ebeveynlik yaparlar. Önceki neslin bilinçli veya bilinçsiz şekilde, psikolojik olarak gelecek neslin ebeveynlik tutum ve davranışlarını etkilediği süreç olarak tanımlanan ebeveynliğin kuşaklararası aktarımı, ebeveynlerin, kendi çocukluk deneyimlerinin çocuk yetiştirme uygulamaları ve tutumları üzerindeki etkisini göstermektedir (Van Ijzendoorn ve Leiden, 1992). Kuşaklararası aktarım, "sosyalleştiricinin" sosyalleşmesinin bir parçasıdır ve kavram, önceki neslin ebeveynlik davranışları ve tutumlarının kökeniyle ilgilidir (Van Ijzendoorn, 1992). Sosyalleşme uygulamaları ve disiplin müdahaleleri için en sık alıntılanan olası kaynak, kişinin kendi ebeveynlik deneyiminin örneğidir. Nasıl disipline edileceğine veya sosyalleştirileceğine ilişkin ana bilgi kaynağı kişinin ebeveynleri tarafından sosyalleşme sürecinde çocukken sahip olduğu özel deneyimler olabilir. Covell, Grusec ve King'in (1995) yaptığı araştırmada annelerin, anneannelerden daha fazla açıklama yaptıklarını bulmuştur. Davranış standartları zamanla değişmemiştir. Ebeveynlik uygulamalarının tamamı aktarılmaz; daha ziyade bu uygulamaların bazı yönleri diğer yaşam deneyimleriyle desteklendiği görülmektedir. Özellikle ihmal ve istismar durumlarında, çocuklarına ciddi şekilde kötü davranan kişilerin kendilerinin çocuk olarak kötü muamele gördüğü ortaya çıkmıştır (Belsky, 1980; Conger,

Schofield ve Neppl, 2012; Simons, Whitbeck, Conger ve Wu, 1991). Sert, ihmal ve istismar edici ebeveynliğin aktarıldığı gibi tam tersi sıcak ve duyarlı ebeveynlik de aktarılmaktadır. Belsky, Jaffee, Sligo, Woodward ve Silva'nın (2005) yaptığı boylamsal araştırmada kendi çocuklukları boyunca daha destekleyici yetiştirme deneyimi yaşayan annelerin küçük çocuklarıyla etkileşimde bulunurken daha fazla özen gösterdikleri bulunmuştur. Aktaş ve Özden'in (2020) kuşaklar arası annelik araştırmasında da her iki kuşakta da anneliğin anlamının toplumsal değer ve normlar çerçevesinde yüceltildiği (anneliğin fedakarlık olması, toplumsal bir statü olması, kuşaktan kuşağa aktarılması ve hayattaki en büyük sınav olması); her iki kuşakta da çocuğa karşı duyulan sevgi, şefkat ve ilginin önemli olması; çocuğun en özel duygu olması; her iki kuşakta da annelerin aldığı en büyük desteğin kendi annelerinden olduğu anneler tarafından belirtilmiştir. Bu da anneliğin sosyokültürel olarak aktarıldığının bir göstergesidir. Ebeveynlik stilleri de kuşaklar arası aktarımla aktarılmaktadır. O'Brien'in (2010) araştırmasında annelerin ve algıladıkları ebeveynlik özellikleri incelenmiş; her ikisi arasında yüksek düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu da annenin kendi anneliğini değerlendirmesi ile annesinin anneliğini değerlendirmesi arasında bir tutarlık olduğunu göstermektedir. Ehil anneliğe sahip annelerin, *özgürlükçü*, *şefkatli*, *kontrollü* ve *bilgili* annelik özellikleri gösterdiği; kendi ebeveynlerinden etkilendikleri yönleri ifade ederken de bu özellikleri vurguladıkları görülmüştür (Örneğin; "Babam dokunsaldı, ben de öyleyim mesela", "Annem bizi denetlemeyi severdi, nereye gidiyorsun, ben de öyle yaptığımı düşünüyorum"). Anneleri, ebeveynleri tarafından etkileyen özelliklerin, kuşaklararası aktarımla aktarılan özellikler olduğu rahatlıkla çıkarılabilir. Daha da ötesi, ehil annelik, bir önceki kuşaktan aktarılmış bir ebeveynlik stili olarak değerlendirilebilir.

5.1.3. Anneliği Güçlendirenler

Ehil anneliğe sahip anneler, anneliklerini güçlü kılan etmenlerin stresle baş edebilmeleri, annenin yüksek bilişsel kapasiteye sahip olması, çocuğu ve çocuklu yaşamı tatmin edici bulması, içinde bulunduğu hayat şartları, babanın desteği ve zor zamanlarda yardımcı olan kişilerin desteğidir.

Anneliği güçlendiren faktörler arasında ele alınan kritik zaman, annelik pratiklerinin, bebek bakımından çıkıp artık çocuk yetiştirme şekline evrildiği zaman dilimidir. Bu zaman dilimi ehil annelik kuramı çerçevesinde kritik zaman şeklinde adlandırılmıştır. Kritik zaman annelik rol edinim sürecidir. Öncesi bir kadının anne olmadan önceki zamandır. Sonrasında ise bir kadın geri dönülmez, değişmez, dönüşmez bir rol kazanır. Çocuk doğduktan ve orta

çocukluk dönemine geldikten sonra annelik farklı bir evreye girer. İşte bu evre ehil anneliğin işlemeye başladığının varsayıldığı noktadır. Kritik zamanda, çocuğun anneye bağımlılığı azalmış (bu doğrultuda annenin de çocuğa bağımlılığı azalmış) ve annenin doğumdan beri getirdiği tecrübeler artmıştır. Araştırma sürecinde geliştirilen teoriye göre kritik zaman ile birlikte anneliğin temellenmesi süreci de başlamış olmaktadır. Burada kritik zaman olgusunu yaratan en önemli unsur, çocuğun orta çocukluk dönemine girmiş olmasıdır. 5 ila 12 yaş arasındaki çocukların ebeveynleri - genellikle orta çocukluk olarak adlandırılan dönem- hem çocuklarda olgunlaşan değişikliklerden hem de sosyal olarak dayatılan kısıtlamalardan, fırsatlardan ve bunlara çarpan taleplerden kaynaklanan zorluklarla karşı karşıyadır. Çocuklar, yaklaşık 5 yaşında daha geniş bir sosyal dünyaya girerler ve belirli deneyimlerle olan ilişkileri de dahil olmak üzere kendi deneyimlerini öncekinden daha fazla belirlemeye başlarlar. 5 yaş ve ergenlik arasında, fiziksel olgunluk, bilişsel yetenekler ve öğrenme, başkalarıyla olan ilişkilerin çeşitliliği ve etkisi ile yeni ortamlara, fırsatlara ve taleplere maruz kalma arasında geçişler meydana gelir. Bu değişiklikler kaçınılmaz olarak ebeveynler ve çocuklar arasındaki etkileşimlerin miktarını, türünü, içeriğini ve önemini değiştirmektedir (Collins, Madsen ve Susman-Stillman, 2002; s. 73). Çocuğun gelişimine ve ebeveyn-çocuk ilişkisinin bağlamına göre, ebeveyn-çocuk ilişkisinin doğası değişecektir. Okul çağı çocuğunun fiziksel bakım, oyun, gün gün bilişsel, sosyal ve duygusal ihtiyaçları büyük ölçüde bebeklikten ve erken çocukluktan farklıdır. Ebeveyn-çocuk ilişkisini içerik ve anlamının önemi vurgulanacak olursa sözel iletişim, ebeveyn-çocuk ilişkisinde baskın olan özelliktir (Russel ve Russel, 1987). Orta çocukluktaki bu değişimlere ve bilişsel ve duygusal “olgunlaşmaya” bağlı olarak çocukların fiziksel yakınlığa ihtiyaçları azalır. Bağlanma sisteminin devam etmesi için, fiziksel yakınlığın gereği azalır; iletişim yolu da yeterlidir. Bir başka deyişle bebeklik ve erken çocukluktaki gibi, çocuğun bağlanma, keşfetme, sosyalleşme ve korkma gibi bağlanma temelli duygusal durumları doğrudan ve sadece ebeveynler üzerinden gerçekleşmez (Dwyer, 2005). Çocuğun benlik duygusu güçlendikçe, bağlanma figürünün durumuna ve konumuna göre değil; kendi içsel yaşantılarına göre bir tavır sergileyecektir. Dolayısıyla çocuğun anneye bağımlılığı, annenin de çocuğa her an ihtiyaçlarını giderecek olan kişi olarak zorunluluğu azalmış olacaktır.

Annelerin annelik sürecinde yaşadıkları stres verici durumlar ve stresle baş etme yolları incelenmiş; stresle baş etmelerinin ehil annelik üzerinde nasıl geliştirici olduğuna odaklanılmıştır. Annelik stres kaynakları; çocuk kaynaklı stres, annenin kendinden kaynaklı stres ve çevre ve toplum kaynaklı strestir. Çocuk kaynaklı stres çocuğun zor mizaçlı

olmasıdır. Annelerin burada bahsettiği zor mizaç türleri anneye aşırı bağımlı ve talepkâr olması; anne kaynaklı stres ise, annenin kişilik özellikleri, duyguları kontrol etmede zorluk yaşaması ve annelik rolünün ağırlığı olması; çevre ve toplum kaynaklı stres ise, anneye çevreden verilen tavsiye görünümlü eleştiren sözler ile şehir hayatıdır. Annelik stresi, mevcut araştırmada çok kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Anneliği güçlendiren faktörler içinde yer almasının sebebi de, annelerin stresleri ve stres verici durumlarla baş etmeleridir. Katılımcı annelerin stresle baş etme güçlerinin ve problem çözme becerilerinin yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Anneliği güçlendiren faktörlerden annenin kişiliği ve yüksek bilişsel kapasitesi stresle başa çıkmasında etkili olan özelliklerdir. Literatürde annelik stresi çoğunlukla çocuk psikiyatrik rahatsızlıkları ekseninde araştırılmıştır. Örneğin annelik stresi ile otizm (Schieve, Blumberg, Rice, Visser ve Boyle, 2007); gelişim geriliği (Baker, McIntyre, Blacher, Crnic, Edelbrock ve Low, 2003), DEHB (Baker, 1994) arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Normal gelişim seyreden çocukların annelerinin yaşadığı stresin literatürde kısıtlı olduğu görülmüştür. Araştırmalar ebeveynler için stresin, ebeveyn olarak idealize edilmiş kendileriyle ilgili imajlarıyla günlük ebeveyn-çocuk etkileşiminde fiilen kullandıkları davranışlar arasındaki farklılıkları çözemediklerinde ortaya çıktığını ortaya koymuştur. Bir başka deyişle ideal-gerçek ebeveynlik arasındaki farkı strese neden olmaktadır. (Lawton ve Coleman, 1983). Mash ve Johnson'un (1990) ebeveyn-çocuk stres modeli, bizim araştırmamızda ortaya çıkan annelik stresi kategorisi ile uyumluluk göstermektedir. Mash ve Johnston'un (1990) geliştirdiği bu modele göre ebeveyn-çocuk etkileşimi üzerindeki çocuk, ebeveyn ve çevresel özellikler doğrudan etkide bulunur. Çocuk özellikleri mizaç, bilişsel veya fiziksel özellikler ve davranış problemlerinin varlığıdır. Çevresel özellikler, günlük zorluklar ve önemli olumsuz yaşam olayları gibi değişkenleri içerecek şekilde kavramsallaştırılır. Annelik özellikleri ise bilişler, duygusal durumlar, kişilik özellikleri, davranışsal repertuarlar ve sağlık durumudur. Annelik stresi bu şekilde annenin kendi psikolojik durumu, çocuğun mizacı ve çevresel faktörler şeklinde ele alınmış ve literatürle de uyumlu bir sonuç bulunmuştur. Francis-Connolly (1999) okul öncesi ve genç yetişkinlik döneminde çocuğu olan annelerin annelik deneyimlerini incelediği doktora tezinde annelerin anneliğe daldıklarını, çocuk bakımının gerektirdikleri ve bunalmışlık duyguları içinde olduklarını; ancak buna karşın çocuklarına son derece yakın hissettiklerini bildirmiştir. Okul öncesi dönemdeki annelerin eş zamanlı tamamladıkları birden çok görev bulunmaktadır: Anneler sadece günlük işlere değil, aynı zamanda bakım ve öğretme görevlerini de sürmektedir. Okul öncesi dönemdeki anneler tamamen küçük çocuklarına

annelik yapmaya odaklanmış ve gelecekteki annelikleri ile ilgili hayal kurmakta güçlük çekmişlerdir. Bu çalışma (Francis-Connolly, 1999) annelik rolünün getirdiği rol kaynaklı stres olarak tanımlanabilir. Burada annenin çocuktan henüz bağımsızlaşmadığı, çocuk eğitimi, kontrol ve izleme gibi birçok annelik görevini devam ettirdiği için yoğun bir rol yükü altında olduğu görülmektedir.

Ehil anneliğe sahip annelerin *yüksek bilişsel kapasitesi*, annenin bilişsel kapasite ve bilişsel becerileri ile ilgilidir. *Motivasyon*, annelerin zorluklarla karşılaştıklarında ya da kendileri için benimsedikleri hedefleri gerçekleştirmeye çalıştıklarında onları harekete geçiren güçtür. Annelerin kendilerini ‘daha iyi’ kılmaya yol açan itkidir. Dua etme, araştırma ve bilgi toplama, kendi kendini motive etme ve diğer anneleri gözlemleme gibi stratejilerle anneliğe dair motivasyonlarını artırmaktadır. Çünkü annelikte her gün aynı şekilde gitmemektedir. İnişleri ve çıkışları olan bir serüvendir. Anneler zaman zaman zor ve stresli günlerde “bir şekilde arkada bırakıyoruz ve yolumuza devam ediyoruz” demiştir. Annelerin pes etmeden yollarına devam etmelerini sağlayan şey motivasyondur. Meunier ve Roskam (2009) ebeveynlerin rollerine dair yeterlilik inancı içerisinde Bandura'nın (1977) öz-yeterlik kavramında geçen motivasyonel hipotezden bahsetmektedir. Buna göre kendini yeterli olarak algılayan bireyler rollerini sürdürmek için motive olmaktadır. Yine Meunier ve Roskam (2009) ebeveynlerin en önemli motivasyon kaynağının çocuklarının gelişiminde büyük ve etkili bir rol oynamak olduğunu belirtmektedir. Kendini etkili algılayan ebeveynlerin zorlu durumlarda bile ustalık motivasyonlarını sürdürmeye çalıştıkları görülmüştür (Jones ve Prinz 2005). Heisler ve Ellis'in (2008) araştırmasında, annelik becerilerini göstermek için bazı annelerin kendi kendilerine motive olmalarını ‘içsel bir baskı’ olarak yorumlamıştır. Annelerin içsel motivasyonları; suçluluk (“çünkü bazen çocuğumla yeterince kaliteli zaman geçiremediğim için suçlu hissediyorum”), güvensizlik (“Bazen değilim eminim [annelikten] nasıl yapıyorum. Başkalarına iyi şeyler anlatmak beni daha iyi hissettiriyor”), değerler (“Benim için çok önemli”) ve benlik saygısı (“kendimi iyi bir anne olduğumu onaylıyorum”). (Heisler ve Ellis, 2008). Araştırmacılar annelerin bu motivasyonlarını toplumun “iyi anne” dayatmasını içselleştirdikleri şeklinde yorumlamıştır. *Zaman yönetimi ve planlama*, annelerin kullandıkları ve onları gündelik olarak rahat hareket etmelerini sağlayan bir beceridir. Günlük belirli bir plan ve program yapmak; bu şekilde sorumluluklarını yerine getirmede ve çocuklarına rahatlıkla zaman ayırmada kolaylaştırıcı olmaktadır. Özellikle stresli durumlarda, kriz anlarında, işler sıkıştığında görevleri ve sorumlulukları küçük parçalara ayırmak ve sorumlulukları paylaşmak annelerin kullandığı

yöntemlerdendir. *Esneklik*, annelerin mükemmeliyetçi tutumda olmayışıdır. Mükemmeliyetçiliğin öğelerinden düzen, sorumluluklar ve yüksek beklentiler açısından annelerin, çocuğun gelişim düzeyinin farkında olup ona göre beklentileri olan, sorumluluğun farkında olmasını ve yerine getirmeye çalışmasını yeterli bulan (örneğin; “Yatağını düzeltiyor, çok iyi olmuyor tabi ama ben düzeltmiyorum”) ve çocuğunun eğlence, keyif ve mutluluğunu önemseyen (örneğin; “ev Survivor alanı gibi, çocuklar mutlu olsun yeter”) tutumları, onların esnek bir tutumda oldukları varsayımını güçlendirmektedir. Esnek olma tutumu ile ilgili bir diğer bilişsel beceri *zamana bırakmadır*. Annelerin zamana bırakmadan kastettikleri, karşılaştığı problem durumunu ya da kriz zamanlarını, gelişimsel sürecin bir parçası olarak kabul edip pes etmeden devam edebilmesi ve problem odaklı olmamasıdır. Buna bağlı olarak da annenin *çözüm odaklı olması*, problemi kabullenme ve çözme konusunda cesaret gösterebilmesidir. Ehl annelikteki bu özelliklerin literatürde annenin stresle baş etme (Mash ve Johnston, 2010), çocuğu olumlu algılayışı (Neitzel ve Dopkins Stright, 2004) ve kişilik özellikleri (Heinicke, 1984) çalışmalarında karşılaşılmıştır. Bu bilişsel becerilerin hepsi annelerin özellikle zor zamanlarda, kriz anlarında, stres yaşadıklarında kullandıkları bilişsel kaynaklarıdır. Mash ve Johnston’a (2010) göre bu bilişsel becerilerin ebeveyn-çocuk etkileşimini etkileyen özelliklerdir ve ebeveynin bilişsel hızını (örneğin, dürtüsellik veya yansıma), entelektüel yeteneğini, psikolojik karmaşıklığını ve problem çözme ve muhakeme yeteneklerini içermektedir. Bu şekilde annelik rol yeterlilikleri, kendilik yeterlilik inançları ve anneliğe bağlı stresle baş etme güçleri artmaktadır.. Bu savı tersinden destekleyen bir çalışmada, Neitzel ve Dopkins Stright’in (2004) yaptığı araştırmada çocuklarını zor olarak algılayan ve deneyimlere daha az açık olan annelerin görev zorluğunu düzenleme, çocuklarının çabalarını teşvik etme ve çocuklarının problem çözmedeki aktif rolünü teşvik etme olasılıklarının daha düşük olduğu bulunmuştur. Heinicke (1984), uyum yeterliliği, ebeveynin problem çözme konusunda etkili, sakin, kalıcı ve esnek yaklaşımı, empati gibi kişilik özelliklerinin ebeveynliğin kalitesini artırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Genel olarak literatür incelendiğinde annenin bilişsel kapasitesi (esneklik, çözüm odaklı olma, motivasyon gibi) ile ilgili araştırmaların çok az olduğu görülmüştür. Annelik üzerine yapılan araştırmaların çoğu, anneliği çocuk davranışları (*child outcomes*) üzerinden tanımlamaktadır. Annenin bilişsel kapasitesi ya da zihinsel becerileri araştırıldığında, çocuğun bilişsel kapasitesine katkı yapan birçok ailesel faktör incelenmektedir; ancak annenin tutum, davranış ve kapasitesine odaklanılmamıştır. Bizim araştırmamız odağı

çocukların davranış çıktılarından annelerin özelliklerine (ehil annelik kuramı bağlamında ele alınmış olsa da) çevirme çabası içerisinde.

Ehil anneliği olan annelerin çocuklu yaşamdan memnuniyetleri, çocuklu yaşamı keyifli bulmaları, çocuğun verdikleri emeklerin karşılığı (sonucu) olarak görmeleri, yani emeklerinin boşa gitmediği, bir anlamının olduğu ve annenin çocuk dünyasını tanıma fırsatı edinmesi konularından anlaşılmaktadır. Bizim araştırmamızda da, annelerin rol doyumları yani çocuklu yaşamdan memnuniyetleri, çocuklarda gördükleri olumlu davranışsal sonuçlara bağlı olduğu görülmektedir. Annelerin çocuklu yaşamın zorluklarına rağmen rollerine dair hislerinin olumlu ve kendilik algılarının yüksek olması yaşam doyumlarının da yüksek olduğu düşünülmektedir. Elde ettiğimiz ebeveynlik rol doyumunun anneliği güçlendiren bir faktör olduğu bulgusu literatürdeki ebeveynlik rol doyumunu araştırmalarıyla destelenmektedir. Örneğin; annenin hayat memnuniyeti ne kadar yüksekse, çocuğunun sözel becerilerinin o kadar iyi ve sosyo-duygusal sorunları o kadar düşüktür (Berger ve Spiess, 2011). Benzer şekilde annelerin öz-yeterlilik inancı ile çocukla geçirilen zamanda çocuğun anneye sevgisi, uyumlu oluşu ve coşku duyguları ile arasındaki ilişki (Coleman & Karraker 2003) araştırmamızdaki gözlemi güçlendirmektedir. Ebeveynlikte rol doyumunu yeterlilik algısı içerisinde ele alınmaktadır. Rol doyumunu, ebeveynlik rolünde hüsrana, endişeli ve düşük motivasyonlu hissetmemektir. Çocuk davranış sorunlarını daha fazla dile getiren ebeveynlerin, ebeveynlik memnuniyetleri, dolayısıyla ebeveyn yetkinlik algıları düşük olduğu bulunmuştur (Johnston ve Mash, 1989). Ebeveyn memnuniyeti, çocuklara verilen duygusal tepkileri içermektedir. Furey ve Forehand'dan (1984) aktarıldığına göre, annenin rol doyumunun üç temel boyutu bulunmaktadır: çocuk davranışı, annenin depresyonu ve annenin bağımsız aktivite yapabilmesidir; buna ek olarak annenin çalışması da önemli bulunmuştur (Bornstein ve arkadaşları, 2003). Arakelvan'ın (2019) çalışmasındaki anneler de kendi anneliklerini keyifli ve mutlu olarak değerlendirmektedir.

Ehil annelik kuramına göre anneliği güçlendiren önemli faktörlerden biri ailelerinden aldıkları sosyal destektir. Baba desteği, annelerin algıladığı en büyük destektir. Babalar farklı şekillerde annelere destek olmaktadır. Bunlar; çocuklarla anne gibi ilgilenen, anneye zaman açan, çocukla ilgili sorumluluk alan, yoğun iş temposuna rağmen çocuklarını ihmal etmeyen, anne ile fikir birliğinde olan, disiplin konularında kötü polis rolünü benimseyen babalık tutumlarıdır. Anneliği güçlendiren kaynaklardan biri de anneye verilen aile ve arkadaş desteğidir. Anneler, anneleri ve eşlerinin annelerinin (kayınvalide) desteklerini ve ailelerindeki diğer üyelerinin desteklerini anneliklerine yardım eden ve geliştiren güç

kaynakları olarak sunmaktadır. Ailelerinden destek almamış anneler ise, yakınlarında bulunan arkadaşlarının ve komşularının desteklerinden bahsetmektedir. Kadınların anne olma yolunda eşleri, aileleri, arkadaşları ve yerel toplulukları ile güçlü destek ağları geliştirme ve sürdürme ihtiyacı içerisinde oldukları bilinmektedir (Brunton, Wiggins ve Oakley, 2011). Bu durum literatürde algılanan sosyal destek olarak açıklanmaktadır ve annelik üzerinde direkt ve dolaylı olarak etkileri bulunmaktadır. Araştırmamızda ortaya çıkan algılanan sosyal desteğin anneler üzerindeki olumlu ve güçlendirici etkisi literatürdeki araştırmalarla desteklenmektedir. Kişinin ihtiyaçlarının eşleri veya partnerleri, aile üyeleri veya arkadaşları gibi başkalarının varlığı ve onlarla etkileşim yoluyla karşılanması olarak tanımlanan sosyal desteğin (Kaplan, Cassel ve Gore, 1977) stresli durumların olumsuz etkilerini azalttığı araştırmalarda gösterilmiştir (Atzaba-Poria ve Alison, 2005; Coşkun ve Akkaş, 2009; Crnig ve Greenberg, 1990; Rodgers, 1998). Ayrıca annelerin algıladığı sosyal destek arttıkça çocuklarının problem davranışlarının azaldığı (Özbey, 2012); çocuklarını daha çok övdükleri ve daha az müdahaleci oldukları (Jennings, Staggs ve Connors, 1991) tespit edilmiştir. Sosyal desteğin evlilik mutluluğu ve aile sosyal iklimi gibi etkili başa çıkma stratejileriyle ilişkili olduğu bulunmuştur. Sosyal ağlar dahil olmak üzere diğer sosyal destek biçimleri de ebeveynlerde stres düzeylerini azaltmaktadır (Hassall ve McDonald, 2005). Annelerin kendi annelerinden aldıkları destek ile yapılmış bir araştırma göstermiştir ki genç annelerin birçoğu (hem yalnız anneler hem de eşleri ile yaşayanlar), akrabalık ağları, özellikle anneler ve yetişkin kızları (çocuklarla) arasındaki kadın akrabalıkları pratikte, sosyal ve duygusal olarak çok önemli bir rol oynamaktadır. Kadın akrabalığı, kişinin şefkatli ve yetenekli bir anne olarak öz kimliğiyle yakından ilişkili olduğu bulunmuştur (Mitchell ve Green, 2002). Başka bir çalışmada, genellikle hamilelik sırasında ve doğum sonrası dönemde destek sunma bağlamında kendi annelerinden bahsetmişlerdir. Ailesi başka bir kıtada yaşayan bir kadın bile annesi ve diğer akrabalarından aldığı duygusal desteğin faydalarından bahsetmiştir (Darvill, Skirton ve Farrand, 2010).

Babaların annelere verdikleri sosyal desteğin anneler üzerindeki etkileri ve önemi literatürdeki araştırmalar tarafından çeşitli şekillerde incelenmiştir. Örneğin; Francis-Connolly (1999) görüşme yaptığı annelerin, eşlerini çocuk yetiştirmenin temel bir bileşeni olarak gördüklerini ve babalarının katılımı için minnettar hissettiklerini bildirmiştir. Bununla birlikte, babaların eş ebeveynler olarak görülmesine rağmen, ebeveynliğin birincil sorumluluğu hala annelere aittir. Bizim çalışmamızda da annelerin babalardan aldıkları desteğin hem çeşitli şekillerde olduğu (kurallar, ev içi düzenleme, zaman geçirme gibi) hem

de güçlü olduğu (anne babanın fikir birliği); annelerin babaların desteğinden dolayı babalar için “sağolsun eşim çok yardım eder” şeklinde sıklıkla ifade edilmektedir. Lewis ve Lamb’a (2003) göre erkekler genellikle çocuklarıyla annelere göre daha az hassas bir şekilde etkileşime giriyor gibi görünmekte ve bu nedenle birçok çocuk, annelerine babalarından daha yakın bağlar kuruyor gibi algılanmaktadır. Ancak bu yargıyı desteklemeyen durumlarda (annenin duygusal durumu, çocuğun hastalığı vb.) babalar da anneler kadar ilgili olmaktadır. Babalar bazı kültürlerde çocuklarına oyun arkadaşı olarak açıkça tanımlanmış rollere sahiptir. Babaya ait oyun stilleri anne katılımı ile kıyaslandığında babanın katılımının çocuğun yetişkin yaşamında sosyo-duygusal gelişimi daha fazla yordayıcıdır. Çoğu baba-çocuk etkileşimi, oyun oynamayı, boş zaman değerlendirmeyi, hedef yönelimli eylemleri ve görevleri içermektedir (Lamb, 1997). Ancak babanın desteği ve katılımının hem anne hem çocuk için etkileri bundan daha fazladır. Wilson, ve Prior (2011) çocukların gelişimi, babanın bakımına katılımının niceliğinden ve kalitesinden etkilendiğini ve yüksek düzeyde baba katılımının çocuk ve aile için önemli ve oldukça istenen sonuçlar ortaya koyduğunu iddia etmektedir. Durrett, Otaki ve Richards’ın (1984) Japon anneler üzerinde yaptığı araştırmada, güvenli bağlanan bebeklerin anneleri, kaygıyla bağlanan/ kaçınan bebeklerin ve endişeyle bağlanan/dirençli bebeklerin annelerine göre babadan daha fazla destek algıladığı bulunmuştur. Yogman, Kindlon ve Earls’in (1995) yaptığı boylamsal araştırmada (doğumdan 3 yaşına kadar) baba katılımının, risk altında bulunan bebeklerin bilişsel becerileri üzerinde de oldukça etkili olduğu görülmüştür. Brown, Mangelsdorf ve Neff’in (2012) bebeğin ilk üç yılındaki babalık üzerine yaptıkları araştırmada güvenli bir baba-çocuk bağlanma ilişkisi; babalık davranışının hem niceliği hem de kalitesiyle ilişkilidir; erken çocukluk döneminde nispeten istikrarlı devam eder; zamanla artmış baba duyarlılığını yordamaktadır.

Ehil anneliğin gelişimi üzerinde etkili olan faktörlerden bir diğeri de, annenin içinde bulunduğu şartlar ve durumlarıdır; bir diğer deyişle ailenin sosyoekonomik düzeyidir. Annenin sadece anneliğe odaklanması, çalışan annelerin işi bırakması ya da işlerine ara vermeleri, ailenin maddi gücü gibi durumlar sosyoekonomik düzeyle ilintilidir. Araştırmamızda işlerinden ayrılıp yalnızca annelik yapan annelerin, çalışan annelere göre daha rahat bir annelik süreci geçirdikleri (özellikle bebeklik dönemlerinde) görülmektedir. Ancak bir diğer yandan, bunun pişmanlığını yaşayan ve “keşke iş hayatını bırakmasaydım” diyen bir anne, iş hayatının yorucu olmasına rağmen sosyal çevre ve maddi gücün annenin kendini iyi hissetmesinde önemli görmektedir. Zaten çocukları doğmadan önce çalışan,

doğumdan sonra işi bırakan annelerin, çocuklar orta çocukluk dönemine geldiğinde yeniden iş hayatına döndükleri de bilinmektedir. Sosyoekonomik düzey ve ebeveynlik üzerine araştırmalar, sosyoekonomik düzeyin ebeveynliğin birçok yönü üzerinde (ebeveynlik inançları ve hedefleri, ebeveynlik stilleri ve ebeveynlik uygulamaları) etkili bulunmuştur (Hoff-Ginsberg ve Tardif, 1995). Sarıtaş ve Bozkurt'un (2020) annelik deneyimleri üzerine yaptıkları nitel araştırmada, bizim araştırmamızdakine benzer olarak ekonomik durumun çocukla vakit geçirme, daha iyi eğitim kurumuna gönderebilme, bakıcı desteği gibi konularda yardımcı olabileceğini belirtmiştir. Buradan, ekonomik desteğin anneleri güçlendiren bir etmen olduğu görülmektedir. Ebeveynliğin maliyeti, annenin öncelikle çocuklara bakmak için işgücünden ayrıldığında ortaya çıkar. Ancak tam tersi durumlarda da, yani her iki eşin de tam zamanlı çalıştığı çift kariyerli çiftlerde de zaman baskısı ve stresi yaşanmaktadır. Bu nedenle, ebeveynlik, çift gelirli hanelerdeki ebeveynlere göre erkek-geçimini sağlayan hanelerde ebeveynler için daha yüksek maliyete ancak daha düşük psikososyal stres düzeylerine neden olur (Hoff-Ginsberg ve Tardif, 1995). Bununla birlikte, işsizlik annelerin yaşam doyumu üzerinde ikircikli bir etkiye sahip olabilir. Bir yandan, çalışan anneler genellikle aşırı yük altındadırlar ve özellikle iş-yaşam çatışmalarının stresinden kaynaklanan yaşam memnuniyeti düşüklüğü yaşamaktadır (Dursun ve İştari, 2014; Karaca, ve Dede, 2017). Öte yandan, kazançlı istihdam, annelerin sosyal ağlarını genişleterek ve onları sosyal olarak değerli ve kişisel olarak tatmin edici bir role sokarak psikolojik iyi oluşu artırır. Çocuklarını büyütmek için evde kalmayı tercih eden anneler, ebeveynlik rolüne hapsolmuş hissedersen rol esaretinden dolayı psikososyal stres yaşayabilirler (Hoff-Ginsberg ve Tardif, 1995). Araştırmalar, erkek-ekmek getiren evliliklerdeki eşlerin, çift kariyerli evliliklerdekilere göre daha mutlu olduğunu göstermiştir (Treas, van der Lippe ve Tai, 2011), bu da psikososyal stresin kazançlı çalışan anneler için ev rollerini üstlenen annelere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir.

5.1.4. Annelikte Uzmanlık

Ehil anneliğe sahip annelerin çocuk yetiştirme pratikleri annelerin çocuklarına koydukları kurallar ve kuralları uygulama şekilleri, çocuklarını kontrol etmeleri, kullandıkları disiplin yöntemleri, çocuk eğitiminde benimsedikleri ilkeler, çocuklarında gelecekte olmasını istedikleri hedefler ve kardeş ilişkilerini yönetme şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Ehil annelikteki güçlü taraf annelerin bilgili ve tecrübeli olmalarından dolayı çocuk yetiştirmede uzmanlaşmış olmalarıdır. Annelik ülkemizde çocuğun refahı ile ölçülmektedir; çocuğunu en iyi biçimde yetiştiren iyi annedir (Alparslan,

2020). Annelerin kullandıkları teknik ve pratikler anneliklerini güçlendirmekte ve temellendirmektedir. Bu tema altında bahsedilen tüm annelik pratikleri, çocuğun sosyalizasyon sürecine girmiş olması ile ilgilidir. Sosyalizasyon, çocuğun içinde yaşadığı aileye ve kültüre adapte olması için kazanması gerekli olan davranışların, tutum ve davranışlar, çocuk yetiştirme tutumları, disiplin ve kurallar vasıtası ile kazandırılmaya çalışılmasıdır (Maccoby ve Martin, 1983). Bebeklikten farklı olarak orta çocuklukta bir çocuğun artık kendine, ailesine ve içinde yaşadığı kültüre yönelik farkındalık kazanmaya başlaması, bilişsel becerilerin artması ile birlikte annelik de bu yönde farklılaşmaktadır. Küçük çocuklarla karşılaştırıldığında, 5-12 yaş arası çocuklar diğerlerini daha doğru bir şekilde değerlendirir. Sosyalizasyon süreci, ebeveynlerin çocukla ilgili sorumluluklarının farklılaştığı bir süreçtir. Bu dönemin gelişimsel değişiklikler dört ana başlık altında incelenmektedir: Kontrol süreçlerinin uyarlanması, öz yönetim ve sorumluluk duygusunun geliştirilmesi, başkalarıyla olumlu ilişkilerin kolaylaştırılması ve aile dışı ortamlardaki deneyimlerin yönetilmesi (Collins, Madsen ve Susman-Stillman, 2002). Araştırmamızda annelerin sosyalizasyon sürecinde çocuk eğitiminde olan uzmanlıklarına dair annelik pratikleri kontrol-sınır-kural, hedefler ve kardeş ilişkileri açılarından değerlendirilmiştir. Katılımcı anneler çocuklarını bağımsız bireyler haline getirmeye çalışmakta; ancak bunu yaparken kontrolü ve izlemeyi elden bırakmamaktadır. Çocukların hareketleri ve davranışları hakkında bilgi sahibi olma gereği orta çocuklukta önem kazanmaktadır. Çünkü çocukların bu dönemde sosyal alanları genişler ve gitgide bağımsızlaşmaları artar. Okula gitmek özellikle çocukların karşılaştıkları gelişimsel görevlerin ve etkilerin sayısını ve çeşitlerini arttırır. Ebeveynler için, aile dışındaki bu deneyimler genellikle çocukların aktivitelerini ve refakatçi seçeneklerini uzaktan izlemelerini gerektirir (Collins, Madsen ve Susman-Stillman, 2002). Ebeveyn izleme, Dishion ve McMahon (1998) tarafından çocuğun bulunduğu yer, faaliyetler ve adaptasyonlara dikkat ve bunların izlenmesini içeren bir dizi ilişkili ebeveynlik davranışı olarak tanımlanmaktadır. Ebeveyn izleme bir ilişki özelliğidir (Dishion ve McMahon, 1998; Karataş ve Öztürk, 2011). Etkili ebeveyn kontrolü çocuğun kendi kendini düzenleme becerilerinin kazandırılmasına yol açar. Ebeveyn izleme stratejilerinin gelişim faktörlerinin incelendiği boylamsal bir çalışmada, çocukları anaokulundan itibaren izleme davranışının erken çocuk davranış sorunları, ebeveyn sıcaklığı, katılımı, memnuniyeti, etkililiği ve ebeveyn-çocuk ilişkisinin kalitesi konularını içermektedir. Bu öncül etkiler, erken ebeveynlik davranışlarının ebeveyn izleme stratejilerinin sonraki seviyeleri ve çocuğun büyümesi üzerindeki önemli rolünü

vurgulamaktadır (Racz, McMahon, King, Pinderhughes, Bendezú, 2019). Ergenler, ana baba arasındaki çatışmayı daha yüksek algıladıkça her iki ebeveynin psikolojik kontrolünü de daha yüksek, izlemelerini ise daha düşük algılamışlar; kız ve erkek ergenler çeşitli uyum sorunları yaşamışlardır. Kız ergenler yalnızlaşırken, erkek ergenler zorbalığa yönelmiştir (Sayıl, Kındap ve Kumru, 2019). Dolayısıyla izleme, ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkinin güçlenmesine ve çocuğun sınırlarını öğrenmesine katkı sağlamaktadır (Karataş ve Öztürk, 2010). Ebeveyn kontrolünün bir başka boyutu da teknolojik aletleri, internet ve online oyunları kontrol etmedir. Araştırmamızda katılımcı olan annelerin çocuklarının internet kullanımı konusunda da kontrol sahibi olmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu açıdan yapılan literatür taramasında anne babaların çocuklarının internet kullanımına yönelik olarak *internet aile tutumu* kavramı ile açıklanmaktadır. Buna göre, ihmalkar, müsamahakar, demokratik ve otoriter internet aile tutumlarının olduğu; bu tutumların aile yakınlığı ve aile kontrolü ekseninde olduğu görülmektedir. Aile kontrolü ile yakınlığı yüksek olan ailelerde demokratik internet tutumu gözlenmektedir (Ayas ve Horzum, 2016). Araştırmamızdaki annelerin çocuklarının internet kullanımı ile ilgili tutumlarının kontrol boyutunun yüksek olması, ileride çocukların internet ve oyun bağımlılığı gibi problemlerde önleyici bir etkiye sahiptir. *Belirgin sınırlar içinde özerklik sağlama*, annelerin çocuklarına hem karar verme ve bağımsızlaşma için fırsatlar sunmasına hem de belirli sınırlar çerçevesinde hareket etmelerine izin vermek olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda katılımcı annelerin izin verici (müsamahakar) ebeveyn tutumunun yol açtığı ‘şımarık’ davranışların çocuklarında bulunmasından çekindikleri; bu sebeple çocuklarına net sınırlar belirledikleri ortaya çıkmıştır. Bu dönemde anne babanın yalnızca duyarlı ve ulaşılabilir olmaları değil, aynı zamanda çocuğun özerkliğinin gelişimini destekleyecek şekilde davranmaları da gerekmektedir (Cobb, 1996). İzin verici ebeveynlerin çocuklarının yaşlarına uygun davranmadıkları, dürtülerini kontrol etmekte güçlük çektikleri ve anlık arzularıyla çelişen bir şey yapmaları istendiğinde itaatsiz ve asi davrandıkları bilinmektedir; ayrıca aşırı derecede talepkâr ve yetişkinlere bağımlı oldukları da söylenmektedir (Berk, 1998). Bu tutuma sahip ailelerin çocuklar üzerinde kontrolleri düşüktür (Joseph ve John, 2008). Ancak araştırmamızdaki annelerin tutumları, izin verici anneliğe değil demokratik tutumla benzerlik göstermektedir. Bu dönemde anne babanın yalnızca duyarlı ve ulaşılabilir olmaları değil, aynı zamanda çocuğun özerkliğinin gelişimini destekleyecek şekilde davranmaları da gerekir (Cobb, 1996). Araştırmamızda ehil anneliğe sahip anneler, çocuklarının tutum ve davranışlarını düzenlemeye ve onlara bir kişilik kazandırmaya

çalışırken kullandıkları *disiplin teknikleri ve kurallardan* bahsetmiştir. Kuralları çocukla birlikte koyma, mola verme, hatırlatma yapma, gerekçelendirme/ nedenini açıklama ve kuralları esnetmeden kararlı bir şekilde uygulama annelerin kullandıkları etkili kural koyma yöntemleridir. Maccoby'e (1984) göre orta çocukluk döneminde yüz yüze etkileşimin azalması, ebeveynlerin çocukların davranışları üzerinde kontrol uygulama stratejileri üzerinde ek baskılar yarattığından, çocukların yaşı ve yetenekleri ve ayrıca çocukların kendi davranışlarını daha uzun süre düzenlemek için eğitilmeleri gerektiğinden, karşılıklı olarak kabul edilebilir planlar üzerinde daha fazla işbirliğine ve çocukların faaliyetleri hakkındaki konuşmalar yoluyla daha etkili izleme olarak adlandırılabilir bir şekilde düzenlemeye ebeveynler (*coregulation*) daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple araştırmamızdaki annelerin disiplin ve kural koyma yöntemlerinin de çeşitli olduğu görülebilir. Literatüre bakıldığında ehil annelerin disiplin ve kural koyma yöntemleri olumlu ebeveynlik (*positive parenting*) pratikleri benzeştiği görülmektedir. Olumlu ebeveynlik, ebeveynler ve çocuklar arasında karşılıklı saygıya, çocuğun tam gelişim potansiyelinin kolaylaştırılmasına, anne-çocuk arasındaki çatışmaları şiddet içermeyen ve yapıcı bir şekilde müzakere etme becerisine dayalı bir ilişki geliştirmeye odaklanan çocuk yetiştirme yaklaşımıdır. İyi davranışları övmeye, açık kurallar koymaya, dinlemeye ve zaman ayırmaya, takım olarak çalışmaya ve tabii ki fiziksel ceza yerine pozitif disiplin kullanmaya vurgu yapılır (Russell ve Russel, 1996; Sanders, 2008; Seay, Frey Steinson ve McFarlane, 2014). Sümer ve arkadaşlarının (2020) olumlu ebeveynlik davranış eğitimi verdikleri anne eğitim programında disiplin konusunda; kuralların nedenini açıklama, çocuğun dikkatini dağıtma, çocuğu anlama, erteleme, övgüyü kullanma, baskıcı olmama, olumlu pekiştirmeyi kullanma, mola verme, empati duyma ve davranışların sonuçlarını açıklama konularında bilgi verilmiştir. Araştırmalar olumlu ebeveynlik ve olumsuz çocuk davranışları arasında negatif ilişki olduğunu (Russell ve Russel, 1996); prososyal davranışları yüksek bulunan çocukların anne-çocuk ilişkilerinin de yüksek olduğunu ve ileriki yaşlarda yüksek devam ettiğini (Pastorelli ve arkadaşları, 2016); olumlu ebeveynlik ve çocuklarda depresif semptomların görülmesi ile (Dallaire ve arkadaşları, 2006) ve öfke, suç, hiperaktivite gibi davranışsal problemler ile (Eisenberg ve arkadaşları, 2005) ilişkili bulunmadığını göstermektedir. Yaman'ın (2020) çalışmasında istismar ve ihmal edici tutumlara sahip olmayan annelerin çocuk yetiştirme pratiklerine bakıldığında ehil anneliğe sahip annelerin çocuk yetiştirme pratikleri ile benzeştikleri görülmektedir. Annenin çocuğu kontrol etmesi (sözlü kontrol ve ceza), olumlu disiplin (güç ve bağımsızlığın desteklenmesi, iletişimde açıklık ve şiddetsiz

iletişim) ve yakınlık (sevginin dışavurumu, çocukların ihtiyaçlarına yönelik empati ve etkileşim). Araştırmamızla tek benzeşmeyen kısım ceza uygulamalarının bizim çalışmamızda olmamasıdır. Temellenmiş anneliğe sahip annelerin çocuklarına ceza vermekten kaçındıkları yahut ceza veriyorlarsa bile ‘ceza’ kelimesini kullanmayı yeğlemedikleri düşünülmektedir. Araştırmamızdaki annelerin tamamı çocuklarının davranış problemleri olduğuna dair herhangi bir ifadede bulunmamıştır. Buradan yola çıkarak anneliğin davranış sonuçlarını çocukların davranışlarında görebileceğimiz varsayılırsa, bizim araştırmamızdaki annelerin olumlu ebeveynlik pratiklerinin çocuklarını disipline etmede başarılı olduğu ve çocuklarında kabul edilebilir davranışların ortaya çıktığı şeklinde yorumlanabilir.

Ehil kurama sahip anneler, çocuklarını yetiştirirken onları hayata hazırlamakta; içinde bulundukları kültür, ailevi durum ve hayatı algılayış biçimlerine göre çocuklarına hedefler belirlemektedir. Burada *ebeveyn etnoteorileri* kavramından bahsetmek yerinde olacaktır. Ebeveyn etnoteorileri, ebeveynlerin çocuklar, aileler ve kendilerini ebeveyn olarak ele alan kültürel modellerdir (Harkness ve Super, 1996). Bilişsel antropolojiden alınan kültürel model terimi, bir kültürel grubun üyeleri tarafından paylaşılan organize bir fikir kümesini gösterir. Benlikle ilgili diğer kültürel modeller gibi, ebeveyn etnoteorileri de “doğal” ya da “doğru” düşünme ya da hareket etme yöntemi hakkında örtük, kabul edilmiş fikirlerdir ve ebeveynler için güçlü motivasyonel özelliklere sahiptir (Harkness ve arkadaşları, 2009). Ebeyenin kültürel bilişleri olarak da adlandırılan ebeveyn etnoteorileri direkt olarak gözlemlenemediği ve örtük olarak işleyen süreçler olduğu için, ailenin gündelik yaşamını, ebeveyn alışkanlık ve pratiklerinin incelenmesi, ebeveynlerle ve çocuklarla derinlemesine görüşmeler yapmak gibi yöntemlerle araştırılmaya çalışılır (Harkness ve Super, 1996). Araştırmamızda ortaya çıkan ebeveyn hedefleri, ebeveyn bilişlerinin temel konularından biridir (Selçuk ve Yavuz, 2012). *Ebeveyn hedefleri*, ebeveynin çocuğunda görmek istediği özelliklerdir. Ebeveynlik davranışının belirlenmesine dair geliştirilen teorilerde Ebeveynlik hedeflerine önemli bir rol verilmiştir. Ebeveynlerin hedeflerinin tanımlanabilir ve ölçülebilir olduğunu ve ebeveynlik davranışının önemli bilişsel belirleyicileri olarak işlev gördüğü araştırmalarca desteklenmektedir (Hastings ve Grusec, 1998). Araştırmamızdaki hedefler seçici kodlama sonrasında literatür taraması yapıldıktan sonra Kuczynski (1984) tarafından tanımlanan anne babalık hedefleri ile benzerlik gösterdiği fark edilmiş; araştırmamızda Kuczynski’nin uzun ve kısa süreli hedefler ayrıştırması kullanılmıştır. Araştırmamızdaki annelerin kısa süreli hedefleri, annelerin çocuklarının evde ve okulda sergilemesini

bekledikleri, çocukların yaş ve gelişim özellikleri çerçevesince kazandırmak istedikleri tutum ve davranışlar iken; uzun süreli hedefleri çocuklar büyüüp yetişkin olduklarında ebeveynin onlarda görmek istedikleri özelliklerdir. Katılımcı annelerin kısa süreli hedefleri çocuğun duygusal farkındalığı olması, çatışma çözme becerisi kazanması, beklemeyi öğrenmesi ve otokontrollü olması gibi duygusal ve davranışsal tutumlardır. Uzun süreli hedefleri çocukların topluma faydalı, hayatta karşılaşacakları zor şartlara hazırlıklı, maneviyatı yüksek ve güçlü ruh sağlığı olan kişiler olmalarıdır. Araştırmamızda annelerin kazandırmak istediği en baskın *değerler* ise sorumluluk ve saygıdır. Annelerin hem toplumsal yönleri güçlü hem de kişisel hayatlarına önem veren çocuklar yetiştirmek istedikleri görülmektedir. Ceylan, Gözün Kahraman ve Ülker 'in (2016) araştırmasında annelerin çocuklarına karşı en önemli sorumluluklarının ilgi göstermek, iyi bir insan yetiştirmek, geleceğini hazırlamak, korumak, isteklerini yerine getirmek olduğu katılımcı anneler tarafından belirtilmiştir. Burada annelerin sorumluluk olarak ifade ettikleri şeyler, çocuk yetiştirme hedefleri olarak da değerlendirilebilir. Bu açıdan bakıldığında içinde hem uzun hem de kısa süreli hedefleri barındırmakta; araştırma sonuçlarımızla uyumlu olduğu görülmektedir. Tüm kültürlerde ebeveynler çocuklarını mutlu, sağlıklı, iyi işleyen ve kendi kültürlerinin başarılı üyeleri olmak için yetiştirmeye çalışmaktadır. Ancak farklı kültür ve koşullarda ebeveynler kendilerine bu evrensel hedefle ilgili farklı sorular sorabilirler: Çocuğumun hayatının ilk 2 yılında hayatta kalmasını nasıl sağlayabilirim? Çocuğumun aileye bağlı kalacağından nasıl emin olabilirim? Çocuğuma topluluğun sorumlu bir üyesi olmayı nasıl öğretebilirim? Çocuğumun büyük kişisel başarı potansiyelini en üst düzeye çıkarmaya nasıl yardımcı olabilirim ve çocuğuma bu girişimdeki hayal kırıklığı ve başarısızlıkla başa çıkması için nasıl güç verebilirim? (Harkness ve Super, 2006). Ebeveynlerin yazılı olmayan ancak çocuk yetiştirirken her daim zihinlerinde olan bu sorulara verdikleri cevaplar onların ebeveyn pratiklerinde ve çocukları ile kurdukları ilişkilerinde temel motivasyonlarını oluşturmaktadır.

Çocuk yetiştirme pratiklerinin bir diğer boyutu da çok çocuklu annelerin çocuklar arası ilişkileri düzenleyebilmesi ve yönetebilmesidir. Ehlil anneliğe sahip annelerin çok çocuklu olma deneyimleri (katılımcıların bir kısmı tek çocuklu, bir kısmı iki çocuklu, yalnızca bir tanesi iç çocukludur) kardeşler arasındaki farklılıkların kabulü, kıskançlık duygusunun yönetilmesi, büyük kardeşin rol model olması ve hayat boyu dayanışmayı tesis etme gibi farklı konuları içermektedir. Annelerin kardeşler arası ilişkileri değerlendirmelerinin genelde olumlu olduğu ve kardeşler arasındaki çatışmaları kontrol edebildikleri/

yönetebildikleri düşünülmektedir. Literatürdeki araştırmalara bakıldığında kardeşler ile ilgili çalışmaların büyük bir çoğunluğu anne-çocuk etkileşimine yoğunlaşmıştır. Ayrıca ülkemizde yapılan çalışmalara bakıldığında ise kapsamlı bir kardeşlik araştırması bulunamamıştır. Kardeş ilişkileri, genelde uyum problemleri (Erginoğlu, 2015) ve engelli bir kardeşe sahip olma (Aksoy ve Yıldırım Berçin, 2008; Kızılap, 2018; Üstdağ, ve Bumin, 2014) gibi bir problem durumu ile ilgili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kardeşlik üzerine yapılan araştırmalar için ağırlık yurtdışı literatürüne verilmiştir. Literatürün çoğu, anneliğin kardeş ilişkilerini etkilediği örtük bir modelden kaynaklanıyor gibi görünmektedir, ancak bunun tersi de mümkündür. Hem kardeşler annelerini etkileyebilir hem de anne kardeşler arası ilişkileri etkileyebilir. Bilinen şu ki; olumlu, sıcak, destekleyici annelik tutumu ile kardeşler arası ilişkiler arasında bir paralellik vardır (Volling, 2003). Hatta tam tersi olarak anne-çocuk ilişkisinin kalitesi ne olursa olsun kardeş sevgisinin koruyucu etkiye sahip olduğu da söylenmiştir (Gass, Jenkins ve Dunn, 2007). Ehlil anneliğe sahip annelerin annelikleri, kontrollü, ilgili, şefkatli ve bilgilidir. Dolayısıyla çocukları arasındaki ilişkileri olumlu ve yönetilebilir olarak değerlendirmeleri literatür sonuçları ile de uyumluluk göstermektedir. Anneler çocukları iyi anlaştığında onlarla daha yakın ve sıcak ilişki içerisine girerler. Annelerin disiplin stratejileri ve çabaları kardeşlerin etkileşim örüntülerinden etkilenebilir (Furman ve Lanthier, 1995). Araştırmamızda annelerin ikinci çocuklarını kendileri için daha sarsıcı olarak değerlendirmiştir. Bu da annelerin tutumlarının değişmesine yol açabilir. Anneler ilk çocuklarına karşı daha az hoşgörülü ve destekleyici, daha kontrolcü, talepkâr, müdahaleci ve tutarsız bulunmuştur (Ernst ve Angst, 1983). İkinci çocuktan sonra genişleyen ailede ebeveynlik yapmak "yoğun" olmaktan çok "kapsamlı" hale gelmektedir. Çocukların baskın rollere sahip ebeveynleri ve büyük kardeşleriyle uyum ve işbirliği yapmalarını beklediklerinden daha fazla itaat ve disiplin vurgulanmaktadır. Aile üzerindeki bölücü ve yıkıcı etkileri nedeniyle rekabet teşvik edilmez (Bossard ve Boll, 1956'dan akt. Furman ve Lanthier, 1995). Anne baba ve çocuklarla ilişkiler özellikle okul öncesi ve okul yıllarında dikkat çekicidir. Konuyla ilgili ilk çalışmalardan birinde, Bryant ve Crockenberg (1980) kardeşler arasındaki prososyal davranışların anne duyarlılığı ile pozitif ilişkili olduğunu, antisosyal davranışlar ise negatif ilişkili olduğunu bildirmiştir. Boylamsal bir araştırma sonucu olumlu kardeş ilişkilerinin, stresli yaşam olayları yaşayan çocuklar için önemli bir destek kaynağı olduğunu göstermiştir (Gass, Jenkins ve Dunn, 2007). Çocukların yaşlarının büyümesi de kardeş ilişkileri üzerinde etkili olabilir; bu da annenin kardeşler arası ilişkileri düzenlemesini kolaylaştırabilir. Çünkü kardeşler arası

ilişkiler, orta çocukluk döneminde giderek daha olumlu ve eşitlikçi hale gelebilir (Dunn ve McGuire, 1992) ve hatta daha az asimetrik, daha az yoğun hale gelebilir ve kısmen çocuğun aile içerisindeki konumu tarafından belirlenen deneyimleri kapsar (Buhrmester ve Furman, 1990). Dunn (1983) bizim araştırmamızdaki annelerin kardeşlik algılarına benzer biçimde argümanlar sunmuştur. En genel şekli ile kardeşlik "karşılıklı" ve "tamamlayıcı" özelliklere ve etkileşime sahiptir. Kardeşlik etkisi en makul şekilde ilişkinin karşılıklı özellikleriyle ve sosyo-bilişsel gelişimle ilişkilidir. Karşılıklılık, küçük olanın büyüğü taklit etmesinde ve kardeşlerin duygulanımlarında (biri stresliyken diğerrinin sakin olması) görülmektedir. Tamamlayıcı etkileşimler ise; kardeşlerin bakımında, bağlanmada ve öğretme faaliyetlerinde birbirlerinden farklı olmaları ve çoğunlukla büyük olanın küçük olanı etkilemesi anlamına gelmektedir. Sonuç olarak ehil anneliğe sahip annelerin annelik özelliklerinden temel alarak kardeşler arası problemleri çözme ya da yönetebilme, çocukların kardeş olmaları fikrinden hoşlanma ve bunu çocuklara da yansıtma gibi tutum ve davranışları onların çok çocuklu olmanın yarattığı stres ve problemlerin üstesinden gelebildiklerini göstermektedir.

5.1.5. Çocuk Odaklı İletişim

Ehil annelik kavramının öğelerinden biri de çocuk odaklı iletişimdir. Araştırmamızda çocuk odaklı iletişim, annelerin çocuğun güvenini kazanma ve onunla kaliteli zaman geçirmeyi içermektedir. Annelerin çocukları ile bağlanmaları, bebeklikte başlayıp biten bir süreç değildir. Bebeklikte başlayan bağ ilişkisi her dönem farklı şekillerde görülmektedir. Araştırmamızda annelerin çocukları ile *güvenli ilişkilerine* devam etmelerini sağlayan davranışları şunlardır: Çocuğu anlamaya çalışma, çocuğa verdikleri sözü tutma ve iyi anne olarak hatırlanma isteği. Bu davranışlar annelerin çocukları ile aralarındaki güven bağı kurmalarına ve güçlendirmelerine etki etmektedir. Fark edileceği gibi, güvenli ilişkinin tesisi, anne-çocuk arasındaki güvenli bağın devam ettirilmesi ya da güçlendirilmesi ile ilgilidir. İlgili literatür incelendiğinde çocuk ile anne arasındaki güvenli bağın daha fazla birlikte şekillenmeye doğru gittiği söylenmektedir. Şöyle ki; üç yaşından sonra, bir çocuğun anne-babanın arzularını, iletişimlerini ve kararlarını daha iyi anlayabildiği bilinmektedir. Çocukla iletişim kurma konusunda çocuk küçük yaştaiken tüm sorumluluk anne babaya ait iken, ilerleyen yaşlarda, yani orta çocukluğa gelindiğinde çocuk da sorumluluk alabilmeye başlar. Örneğin; çocuğa annenin çocuğuna işe gideceği hakkında bilgi vermesi, günlük plan hakkında çocukla konuşma, bilgilendirme gibi (Kerns ve Brumariu, 2008). Bu şekilde güvenli bir şekilde bağlanan çocukların anne babalarının kontrol ve izleme davranışlarına

daha fazla uyum sağladıkları görülmüştür (Kerns, Aspelmeier, Gentzler ve Grabill, 2001). Yine bu yaş döneminde güvenli bağlanma çocukların öznel benlik alanlarındaki olumlu değerlendirmelerini arttırarak kaygılarının azalmasına yol açmaktadır (Sümer ve Anafarta Şendağ, 2009). Görüldüğü üzere, orta çocukluk döneminde bağlanmanın önemi hala devam etmektedir. Ehil anneliğe sahip annelerin çocukları ile iletişimlerinin temelini oluşturan bağa değer verdikleri ve bunu güçlü tutmak için belirli davranışlarda bulundukları söylenebilir. Yukarıda şefkatli annelik, Bağlanma Kuramı temelli bir annelik özelliği olarak kavramsallaştırılmıştır. Şefkatli annelik; anlayışlı, merhametli, hatalara toleranslı, fedakar, sabırlı ve çocuğunu koşulsuz sevendir. Anneliğin duygusal ve çocuk odaklı boyutu olarak adlandırılabilir. Şefkatli annelik, anne-çocuk arasındaki bağlanmanın temelinde olan ve ebeveyn gelişim süreci içerisinde anneye eşlik eden, anne-çocuk ilişkisinin güçlü ve kaliteli olmasına yol açan duygular ve davranışlar bütünüdür. Dolayısıyla güvenli ilişki tesis etmeye çalışan annelerin, şefkatli annelik özellikleri gösterdiği düşünülmektedir.

Annelerin çocukları ile *kaliteli zaman geçirmeleri*, bu vaktin verimli, etkili ve eğlenceli olması anlamına gelmektedir. Bu amaçla, çocukları ile sohbet etmek, onları etkin dinlemek ve onlarla oyun oynamak günlük olarak yaptıkları şeylerdir. Anneler tüm bu aktivitelerin, çocukları ile ilişkilerini olumlu etkilediğine ve güçlü kıldığına inanmaktadır. Annelerle yapılan görüşmeler göz önüne alındığında, annelerin çocukları çok sevdikleri ve onlarla vakit geçirmekten hoşlandıkları; bunları yaparken yalnızca çocuğu eğlendirmek için değil kendi istedikleri ve bunu tercih ettikleri için içtenlikle yaptıkları izlenimi elde edilmiştir. Yukarıda anneliği güçlendiren etmenler olarak tanımlanan annelerin çocuklu süreçten keyif almaları çocukla kaliteli vakit geçirmeyi etkilemektedir. Ehil annelik kuramına göre, anne-çocuk ilişkisinin olumlu anneliğin güçlü olduğunun göstergelerindendir ve şefkatli, ilgili ve dengeli annelik özellikleri ile ilgilidir. Literatürdeki araştırmalarda anne-çocuk ilişkisinin kalitesini artıran etkinlikler ve olumlu anne-çocuk ilişkisinin sonuçları araştırılmıştır. Örneğin; annenin çocuğuyla oyun oynaması anne-çocuk ilişkisini güçlendirmektedir (Akaroğlu, Dağ, Beserek, Selvi ve Altıparmak, 2019; Kara, 2020). Çocuk odaklı olan ve onlarla kaliteli vakit geçiren anneler, evde olumlu atmosfer yaratarak çocuklarıyla olumlu ilişkilerini artırmaktadır. Zorbaz'ın (2018) yaptığı araştırmaya göre ebeveynin öz yetkinliğinin çocukla kurulan olumlu ilişkiden etkilendiği ancak çocukla geçirilen vakitten etkilenmediği bulunmuştur. Annenin kendini yeterli algılaması, çocuğuyla olumlu ilişkisinin olmasına bağlıdır; ancak birlikte geçirdiği zamanın artması yeterlilik algısını artırıcı etkiye sahip değildir. Bu durum, öz yetkinliğin çocukla kurulan ilişkinin niceliğinden ziyade

niteliğine bağlı olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ceylan, Kahraman ve. Ülker'in (2016) erken çocukluk döneminde annelerin çocukları ile en keyifli geçirdikleri zamanlarda pasif etkinliklerin olmasının (televizyon izlemek, parka gitmek gibi), katılımcı annelerin sosyoekonomik düzeyleri düşük olduğundan dolayı çocukları ile kaliteli vakit geçirme konusunda yeterli bilgi sahibi olmadıkları şeklinde yorumlanabilir. Anne-çocuk ilişkisinin kalitesinin artmasının çocuklara olan etkilerine bakıldığında, bilişsel gelişimi artırdığı (Estrada, Arsenio, Hess ve Holloway, 1987); olumlu mükemmeliyetçiliği artırarak çocukların daha kabul gören davranışlar sergiledikleri (Önder ve Kırdök, 2009); psikosozal gelişimi artırdığı (Dereli ve Dereli, 2017); çocukların akıllı telefon kullanımlarını azalttığı (Aydın ve Birol, 2020); anne ile çocuk arasında yakınlık arttıkça, başkalarının duygularına dikkat etmenin ve prososyal davranışlarının arttığı (Aslan, 2018); ahlaki kural anlayışlarında ve sosyal kuralları genellemelerinde olumlu etki ettiği (Özyürek ve Şahin, 2015); akademik başarı, benlik gelişimi, kendilik değeri ve ait olma duygularına etki ettiği (Şentürk, 2012) görülmüştür. Sekiz farklı ülkede anne-çocuk ilişkisinin kalitesinin etkilerinin araştırıldığı bir çalışmada, olumlu-anne çocuk ilişkisi ilerleyen yıllarda annenin olumlu disiplin davranışlarında bulunacağını yordamaktadır (Pastorelli, 2016). Farkındalık pratiklerinin ebeveynliğe uygulandığı (*mindful parenting*) bir müdahale çalışmasında anne-çocuk ilişkisinin çocuğu tam dikkatle dinleme; kendini ve çocuğu yargılamadan kabul etme; kendine ve çocuğa ilişkin duygusal farkındalık kazandırma; ebeveynlik ilişkisinde kendi kendini düzenleme (*self-regulation*) ile kendine ve çocuğa şefkat gibi teknikler önerilmektedir (Duncan, Coatsworth ve Greenberg, 2009). Literatürde geçen bu çalışmada önerilen annelik pratiklerinin ehil anneliğe sahip annelerin çocuk odaklı iletişim pratiklerine benzer oldukları rahatlıkla söylenebilir. Çocuklukta ebeveynle olan ilişkilerinin yetişkinlikteki psikolojik sağlığa etkilerinin araştırıldığı bir çalışmada, çocukluk döneminde ebeveynleriyle yüksek kaliteli ilişkiler yaşadıklarını bildiren yetişkinler, genel olarak daha iyi psikolojik sağlığa sahip oldukları ve düşük ebeveyn ilişkileri kalitesi bildirenlere kıyasla daha az psikolojik bozukluk riski yaşadıkları bulunmuştur (Mallers, Charles, Neupert ve Almeida, 2010). Buradan yola çıkarak anne-çocuk ilişkilerinin olumlu ve olumsuz yansımaları yalnızca çocuklukta değil, yetişkinlikte de görülecektir.

5.1.6. Anneliğin Dönüştürücü Gücü

Anneliğin dönüştürücü gücü, anneliğin içselleştirilmesi ve benliğe eklemlenmesi sonucunda gerçekleşen, tüm yaşam alanlarını etkileyen süreçleri tanımlayan bir temadır. Araştırmamızda annelik; sahip olunan becerilerinin artmasını, fonksiyonel duygu deneyimi

yaşanmasını, hayatı daha sistemli ve daha anlamlı olarak değerlendirmeyi sağlamıştır. Anne olmak bir kadının hayatında, diğer yaşam olayları ile karşılaştırıldığında bilişsel, duygusal ve davranışsal olarak büyük değişimlerin müsebbibi olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde bizim araştırmamıza benzer şekilde annelik deneyimlerine odaklanan nitel araştırmalar, annelikten sonraki dönüşümü *kimlik değişimi* (Laney, Hall, Anderson ve Willingham, 2015; Steinberg, 2005), *rol değişimi* (Rubin, 1967), *benlik genişlemesi* (Barlow ve Cairns, 1997; Sawyer, 1999), *benlik dönüşümü* (Sethi, 1995) ve *benliğin kırılması* (Bailey, 1999) kavramları ile açıklamıştır. Steinberg (2005) kadınlar için yoğun ve yaşam boyu süren bir ilişki olan anneliğin kadınların kimlikleri üzerinde önemli bir etkisi bulunduğunu, anne olmanın kadınların kimliklerinin çeşitli yönlerinde değişime neden olduğunu belirtmektedir. Kadınların bağımsızlıkları, fiziksel görünüşleri, cinsellikleri ve mesleki kimlikleri yoğun bir değişim geçirir. Kendileri ve diğer insanlarla olan ilişkilerini değerlendirme biçimleri de değişikliğe uğramaktadır. Kadınların bu değişim sürecinde mesleki özlemlerini, evlilik ilişkilerini ve annelikle ilgili geleneksel olarak dikte edilen değerleri ve inançları yeniden incelemeleri gerekebilir. Bu süre zarfında, bazı kadınlar kendi kendilerine annelik felsefesi geliştirme yolu ile kişisel bir krizlerini aşabilmiştir. Rogan ve arkadaşlarının (1997) çalışmasında aktarıldığı gibi; tüm çatışma ve krizlerin sonunda çözüme ulaşan kadınlar kendilerini bebekleriyle 'belirli bir uyum içinde' olduklarını gördüler. Bu aşama, bebekle bir eşzamanlılık duygusu ile ve bir anne olarak bir benlik duygusu geliştirme ile karakterize edilmektedir. Bir kadının dediği gibi: "Şimdi anne olmayı gerçekten seviyorum". Annelik deneyiminin yarattığı değişim duygusu birçok kadın için inanılmazdır.

Anneliğin bir kadının hayatında yarattığı en büyük değişimlerden biri *anlam* dünyasında olmaktadır. Anne olmadan önceki hayatlarını "hiç yaşamamış gibi" varsayan, annelik sonrası "yepyeni bir sayfa olarak" değerlendiren, anneliğin kendilerine bir amaç belirlediğini söyleyen annelerin, anneliği bir rol değişiminden daha öte gördükleri ve daha derin anlamlar yükledikleri söylenebilir. Anneliğe yüklenen güçlü anlamların, araştırmamızdaki annelerin anneliğini bilişsel ve duygusal açıdan da güçlü kıldığı görülmüştür. Çünkü annelik rolüne/kimliğine/benliğine daha bağlı olduklarından, daha fazla yetkinlik ve yeterlilik arzusu içinde oldukları, içsel motivasyonlarının yüksek olduğu ve toplumsal dayatmalardan münezzeh "yeterince iyi anne" olmaya çalıştıkları araştırmacı tarafından gözlenmiştir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde annelerin anlam ve deneyimleri ebeveyn öz-yeterliliğini önemli ölçüde etkilendiği sonucuna varılmıştır (Bond,

2013) ki bizim araştırma sonuçlarımızla uyumlu olduğu düşünülmektedir. Ebeveyn olma deneyimlerini bir keşif süreci ve olumlu çözüm içerdiğini söyleyen katılımcılar, böyle değerlendirmeyen ebeveynlere göre daha yüksek düzeyde iyi oluş sergiledikleri gösterilmiştir (Dunlop, Walker, Hanley ve Harake, 2017). Ebeveynliğin anlamını ölçmek üzere geliştirilen bir ölçek için ebeveynlerin çocuk yetiştirmenin olumlu kişisel gelişim sağlaması, ebeveynin çocuklarının psikososyal gelişimini desteklemesi, ebeveyn olmanın sosyal değerlerini kabullenme ve ebeveynlerin çift olarak ilişkilerini güçlendirmeye önem vermeleri olmak üzere dört alt boyut geliştirilmiştir (To, 2015). Buradan yola çıkarak ebeveynliğin kendini geliştirme açısından, çocuk yetiştirme açısından, sosyal değerleri kabullenme ve evlilik ilişkisi açısından ebeveynliğin anlamını oluşturmaktadır. To'nun (2015) araştırmasında ebeveynliğin anlamı iyi oluşla, rol doyumuyla ve ebeveyn öz yetkinlik algısı ile ilişkili bulunmuştur.

Ehil annelikte anneliğe yüklenen anlam; anneliğin hayat boyu ve en önemli sorumluluk olarak görülmesi, yoğun duygusal deneyimlerin yaşandığı kişisel duyguların tatmin edilmesi ve annelerin çocuklarını Allah'ın lütfu ve emaneti olduğunun düşünülmesi şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Anlam dünyasından çıkarımlar elde etmek için çocuğun anne hitabının yarattığı hisler de sorgulanmıştır. Çocuğu kendisine anne dediğinde olumlu duygular yaşayan (örneğin kendini kahraman gibi hisseden ya da her şeyi yapabilme gücü elindeymiş gibi hisseden) annelerin, annelik rol doyumları da yüksektir. Çünkü bu anneler aynı zamanda çocuklu yaşamdan keyif aldıklarını da belirtmiştir. Ancak diğer açıdan, anne hitabının anlamını sorgularken gözleri yaşaran, yoğun bir duygusal deneyim yaşayan (gözleri yaşarma, sesi titreme gibi) annelerin, örneğin çok bağırdığı için ya da çocuklara zaman ayıramadığı için suçluluk duygusu yaşayan anneler olduğu da araştırmacı tarafından fark edilmiştir. Katılımcı annelerin bir kısmı ise, anne hitabında farklı duygular deneyimlemediklerini, çocuğun ilk konuştuğu zamanlarda önemli olduğu ancak artık sıradanlaştığını belirtmiştir. Bu annelerin annelikleri gerçekçi ve akılcı, duyguları ise kontrollüdür. Bir kadının hayatında anne olmak “zor ve güzel”, hayattaki her şeyin geçen, en büyük mutluluk kaynağı, yorgunluğu unutturan ve emek harcatan şeklinde anlamlandırılmıştır. Anneliğin çocuğun kendisinden bağımsız olarak kişisel ve duygusal yönü olarak söylenebilir. “Zor ve güzel” anneler tarafından yan yana ve sıklıkla ifade edilmiştir. Sarıtaş ve Bozkurt'un (2020) çalışmasındaki anneler de anneliği tarif ederken bir birbirlerinden farklı duygular taşıyan ‘anlam karmaşası’ ve ‘benzersiz bir deneyim’ gibi ifadeler kullanmıştır. Çoğunlukla anneliğin stresli ve ağır sorumluluk hissedilen

zamanlarında, çocuğun sevgi dolu bir eylemi, anneler tarafından büyük bir değişim ve yenilenme kaynağı olarak algılanmaktadır (Barlow ve Cairns, 1997). Bizim çalışmamızda da bir annenin "...hepsini arkaya atıp devam ediyoruz, yoksa yapılır mı bu iş?" sözleri ile belirttiği, arkaya atıp devam ettiği şey yaşanan zorluklar, stres, yorgunluk gibi gündelik yaşam olaylarından sonra çocuğunun yaşattığı olumlu bir durum tam tersi bir ruh haline bürünmesine açmaktadır: "Tabi böyle bir laf söylüyor, her şeyim bitiyor veya bir gülüyor her şey bitiyor." Heisler ve Ellis'in (2008) çalışmasındaki anneler, anneliğin aynı zamanda zor ve eğlenceli bir deneyim olduğunu öne sürmüştür. Annelerin bu diyalektik ifadeleri çoğu, anneliğin zorluklarıyla başlamasına rağmen olumlu yönleriyle sona ermiştir. Sethi'nin (1995) çalışmasında da annelerin duygu tanımları mutluluk/hayal kırıklığı; bağlılık/fedakarlık gibi zıt kutuplar şeklindeydi. Anne olmaktan mutlu olsalar da, aynı zamanda hayatlarını düzenlerken özgürlüklerini, özerkliklerini ve öngörülebilirliklerini kaybettiklerini fark etmişlerdi. Sarıtaş ve Bozkurt'un (2020) araştırmasında da, annelerin çocukları ile olan ilişkilerini hem olumlu (arkadaşlığa dayalı, sağlıklı ve mutlu ilişki, sevgiye ve saygıya dayalı ilişki) ve hem de olumsuz (bağımlı, çatışmalı, özlemlili ve bozuk ilişki) olarak değerlendirdiği görülmüştür. Avcı'nın (2019) çalışmasındaki anneler değişikliklerin hayatın farklı alanlarında ve olumlu, olumsuz olmak üzere farklı şekillerde gerçekleştiğini; hayatlarının çocuk odaklı olduğunu, yorucu ve zor olduğunu, özgürlüklerinin kısıtlandığını, radikal kararlar almamaya başladıklarını; buna karşın olumlu kişilik özelliklerinin arttığını, kendilerine (sağlık ve fiziksel açıdan) daha fazla özen gösterdiklerini ve hayatlarının renklendiğini belirtmiştir. Bu da annelik sürecindeki dönüşüm süreçlerinin diyalektik doğasını yansıtmaktadır. Aktaş ve Özden'in (2020) çalışmasında annelerin anneliğe yükledikleri anlam "bir insan yetiştirmenin sorumluluğu" olduğu ve annenin yapacağı herhangi bir yanlıştın ömür boyu süreceği için bu sorumluluk yükünün ağır olduğu şeklinde açıklanmıştır. Gweneth ve Hartrick'in (1997) çalışmasında annelik anlatıları değişim ve büyümeye odaklanmış ve annelikleri ilgili tanımlamaları "asla bitmeyecek devam eden bir süreç" olarak sunulmuştur. Annelere göre bitmeyen bu sürecin aldığı yön, benliğin daha büyük farkındalığına ve keşfine ve benliğin iç ve dış ifadeleri arasındaki bir ilişkinin geliştirilmesine doğru ilerlemektedir.

Araştırmamızdaki anneler anneliklerine dini/manevi anlamlar yüklemekte; çocuklarını da "Allah'ın lütfu", "emanet" olarak tanımlamaktadır. Dindar ya da maneviyatı yüksek kişilerin hayata bakışları ve hayatı değerlendirişleri de genelde dini/manevi referanslı olmaktadır. Özellikle dini hassasiyetleri yüksek kadınlar, anneliklerinin anlamını açıklarken

“Allah’ın verdiği duygu” gibi açıklamalarda bulunmaktadır. İnanç temelli bu bakış açısı, kadınların annelik rollerine kutsiyet atfetmelerine yol açmaktadır. Dini arka planla ilgili herhangi bir bilgi verilmeyen bir araştırmada da anneler anneliğin gelecek nesilleri etkilemek için bir fırsat olarak kendilerine “emanet edilen” bir şey olduğunu hissettiklerini sık sık dile getirmiştir (Laney, Carruthers, Hall ve Anderson, 2014). Arakelvan’ın (2019) araştırmasındaki anneler de anneliği “kutsal ve ulvi” olarak görmektedir. Hatta öyle ki, annelikten sonra manevi yöneliminin arttığından bahseden annelerin olduğu da aktarılmıştır. Burç’un (2016) araştırmasında da bizim araştırmamıza benzer biçimde akademisyenlerden oluşan katılımcı anneler anneliklerine kutsiyet atfetmekte ve anneliği içgüdüsel, yaratılıştan gelen bir duygu bütünü olarak görmektedir. Arakelvan’ın (2019) çalışmasındaki anneler anneliği içgüdüsel olarak değerlendirmekte; anneliği sanki daha önceden biliyormuş gibi gelmekte ve anneliği içgüdüsel olarak görmenin annelik sürecini kolaylaştırdığını söylemektedir. Buradan hareketle anneliğin sosyokültürel bir olgu olarak meydana geldiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Anne olduktan sonra annelerin, sahip oldukları beceriler artmıştır. Kadınlar hayatlarında geçirdikleri bu büyük dönüşümün bir sonucu olarak belli başlı yetenek, beceri, tutum ve davranış kazandıklarından, bazılarını da geliştirdiklerinden bahsetmiştir. Bu beceriler *problem çözme* becerisinin artması ve daha fazla çözüm odaklı olma, diğer insanlara ve özellikle çocuklara *empati duyma* ve anlayışın artması, *merhamet* duygusunun artması ve *olgunluk* kazanmadır. Bunlardan bazısı zaten mevcut olan kişilik özellikleri ile ilişkili iken, bazısı annelerin kendilerinin bile kazandıkları için şaşırmaktadır. Örneğin; “anne olduktan sonra dışarıda gördüğüm sümüklü bir çocuğu öpesim geliyordu” diyen bir annenin annelikten sonra merhamet duygusunun arttığına düşünülmektedir. Annelik, kadınlarda, başka türlü geliştiremeyeceklerini düşündükleri ölçüde, artan şefkat, empati ve başkalarına açık olma kapasitesi gibi yeni nitelikler yaratmaktadır. Bu şekilde, annelik kişisel olarak genişlemektedir. Annelik kadınları başkalarıyla (uzak diğerleriyle bile) etkileşim biçimlerine kadar genişlemiştir (Laney, Carruthers, Hall ve Anderson, 2014). Sarıtaş ve Bozkurt’un (2020) çalışmasındaki anneler de anneliği ‘merhamet ve acıma duygusu’ ve ‘affetmek’ olarak tanımlamaktadır. Annelik, diğerleri ile ilişkide merhametli bir bakış açısı geliştirmektedir. Kadınların kimliklerinin bir kısmı yeni, diğerleri dönüşüme uğramış olsa da bir süreklilik olduğu söylenebilir. Laney, Hall, Anderson ve Willingham’ın (2015) araştırmasında katılımcılardan bir kadın annelik üzerine düşünürken, “Sanırım bu benim kişiliğime katkıda bulundu, tamamen farklı bir insan olduğumu söyleyemem ama bu beni

değiştirdi. Özünde hala kim olduğumu düşünüyorum, ancak bu kesinlikle [kişiliğime] eklendi.” şeklinde değerlendirme yapmıştır. Birçok kadın, anne olduktan sonra kimliklerini yeniden tanımlama zorluğuna rağmen, hala kendilerini eskiden bildikleri gibi olduklarını ifade ettiler Bizim çalışmamızda “(anneliğin) Esnettiği şeyler oldu, yumuşamalarım oldu” diyen anneler keskin değişim yaşamamıştır. Mitchell ve Green’in (2002) annelik araştırmasında, katılımcı annelerde gözlemlediği üzere kadınların anne olduktan sonra biyolojik ve sosyal olarak kabul görmüş kadınlığa ulaşma idealleri ile ilgili olan kişisel olgunluk duyguları artmaktadır. Bir başka çalışmada annelik bir kadın için kendinin en güçlü, en kırılgan, en zayıf yanları tanıma fırsatı veren, çok fazla şey öğreten ve geliştiren bir deneyim olarak algılanmaktadır (Arakelvan, 2019). Bazı kadınlar, çocuk sahibi olmanın onları daha az kendi merkezli yaptığını ve başkalarının ihtiyaçlarının daha fazla farkına vararak öz farkındalık yarattığını belirtmiştir (Laney, Carruthers, Hall ve Anderson, 2014). Yani anneler daha diğerleri odaklı ve fedakar olmaya başlamıştır. Aynı çalışmada anneler çocuklarının acil ihtiyaçlarına farkındalık ve anlayış kapasitesi ile cevap vermenin onları “büyüttüğünü” düşünmektedir (Laney, Carruthers, Hall ve Anderson, 2014). Anneler çocuklarına annelik yaparak başkalarına yönelik deneyim ve empati göstermektedir. Bu şekilde, dünyaya bakışlarını değiştirmiş ve başkaları için daha fazla duygusal alan geliştirmiş oldukları için kadınların kendileri de değişime uğramıştır.

Annelik, annelerin *duygu deneyimleri* üzerinde de etkili olmuştur. Anneler olumsuz duygulanımları daha yoğun olmasına rağmen bu duyguları kontrol etmekte daha güçlü olduklarını hissetmektedir. Fonksiyonel duygu deneyimi öfke duygusunun kontrolü, duygu düzenlemede ve pozitif duygulanımda artış ile duygu dışavurumunda esneklik şeklinde kavramsallaştırılmıştır. En belirgin değişikliklerden biri, bu çalışmadaki kadınların anne olarak yaşamının deneyimlerini yoğunlaştırdığını hissetmesiydi. Anneliği, kişiliklerini ve duygusal deneyimlerini yoğunlaştırmak olarak tanımladılar (Laney, Hall, Anderson ve Willingham, 2015). Duygusal olarak yoğunlaşma deneyimi bir kadının dediği gibi, "Bu konuda kendimi çok güçsüz hissediyorum. Zor... Çocuk sahibi olmak oldukça yoğun. Çünkü onlar acı çektiğinde acı çekiyorsunuz ve sevinçli olduklarında seviniyorsunuz." Kadınlar çocuklarına çok yakından bağlı oldukları için daha savunmasız, iyi oluşları üzerinde çok az kontrolleri varmış gibi hissettiklerini dile getirmiştir (Laney, Hall, Anderson ve Willingham, 2015). Sarıtaş ve Bozkurt’un (2020) çalışmasındaki anneler ‘olumsuz duygu durum değişikliklerini yansıtmamak’, ‘kalbin iki yerde atması’, ‘doğaüstü sevgi ve ‘sevgideki son nokta’ gibi duygusal durumları annelik ile ilişkilendirmiştir. Anneler

çocukların kendi kimlikleriyle ve kendi sınırlarıyla birleştirdikçe benliklerinin genişlemesi gerçekleşir. Çocuğunun varlığını hayatında kabul eden ve anneliği kimliğinin bir parçası haline getiren kadın, genişlemiş bir bilinç dünyasına kavuşur. Kadının kişiliği ve duyguları anne olarak yeni bir form alır (Barclay, Everitt, Rogan, Schmied ve Wyllie, 1997; Laney, Hall, Anderson ve Willingham, 2015).

Annelik, kadınların ve ailenin hayatını daha *sistemli* bir duruma getirmiştir. Anne olduktan sonra hayat eski alışkanlıkların terk edildiği yeni bir sayfa olarak tanımlanırken; anneler kendilerini daha sorumluluk sahibi olduklarını, gelecek planları yaptıklarını ve mutfak kültürü kazanmış olduklarını belirtmektedir. Kadın çocuğa verme kapasitesi geliştirmek için eski yaşam tarzından ve davranışlarından vazgeçip bir paradigma değişikliği yapması gerektiğinin farkına varır. Kadın eski benliğinden vazgeçerek çocukla olan ilişkisinden tatmin olmayı öğrenmeye isteklidir (Lederman, Lederman, Workk ve McCann, 1978). Sarıtaş ve Bozkurt'un (2020) çalışmasındaki annelerin annelik tanımlarına bakıldığında araştırmamızın sonuçlarına benzer cevapların verildiği görülecektir: 'Çocuk üzerine bir dünya kurmak', 'çocuğun yaşam imkanlarını en iyi şekilde yapılandırmak', 'hamilelikten ölene kadar devam eden bir serüven', 'bir insan yaratmak', 'sorumluluk ve koruma duygusu' şeklinde belirtmiştir. Francis-Connoily (1999) okul öncesi anneliği ve genç yetişkinlik anneliğini karşılaştırdığı araştırmasında; bakım, besleme ve öğretme faaliyetlerinin annelik evreleri boyunca devam ediyor olduğudur. Anneler genç yetişkin çocuklarını kucaklayıp sallayamayabilir, ancak "dinlemek için bir kulak" ve geri dönmeleri için ana üs görevi görürler. Anneler bu çocuklarına yatırım yaptıkları için bu faaliyetlere devam ederler. Yirmi yıl boyunca çocuklarla ilgilenip onları yetiştirdikten sonra, annelik yapmayı bırakamazlar. Yaşamın iki ucunda anneliği (küçük çocuklara annelik ve yetişkin çocuklar ile yaşlı ebeveynler arasındaki yardım alışverişi) araştırmalarına rağmen yaşam boyu anneliğin incelenmesi literatürde eksik kalmıştır.

Ehil anneliğe sahip anneler, annelik rolünün kazanılması ve yerleşmesi sürecinde (rolün gelişimi ve kendilik algısı oluşturma) belirli stratejiler kullanarak (yetkin çocuk yetiştirme pratikleri ve güçlü anne-çocuk ilişkisi) belli bir annelik stili yaratmakta ve sonuç olarak kendilerinde ve hayatında belirli dönüşümler yaşamaktadır. Anneliğin dönüştürücü etkisi, anne olduktan sonra annelerin hayata bakış açısı, felsefesi, duyguları ve yaşam tarzındaki farklılaşmaları, değişimleri ve dönüşümleri içermektedir. Ehil annelik teorisindeki tüm öğeler (annelikten öncesi, annelikte kendilik algısı, çocuk yetiştirme pratikleri, anne-çocuk ilişkileri ve dönüşüm) birbirleri ile döngüsel bir şekilde etkileşim halinde devam etmektedir.

5.2. Öneriler

Araştırmacılar için Öneriler

1. Mevcut çalışma çocuğu anaokulu ve ilkokulda çocuğu olan anneler üzerine yapılmış kesitsel bir çalışmadır. Ancak annelik kimliğinin gelişiminin uzun yıllar aldığı bilinmektedir. Bu açıdan boylamsal araştırmalar, bir kadının anneliğe geçişinin daha sonraki annelik deneyimleri, kimliği veya çocuğun gelişimi üzerinde ne gibi bir etkiye sahip olduğunu netleştirmeye yardımcı olabilir.
2. Mevcut çalışma annelikteki benlik kavramını ve spesifik bir dönemde deneyimlenen anneliği nitel araştırma metodu ile incelemektedir. Ancak annelerin annelik algı ve deneyimlerinin daha kapsamlı araştırılması için yalnızca nitel ya da nicel araştırma yöntemleri değil, karma araştırma yöntemi ile de çok yönlü bir biçimde araştırılmalıdır.
3. Bu çalışmada 5-12 yaşında çocuğu olan annelerin anneliklerine odaklanılmıştır. Anneliğin diğer yaş gruplarında da (0-2 yaş, 2-5 yaş, ergenlik ve genç yetişkinlik) incelenmesi önerilmektedir.
4. Annelerin kendilerini algılamalarını (annelikte benlik kavramı) ölçmeye yönelik bir ölçme aracı geliştirilebilir. Bu şekilde annelerin ruh sağlığı ile ilgili niceliksel değerlendirmeler yapılabilir ve diğer değişkenler (kişilik, duygu durumları vb. gibi) ile ilişkileri incelenebilir.
5. Türk kültüründe annelikte rol gelişimini açıklayan bir teorinin eksik olduğu görülmüştür. Hamilelik ile başlayan annelik sürecinin çocuğunun yaşına ve gelişim dönemine göre tüm annelik sürecini kapsayan annelik rol gelişim teorisinin geliştirilmesi annelikte kimlik, benlik ve rol gelişiminin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır..
6. Anneliği güçlendiren faktörler annelerin çocuk yetiştirme süreçlerini ve çocukları ile güçlü ilişkiler geliştirmelerini kolaylaştırmakta; rol doyumunu artırmakta ve benlik algısını güçlendirmektedir. Bu sebeple anneliği güçlendiren faktörlerin (annelik güçleri şeklinde kavramsallaştırılabilir) bilinmesi, tespit edilmesi ve ölçülebilmesi için bir ölçek geliştirilebilir.

7. Annelik kültür içinde şekillenmektedir. Anneliğin farklı sosyoekonomik düzeylerde, farklı alt kültürlerde ve farklı yaş gruplarında incelenmesi ülkemizdeki annelik kavramının çok yönlü ele alınmasına ve anlaşılmasına katkı sağlayabilir.
8. Bu çalışma her ne kadar okul çağı çocuğuna odaklanmış olsa da, annelerin okul süreçleri, akademik başarı gibi okul odaklı konuları ele almadıkları gözlemlenmiştir. Bunun sebebinin katılımcı annelerin çocuklarına uyguladıkları kural ve disiplin yöntemleri ve çocukları ile geliştirdikleri iyi ilişki sonucu, çocuklarının zaten akademik olarak problem yaratmadığı olarak düşünülebilir. Araştırmanın, farklı katılımcılarla ve zenginleştirilerek yinelenmesi okul ile ilgili sorun alanlarını da gündeme getirecek; okul çağı çocuğunun annesi olmayı daha iyi açıklayacaktır.
9. Anneliğin en önemli çıktısı çocuk davranışlarıdır. Bu bağlamda annelik davranışlarının sonuçlarını anlamak adına annelik yapılan çocuğun da araştırma sürecine dahil edilmesi önerilmektedir. Çocuk davranışlarına bakılarak da annelik kavramı anlaşılabilir.

Uygulayıcılar için Öneriler:

1. Annelerin çocuklarının okul süreçlerine katılımları özellikle anaokul ve ilkokul süreçlerinde yüksek olduğundan, okul psikolojik danışmanları ihtiyaç duyan annelere yönelik ehil annelik kavramına göre dizayn edilmiş bir eğitim programı hazırlayabilir. Bu program ile birlikte anneliğe etki eden etkiler, çocuk yetiştirme pratikleri, çocukla ilişkiler ve anneliğin etkileri gibi konular çalışılarak annelerin farkındalık kazanmaları sağlanabilir.
2. Annelerin ruh sağlığını güçlendirmek adına anneler ve ailelerle çalışan psikolog ve psikolojik danışmanların toplumun annelere yüklediği taleplerin ve bu taleplerin etkilerinin farkında olması gerekir. Çoğu zaman, anneler görevlerini yerine getirmek için gerilirler, ancak yoğun annelik idealini karşılayamadıkları için suçluluk ve başarısızlık hissedebilirler. Bu sebeple uzmanların anneleri desteklemeleri ve güçlendirilmeleri önemlidir.
3. Orta çocukluk döneminde çocuğu olan annelerin temel problem alanları sosyalizasyon, kardeş ilişkileri, okula uyum, akademik başarı, sorumluluk gibi konularda yoğunlaşmaktadır. Annelerin uzman desteğine fazlaca ihtiyaç duydukları bu problem alanlarına dair okul psikolojik danışmanlarının, psikologların ve diğer sağlık uzmanlarının bilgi sahibi olmaları, uzman desteği arayan annelerin işlerini

kolaylaştıracaktır. Anneler genellikle bu problemlerin içine saplanıp kalmış gibi hissetmekte ve ciddi stres yaşamaktadır. Bundan dolayı uzmanların orta çocukluk döneminde çocuğu olan annelerin problem alanlarının farkında olmaları gerekmektedir.

4. Çocuklar içinde bulundukları ailelerin değer, inanç, gelenek ve tutumlarını benimseyerek büyürler. Bu açıdan çocukla çalışan tüm uzmanların çocuğu ele alırken bir bütün olarak değerlendirmesi gerekmektedir. Çocuk odaklı tüm çalışmalarda ailelerin kültürel değerleri dikkate alınmalıdır. Bu şekilde uzmanın sunduğu hizmet ve kalite artacaktır.

KAYNAKÇA

- Ainsworth, M. D. S., & Bowlby, J. (1991). An ethological approach to personality. *American Psychologist*, 46, 333–341.
- Ainsworth, M. D., Blehar, M. C., Waters, E. & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Akaroğlu, G., Dağ, N., Beserek, S., Selvi, M. ve Altıparmak, Ş. (2019). Ebeveyn-çocuk iletişiminde oyunun rolü. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, 208-228.
- Akdeniz, S. ve Deniz, M. (2016). Merhamet Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 4(1), 50-61.
- Aksoy, A. B. ve Yıldırım Berçin, G. (2008). Farklı engel grubundan engelli kardeşe sahip çocukların kardeş ilişkileri ile kardeşlerini kabullenmeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 8(3), 751-779.
- Aksoy, A. B., Kahraman, Ö. G. ve Kılıç, Ş. (2008). Ergenlerin algıladıkları ebeveyn izleme ve destek davranışları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(15), 1-14.
- Aksoy, A. B., ve Kahraman, Ö. G. (2009). Asya kültürlerinde ebeveynlik stilleri ve uygulamaları. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 14-25.
- Aktaş, G. ve Özden, M. H. (2020). Sosyo-kültürel değişim sürecinde kuşaklararası anneliğin dönüşümü: Denizli İli Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 51, 96-120.
- Alabay, E. (2017). Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin ebeveynlik tutumlarının incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 156-174.
- Allen, S. M., ve Daly, K. (2007). *The effects of father involvement: An updated research summary of the evidence*. Guelph, ON: University of Guelph, Center for Families, Work & Well-Being.
- Alparslan, B. (2020). *Nesiller arası aktarımda kadınlık ve annelik inşaları*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Antonia, M., & Nelson, R. N. C. (2003). Transition to motherhood. *Journal of Obstetric, Gynecologic, & Neonatal Nursing*, 32(4), 465-477.
- Arabacı, N. (2011). *Anne-Baba-Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı'nın (ABÇIDA) geliştirilmesi ve anne-baba-çocuk iletişiminin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Arakelvan, M. (2019). *Yeni ebeveyn olmuş genç yetişkinlerin anneliğe ve babalığa ilişkin söylemleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aslan, N. (2018). *60-72 aylık çocukların empati becerilerinin anne çocuk ilişkisi açısından incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Athan, A., & Reel, H. L. (2015). Maternal psychology: Reflections on the 20th anniversary of deconstructing developmental psychology. *Feminism & Psychology*, 25(3), 311-325.
- Atmaca, R. N. (2019). *Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme ve sosyal beceri düzeyleri ile annelerin empatik becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Atzaba-Poria, N. & Alison, P. (2005). Why the ethnic minority (Indian) children living in Britain display more internalizing problems than their English peers? The role of social support and parental style as mediators. *International Journal of Behavioral Development*, 29 (6), 532-540.
- Avcı, Ü. E. (2019). *Evlat edinen, koruyucu annelik yapan ve biyolojik anne olan kadınların annelik ile ilgili görüşlerinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ayas, T. ve Horzum, M. B. (2016). İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılığı ve aile internet tutumu. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 4(39), 46-57.
- Aydın, D. (2013). Adölesan gebelik ve adölesan annelik. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 16(4), 250-254.

- Aydın, E. ve Birol, S. Ş. (2020). Boş zaman aktivitelerinde akıllı telefon kullanımının anne çocuk etkileşimi açısından incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 7(1), 13-24.
- Badinter, E. (2010). *Le conflit. La femme et la mère*. Flammarion.
- Bailey, L. (1999). Refracted selves? A study of changes in self-identity in the transition to motherhood. *Sociology*, 33(2), 335-352.
- Baker, B. L., McIntyre, L. L., Blacher, J., Crnic, K., Edelbrock, C., & Low, C. (2003). Pre-school children with and without developmental delay: behaviour problems and parenting stress over time. *Journal of Intellectual Disability Research*, 47(4-5), 217-230.
- Baker, D. B. (1994). Parenting stress and ADHD: A comparison of mothers and fathers. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 2(1), 46-50.
- Balcı, S., ve Yılmaz, M. Çocukları anaokuluna devam eden annelere verilen iletişim becerileri eğitiminin ailenin işlevlerine katkısı. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(14), 17-24.
- Ballantine J. (2001) Raising competent kids: The authoritative parenting style. *Childhood Education*, 78-102.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. Freeman: New York.
- Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *The Journal of Early Adolescence*, 11(1), 56-95.
- Barclay, L., Everitt, L., Rogan, F., Schmied, V., & Wyllie, A. (1997). Becoming a mother—An analysis of women's experience of early motherhood. *Journal of Advanced Nursing*, 25(4), 719-728.
- Barkin, S., Scheindlin, B., Ip, E. H., Richardson, I., & Finch, S. (2007). Determinants of parental discipline practices: A national sample from primary care practices. *Clinical Pediatrics*, 46(1), 6-17.

- Barlow, C. A., & Cairns, K. V. (1997). Mothering as a psychological experience: A grounded theory exploration. *Canadian Journal of Counselling*, 31(3), 232-47.
- Barlow, K., & Chapin, B. (2010). The practice of mothering: An introduction. *Ethos*, 38(4), 324-338.
- Barnard, K., & Solchany, J. E. (2002). Mothering. In M. H. Bornstein (Ed.). *Handbook of parenting Volume III* (3-25). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *The Journal of Early Adolescence*, 11(1), 56-95.
- Baydar, N., Akçınar, B. ve İmer, N. (2017). Çevre, sosyoekonomik bağlam ve ana babalık. M. Sayıl ve B. Selçuk (Der.). *Ana babalık: Kuram ve araştırma (2. Baskı)* içinde (81-127) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Belsky, J. (1980). Child maltreatment: An ecological integration. *American Psychologist*, 35, 320 – 335.
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 55 (1) 83-96.
- Belsky, J., & Barends, N. (2002). Personality and parenting. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Being and becoming a parent* (415–438). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Belsky, J., Jaffee, S. R., Sligo, J., Woodward, L., & Silva, P. A. (2005). Intergenerational transmission of warm-sensitive-stimulating parenting: A prospective study of mothers and fathers of 3-year-olds. *Child Development*, 76(2), 384-396.
- Benedek, T. (1959). Parenthood as a developmental phase: A contribution to the libido theory. *Journal of the American psychoanalytic Association*, 7(3), 389-417.
- Berger, E. M., & Spiess, C. K. (2011). Maternal life satisfaction and child outcomes: Are they related?. *Journal of Economic Psychology*, 32(1), 142-158.
- Berk, L. (2009). *Development through the lifespan* (Sixth Edition). USA: Pearson Education.
- Bjorklund, D. F., Younger, J. L., & Pellegrini, A. D. (2002). The evolution of parenting and evolutionary approaches to childrearing. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of*

- parenting: Biology and ecology of parenting* (p. 3–30). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Bogdan, R.C. & Biklen, S. K. (2006). *Qualitative research for education: An introductory to theory and methods*. (5th ed.). Needham Heights, MA: Allyn and Bacon.
- Bond, S. M., (2013). The role of parental self-efficacy: The voices of mothers with low-income navigating supports, services, and obstacles. (Master's Theses and Capstones). <https://scholars.unh.edu/thesis/781> adresinden 17 Eylül 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Booth, C. L. (1994). Predicting social adjustment in middle childhood: The role of preschool attachment security and maternal style. *Social Development*, 3(3), 189-204.
- Bornstein, M. H., & Putnick, D. L. (2007). Chronological age, cognitions, and practices in European American mothers: A multivariate study of parenting. *Developmental Psychology*, 43(4), 850-864.
- Bornstein, M. H., Hendricks, C., Hahn, C., Haynes, M. O., Painter, K. ve Tamis-LeMonda, C. S. (2003). Contributors to self-perceived competence, satisfaction, investment and role balance in maternal parenting: A multivariate ecological analysis. *Parenting: Science and Practice*, 3 (4), 285-326.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss Vol II: Seperation*. New York: Basic Books.
- Brown, G. L., Mangelsdorf, S. C., & Neff, C. (2012). Father involvement, paternal sensitivity, and father– child attachment security in the first 3 years. *Journal of Family Psychology*, 26(3), 421.
- Brunton G, Wiggins M & Oakley A (2011). *Becoming a mother: a research synthesis of women's views on the experience of first-time motherhood*. London: EPPI Centre, Social Science Research Unit, Institute of Education, University of London.
- Bryant, A., & Charmaz, K. (Eds.). (2007). Grounded theory research: Method and practices pre-eminent qualitative research method, Editors' Introduction. In A. Bryant & K. Charmaz (Eds.). *Sage Handbook of Grounded Theory*. (pp. 1–28). London, England: Sage.
- Buhrmester, D., & Furman, W. (1990). Perceptions of sibling relationships during middle childhood and adolescence. *Child Development*, 61(5), 1387-1398.

- Burchinal, M., Skinner, D., & Reznick, J. S. (2010). European American and African American mothers' beliefs about parenting and disciplining infants: A mixed-method analysis. *Parenting: Science and Practice*, 10(2), 79-96.
- Burç, P. E. (2016). *Sosyo-kültürel bir olgu olarak annelik: Dokuz Eylül Üniversitesi'ndeki anne akademisyenler üzerine nitel bir araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Campione-Barr, N. (2017). The changing nature of power, control, and influence in sibling relationships. In N. Campione-Barr (Ed.), *Power, control, and influence in sibling relationships across development*. New Directions for Child and Adolescent Development, 156, 7–14.
- Cebioğlu, S. G. ve Aksan, N. (2017). Benlik düzenlemenin gelişiminde mizaç ve ana babanın etkisi. M. Sayıl ve B. Selçuk (Der.). *Ana babalık: Kuram ve araştırma* (2. Baskı) içinde (239-270) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, Ş., Gözün Kahraman, Ö. ve Ülker, P. (2016). Annelerin erken çocukluk dönemine bakış açısı. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 5(5), 1333-1356.
- Chen, Z. Y., & Kaplan, H. B. (2001). Intergenerational transmission of constructive parenting. *Journal of Marriage and Family*, 63(1), 17-31.
- Christiansen, S. L., & Palkovitz, R. (1998). Exploring Erikson's psychosocial theory of development: Generativity and its relationship to paternal identity, intimacy, and involvement in childcare. *The Journal of Men's Studies*, 7(1), 133-156.
- Clark, L. A., Kochanska, G., & Ready, R. (2000). Mothers' personality and its interaction with child temperament as predictors of parenting behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(2), 274–285
- Cobb, L. H. (1996). Adolescent–parent attachments and family problem-solving styles. *Family Process*, 35, 57–82.
- Coleman, P. K., & Karraker, K. H. (2003). Maternal self-efficacy beliefs, competence in parenting, and toddlers' behavior and developmental status. *Infant Mental Health Journal*, 24(2), 126–148. doi:10.1002/imhj.10048

- Collins, W. A., Madsen, S. D., & Susman-Stillman, A. (2002). Parenting during middle childhood. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Children and parenting* (p. 73–101). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Conger, R. D., Schofield, T. J., & Neppl, T. K. (2012). Intergenerational continuity and discontinuity in harsh parenting. *Parenting, 12*(2-3), 222-231.
- Cooper, D., & Phelan, C. (Eds.). (2017). *Motherhood in sntiquity*. Springer International Publishing.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2015). Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory (Fourth edition). USA: Sage Pub.
- Coşkun, Y., ve Akkaş, G. (2009). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyleri ile sosyal destek algıları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 10*(1), 213-227.
- Covell, K., Grusec, J. E., & King, G. (1995). The intergenerational transmission of maternal discipline and standards for behavior. *Social Development, 4*(1), 32-43.
- Cowan, P. A., Powell, D., & Cowan, C. P. (1998). Parenting interventions: A family systems perspective. In W. Damon, I. E. Sigel, & K. A. Renninger (Eds.), *Handbook of child psychology: Child psychology in practice* (3–72). John Wiley & Sons Inc.
- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Creswell, J. W. (2002). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design : qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (Fourth edition). USA: Sage.
- Crnic, K. A., & Greenberg, M. T. (1990). Minor parenting stresses with young children. *Child Development, 61*(5), 1628-1637.
- Çağdaş, A., Arslan, E., Erbay, F. ve Orçan, M. (2010). Etkili annelik eğitim programının annelerin benlik saygısına ve anne çocuk ilişkisine etkisinin incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi, 8*(20), 7-21.

- Çalışkan, M. N. (2020). *Tek çocuklu ailelerde ebeveynlik stresinin psikolojik esneklik ve eş desteği ile ilişkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dallaire, D. H., Pineda, A. Q., Cole, D. A., Ciesla, J. A., Jacquez, F., LaGrange, B., & Bruce, A. E. (2006). Relation of positive and negative parenting to children's depressive symptoms. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 35(2), 313-322.
- Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487.
- Darvill, R., Skirton, H., & Farrand, P. (2010). Psychological factors that impact on women's experiences of first-time motherhood: a qualitative study of the transition. *Midwifery*, 26(3), 357-366.
- de Haan, A. D., Prinzie, P., & Deković, M. (2009). Mothers' and fathers' personality and parenting: The mediating role of sense of competence. *Developmental Psychology*, 45(6), 1695.
- de Montigny, F., & Lacharité, C. (2005). Perceived parental efficacy: Concept analysis. *Journal of Advanced Nursing*, 49(4), 387-396.
- Demick, J. (1999). Parental development: Problem, theory, method, and practice. In R. L. Mosher, D. J. Youngman, & J. M. Day (Eds.), *Human development across the life span: Educational and psychological applications* (177-199). Westport, CT: Praeger.
- Demick, J. (2002). Stages of parental development. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Being and becoming a parent* (p. 389-413). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Dereli, E. ve Dereli, B. M. (2017). Ebeveyn-çocuk ilişkisinin okul öncesi dönem çocukların psikososyal gelişimlerini yordaması. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 227-258.
- Desjardins, J., Zelenski, J. M., & Coplan, R. J. (2008). An investigation of maternal personality, parenting styles, and subjective well-being. *Personality and Individual Differences*, 44(3), 587-597.

- DeWolff, M. S. & Van Ijzendoorn, M. H. (1997). Sensitivity and attachment: A metaanalysis on parental antecedent of infant attachment. *Infant Attachment*, 68, 571-591.
- Diener, M. L. (2020). The developing parent. In R. Biswas-Diener & E. Diener (Eds), *Noba textbook series: Psychology*. Champaign, IL: DEF Publishers.
- Diken, Ö., Topbaş, S., ve Diken, İ. H. (2009). Ebeveyn davranışını değerlendirme ölçeği (EDDÖ) ile çocuk davranışını değerlendirme ölçeği (ÇDDÖ)'nin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 10(02), 41-64.
- Dion, K. K. (1995). Delayed parenthood and women's expectations about the transition to parenthood. *International Journal of Behavioral Development*, 18(2), 315-333.
- Dinn, A. A. ve Sunar, D. (2017). Çocuk yetiştirme tutumları ve bağintılarının kültür içi ve kültürlerarası karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 32(79), 95-110.
- Dishion, T. J., & McMahon, R. J. (1998). Parental monitoring and the prevention of child and adolescent problem behavior: A conceptual and empirical formulation. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 1(1), 61-75.
- Dost, M. T., Aytaç, M. ve Uysal, N. K. (2019). Ebeveynlik biçiminin kişilik özellikleri, benlik saygısı ve yaşam doyumunu yordama gücü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(71), 1146-1165.
- Dönmez Anıl, Y. (2017). *When one sibling is in psychotherapy and the other is not: An investigation of mothers' and two siblings' mutual attachment representations*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Duncan, L. G., Coatsworth, J., & Greenberg, M. T. (2009). A model of mindful parenting: Implications for parent-child relationships and prevention research. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 12(3), 255-270.
- Dunlop, W. L., Walker, L. J., Hanley, G. E., & Harake, N. (2017). The psychosocial construction of parenting: An examination of parenting goals and narratives in relation to well-being. *Journal of Happiness Studies*, 18(6), 1729-1745.
- Dunn, J. (1983). Sibling relationships in early childhood. *Child development*, 787-811.

- Dunn, J., & McGuire, S. (1992). Sibling and peer relationships in childhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 33(1), 67-105.
- Durrett, M. E., Otaki, M., & Richards, P. (1984). Attachment and the mother's perception of support from the father. *International Journal of Behavioral Development*, 7(2), 167-176.
- Dwyer, K. M. (2005). The meaning of attachment in middle and late childhood. *Human Development*, 48, 155-182.
- Egorova M.A., Mironova S.I. (2013). Psychological readiness for motherhood in young female orphans. *Sotsial'naya Psikhologiya i Obshchestvo*, 4 (4), 69–81.
- Eisenberg, N., Zhou, Q., Spinrad, T. L., Valiente, C., Fabes, R. A., & Liew, J. (2005). Relations among positive parenting, children's effortful control, and externalizing problems: A three-wave longitudinal study. *Child Development*, 76(5), 1055-1071.
- Ekşi, H. ve Çelik, H. (2020). *Gömülü Teori: Nitel desenler*. İstanbul: EDAM Yayınları.
- Emmanuel, E. N., Creedy, D. K., St John, W., & Brown, C. (2011). Maternal role development: the impact of maternal distress and social support following childbirth. *Midwifery*, 27(2), 265-272.
- Erdem, S., (2020), Yapısal sembolik etkileşimcilik ve kimlik teorisi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 12 (1), 51-66.
- Erginoğlu, E. S. (2015). *Kardeş ilişkileri, anne-baba tutumları, davranış ve uyum problemlerinin bazı değişkenler açısından değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ernst, C., & Angst, J. (1983). *Birth order: Its influence on personality*. New York: Springer-Verlag.
- Estrada, P., Arsenio, W. F., Hess, R. D., & Holloway, S. D. (1987). Affective quality of the mother-child relationship: Longitudinal consequences for children's school-relevant cognitive functioning. *Developmental Psychology*, 23(2), 210.
- Evcili, F. Bekar, M., Yurtsal, B., Abak, G., Tali, B. ve Temel, S. (2018). Doğum sonu dönemdeki kadınların annelik rolüne hazıroluşluk durumlarının ve özgüvenlerinin değerlendirilmesi. *STED/Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 27(1), 56-61.

- Feldman, R., Greenbaum, C. W., Mayes, L.C. ve Erlich, S. H. (1997). Change in mother-infant interactive behavior: Relations to change in the mother, the infant, and the social context. *Infant Behavior and Development*, 20, 151-163.
- Fergusson, D. M., & Lynskey, M. T. (1993). Maternal age and cognitive and behavioural outcomes in middle childhood. *Pediatric And Perinatal Epidemiology*, 7(1), 77-91.
- Fergusson, D. M., & Woodward, L. J. (1999). Maternal age and educational and psychosocial outcomes in early adulthood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40(3), 479-489.
- Fischer, K. W., & Bullock, D. (1984). Cognitive development in school-age children: Conclusions and new directions. In W. Andrew Collins, (Ed.), *Development during middle childhood: The years from six to twelve* (70-146), National Academies Press: USA.
- Francis-ConnoIly, E. B. (1999). *A comparison of two motherhood stages experience, practice and meaning*. (Unpublished Doctoral Dissertation). The University of Michigan, USA.
- Friedman, D. B. (1957). Parent development. *California Medicine*, 86(1), 25-28.
- Furman, W. & Lanthier, R. (1995). Parenting siblings. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting, Vol. 1. Children and parenting* (pp. 143–162). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Furman, W., and Lanthier, R. (1996). Personality and sibling relationships. In G. Brody (Ed.), *Sibling relationships: Their causes and consequences* (pp. 127–146). Norwood, NJ: Ablex.
- Galinsky, E. (1987). Six stages of parenthood. Addison-Wesley Pub. Co.
- Gass, K., Jenkins, J., & Dunn, J. (2007). Are sibling relationships protective? A longitudinal study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 48(2), 167-175.
- Gilbert, P. (2005). Compassion and cruelty: a biopsychosocial approach. In P. Gilbert (Ed), *Compassion: Conceptualisations, research and use in psychotherapy* (pp.9-74). London, England: Routledge.
- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Hawthorne, NY: Aldine.

- Glassman, I., & Eisikovits, R. A. (2006). Intergenerational transmission of motherhood patterns: Three generations of immigrant mothers of Moroccan descent in Israel. *Journal of Comparative Family Studies*, 37(4), 641-657.
- Göktaş Karakurt, M. (2020). *Aile yaşam döngüsünün üçüncü evresindeki ailelerde anne adayının psikososyal sağlığının evlilik uyumuna etkisi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Grusec, J. E. (2002). Parental socialization and children's acquisition of values. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting (Vol V)* (143-167). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Grusec, J. E., Goodnow, J. J., & Kuczynski, L. (2000). New directions in analyses of parenting contributions to children's acquisition of values. *Child Development*, 71(1), 205-211.
- Grusec, J. E., & Kuczynski, L. (1980). Direction of effect in socialization: A comparison of the parent's versus the child's behavior as determinants of disciplinary techniques. *Developmental Psychology*, 16(1), 1-9.
- Güler, M. ve Yetim, Ü. (2008). Ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(22), 34-43.
- Gürbüz, N. (2009). *5. sınıf öğrencilerinin akademik başarılarının ve benlik saygılarının okul sonrası kültürel - sportif etkinliklere katılmalarına ve diğer bazı değişkenlere göre incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gweneth A. & Hartrick R.N. (1997) Women who are mothers: The experience of defining self. *Health Care for Women International*, 18(3), 263-277.
- Harkness, S., & Super, C. M. (2002). *Culture and parenting*. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting, Vol. 2. Biology and ecology of parenting* (p. 211-234). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Harkness, S., & Super, C. M. (2006). Themes and variations: Parental theories in Western cultures. In K. H. Rubin & O. B. Chung (Eds.), *Parenting beliefs, behaviors, and parent-child relations: A cross-cultural perspective* (p. 61-79). Psychology Press.

- Harkness, S., & Super, C. M. (Eds.). (1996). *Parents' cultural belief systems: Their origins, expressions, and consequences*. Guilford Press.
- Harkness, S., Super, C. M., Moises, R., Bermudez, U. M., Rha, J. H., Mavridis, C. J., & Palacios, J. (2009). Chapter four: Parental ethnotheories of children's learning. In *The anthropology of learning in childhood*, (Ed. David F. Lancy, John Bock & Suzanne Gaskins) (65-81), UK: Alta Mira Press.
- Hassall, R., Rose, J., & McDonald, J. (2005). Parenting stress in mothers of children with an intellectual disability: The effects of parental cognitions in relation to child characteristics and family support. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49(6), 405-418.
- Hastings, P. D., & Grusec, J. E. (1998). Parenting goals as organizers of responses to parent-child disagreement. *Developmental Psychology*, 34(3), 465.
- Hawkins, C. C., Wa , H. M. G. ve Sinclair, K. G. (2006). Psychometric properties of the frost multidimensional perfectionism scale with australian adolescent girls: Clarification of multidimensionality and perfectionist typology. *Educational and Psychological Measurement*, 66, 1001-1022.
- Heinicke, C. M. (1984). Impact of pre-birth parent personality and marital functioning on family development: A framework and suggestions for further study. *Developmental Psychology*, 20, 1044-1053.
- Heisler, J. M., & Ellis, J. B. (2008). Motherhood and the construction of "mommy identity": Messages about motherhood and face negotiation. *Communication Quarterly*, 56(4), 445-467.
- Herman, M., Mowder, B. A., Yasik, A. E., & Shamah, R. (2012). Parenting beliefs, parental stress, and social support relationships. *Journal of Child and Family Studies*, 21(2), 190-198.
- Hewitt, P. L., & Flett, G. L. (1993). Dimensions of perfectionism, daily stress, and depression: a test of the specific vulnerability hypothesis. *Journal of Abnormal Psychology*, 102(1), 58.
- Hoff-Ginsberg, E., & Tardif, T. (1995). Socioeconomic status and parenting. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting, Vol. 2. Biology and ecology of parenting* (p. 161-188). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

- İştar, E. ve Dursun, S. (2014). Kadın alışanların yaşamış oldukları iş aile yaşamı atışmasının iş ve yaşam doyumunu üzerine etkisi. *Atatrk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 127-137.
- Jackson, S., Thompson, R. A., Christiansen, E. H., Colman, R. A., Wyatt, J., Buckendahl, C. W., ... & Peterson, R. (1999). Predicting abuse-prone parental attitudes and discipline practices in a nationally representative sample. *Child Abuse & Neglect*, 23(1), 15-29.
- Jennings,K.D., Stagg,V.and Connors,R.E. (1991). Social networks and mothers' interactions with their preschool children. *Child Development*, 62 (5), 966–978;
- Jenson, C. E., Green, R. G., Singh, N. N., Best, A. M., & Ellis, C. R. (1998). Parental attributions of the causes of their children's behavior. *Journal of Child And Family Studies*, 7(2), 205-215.
- Johnston, C. ve Mash, E.J. (1989). A measure of parenting satisfaction and efficacy. *Journal of Clinical Child Psychology*, 18, 167-175.
- Jones, T. L., & Prinz, R. J. (2005). Potential roles of parental self-efficacy in parent and child adjustment: A review. *Clinical Psychology Review*, 25(3), 341-363.
- Joseph M. V., John J. (2008). Impact of parenting styles on child development. Global Academic Society Journal: *Social Science Insight*, 1 (5), 16-25.
- Kagıtbaşı, . (2007). *Family, self, and human development across cultures: Theory and applications*. Routledge.
- Kahraman, H. ve Irmak, T. Y. (2019). ocuğun mizacı ve problem davranışları: ebeveyn uygulamalarının aracı rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (48), 15-29.
- Kanyas, R. (2008). *The influence of sibling configuration and parental acceptance-rejection on the quality of sibling relationship*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaplan, B. H., Cassel, J. C., & Gore, S. (1977). Social support and health. *Medical care*, 15(5), 47-58.
- Kara, H. G. E. (2020). Anne-ocuk ilişkisinde risk faktörleri: Televizyona maruz kalma ve anne-ocuk oyun süresi. *Eğitim ve Bilim*, 45(201), 411-424.

- Karaca, A. ve Dede, N. P. (2017). Kamu kurumlarındaki kadın çalışanların iş-aile çatışma düzeyleri ile yaşam doyumları arasındaki ilişki: Tunceli Örneği. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 150-158.
- Karataş, H. ve Öztürk, C. (2011). Anne-Baba İzleme Ölçeğinin psikometrik özellikleri. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 12(2), 151-157.
- Kaya, Ö. ve Bacanlı, H. (2016). Eğitim yaşantısına ebeveyn katılım algısını açıklamaya yönelik bir model geliştirme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 410-423
- Keller, H., Lamm, B., Abels, M., Yovsi, R., Borke, J., Jensen, H., ... & Chaudhary, N. (2006). Cultural models, socialization goals, and parenting ethnotheories: A multicultural analysis. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 37(2), 155-172.
- Kerns, K. A., & Brumariu, L. E. (2008). Attachment in middle childhood. In *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (Eds. P. Shaver, J. Cassidy) (366-382). New York, NY: Guilford Press.
- Kerns, K. A., Aspelmeier, J. E., Gentzler, A. L., & Grabill, C. M. (2001). Parent-child attachment and monitoring in middle childhood. *Journal of Family Psychology*, 15, 69-81.
- Kerr, D. C. R., Capaldi, D. M., Pears, K. C., & Owen, L. D. (2009). A prospective three generational study of fathers' constructive parenting: Influences from family of origin, adolescent adjustment, and offspring temperament. *Developmental Psychology*, 45(5), 1257-1275.
- Kırman, A. ve Doğan, Ö. (2017). Anne-baba çocuk ilişkileri: bir meta-sentez çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 4(1), 28-49.
- Kızılap, C. (2018). Kardeşi otizmlili olan ve olmayan çocukların kardeş ilişkileri, benlik saygıları ve stresle başa çıkma yolları (Master's thesis, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Kolb, S. M. (2012). Grounded theory and the constant comparative method: Valid research strategies for educators. *Journal of Emerging Trends in Educational Research and Policy Studies*, 3(1), 83-86.

- Kuczynski, L. (1984). Socialization goals and mother–child interaction: Strategies for long-term and short-term compliance. *Developmental Psychology*, 20(6), 1061.
- Kumru, A. ve Öztürk, P. (2017). Çocuklukta olumlu sosyal davranış ve ahlak gelişiminde ana baba davranışlarının etkisi. M. Sayıl ve B. Selçuk (Der.). *Ana babalık: Kuram ve araştırma (2. Baskı)* içinde (215-238) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kurnaz, A., Çiftci, Ü. ve Karapazar, H. (2013). Üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilerin değer algılarının betimsel bir analizi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(26), 185-225.
- Landy, S., & Menna, R. (2006). An evaluation of a group intervention for parents with aggressive young children: Improvements in child functioning, maternal confidence, parenting knowledge and attitudes. *Early Child Development and Care*, 176(6), 605-620.
- Lamb, M. E. (1997). The development of father–infant relationships. In M. E. Lamb (Ed.) *The role of the father in child development* (p. 104–120). John Wiley & Sons Inc.
- Lamb, M. E. (2000). The history of research on father involvement. *Marriage & Family Review*, 29, 23-42.
- Laney, E. K., Carruthers, L., Hall, M. E. L., & Anderson, T. (2014). Expanding the self: Motherhood and identity development in faculty women. *Journal of Family Issues*, 35(9), 1227-1251.
- Lawler, S. (2000). *Mothering the self: Mothers, daughters, subjects*. Routledge.
- Lawton, J. T., & Coleman, M. (1983). Parents' perceptions of parenting. *Infant Mental Health Journal*, 4(4), 352-361.
- Lederman, R. P., Lederman, E., Work Jr, B. A., & McCann, D. S. (1978). The relationship of maternal anxiety, plasma catecholamines, and plasma cortisol to progress in labor. *American Journal of Obstetrics & Gynecology*, 132(5), 495-500.
- Lee, J., Chung, K., Park, H., & Burns, E. (2016). Dimensions of maternal self-concept at three stages of motherhood. *Journal of Child and Family Studies*, 25(9), 2924-2938.
- Leijten, P., Raaijmakers, M. A., de Castro, B. O., & Matthys, W. (2013). Does socioeconomic status matter? A meta-analysis on parent training effectiveness for disruptive child behavior. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 42(3), 384-392.

- LeVine, R. (2010). Commentary: From the mother's point of view. *Ethos*, 38(4), 458-460.
- Lewis, C., & Lamb, M. E. (2003). Fathers' influences on children's development: The evidence from two-parent families. *European Journal of Psychology of Education*, 18(2), 211-228.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). Establishing trustworthiness. *Naturalistic Inquiry*, 289(331), 289-327.
- Maccoby, E. E. (1984). Socialization and developmental change. *Child development*, 317-328.
- Maccoby, E.E., & Martin, J.A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In P. Mussen & E.M. Hetherington (Eds.), *Handbook of child psychology, Volume IV: Socialization, personality, and social development*. New York: Wiley.
- MacPhee, D., Benson, J. B., & Bullock, D. (1986). Influences on maternal self-perceptions. In *Fifth Biennial International Conference on Infant Studies, Los Angeles* (pp. 1-13).
- MacPhee, D., Fritz, J., & Miller-Heyl, J. (1996). Ethnic variations in personal social networks and parenting. *Child Development*, 67(6), 3278-3295.
- Mahoney, G. J., & Kim, J. M. & Lin, C. S. (2007). The pivotal behavior model of developmental learning. *Infants and Young Children*, 20(4), 311-325.
- Mallers, M. H., Charles, S. T., Neupert, S. D., & Almeida, D. M. (2010). Perceptions of childhood relationships with mother and father: daily emotional and stressor experiences in adulthood. *Developmental Psychology*, 46(6), 1651.
- Márk-Ribiczey, N., Miklósi, M., & Szabó, M. (2016). Maternal self-efficacy and role satisfaction: The mediating effect of cognitive emotion regulation. *Journal of Child and Family Studies*, 25(1), 189-197.
- Mash, E. J. & Johnston, C. (1990) Determinants of parenting stress: Illustrations from families of hyperactive children and families of physically abused children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 19 (4), 313-328.
- McKee, L., Roland, E., Coffelt, N., Olson, A. L., Forehand, R., Massari, C., ... & Zens, M. S. (2007). Harsh discipline and child problem behaviors: The roles of positive parenting and gender. *Journal of Family Violence*, 22(4), 187-196.

- McQuillan, M. E., Bates, J. E., Staples, A. D., & Deater-Deckard, K. (2019). Maternal stress, sleep, and parenting. *Journal of Family Psychology*, 33(3), 349-362.
- Medina, S., & Magnuson, S. (2009). Motherhood in the 21st century: Implications for counselors. *Journal of Counseling & Development*, 87(1), 90-96.
- Mercer, R. T. (1981). A theoretical framework for studying factors that impact on the maternal role. *Nursing Research*, 30(2), 73-77.)
- Mercer, R. T. (2004). Becoming a mother versus maternal role attainment. *Journal of nursing scholarship*, 36(3), 226-232.
- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation* (Fourth Edition). San Fransisco, CA: Jossey Bass.
- Mesman, J., Van Ijzendoorn, M., Behrens, K., Carbonell, O. A., Cárcamo, R., Cohen-Paraira, I., ... & Zreik, G. (2016). Is the ideal mother a sensitive mother? Beliefs about early childhood parenting in mothers across the globe. *International Journal of Behavioral Development*, 40(5), 385-397.
- Meunier, J. C., & Roskam, I. (2009). Self-efficacy beliefs amongst parents of young children: Validation of a self-report measure. *Journal of Child and Family Studies*, 18(5), 495-511.
- Miller, T. (2003) Shifting perceptions of expert knowledge: Transition to motherhood, *Human Fertility*, 6(3), 142-146.
- Miller, T. (2005). Anelik duygusu: Mitler ve deneyimler (Çev. G. Tunçer). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mitchell, W., & Green, E. (2002). 'I don't know what I'd do without our Mam'motherhood, identity and support networks. *The Sociological Review*, 50(1), 1-22.
- Morva, O. (2017). Chicago Sosyoloji Okulu'nun etnografik mirasını yeniden okumak: Dijital etnografi çağında sembolik etkileşimcilik. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 4(1), 135-154.
- Mowder, B. A. (2005). Parent development theory: Understanding parents, parenting perceptions and parenting behaviors. *Journal of Early Childhood and Infant Psychology*, 1, 45-65.

- Mowder, B. A., & Sanders, M. (2008). Parent behavior importance and parent behavior frequency questionnaires: Psychometric characteristics. *Journal of Child and Family Studies*, 17(5), 675-688.
- Mowder, B. A., Harvey, V. S., Moy, L., & Pedro, M. (1995). Parent role characteristics: Parent views and their implications for school psychologists. *Psychology in the Schools*, 32(1), 27-37.
- Nacak, M., Yağmurlu, B., Durgel, E., & van de Vijver, F. (2011). Metropol ve Anadolu'da ebeveynlik: Biliş ve davranışlarda şehrin ve eğitim düzeyinin rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67), 85-100.
- Neitzel, C., & Dopkins Stright, A. (2004). Parenting behaviours during child problem solving: The roles of child temperament, mother education and personality and the problem-solving context. *International Journal of Behavioral Development*, 28(2), 166-179.
- Nelson, A. M. (2003). Transition to motherhood. *Journal of Obstetric, Gynecologic, & Neonatal Nursing*, 32(4), 465-477.
- Newberger, C. M. (1980). The cognitive structure of parenthood: Designing a descriptive measure. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 1980(7), 45-67.
- Newberger, C. M., & Cook, S. J. (1983). Parental awareness and child abuse: A cognitive-developmental analysis of urban and rural samples. *American journal of Orthopsychiatry*, 53(3), 512.
- Newberger, C. M., & White, K. M. (1989). Cognitive foundations for parental care. In D. Cicchetti & V. Carlson (Eds.), *Child maltreatment: Theory and research on the causes and consequences of child abuse and neglect* (p. 302–316). Cambridge University Press.
- Newman, R. L. (1998). Building relationships with parents and families in school-age programs. *School-Age Notes*: Nashville, TN.
- O'Brien, H. G. (2010). The intergenerational transmission of parenting styles of Irish immigrant mothers. *Journal of Family Social Work*, 13(5), 395-409.

- Önder, A., Dağal, A. B. ve Bayındır, D. (2018). Okul öncesi dönem çocukların mizaç özellikleri ve annelerinin ebeveynlik stillerinin çocukların ego sağlamlık düzeyleri üzerindeki yordayıcı etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 43(193).
- Önder, F. C. ve Kırdök, O. (2009). Ön ergenlerin olumlu-olumsuz mükemmeliyetçilik düzeylerinin anne-çocuk ilişkisini algılamaları açısından incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 263-274.
- Östberg, M., & Hagekull, B. (2000). A structural modeling approach to the understanding of parenting stress. *Journal of Clinical Child Psychology*, 29(4), 615-625.
- Özbey, S. (2012). Ebeveynlerin evlilik uyumu ve algıladıkları sosyal destek ile altı yaş çocuklarının problem davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(1), 43-62.
- Özen, R. (2015). *Türk toplumundaki üç kuşak annelerin çocuklarında olmasını istedikleri değerler ve değer sınıflaması*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Özmen, S. K. ve Özmen, A. (2012). Anne baba stres ölçeğinin geliştirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 42(196), 20-35.
- Özyürek, A. (2015). Okul öncesi çocukların sosyal beceri düzeyleri ile anne tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 45(206), 106-120.
- Özyürek, A. ve Begde, Z. (2016). Öğretmen ve anne-baba tutumlarının okul öncesi dönem çocuklarının problem çözme becerilerine etkisi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 204-232.
- Özyürek, A. ve Şahin, F. T. (2015). Anne-çocuk ilişkisinin ve baba tutumlarının çocukların ahlaki ve sosyal kural anlayışları üzerine etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 40(177), 161-174.
- Özyürek, A., Özkan, İ., Yavuz, N. F. ve Begde, Z. (2019). Çocuğu ilkokula devam eden ebeveynlerin çocuk yetiştirme görüş ve tutumları arasındaki ilişki. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(1), 323-340.
- Papousek, H., & Papousek, M. (2002). Intuitive parenting. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting, Vol. 2: Biology and ecology of parenting* (2nd ed., 183–203). Mahwah, NJ: Erlbaum.

- Partridge, S. E. (1988). The parental self-concept: A theoretical exploration and practical application. *American Journal of Orthopsychiatry*, 58(2), 281-287.
- Pastorelli, C., Lansford, J. E., Luengo Kanacri, B. P., Malone, P. S., Di Giunta, L., Bacchini, D., ... & Sorbring, E. (2016). Positive parenting and children's prosocial behavior in eight countries. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 57(7), 824-834.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (Bütün, ve S. B. Demir, Çev) Ankara: Pegem Akademi
- Pesonen, A. K., Räikkönen, K., Heinonen, K., Komsu, N., Järvenpää, A. L., & Strandberg, T. (2008). A transactional model of temperamental development: Evidence of a relationship between child temperament and maternal stress over five years. *Social Development*, 17(2), 326-340.
- Pınar, Ş. ve Kökcü Doğan, A. (2020). Yeni çocuk sahibi olmuş ebeveynlerin anne baba rolüne hazır olma durumu ile sosyodemografik özelliklerinin karşılaştırılması. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 29(4), 255-266.
- Pines, D. (1972). Pregnancy and motherhood: interaction between fantasy and reality. *British Journal of Medical Psychology*, 45(4), 333-343.
- Pollmann-Schult, M. (2014). Parenthood and life satisfaction: Why don't children make people happy?. *Journal of Marriage and Family*, 76(2), 319-336.
- Racz, S.J., McMahon, R.J., King, K.M., Pinderhughes, E.E., & Bendeżú, J.J. (2019). Kindergarten antecedents of the developmental course of active and passive parental monitoring strategies during middle childhood and adolescence. *Development and Psychopathology*, 31, 1675–1694.
- Ragozin, A. S., Basham, R. B., Crnic, K. A., Greenberg, M. T., & Robinson, N. M. (1982). Effects of maternal age on parenting role. *Developmental Psychology*, 18(4), 627–634.
- Raikes, H. A., & Thompson, R. A. (2005). Relationships past, present, and future: Reflections on attachment in middle childhood. In K. A. Kerns & R. A. Richardson (Eds.), *Attachment in middle childhood* (p. 255–282). The Guilford Press.
- Ranch, M. M., Jämtén, S., Thorstensson, S., & Ekström-Bergström, A. C. (2019). First-time mothers have a desire to be offered professional breastfeeding support by pediatric

nurses: an evaluation of the mother-perceived-professional support scale. Nursing research and practice. <https://www.hindawi.com/journals/nrp/2019/8731705/> adresinden 20 Kasım 2020 tarihinde edinilmiştir.

Recchia, H. E. & Witwit, M. (2017). Family perspectives on siblings' conflict goals in middle childhood: Links to hierarchical and affective features of sibling relationships. In N. Campione-Barr (Ed.), *Power, control, and influence in sibling relationships across development* (33-48). New Directions for Child and Adolescent Development. 156, 33–48.

Regalado, M., Sareen, H., Inkelas, M., Wissow, L. S., & Halfon, N. (2004). Parents' discipline of young children: Results from the National Survey of Early Childhood Health. *Pediatrics*, 113(5), 1952-1958.

Rice, K. G., Lopez, G. L., & Vergara, D. (2005). Parental/social influences on perfectionism and adult attachment orientations. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 24(4), 580-605.

Rich, A. (1976). *Of woman born: Motherhood as experience and institution*. New York: Norton.

Richard R. Abidin (1992): The determinants of parenting behavior. *Journal of Clinical Child Psychology*, 21(4), 407-412.

Robrecht, L. C. (1995). Grounded theory: Evolving methods. *Qualitative Health Research*, 5, 169

Robson, C. (2011). *Real world research*. West Sussex: Wiley.

Rodgers, A. Y. (1998). Multiple sources of stress and parenting behavior. *Children and youth services review*, 20(6), 525-546.

Rodop, Ş. & Şendil, G. (2017). The investigation of relationships between children's sibling relationship quality, adjustment problems and marital conflict perception. *15th European Congress of Psychology*, 11-14 July, Amsterdam.

Rogan, F., Shimed, V., Barclay, L., Everitt, L., & Wylli, A. (1997). 'Becoming a mother'—developing a new theory of early motherhood. *Journal of Advanced Nursing*, 25(5), 877-885.

- Rohner, R. P. (2004). The parental acceptance and rejection syndrome: Universal correlates of perceived rejection. *American Psychologist*, 59, 830-840.
- Rohner, R., Khaleque, A., & Cournoyer, D. (2005). Parental acceptance-rejection: Theory, methods, cross-cultural evidence, and implications. *Ethos*, 33(3), 299-334.
- Rubin, R. (1967). Attainment of the maternal role. Part 1. Processes. *Nursing Research*, 16, 237-245.
- Rubin, R. (1984). Maternal identity and the maternal experience. *AJN The American Journal of Nursing*, 84(12), 1480.
- Ruddick, S. (1980). Maternal thinking. *Feminist studies*, 6(2), 342-367.
- Russell, G., & Russell, A. (1987). Mother-child and father-child relationships in middle childhood. *Child Development*, 1573-1585.
- Russell, A & Russell, G. (1996). Positive parenting and boys' and girls' misbehaviour during a home observation. *International Journal of Behavioral Development*, 19(2), 291-308.
- Russell, A. (1996). Positive parenting and boys' and girls' misbehaviour during a home observation. *International Journal of Behavioral Development*, 19(2), 291-308.
- Sacks, A. (2017). Matrescence-What is it?. *Medium*, (22 Temmuz 2017), 22 Kasım 2020 tarihinde <https://medium.com/@alexandrasacks/matrescence-what-is-it-bea6aa0450d0> adresinden edinilmiştir.
- Saltalı, N. D. ve Arslan, E. (2012). Parent's attitudes as a predictor of preschoolers' social competence and introverted behavior. *Elementary Education Online*, 11(3), 729-737.
- Sanders, M. R. (2008). Triple P-Positive Parenting Program as a public health approach to strengthening parenting. *Journal of Family Psychology*, 22(4), 506-517.
- Sarıtaş, S., ve Bozkurt, A. (2020). Annelik deneyimleri üzerine nitel bir araştırma. *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 40-47.
- Sawyer, L. M. (1999). Engaged mothering: Transition to motherhood for a group of African American women. *Journal of Transcultural Nursing*, 10(1), 14-21.
- Sayıl, M., Kındap, Y. ve Kumru, A. (2019). Ebeveyn çatışması ve ergenin uyum sorunları arasındaki ilişkiler: Anne babanın kontrol uygulamalarının aracı rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 34(83), 74-89.

- Sayıl, M. ve Tepe, Y. K. (2017). Ana babanın kontrol davranışları ve ergenlik. M. Sayıl ve B. Selçuk (Der.). *Ana babalık: Kuram ve araştırma (2. Baskı)* içinde (331-364) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Schieve, L. A., Blumberg, S. J., Rice, C., Visser, S. N., & Boyle, C. (2007). The relationship between autism and parenting stress. *Pediatrics*, 119 (1), 114-121.
- Seay, A., Freysteinson, W. M., & McFarlane, J. (2014). Positive parenting. In *Nursing Forum*, 49 (3), 200-208.
- Seay, A., Freysteinson, W. M., & McFarlane, J. (2014). Positive parenting. In *Nursing Forum*, 49 (3), 200-208.
- Selcuklu-Yağmurlu, B., ve Yavuz, M. H. (2012). Ana babalığın görünmeyen yönü: bilişler. Sayıl, M. ve Selçuklu-Yağmurlu, B. (Ed.), *Ana babalık: Kuram ve araştırma* içinde. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Selçuk, B. ve Yavuz, H. M. (2017). Ana babalığın görünmeyen yönü: Bilişler. M. Sayıl ve B. Selçuk (Der.). *Ana babalık: Kuram ve araştırma (2. Baskı)* içinde (149-168) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- September, S. J., Rich, E. G., & Roman, N. V. (2016). The role of parenting styles and socio-economic status in parents' knowledge of child development. *Early Child Development and Care*, 186(7), 1060-1078.
- September, S. J., Rich, E. G., & Roman, N. V. (2016) The role of parenting styles and socio-economic status in parents' knowledge of child development. *Early Child Development and Care*, 186 (7), 1060-1078.
- Sethi, S. (1995). The dialectic in becoming a mother: Experiencing a postpartum phenomenon. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 9(4), 235-244.
- Shanahan, L., McHale, S. M., Crouter, A. C., & Osgood, D. W. (2007). Warmth with mothers and fathers from middle childhood to late adolescence: Within-and between-families comparisons. *Developmental Psychology*, 43(3), 551.
- Shonkoff, J. P. (1984). The biological substrate and physical health in middle childhood. In (Ed. A., Collins). *Development during middle childhood: The years from six to twelve*, (pp. 24-69), National Academy Press, Washington.

- Simons, R. L., Whitbeck, L. B., Conger, R. D., & Wu, C. I. (1991). Intergenerational transmission of harsh parenting. *Developmental Psychology*, 27(1), 159-171
- Sivrikaya, T. ve Tekinarslan, İ. Ç. (2013). Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip annelerde stres, sosyal destek ve aile yükü. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 14(02), 17-31.
- Slack, K. S., Holl, J. L., McDaniel, M., Yoo, J., & Bolger, K. (2004). Understanding the risks of child neglect: An exploration of poverty and parenting characteristics. *Child Maltreatment*, 9, 395-408.
- Solomon, J., & George, C. (2006). Intergenerational transmission of dysregulated maternal caregiving: Mothers describe their upbringing and childrearing. *Parenting Representations: Theory, Research, and Clinical Implications*, 265-295.
- Soygüt, G., Çakır, Z. ve Karaosmanoğlu, A. (2008). Ebeveynlik biçimlerinin değerlendirilmesi: Young ebeveynlik ölçeğinin psikometrik özelliklerine ilişkin bir inceleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(22), 17-30.
- Sperling, S., & Mowder, B. A. (2006). Parenting perceptions: Comparing parents of typical and special needs preschoolers. *Psychology in the Schools*, 43(6), 695-700.
- Spiggle, S. (1994). Analysis and interpretation of qualitative data in consumer research, *Journal of Consumer Research*, 21(3), 491-503.
- Steinberg, Z. (2005) Donning the mask of motherhood: A defensive strategy, a developmental search, *Studies in Gender and Sexuality*, 6(2), 173-198 .
- Stern, D. N., & Bruschweiler-Stern, N. (1998). *The birth of a mother: How the motherhood experience changes you forever*. Basic Books.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. (2nd ed.). London: Sage
- Strauss, A., & Corbin, J. (2008). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. (3rd ed.). Newbury Park, CA: Sage.
- Stull, J. C. (2013). Family socioeconomic status, parent expectations, and a child's achievement. *Research in Education*, 90(1), 53-67.
- Sümer, N. (2017). Ana babalık ve bağlanma. M. Sayıl ve B. Selçuk (Der.). *Ana babalık: Kuram ve araştırma* (2. Baskı) içinde (169-190) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

- Sümer, N., Aktürk, E., ve Helvacı, E. (2010). Anne-baba tutum ve davranışlarının psikolojik etkileri: Türkiye’de yapılan çalışmalara toplu bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 42-59.
- Sümer, N. ve Şendağ, M. A. (2009). Orta çocukluk döneminde ebeveynlere bağlanma, benlik algısı ve kaygı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 86-101.
- Sümer, N., Metin Orta, İ., Alsancak-Akbulut, C., Salman-Engin, S., İliden-Koçkar, A., Şahin-Acar, B., ... Yaşar, B. (2020). Olumlu ebeveyn davranışlarını artırmaya yönelik video-geri bildirimli müdahale programının anne duyarlılığı üzerindeki etkisinin Türkiye’de incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 35(85), 100-116.
- Sümer, N., Sayıl, M. F. ve Kazak Berument, S., Doğruyol, B., Günaydın, G., Harma, M., Öztürk, A., Salman, S. ve Selçuk, E. (2009). Çocuğun gelişiminde bağlanma, ilgi-bakım ve aile dinamiklerinin etkisi. *Proje Raporu* (TÜBİTAK-SOBAG, Proje No: 105K102).
- Sümer, N., ve Güngör, D. (1999). Çocuk yetiştirme stillerinin bağlanma stilleri, benlik değerlendirmeleri ve yakın ilişkiler üzerindeki etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14 (44), 35-58.
- Şahin, F. T., ve Özbey, S. (2007). Aile eğitim programlarına niçin gereksinim duyulmuştur? Aile eğitim programları neden önemlidir?. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 12(12), 7-12.
- Şanlı, D. ve Öztürk, C. (2015). Anne babaların çocuk yetiştirme tutumları ve tutumlar üzerine kültürün etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(4), 240-246.
- Şentürk, Ü. (2012). Parçalanmış aile çocuklarının eğitimdeki başarı/başarısızlık durumu (Malatya örneği ,2006). *Sosyal Politikalar Çalışmaları*, 7 (29), 105-126.
- Tanyaş, B. (2014). Nitel araştırma yöntemlerine giriş: Genel ilkeler ve psikolojideki uygulamaları. *Eleştirel Psikoloji Bülteni*, 5, 25-38.
- Tekin, H. H. (2006). Nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(13), 101-116.
- Teti, D. M., & Candelaria, M. A. (2002). Parenting competence. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting Volume 4: Social conditions and applied parenting*, (2nd ed., 183–203). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

- The changing face of motherhood* (2011). The Social Issues Research Centre
Commissioned by PG, The Social Issues Research Centre, UK.
- Thomas, R. (1996). Reflective dialogue parent education design: Focus on parent development. *Family Relations*, 45(2), 189-200.
- Thompson, R. A. (1999). Early attachment and later development. J. Cassidy ve P. R. Shaver, (Ed.), *Handbook of attachment* içinde (265-286). New York: Guilford Press.
- To, S. M. (2015). Development and validation of a quantitative measure for Chinese sources of parental meaning. *Journal of Child and Family Studies*, 24(12), 3580-3594.
- Treas, J., van der Lippe, T., & Tai, T. O. C. (2011). The happy homemaker? Married women's well-being in cross-national perspective. *Social Forces*, 90(1), 111-132.
- Tunç, A. ve Tezer, E. (2006). Çocuk yetiştirme stilleri ve benlik saygısı arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(25), 37 - 44.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilecek nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 6(4), 543-559.
- Uludağlı, N. P. (2017). Baba katılımında etkili faktörler ve baba katılımının baba, anne ve çocuk açısından yararları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 20(39), 70-92.
- Ünüvar, P. (2010). Aile katılımı çalışmalarına yönelik ebeveyn ve öğretmen görüşlerinin karşılaştırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(3), 719-730.
- Üstdağ, E. L. ve Bumin, G. (2014). Engelli çocuklar ve kardeşleri için uygulanan grup aktivitelerinin toplumsal katılım ve kardeş ilişkileri üzerine etkisinin incelenmesi: Pilot çalışma. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 2(3), 141-147.
- van Ijzendoorn, M. H. (1992). Intergenerational transmission of parenting: A review of studies in nonclinical populations. *Developmental Review*, 12(1), 76-99.
- Volling, B. L. (2003). Sibling relationships. In M. H. Bornstein, L. Davidson, C. L. M. Keyes, & K. A. Moore (Eds.), *Crosscurrents in contemporary psychology. Well-being: Positive development across the life course* içinde (p. 205–220). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

- Wei, M., Mallinckrodt, B., Russell, D. W. ve Abraham, W. T. (2004). Maladaptive perfectionism as a mediator and moderator between adult attachment and depressive mood. *Journal of Counseling Psychology*, 51(2), 201-212.
- Whiting, B. B., & Whiting, J. W. (1975). *Children of six cultures: A psycho-cultural analysis*. Harvard U Press, USA.
- Whiting, B., & Edwards, C. P. (1988). A cross-cultural analysis of sex differences in the behavior of children aged 3 through 11. In G. Handel (Ed.), *Childhood socialization* (281–297). Aldine de Gruyter.
- Willig, C. (2013). *Introducing qualitative research in psychology*. McGraw-Hill Education (UK).
- Wilson, K. R., & Prior, M. R. (2011). Father involvement and child well-being. *Journal of Paediatrics and Child Health*, 47(7), 405-407.
- Wong, D.L., Hockenberry-Eaton, M., Wilson, D., Winkelstein, M.L. & Schwartz, P. (2001). *Wong's Essentials of Pediatric Nursing* (6th Edition), Mosby, Inc., St. Louis.
- Wu, K., Kim, J. H., Nagata, D. K., & Kim, S. I. (2018). Perception of sibling relationships and birth order among Asian American and European American emerging adults. *Journal of Family Issues*, 39(13), 3641-3663.
- Yaman, B., (2018). *Ebeveyn tutumlarının çocukların mizaç özellikleri ve duygu düzenleme becerileri üzerindeki rolü* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yaman, N. (2020). *İstismar ve ihmal olgusu üzerinden annelerin çocuk yetiştirme tutum ve davranışlarının incelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yaşar Ekici, F. ve Göger, G. (2018). Çocukların problem davranışları ile ebeveynlerinin kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal)*, 4 (20), 2756-2777.
- Yıldız, D. (2008). Doğum sonrası dönemde annelerin bebek bakımı konusunda danışmanlık gereksinimleri ve yaklaşımlar. *Gülhane Tıp Dergisi*, 50(4), 294-98.
- Yılmaz, A. (1999). Çocuk Yetiştirme Tutumları: Kuramsal Yaklaşımlar ve Görgül Çahşmalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3 (1), 99-118.

- Yogman, M. W., Kindlon, D., & Earls, F. (1995). Father involvement and cognitive/behavioral outcomes of preterm infants. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 34(1), 58-66.
- Yoleri, S., Erdoğan, N. I. ve Tetik, G. (2017). Ebeveyn tutumlarının okul öncesi dönemdeki çocukların mizaç özellikleri ile ilişkisinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42, 226-239.
- Zhang, D. (2005). Parent practices in facilitating self-determination skills: The influences of culture, socioeconomic status, and children's special education status. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 30(3), 154-162.
- Zorbaz, S. D. (2018). Ebeveyn özyetkinliğinin yordayıcısı olarak ebeveyn-çocuk ilişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (46), 144-153.

EKLER

EK-1: ETİK KURUL İZNİ

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİK KURULU KARARI

Sayı: 210008952

Tarih: 19 Mart 2021

Projenin Adı: *Kuşaklararası Annelik Bağlamında Temellenmiş Annelik: Orta Çocukluk Döneminde Çocuğu Olan Annelerin Annelik Süreçleri ve Deneyimleri Üzerine Bir Araştırma*
 Projenin Yürütücüsü: Prof. Dr. Halil EKŞİ
 Projeledeki Araştırmacılar: Gülşen ÖZGEN
 Onay Tarihi ve Onay Sayısı: 26.02.2021 — 2021-2-38
 2021/194. Protokol Nolu

Sayın: Prof. Dr. Halil EKŞİ

"Kuşaklararası Annelik Bağlamında Temellenmiş Annelik: Orta Çocukluk Döneminde Çocuğu Olan Annelerin Annelik Süreçleri ve Deneyimleri Üzerine Bir Araştırma" isimli projeniz Üniversitemiz Eğitim Bilimler Enstitüsü Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından incelenmiş ve etik yönden uygunluğuna karar verilmiştir.

EK-2: GÖRÜŞME SORULARI

1. DEMOGRAFİK SORULAR

Annenin;

1.1. Yaşı

1.2. Çocuk sayısı

1.3. Doğum yeri (kültürel arkaplanı belirlemek amacıyla)

1.4. Ailede kaçınıcı çocuk olduğu

1.5. Eğitim durumu

1.6. Meslek

1.7. İş durumu (çalışıp çalışmadığı)

Babanın;

1.8. Yaşı

1.9. Eğitim durumu

1.10. Mesleği

1.11. İş durumu (çalışıp çalışmadığı)

2. ANNELİĞE DAİR SORULAR

2.1. Bir anne olarak gününüzü nasıl geçirirsiniz?

2.2. Anneliğinizden önceyi ve sonrayı karşılaştıracak olursanız neler söyleyebilirsiniz?

2.2.1. Kendinizde, ailenizde, yaşantınızda neler değişti?

2.3. Anne olmakla ilgili zorluklar yaşadınız mı?

2.3.1. Nasıl zorluklar? Ne hissettiniz, nasıl üstesinden geldiniz?

2.4. Anneliği kolaylaştıran şeyler nelerdir?

2.5. Anne olarak takdir ettiğiniz birini düşünmenizi istiyorum. Nasıl biridir?

2.6. Anne olmak ne demektir?

2.7. Anne olarak yaşadıklarınızla ilgili eklemek istediğiniz başka bir şey var mı?

EK-3: GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

MARMARA ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU GÖNÜLLÜ KATILIMCI ONAM FORMU

Sizi Prof. Dr. Halil EKŞİ tarafından yürütülen “Kuşaklararası Annelik Bağlamında Ehil Annelik: Orta Çocukluk Döneminde Çocuğu Olan Annelerin Annelik Süreçleri ve Deneyimleri Üzerine Bir Araştırma” başlıklı araştırmaya katılımcı olarak davet ediyoruz. Araştırmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır.

Bu araştırmanın amacı orta çocukluk döneminde çocukları olan annelerin annelik kavramlarını ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda ses kaydı olarak veri toplanacaktır. Araştırmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, bütün soruları eksiksiz, kimsenin baskısı/telkini altında olmadan, size en uygun gelen cevapları objektif ve içtenlikle vermenizdir. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz KVKK kapsamında **gizli tutulacak**, veriler topluca işlenecek ve sadece yayın amacı ile kullanılacaktır. Araştırma tamamlandığında genel/size özel sonuçların sizinle paylaşılmasını istiyorsanız lütfen *gulsen_topal@hotmail.com* e-posta adresine mesaj gönderiniz.

Bu formu okuyup onaylamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir.

Yukarıda yer alan bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını, amacını ve gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları anladım. Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı tarafından yapılmış ve kişisel bilgilerimin korunacağı konusunda yeterli güven verilmiştir.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının (Kendi el yazısı ile)

Adı-Soyadı :

İmzası :

Araştırmacının

Adı-Soyadı : Gülşen ÖZGEN

İmzası :

EK-4: AÇIK VE EKSEN KODLAR**1- Ehil Annelik***Anneliğim**Bilgili*

Çocuğa rol model olunduğunun farkında olma
 Çocuğun gelişim döneminin farkında olma
 Kişiliğe değil davranışa odaklanma
 Uzman desteğine başvurma
 Çocuk gelişimi süreç ister
 Toplumun beklentilerini her zaman dikkate almama

Özgürlükçü

Aşırı koruyucu olmayan
 Müdahaleci olmayan

Kontrollü

Kuralcı
 Endişeli
 Mükemmeliyetçi
 Tedbirli

Şefkatli

Koşulsuz seven
 Hatalara tolerans
 Fedakar
 Sabırlı
 Anlayışlı
 Merhametli

*İdealim**İlgili*

Çocuklarıyla ilgili
 Çocuğuna tercih hakkı sunan/özgür yetiştiren
 Tamamen çocuk odaklı
 Çocukların isteklerine aşırı tolerans

Kendine odaklı

Hem çocuklarına hem kendine zaman ayırabilen
 Kendini geliştiren/araştıran

Dengeli

Ne sert ne yumuşak
 Kuralcı/kuralları net
 Bağırmayan anne

2-Annelik Öncesi*Köken aile*

Annenin annesi
 Annenin babası
 Kızkardeş

Annenin yaşı

Geç yaşta anne olmak
 Erken yaşta anne olmak
Hazırbulunuşluk
 Çocukları çok sevme
 Annelik üzerine önceden düşünmüş olmak/zihinsel hazırlık
 Çocuk bakımı konusunda tecrübeli olma

3- Anneliği Güçlendirenler

Kritik zaman

Azalan bağımlılık
 Çocuğun anneden bağımsızlaşması
 Artan tecrübe
 Deneme yanılma ile tecrübe kazanma

Annelik stresi ile baş etme

Çevre ve toplum kaynaklı stres
 Şehir hayatı
 Teknolojik aletler
 Çevreden söylenen sözler
 Anne kaynaklı stres
 Rol ağırlığı/yükü
 Çocuk merkezli olma
 Annenin kendine zaman ayıramaması
 Çalışma hayatı
 Yalnız büyütme
 Farklı rollerde olma
 İkinci çocuk
 Kişisel zorluklar
 Fiziksel durum
 Kişilik
 Öfke
 Kaygı
 Çocuk kaynaklı stres
 Çocuğun mizacı

Yüksek bilişsel kapasite

Motivasyon
 Dua/ inanç
 Araştırma/ bilgi toplama/ kitap okuma
 Kendini sorgulama
 Diğer anneleri gözlemlemek

Zaman yönetimi ve plan

Esneklik

Zamana bırakma

Çözüm odaklı olma

Çocuklu yaşamdan memnuniyet

Çocuklu süreçten keyif alma

Enerji verici

Çocukla zaman geçirmekten hoşlanma

Çocuğun kazandığı iyi davranışlarından alınan haz

İlklere şahitlik etme

Emeklerin karşılığı

Çocuk dünyasını tanımak

- Çocuğun kolay mizaçlı olması
- İçinde bulunulan iyi şartlar*
 - Hayata doymuş olma
 - Sadece annelik yapma/anneliğe odaklanabilme
 - Ekonomik durum
 - Ev işlerinde iyi olma
- Ailenin desteği*
 - Annenin annesi ya da kayınvaldesi
 - Diğer aile üyeleri
- Baba*
 - Anne babannın fikir birliği
 - Anneyi rahatlatan
 - En büyük yardımcı
 - Kural koyucu ve uygulayıcı
 - Babadan destek
 - Baba kötü polis
 - Otoriter/net baba
 - Çocuğun babanın koyduğu kurala daha kolay uyması
 - Kuralları uygulatıcı
 - Annenin babadan kuralcı olması
 - Zaman ayıran
 - Akademik destek
 - İş yoğunluğuna rağmen zaman ayıran
 - Eğlenceli, oyun oynayan baba
 - Duygusal
 - Anne gibi
 - Babanın eşin anneliğini yüceltmesi

4- Annelikte Uzmanlık

- Kontrol-sınır-kural*
 - Kontrol etme
 - Teknolojik aletleri kontrol
 - İzleme
 - Sınırlar içinde özerklik
 - Sınır koyma
 - Özerkliği teşvik etme
 - Seçme özgürlüğü verme
 - Etkili kural koyma
 - Kuralları birlikte düzenleme
 - Kriz anında mola verme
 - Tekrar tekrar hatırlatma
 - Gerekçelendirme/ nedenini açıklama
 - Kural koymada kararlılık
- Kardeşlik ilişkileri*
 - Kardeşler arasındaki farklılıkların kabulü
 - Kıskançlık duygularını yönetme
 - Büyük kardeşin olumlu etkisi
 - Hayat boyu dayanışmanın tesisi
- Adım adım hayata*
 - Değerler: Saygı ve Sorumluluk
 - Sorumluluk

Tutumluluk

Saygı

Büyüklerle saygı

Uzun-süreli hedefler

Topluma faydalı

Hayata hazır

Maneviyatı yüksek

Güçlü bir ruh sağlığı

Kısa-süreli hedefler

Çocuğu duygusal olarak güçlendirme

Beklemeyi/ertelemeyi öğretme

Çatışma çözmeyi öğretme

Çocuğun kendi yolunu kendi çizmesi

Otokontrolü geliştirme

Duygularını ifade edebilen çocuk

Ortama/duruma uygun davranmasının öğretilmesi

5- Çocuk Odaklı İletişim

Kaliteli zaman

Sohbet etme

Etkin dinleme

Oyun oynama

Güven

Çocuğu anlama

Verilen sözü tutma

Çocuklar tarafından iyi hatırlanma isteği

6- Anneliğin Dönüştürücü Gücü

Artan beceriler

Çözüm odaklı olma

Empati ve anlayış

Merhamet

Olgunluk

Fonksiyonel Duygu Deneyimi

Öfke kontrolünü artırması

Duygu dışavurum

Pozitif duygulanım artışı

En büyük mutluluk

Sistemli bir hayat

Annelikten sonra yeni bir sayfa

Sorumlulukların artışı

Geleceği planlama

Mutfak kültürü kazandırması

Anlamlı bir hayat

Allah'ın lütfu

Annelik dini sorumluluktur

Allah'ın verdiği bir duygu/ fitrat

Kişisel duyguları tatmin

Annelik emektir/ beklemektir

Anne olmak hem güzel hem zor

Her şeyin önüne geçer

Yorgunluğu unutturucu

Büyük bir sorumluluk
Büyük sorumluluk
Emekliliği olmayan bir iş
Hayat boyu sorumluluk
'Annesi olmayanın babası da olmaz'
Hayatın her döneminde annenin olması
O anne dediğinde
'Onun tek dayanağı'
'İçim eriyor' : Yoğun duygular
'Bu benim kızım mı?'
Üzülmesin
Çocuğun kahramanı
Her şeyi yapabilme gücü

